T. C

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ZEYNELÂBİDÎN REŞÎD VE ALİ RÛHÎ'NİN HAYATI, SANATI, ESERLERİ (VEYS PAŞAZÂDELER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORÇUN AYDOĞDU

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ZEYNELÂBİDÎN REŞÎD VE ALİ RÛHÎ'NİN HAYATI, SANATI, ESERLERİ (VEYS PAŞAZÂDELER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORÇUN AYDOĞDU

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. AYŞE DEMİR

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Orçun AYDOĞDU tarafından hazırlanan "ZEYNELÂBİDÎN REŞÎD VE ALİ RÛHÎ'NİN HAYATI, SANATI, ESERLERİ (VEYS PAŞAZÂDELER)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ		KURUMU	İMZA
DANIŞMAN	Prof. Dr. Ayşe DEMİR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
KABUL ( )	RET ( )		
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
KABUL ( )	RET ( )		
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK	Hacettepe Üniversitesi	
KABUL ( )	RET ( )		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Unvan/Adı Soyadı

BEYAN

Hazırlanmış olan bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde yazmaya yönelik çalışma performansımı düzenlediğimi çalışmamda kulanmış olduğum bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı Soyadı:

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, tez süresince yardımlarını esirgemeyen ve görüşlerini benimle paylaşan sayın danışmanım Prof. Dr. Ayşe Demir'e teşekkür, gönül borcumdur. Hocalarım, Prof. Dr. Alemdar Yalçın ve Dr. Öğr. Üyesi M. Kayahan Özgül'e tezimi okuma zahmetini gösterip, düşüncelerini aktardıkları için sonsuz teşekkürler. Tez jürisinde bulunan değerli hocalarıma ayrı ayrı şükranlarımı sunarım. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi çalışanlarına da gerek ulaşamadığım süreli yayınları gerekse de İbnülemin Koleksiyonu'nda tezim için önemli olan belgeleri benimle paylaştıkları için teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Zeynelâbidîn Reşîd ve Ali Rûhî'nin Hayatı, Sanatı, Eserleri (Veys Paşazâdeler)

Zeynelâbidîn Reşîd, 1846'da İstanbul'da doğmuştur. Özel öğretmenlerden, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Tercüme edebilecek kadar Fransızcası vardır. Yazı İşleri ve Telgraf Odası haricinde, çeşitli yerlere (Trabzon, Adana, Halep…) mektupçu olarak görevlendirilmiştir. 1911 yılında vefat etmiş ve Edirne Mevlevihânesi Kabristanı'na defnedilmiştir. Namık Kemâl'le yakın arkadaştır. Reşîd Bey'in sanat görüşünün oluşmasında Namık Kemâl'in etkisi vardır. Mahlasını Namık Kemâl'in verdiği bilinmektedir. Reşîd Bey'in manzumelerinin büyük bir kısmı günümüze ulaşmamasına rağmen, "Edebiyat Kumkuması" ve "Taktaka" namıyla iki edebî risalesi neşredilmiştir. Bu risaleler Zeynelâbidîn Reşîd'in; Namık Kemâl, Veys Paşa, Muallim Naci başta olmak üzere, devrin önemli simalarıyla mektuplaşmalarını, Reşîd Bey'e yazılan takrizleri, Ali Suavi'nin rüyasını ve Arap İzzet Holo Paşa'yla yapılan bir söyleşiyi ihtiva etmektedir. Görülüyor ki Edebiyat Kumkuması ve Taktaka, devrin edebî ve tarihî olayları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ali Rûhî, 1853/1854 yılında dünyaya gelmiştir. Şair Nevres, Ali Rûhî için "Ali Nazir" ismiyle ebcet düşürmüştür. Kalender meşrep biri olarak tanınmaktadır. Günümüze akseden eseri, "Lemeât" isimli divançesidir. Divançe; bir mukaddime, bir tevhid ve II.Abdülhamid'e yazılan iki kasidenin yanı sıra, tarih düşürmeleri, gazelleri, kıt'aları ve çeşitli kasideleri ihtiva etmektedir. Şiir yazmakta zorlanmayan, hayat hikayesini şiirlerine aksettiren ve her an şiir üretebilecek biridir. Tezkiretü'ş-Şuara yazmayı düşünse de ömrü vefa etmemiştir. Muallim Naci'yi üstadı olarak görmüştür. Yazdığı şiirlerde, Naci'nin etkisi görülmektedir. Belediyede çeşitli görevlerde bulunmuştur. Son görev yeri, Japonya'ya gitmekle görevlendirilen Ertuğrul Firkateyni'dir. 1890 yılında vefat etmiştir. Tezde, derleme ve analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır. Zeynelâbidîn Reşîd ve Ali Rûhî'nin hayat hikâyeleri, Devlet Arşivi'nde yer alan belgelerin ışığında aydınlatılmış; belirtilen eserler Latin harflerine aktarılarak, müelliflerin edebî yönü ortaya konulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar, analiz yönteminin ışığında ele alınmıştır. Böylece dönem hakkındaki bilinmeyenler aydınlatılarak, arka planda kalan edebiyatçıların edebiyata katkıları belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Rûhî, Edebiyat Kumkuması, Lemeat, Mutavassıtîn, Taktaka, Veys Paşa, Zeynelâbidîn Reşîd

ABSTRACT

The Lives, Arts and Works of Zeynelabidin Reşid and Ali Ruhi (The Veys Family)

Zeynelabidin Reşid is born in 1846 in Istanbul. He learns Persian and Arabian from his tutors. He knows enough French to make the translation. He is assigned many places as a chief secretary (Trabzon, Adana, Halep…) He passes away in 1911 and he is buried in Edirne Mevlevihâne Cemetery. He is a close friend of Namık Kemal. Namık Kemal influences his arts ideas. It is known that his nickname is given from Namık Kemal. Although his poems do not find today, his two Works are published named "Edebiyat Kumkuması" and "Taktaka". The Works include significant correspondence with the important artists of the era such as Namık Kemal, Veys Paşa, Muallim Naci and criticisms as well as the dream of Ali Suavi also a conversation with the Arab Izzet Holo Pasha. It can be understood that Edebiyat Kumkuması and Taktata include majör information about literary and historical events of the period. Ali Ruhi is born in 1853/1854. He is known as a qalandar person. A work of his remains at present time named Lemeat. He is someone who has no difficulty in writing poetry, who reflects his life story to his poems and can produce poems at any time. He considers writing Tezkiretü'ş-Şuara but his lifespan does not allow this process. He sees Muallim Naci as his master. The effect of Muallim Naci can be seen in his poems. He works in many positions in government. His last place of duty is in Ertugrul Firkateyn which is going to Japan. He passes away in 1890. Compilation and analysis methods are used in the dissertation. The life stories of Zeynelabidin Reşid and Ali Ruhi is written through the documents that have been in the State Archive; The literary aspect of the authors is revealed by changing the mentioned works to Latin letters. The results are examined with analysis methods. Thus, the unknowns about the period is uncovered and the contributions of the literary artists who remained in the background are stated.

Keyword: Ali Ruhi, Edebiyat Kumkuması, Lemeat, Mutavassıtin, Taktaka, Veys Paşa, Zeynelabidin Reşid

İÇİNDEKİLER

ÖZET vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ix
1. GİRİŞ 1
1.1. El-hac Darbaz Ağa (Hacı Mesrûr Ağa) 2
1.2. Veys Paşa 5
2. ZEYNELÂBİDÎN REŞÎD 10
2.1. Zeynelâbidîn Reşîd'in Hayatı 11
2.2. Zeynelâbidîn Reşîd'in Sanatı 19
2.3. Zeynelâbidîn Reşîd'in Eserleri 24
2.3.1. Edebiyat Kumkuması 25
2.3.2. Taktaka 29
2.3.3. Makamât-ı Harirî Tercümesi 33
2.3.4. Sefine-i Nuh 35
2.4. Edebiyat Kumkuması'nın Latin Harflerine Aktarımı 36
2.5. Taktaka'nın Latin Harflerine Aktarımı 104
2.6. Zeynelâbidîn Reşîd'in Mektuplaşmalarından Örnekler 171
3. ALİ RÛHÎ 175
3.1. Ali Rûhî'nin Hayatı 176
3.2. Ali Rûhî'nin Sanatı 181
3.2.1. Ali Rûhî'nin Etkilendiği İsimler 193
3.2.2. Ali Rûhî'den Etkilenen İsimler 214
3.2.3. Ali Rûhî'nin Edebî Tartışmaları 226
3.3. Ali Rûhî'nin Eserleri 232
3.3.1. Lemeat 232
3.3.2. Tezkiretü'ş-Şuarâ 236
4. Lemeat'ın Latin Harflerine Aktarımı 237
5. Süreli Yayınlarda Kalan Manzumeler 307
4. SONUÇ 314
5. KAYNAKÇA 318

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

BEO: Bâb-ı Âli Evrak Odası

BOA: Başkanlık Osmanlı Arşivi

DH. MKT: Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi

DMA: Deniz Müzesi Arşivi

İ. HUS: İrade Hususî

İ. TAL: İrade Taltifat

MF. MKT: Mektubî Kalemi

Nu: Numara

S: Sayfa

ŞD: Şura-yı Devlet Evrakı

Y. A. HUS: Sadaret Hususî Maruzat Evrakı

Y. PRK. BŞK: Mabeyn Başkitabeti

1. GİRİŞ

Türk edebiyatı, Göktürk Abideleri ile başlayan oldukça köklü bir edebiyattır. Zaman içerisinde değişimlere uğrayarak, günümüzdeki hâline kavuşur. Değişim kaçınılmazdır ve edebiyat da değişimden payını alır. Bu sayede durağan değil, belirli yeniliklerin tezahür ettiği bir alan ortaya çıkar. "Yeni Edebiyat", "Modern Edebiyat" veyahut "Batı Etkisinde Türk Edebiyatı" gibi isminde dahi mutabık olunamayan dönem, Türk edebiyatının son merhalesini temsil etmektedir. Lakin "yeni", "modern" veyahut "Batı etkisi" gibi nitelendirmeler bu dönemin "eski" ile herhangi bir bağının olmadığı anlamına gelmemektedir. Yeni olabilmek için, eskiyi bilmek ve özümsemek aynı zamanda yapılmayanı yapabilmek gerekmektedir. Bunun içindir ki Turgut Uyar veyahut Behçet Necatigil gibi isimler "divan" adı altında şiirler neşretmiştir.

Gelenek ile yeninin bir arada yaşandığı; kiminin geleneği muhafaza etmeye, kiminin yıkmaya kiminin de "mutavassıt" olmaya gayret ettiği dönem "Arayış Devri Türk Edebiyatı"dır. Jasques Le Goff'un dediği gibi "*tarihin dönemlendirilmesi, asla yansız ve masum bir edim değildir*" (Goff, 2017: 16) bunun içindir ki Türk edebiyatında da farklı farklı isimlerle farklı farklı dönemlere ayırma çabaları ile karşılaşılır. Kimine göre "yeni" edebiyat 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayıp, 1859/60'da ilk ürünlerini verirken kimine göreyse 1699 Karlofça Antlaşması ile başlayıp, 18.yüzyılın içerisinde ilk meyvelerini vermiştir. Hangi görüşün doğru olduğunu anlamak ve kesin bir yargı verebilmek için; Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemâl çizgisinden çıkıp, Şeyh Galip, Nûrî, Leskofçalı Galip, Yenişehirli Avni gibi isimlere bakmak gerekir. Bu sayede gelenek içerisindeki yenilik tespit edilip, yeniliğin nereden başladığı anlaşılmış olur. (Özgül, 2018: 241) Goff'un da belirttiği gibi "*tarihsel dönemin imgesi zaman içerisinde değişebilir*" (Goff: 16)

Zeynelâbidîn Reşîd gibi arka planda kalmış bir ismi anlamadan, Namık Kemâl'i tam olarak anlamak mümkün değildir veyahut yazarın Magosa'da "zindan hayatı" yaşadığı düşünülebilir. Lakin Reşîd Bey tanınıp incelendiğinde, Kemâl'in Magosa'da rahat bir hayat sürdüğü ve İstanbul'daki işlerin onun sayesinde gerçekleştiği anlaşılacaktır. Aynı zamanda Zeynelâbidîn'in babası Veys Paşa tanındığında, Osman Nevres Efendi ve Namık Kemâl gibi

isimlerin hayatlarında onun etkisi olduğu görülecek ve bu sayede bir devlet yöneticinin edebiyata nasıl sirayet ettiği anlaşılacaktır. Ali Rûhî okunduğunda, "mutavassıtîn" için önemli bir kişilik gün yüzüne çıkacak ve edebiyat tarihinde ona ayrılan rol daha rahat belirlenecektir. Gerçek bir edebiyat tarihini yazabilmenin şartı, dönemi ve yazılan eserlere vakıf olup metinleri kavramaktan geçiyorsa, arka planda kalan şahsiyetlerin de çalışılması elzemdir. Bu sayede hangi müellifin nasıl değerlendirilmesi gerektiğiyle edebiyat tarihine kimlerin girmesi gerektiği daha rahat tayin edilecektir. Bunun için arka planda kalan kişilerin daha çok araştırılması gerektiği fikrinden hareketle, elinizdeki çalışma ortaya çıkmıştır.

1.1. El-hac Darbaz Ağa (Hacı Mesrûr Ağa)

Darbaz Ağa, Kafkas göçmenidir. "Hacı Mesrûr Ağa" olarak da bilinmektedir. Arşiv kayıtlarında "Mesrur Ağa" ismi geçmektedir. Zeynelâbidîn Reşîd'in Kumkuma adlı eserinde anlattığına göre ailenin Kafkasya'dan göçmesi, 1217 yılında[1] III. Selim zamanında gerçekleşmiştir. Hacı Mesrûr Ağa İstanbul'a gelmiştir. Darbaz Ağa'nın dönemin Hazine Kethüdası Salih Bey ile tanışıklığı vardır ve onun evine konuk olur. Bu sayede sarayla da bağını kurmaya başlar.

Bu sırada çiçek aşısı çalışmaları yapılmakta ve aşılanacak kişi aranmaktadır. Padişahın isteği üzerine, bir çocuk üzerinde aşılama yapılması gerekir ama saraydaki kişiler çocuklarını aşılatmak istemez. Reşîd Bey'in ceddi ise aşılanmaya gönüllü olur. Taktaka'da "ceddim kendi üzerinde tecrübe olunmasını kethüda-yı müşarünileyh vasıtasıyla arz ettiler" denilerek, ailenin geçmişi hakkında önemli bir bilgi verilmektedir. Yapılan bu fedakârlık sayesinde, padişah tarafından ihsan olarak, ailenin İstanbul'da kalmasına ve eğitim görmesine izin verilir. Ağa Hüseyin Paşa'nın himayesinde Darbaz ve ailesi eğitimden geçer. Darbaz Ağa'nın oğlu Veys Paşa da yaşadığı müddetçe Hüseyin Paşa'nın ailesine hürmet etmiş ve ailenin yanına sık sık uğramıştır.

Hacı Mesrûr Ağa, devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Hüseyin Paşa'nın yanında silahtar olarak bulunmuştur. Görevindeki başarısından dolayı 25 Eylül 1828 (15 Rebiü'l-evvel 1244) tarihinde saraya "Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşı" olarak tayin edilmiştir. (BOA, HAT, 1576-25) Bu sayede Mesrûr Ağa padişaha daha yakın olmaya başlamıştır. Saraydan çıkıp Anadolu'ya açılması Denizli'ye muhassıl olarak atanmasıyla gerçekleşir. Denizli'nin ilk muhassılı olan Tavaslızâde Osman Ağa, halka yaptığı zulümler ile

[1] Zeynelâbidîn Reşîd 1217 demesine rağmen, El-hac Darbaz Ağa, padişaha yazdığı bir yazıda İstanbul'a gelişini 1201 olarak göstermiştir. "Kullarının Dersaadet'e vürûd-ı bendegânem olan [1]201 tarihinden" ibaresi bunu göstermektedir. (BOA, İ. DH, 129-6611)

tanınmaktadır. Muhassıl seçilmiş olması halkı galeyana getirmiş ve kentte isyan çıkmıştır. İsyan giderek büyüyüp çevre merkezlere yayılınca Osman Ağa görevden azledilmiştir. Yerine Ratıp Efendi getirilir. Lakin isyan durmaz, artarak devam eder. Bunun üzerine Ratıp Efendi de görevden alınır. Yeni muhassıl ise Hacı Mesrûr Ağa olur. (Karabıyık, 2012: 278) Mesrûr Ağa'nın göreve tayin yazısı 12 Mart 1841 tarihli 219 numaralı Takvim-i Vekayi'de neşredilir. Yazıda Mesrûr Ağa'nın işin erbabı ve "taşra usulüne vakıf" olduğu söylenir. Bu da Mesrûr Ağa'nın Kafkas göçmeni olmasından veyahut taşrada, bizim belgesine ulaşamadığımız, bir görevde bulunmuş olmasından kaynaklı söylenmiş olabilir. Muhassıllığın kaldırılmasıyla kaymakamlık makamı kurulur ve 31 Mart 1842 (18 Safer 1258) tarihinde Denizli'nin ilk kaymakamı Mesrûr Ağa olur. (BOA, C. DH, 203-10127)

Kısa bir süre Bilecik kaymakamı olarak çalıştıktan sonra, (BOA, A. MKT, 11-17) Edhem Paşa'nın azledilmesi üzerine Kıbrıs kaymakamlığına geçmiştir. (Özkul, 2013: 479) Kıbrıs kaymakamlığı Darbaz Ağa için sıkıntılı geçmiştir. Bunun nedeni ise şikâyetlerdir. Gerek Kıbrıs halkı gerekse de Kıbrıs Başpiskoposu, Mesrûr Ağa'yı şikâyet etmiştir. (BOA, HR. MKT, 10-74) Şikâyet nedeni ise verginin dağıtımında uygunsuzlukların bulunmasıdır. (BOA, MVL, 8-42; BOA, İ. MVL, 83-1674) Bunun haricinde devletin ilgili kurumları da kaymakamdan şikâyetçidir. Çünkü "zimmet borcu" söz konusudur. Ödenmesi gereken meblağ tam ödenmemiştir. (BOA, C. ML, 229-9582) Bu olaylardan kısa bir süre sonra, 5 Temmuz 1845 tarihinde Mesrûr Ağa görevden alınır ve İstanbul'a dönmesi istenir. (BOA, İ. DH, 104-5252) Yerine de Eski Rodos Kaymakamı Hasan Paşa geçer. (BOA, A. MKT, 34-5) Ağa'nın görevden alınmasının yanlış olduğunu düşünenler de vardır. Mesrûr Ağa'nın Kıbrıs'ı geliştirdiğini düşünen Handî şöyle bir beyit kaleme alır:

Makâm-ı cây-ı dervîşân olur bir gün şeref-bahşâ

Huzûr-ı hâk-i hadrâ Kıbrısı kim eyledi dil-şâd (Sarı, 2017: 20)

Kaymakamın görevden alınmasından dolayı da halkı suçlar:

Lefkoşe halkının ilhâd-ı ser-i der-pîşi

Ekserîsi eser-i mâyende nâkıs-güster

Kim ki vâli gele ve'l-hâsılı râhat bulamaz

Dem-be-dem derd-i sere uğraya ifsâde-eser (Sarı: 20)

Zimmet borcunun bir an önce ödenmesi için Meclis-i Vâlâ'dan karar çıkarılır. (BOA, A. MKT. MVL, 5-86) Lakin aradan üç sene geçmesine rağmen borcun ödenmediği 7 Ocak 1849 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır. Mesrûr Ağa'nın zimmeti kontrol ettirilerek, bir yanlışlık yoksa paranın tahsil edilmesi tekrardan talep edilir. (BOA, A. MKT. MHM, 9-76) Mesrûr Ağa'nın eşi ise "zimmet-i miriyenin affına" dair bir talepte bulunur. (BOA, MVL, 82-41)

İstanbul'a dönen Mesrûr Ağa'ya 14 Aralık 1848'de (18 Muharrem 1265) Cizre kaymakamlığı görevi verilmiştir. (BOA, A. TŞF, 6-28) Cizre'de görevi çok kısa sürmüştür. Bir sene ancak durabilmiş ardından Kayseri Kaymakamı Selim Ağa'nın yerine Kayseri'ye atanmıştır. (BOA, A. AMD, 14-6) Kayseri'ye atanmasından kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Mesrûr Ağa'nın yerine Kayseri'ye atanan İsmail Ağa'nın tayin yazısının 17 Eylül 1849 (29 Şevval 1265) tarihine ait olması ve belgede "geçende" ibaresinin kullanılması, Mesrûr Ağa'nın Kayseri'ye atandıktan çok kısa bir süre sonra öldüğünü göstermektedir.

Mesrûr Ağa'nın kaç çocuğu olduğu bilinmemektedir ama iki çocuğu oldukça önemli yerlere gelmiştir. Bunlardan birisi Zeynelâbidîn Reşîd ve Ali Rûhî'nin babası Veys Paşa diğeri ise Salih Rıfat Bey'dir. Salih Rıfat'ın kayınbiraderiyse meşhur şair Kâzım Paşa'dır. Görülüyor ki aile büyüdükçe, ediplerin sayısı artmaktadır.

Salih Rıfat, 1209 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Özel hocalardan ders almıştır. Muallimliğe merak salmış ve küçük çocuklara Kur'an ile hat dersi vermiştir. Çeşitli Defterdarlıklarda memur olarak görev yapmıştır. Dîvânı ve Hülâsâtü'l-İrtifâ isimli risalesi olduğu belirtilmektedir. (Fatin Davud, 1271: 155-156) Fatin Tezkiresi'nde yer alan bir gazeli şöyledir:

Safâ-yı fakrı bilmez ol ki kesb-i servet etmiştir

Mezellet zevk olur ol mürde terk-i gurbet etmiştir

Benim de sîne-i sâfımda yâri gördüğüm vardır

Merâyâ sırrını vaz' eyleyenler külfet etmiştir

Mizâc-ı âlemi bilmek gerektir şeyh u dervîşe

Bu iklîm-i fenadan çok erenler gurbet etmiştir

Surûfât-ı maarif fazl-ı Hak'tır nev'-i insâna

Bu sırr-ı mübhemi zâhir bilenler sohbet etmiştir

Kühen-sâl-i felek tâ çaldırınca zâhide sâzı

Bu işret-gâh-ı rindâna ziyâde himmet etmiştir

Sıkıştırdıkça Leylî-i hayâli Kays-ı evhâmı

Nice âkil bu sahrâ-yı cihânda cinnet etmiştir

Mey ü mahbûba meyl itmek hatâsı hoş gelür tab'a

Selef bilmem nedendir nefret etmiş iffet etmiştir

Zamîr-i âşık-ı şûrîdede yokdur has u hâşâk

Semender-veş mukaddem âteş ile ülfet etmiştir

Huzûr-ı hazrete arz-ı gazel bir tavr-ı küstâhî

Buna cür'et iderse bî-edebdir Rif'at etmiştir (Fatin Davud: 155)

1.2. Veys Paşa

Eh-hac Darbaz Ağa'nın çocuğu olan Veys Paşa, Bâb-ı Seraskerî'de yetişmiştir. Irak ve Hicaz Ordusu Muhasebecisi olmuştur. Eylül/Ekim 1854 (Muharrem 1271) tarihinde Basra mutasarrıfı olarak göreve başlar. Yaklaşık dört yıl Basra'da görev yaptıktan sonra, Mayıs/Haziran 1858 (Şevval 1274) tarihinde vekaleten Musul mutasarrıfı olan Abdullah Paşa'nın yerine, aslî olarak atanır. 19 Ağustos 1858'de padişaha teşekkür mektubunu gönderir. (BOA, A. MKT. UM, 322-46) Kısa bir süre sonra "Sâbık Bağdat Valisi Devletli

Paşa Hazretleri" tarafından[2] görevinden azledilir ama bu olay Dersaadet tarafından kabul edilmez ve azlin usule aykırı olmasından dolayı, tekrar bir tahkikat yapılması talep edilir. (BOA, A. MKT. MHM, 170-93) Tahkikatın yapılmasında ve paşanın göreve iade edilmesinde Ziya Paşa'nın rolü vardır. Zeynelâbidîn Reşîd, Edebiyat Kumkuması'nda olayı şöyle anlatır:

> *"Ziya Paşa'nın pederime büyük bir iyiliği dokunmuştu. Bağdat Vâlisi Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa, pederimi Musul mutasarrıflığından, hod be-hod azlederek, yerine Kürt Abdullah Paşa'yı göndermişti. Serdârın azliyle, pederin iâde-i memuriyetine, o vakit Mâbeyn-i Hümâyûn üçünci kâtibi bulunan bu koca şâir sebep olmuş idi."*

Buradan anlaşılıyor ki Ziya Paşa ile Veys Paşa'nın arasında herhangi bir sıkıntı söz konusu değildir.

Veys Paşa Musul'un ardından becayiş ile Harput mutasarrıfı olur. Harput Mutasarrıfı Yusuf Paşa Musul'a görevlendirilirken, Veys Paşa da Harput'a gider (BOA, A. MKT. UM, 413-76) ve 11 Ağustos 1860 (23 Muharrem 1277) tarihinde görevine başlar. (BOA, A. MKT. UM, 419-90) Eylül 1862'de (Rebiü'l-evvel 1279) Van mutasarrıfı olmuştur. Van'da kısa süre kalmasına rağmen önemli icraatlarda bulunmuştur. Bunlardan biri aşiretler arasındaki çatışmayı önleme çabasıdır. İran'a bağlı Hoy, Maku, Arusan ve benzeri aşiretlerin Osmanlı sınırına geçtiği bilgisi Bâb-ı Âli'ye gelir. Van Mutasarrıfı Veys Paşa'ya gönderilen yazıda, yanına uygun kişileri alarak sınıra gitmesi ve bir çatışmanın çıkmasını önlemesi istenir. Paşa'nın 23 Haziran 1863 (6 Muharrem 1280) tarihinde yazdığı cevaptaysa, belirtilen aşiretlerin geçen sene de geldikleri ve kargaşa çıkardıklarından bahsedilerek gereğinin yapılacağı, bir kargaşanın oluşmasının önleneceği bildirilir. (BOA, A. MKT. MHM, 270-81) Paşa verilen vazifeyi ifa ederken kazaları da dolaşmaktadır. "Islah ve tahkik-i ahvâl zımnında" kazaları dolaşırken Hakkari'deki aşiretler tarafından kendisine bir mektup verilir. Paşa da bunu İstanbul'a göndermiştir. (BOA, MVL, 651-87) Anlaşılıyor ki Veys Paşa, Van'da istikrarın sağlanması için doğru adımlar atmıştır. Kardeşi Salih Rıfat Bey'e yazdığı bir mektupta Van halkı için "*Van ahalisi gibi tembel ve amel-mende adamlar görmedim. Hatta on kadar temiz cevâmi' olduğu hâlde, derununda namaz kılmak şöyle dursun, ezan-ı Muhammediye bile kıraat olunmuyor*" cümlesini kurmaktadır. Reşîd Bey'in Taktaka'ya aldığı bu mektupta, Veys Paşa'nın Van için önemli işlere imza attığı belirtilmiştir. Görevi süresince, diğer devlet görevlileriyle iyi ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Dönemin müsteşarlarından birine mektup yazdığı bilinmektedir. Mektubunda neler söylediği kayıtlara geçmese de

[2] Kastedilen kişi Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'dır.

müsteşarı oldukça etkilemiştir. Müsteşarın yazdığı cevabî mektupta, "teveccühât-ı kerimâneleri" ifadesinin yer alması, Veys Paşa'nın övgü dolu sözler söylediğini gösterir. Müsteşar da Veys Paşa'ya, en kısa zamanda yüz yüze görüşmek istediğini belirterek cevabî mektubunu bitirir. (BOA, A. MKT. MHM, 285-13) Veys Paşa 1 Kasım 1863 (19 Cemaziye'l-evvel 1280) tarihinde "başka bir hizmet-i münâsebede" kullanılmak üzere görevden azledilmiştir. Yerine Eski Yemen Mutasarrıfı Ahmed Paşa görevlendirilmiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 286-3)

Bir süre mutasarrıflık ile görevlendirilmeyen Darbazzâde Veys Paşa, Nisan 1864'te (Zilkade 1280) maliye tahsilat memurluğuna atanmıştır. Ardından Adana'ya görevlendirilen Veys Paşa, orada bir soruşturmayla karşı karşıya kalır. Fransız teb'asına bağlı Fiko'nun(?), mutasarrıftan kötü muamele gördüğünü iddia etmesi söz konusudur. Şura-yı Devlet'ten gönderilen yazıda, olayın araştırılması talep edilir. (BOA, ŞD, 2391-13; BOA, HR. MKT, 598-52) Veys Paşa, 18 Ekim 1867 (19 Cemaziye'l-ahir 1284) tarihinde Maraş Mutasarrıfı Naşid Paşa yerine Maraş'a tayin edilir. (BOA, A. MKT. MHM, 404-54)

Veys Paşa'nın Maraş mutasarrıflığında bir karışıklık söz konusudur. Tayin edildiği tarihten kısa bir süre sonra görevden istifa ettiği bilinmektedir. 2 Haziran 1868 (10 Safer 1285) tarihli belgede "geçende Maraş mutasarrıflığına memuriyeti tahvil olunmuş olan Saadetli Veys Paşa Hazretleri'nin vuku-ı istifasına mebni" ifadesinin kullanılmış olması, paşanın istifa ettiğini göstermektedir. Onun yerine Kozan Mutasarrıfı Saadetli Arslan Paşa tayin edilmiştir. (BOA, A. MKT. MHM, 409-37) Bu durumda Veys Paşa'nın Adana'ya geri döndüğü veyahut bir süre boşta kaldığı söylenebilir. İkinci defa Maraş'a görevlendirildiğindeyse bir soruşturma geçirmiştir. Nedeni ise, "Maraş sancağı dâhilinde kâin Zeytin kazası meselesinden dolayı"dır. Kazadaki ıslahatların kışın gelmesiyle durduğu için Zeytin'in asayişi için yapılan bina da yarım kalmıştır. Lakin mutasarrıf ve kazanın kaymakamına gönderilen yazıda, hava şartlarının binanın inşasına uygun olduğu ve eşkıyalardan dolayı kazanın asayişini sağlayabilmek için karakolun önemli olduğu belirtilerek, inşaata devam edilmesi talep edilir ama Mutasarrıfı Veys Paşa görevin ifasına engel teşkil etmektedir. Belgede geçen "(…) hareket edilmesini mutasarrıf-ı müşarünileyh ile Zeytin Kaymakamı Mehmed Fehmi Efendi'ye tavsiye ve ihtar olunduğu hâlde, paşa-yı müşarünileyh surette hareket etmemesiyle" ifadesi, Veys Paşa'nın verilen emrin haricinde davrandığını göstermektedir. Ayrıca Zeytin Kaymakamı Mehmed Efendi, eşkıyaların toplandığını, bir saldırının olabileceğini mutasarrıfa yazmasına rağmen, Mutasarrıf Veys Paşa merkez vilayet durumunda olan Halep'e bilgi vermemiştir. Mamafih, üstüne düşen vazifeyi

ifa etmemiştir. Belgede yer alan, "kaymakam-ı mumaileyhin hapsettiği eşkıyayı ne bıraktırmış ve ne de Maraş'a götürmüş olması, eşkıyanın toplanıp mahpusunu cebren ihla" ve "(…) bu ahvâle dair merkez vilayete malumat vermedikten başka kendisi Zeytin'e gidip icab-ı hâle bakmak veyahut kaza-yı mezkûrun kuvve-i zabıtasını arttırmak gibi bir gûne tedbire müracaat ve kendisine tavsiye olunduğu üzere kuvve-i zabtiyenin ikmâl-ı noksanına bile gayret etmemiş olduğu" ifadeleri ve olayların büyümesine rağmen, telgraf bile çekmemiş olduğunun söylenmesi bu bakımdan önemlidir. Ayrıca hapishaneyi basan eşkıyalar hazineye de saldırmıştır. Kazaya asker gönderilmiş ve şiddetli çatışmalar çıkmıştır. Olay on gün sonra ancak sonlandırılabilmiştir. Veys Paşa'nın görevini ihmal etmesinden dolayı olayın bu kadar büyüdüğü düşünüldüğünden paşa hakkında soruşturma açılmıştır. (BOA, ŞD, 2215-48) 21 Eylül 1879 (4 Şevval 1296) tarihli belgede Veys Paşa'nın görevden azledildiği ve kalan maaşlarını alıp, İstanbul'a dönmesine izin verildiği öğrenilir. (BOA, ŞD, 2426-6)

Son görev yeri Kayseri mutasarrıflığı olmuştur. Orada da kötü iki olayla karşılaşmıştır. Bunlardan birisi Adana'da olduğu gibi kötü muamele üzerinedir. "Muamelât-ı gayr-ı lâyık" ifadesinin kullanılıp ayrıntıya girilmediği belgede olayın araştırılması talep edilmiştir. (BOA, MB.İ, 76-161) İkinci olay ise terekesinde ortaya çıkan ve "zât-ı saadetleri tarafından alınmış olan" Winchester tüfeğinin devlet malı olduğunun anlaşılmasıdır. Tüfeğin bir an önce Daire-i Askeriye'ye gönderilmesi talep edilir. (BOA, DH. MKT, 1342-12) 1299 (1881/1882) yılında[3] mutasarrıflık binasının çökmesi sonucu, enkazın altında kalarak vefat etmiştir. (Akbayar ve Kahraman, 1996: 1664)

Veys Paşa, şairleri müdafaa eden biridir. Örneğin Ahmed Niyazi Efendi, Veys Paşa Maraş mutasarrıfıyken, kitabet göreviyle Maraş'a gitmiştir. Adana'ya mutasarrıf olduğundaysa, yine yanından ayrılmamış ve Adana'da temyiz başkâtibi olmuştur. Böylece Veys Paşa'nın hususî kitâbetini ve mühürdarlığını ifa etmiştir. (İnal, 1969: 1232) Bir diğer örnek Osman Nevres Efendi'dir. Edebiyat Kumkuması'nda Reşîd Bey, Nevres ile Veys Paşa arasındaki ilişkiyi şöyle anlatır:

> "*Pederim, Hıtta-i Irâkiye Ordu Muhâsebecisi iken, Nevres de başkâtib idi. Lakin iş adamı değil idi. Acem Remzi Baba gibi, Hayreddin gibi harâbâtîlerden* idi. *Pederim kusurlarını örterdi. Aylarca gelmediği ve işine devam etmediği zamanlar*

[3] Belirtilen tüfek olayı 5 Aralık 1883 tarihinde mutasarrıflığa yazılmıştır. Belgede Veys Paşa için "merhum" ibaresi kullanılmamıştır. Bu durumda belirtilen 1299 yılı gerçek olmayabilir. Kesin bir bilgiye ulaşılamadığı için ihtiyatlı davranmak gerekmektedir.

olurdu, yine himâye edip, hakkında bir şey yazdırtmazdı. Bundan dolayı pederime fevkalâde hürmet ederdi."

Ayrıca Osman Nevres de her fırsatta Veys Paşa'nın yaptıklarından bahsetmekte ve onun için "mekârim-i ahlak" tabirini kullanıp "bende-i muhlis hakkında bî-diriğ ve seza" demesi Veys Paşa'nın himaye edici yönünü göstermesi bakımından önemlidir. (Osman Nevres, 1291: 269-270)

Paşanın himaye edici kişiliğine en etkili örnek ise Namık Kemâldir. Kemâl'in Magosa'ya "kalebent" olarak gönderildiği sırada mutasarrıf, Veys Paşa'dır. Namık Kemâl'e her türlü yardımı yapar. "Zindanda" olduğu düşünülen müellif, sadece üç gün kısıtlı imkânlar içerisinde yaşamış, kalan zamanını gayet bolluk içinde ve bereketli bir ortamda geçirmiştir. Ortamı sağlayanların başındaysa Veys Paşa gelmektedir. Midhat Cemal Kuntay'ın dediği gibi *"Kemâl'in Magosa zindanında yatarken, iki güzel kaderi vardı: Kıbrıs Mutasarrıfı Veys Paşa ve oğlu Zeynelâbidîn Reşîd"* (Kuntay, 2010: 201) Paşa sayesinde içkisinden kitabına kadar hiçbir ihtiyacı eksik olmamıştır. Bir süre sonra Veys Paşa görevden alınır. Kemâl üzülmektedir. Çünkü yeni gelen mutasarrıfın Veys Paşa gibi olup olmayacağını bilmemektedir:

"*Peder paşanın infisâline şiddetle teessüf ettik. Kendileri için değil. Çünkü Kıbrıs, şân ve dirayetlerine lâyık bir memuriyet değildir; kendim için. Çünkü Kemâl, sayelerinde ezher cihet rahat ediyordu*."

Reşîd Bey'in Edebiyat Kumkuması'na aldığı 11 Aralık 1873 tarihli mektupta Veys Paşa'nın tutumu açık bir şekilde görülmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Darbaz Ağazâde Veys Paşa, imkânı ölçüsünde ediplere yardımcı olan biridir. Gerek Ahmed Niyazi gerek Osman Nevres gerekse de Namık Kemâl yargımızı destekleyen ifadelerde bulunmuşlardır. Aynı zamanda oğullarına karşı da hürriyet ortamını sağlamıştır. Reşîd Bey'in Edebiyat Kumkuması'nda kullandığı "*ben oğlumun meslek hürriyetine müdâhale etmem*" cümlesi oldukça önemlidir.

2. ZEYNELÂBİDÎN REŞÎD

Namık Kemâl'in Magosa'da rahat bir hayat sürmesini sağlayan ve arka planda kalmış Jön Türklerden biri olan Veys Paşazâde Zeynelâbidîn Reşîd Bey üzerine, şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Gerek hayat hikâyesi gerekse de yazdığı eserler ile önemli bir yere sahip olan Zeynelâbidîn Reşîd, incelenmeyi hak eden bir müelliftir. Veys Paşa gibi çeşitli görevlerde bulunmuş önemli bir devlet görevlisinin çocuğudur. Aynı zamanda amcası Salih Rıfat, onun akrabası Kâzım Paşa gibi edipler ile akrabadır. Kardeşi Ali Rûhî, Ertuğrul Firkateyni'nde hayatını kaybetmiş bir şairdir. Mamafih, Reşîd Bey'in soyunda edip sayısının fazla olduğu görülmektedir.

Müellif hayatını devlet görevlisi olarak tamamlamış ve bu sayede pek çok şehir görmüştür. Cevdet Paşa'nın başlattığı Fırka-i Islahiye Komisyonu'nda bulunmuştur. Buna bağlı olarak, devrin en önemli oluşumlarından birinin içerisinde yer almıştır. Yazdığı eserler sayesinde komisyonun Doğu Anadolu'da da faaliyet içerisinde olduğu öğrenilmektedir. Gördüğü her yerde kendisine bir şeyler katmasını bilmiştir. Onun için hayatının dönüm noktalarından biri, Kıbrıs'tır. Çünkü orada Namık Kemâl ile tanışmıştır. "Hürriyet" kahramanı olarak bilinen şair, Kıbrıs'ta "kalebent" olarak bulunurken, Reşîd Bey de Kıbrıs'ta görevlidir. Böylece ikilinin ilişkisi oldukça ilerlemiştir. Zeynelâbidîn'in mahlasını Namık Kemâl vermiştir. Onun yazdığı manzumelerde N. Kemâl'in izleri görülür. Kaleme aldığı Edebiyat Kumkuması ve Taktaka adlı eserlerde de Namık Kemâl'den sıklıkla bahsedilir. Eserler, onun Kıbrıs'taki hayatı hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır.

Gerek hayat hikâyesi gerekse de yazdığı eserlerle Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Reşîd Bey, incelenmeyi hakketmektedir. Biz de bölümler halinde bu amacı gerçekleştirmeye çalışacağız.

2.1. Zeynelâbidîn Reşîd'in Hayatı

Rumeli Beylerbeyi payelilerinden Sabık Kayseri Mutasarrıfı Darbazzâde Veys Paşa'nın büyük oğlu olan Zeynelâbidîn Reşîd, 1846 (1263) yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini özel muallimler vasıtasıyla tamamlamıştır. Arapça, Farsça; matematik ve coğrafya derslerini almıştır. Arapçayı iyi derecede konuşabilmekte ve Türkçeyi de her yönüyle bilmektedir. (BOA, DH. SAİDd. 42-195) Bunun için görev aldığı kurumlarda yazmanlık veyahut tercümanlık ile görevlendirilmiştir. Fransızcaya da merak sarmıştır. Lakin müellifin istikrarı olmadığından dolayı sürekli başlayıp başlayıp bırakmıştır. Sonunda Fransızca bir metni Türkçeye tercüme edebilecek duruma gelmiştir. Lakin ilerletememiştir. (İnal, 1999: 1897)

1863 (1280) yılının başında, on yedi yaşındayken, Sadaret Mektubî Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır. Beş altı ay burada çalıştıktan sonra, Bâb-ı Âli Telgraf Odası'nda görevlendirilmiştir. 1 Kasım 1865'te rütbe-i sâlise ile ödüllendirilmiştir. 22 Eylül 1869 (22 Cemaziye'l-âhir 1286) tarihinde 1.660 kuruş maaş ile Trablus-Şam sancağı Tahrirat Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Reşîd'in Trablus-Şam'da görevlendirilmesi dönemin Suriye Valisi Raşid Paşa sayesinde gerçekleşmiştir. Veys Paşazâde bu olayı Taktaka isimli eserinde şöyle anlatır:

> *"Suriye Valisi Râşid Paşa merhum, mezunen Dersaadet'e geldiğinde, bit't-tesadüf Boğaziçi'ne işleyen vapurlardan birinin yan kamarasında kendisiyle görüştüm. Lakin kim olduğu[nu] bilmiyordum (...) Bereket versin müsâhabat, edebiyat-ı Osmaniye üzerine idi. Yoksa foyamız meydana, ipliğimiz pazara çıkardı. Bu fende ahfeşin keçisi gibi başımı sallamam. Hasılı dil-keş-i sıhhatim ve bezle-sencane müsâhabatım müşarünileyhi meftun etti ve ailemi sorup anladı. Trablus-Şam tahrirat müdürlüğüne ve istersem Şam'da başka bir memuriyete tayin edeceğinden bahisle beraber Suriye'ye gitmekliğimi adeta rica eyledi. O vakit kim olduğunu anladım ve bi't-tabi muvafakat ettim ve akşamüzeri emri üzerine yalısına uğradım. Mesârif-i seferiye olarak yüz adet Osmanlı lirası verdi. Kabul etmemek istedim. Çünkü ihtiyacım yoktu. Lakin ısrarına karşı adem-i kabulü muhalif-i edep ve terbiye görerek, bi'z-zarure kabul eyledim. (...) Şam'a vusulümüzün üçüncü günü, Trablus-Şam tahrirat müdürlüğüne tayin etti."*

Reşîd Efendi, Râşid Paşa'nın kendisine yaptığı bu iyiliği unutmamış ve kitabında onu iyi huylu, herkese yardımcı olan ve edebiyata vakıf biri olarak anlatmıştır.

Müellifin maaşı 1870 yılında 2.000 kuruş olmuştur. Aynı senenin sonuna doğru (28 Kasım 1870/4 Ramazan 1287) Trablus-Şam'daki görevinden ayrılmıştır. 10 Ekim 1871 (25 Recep 1288) tarihinde Suriye'ye mektupçu muavini olarak görevlendirilir. Lakin bir süre sonra muavinliğin kaldırılmasıyla açıkta kalır. Bir seneye yakın görevlendirme bekleyen Zeynelâbidîn Reşîd, 1 Mayıs 1872 (22 Safer 1289) tarihinde 1.425 kuruş maaşla Kıbrıs Tahrirat Müdürlüğü'ne görevlendirilmiştir. Aynı dönemde Kıbrıs'ın mutasarrıfı ise, Zeynelâbidîn Reşîd'in babası Veys Paşa'dır. Kıbrıs'tan uzaklaşmasına da babası sebep olmuştur. Yaptığı bir hatadan dolayı oğlunun Kıbrıs'tan ayrılmasını ister ve Reşîd Bey'in görevi 14 Haziran 1873 (17 Rebiü'l-âhir 1290) tarihinde sona erer. Edebiyat Kumkuması isimli eserinde bu durumu şöyle anlatır:

> *"Pederim Veys Paşa müstakılen Kıbrıs mutasarrıfı iken bendeniz de Bâb-ı Âli'den müntehab tahrîrât müdürü idim. Sinnim on dokuz, yirmi idi. Bir gece kumar oynarken pederim merhûm, bulunduğumuz mahale geldi: 'Dün kumar oynanmaması için bir ilân neşretmiştik. Hatta müsveddesini sen kaleme almıştın. Halk demezler mi ki 'kumarı bizden menedeceğine evvelâ kendi oğlunu kumardan menetmiş olsa daha güzel olmaz mı?' o vakit ben bu söze karşı ne yapabilirim' dedi ve bendenize de bir iki tokat indirdi ve istifâ edip gitmemi de katiyen emreyledi."*

Bu, Veys Paşa'nın memuriyet ile özel hayatını karıştırmadığını ve gerektiğinde evladına da aynı kuralları uyguladığını göstermesi bakımından oldukça önemli bir alıntıdır. Reşîd Bey'deki kumar merakı da daha eskilere gider. İbnülemin'e on yedi yaşında yaptığı ilk evliliği anlatırken verdiği bilgide, "kumardan, işretten vakit bulamazdım ki" demesi bunu göstermektedir. (İnal: 1894)

Üç seneye yakın bir göreve gönderilmeyen Reşîd Bey, 18 Şubat 1876 (22 Muharrem 1293) tarihinde 3.000 kuruş maaşla İşkodra mektupçuluğuna atanır. Buradaki görevi oldukça kısa sürmüştür. 17 Mayıs 1876'da (22 Rebiü'l-âhir 1293) İşkodra'dan ayrılır. 21 Mayıs 1879'dan (29 Cemaziye'l-evvel 1296) 13 Şubat 1881'e (13 Rebiü'l-evvel 1298) kadar ortalama 2.500 kuruş maaşla Yusuf Paşa'nın maiyetinde Anadolu Fırka-i Islahiye Başkitâbeti'nde görev almıştır ve Erzurum ile Van vilayetlerini gezmiştir. Taktaka'da görevi hakkında şunları yazar:

> *"Teşkilat-ı Adliye'den az evvel Fırka-i Islahiye Başkitâbeti'yle ve riyâziyûndan Yusuf Paşa merhumun maiyetiyle iki sene kadar Erzurum, Van vilayetlerinde vakit*

geçirdik. Islahata dair ne yazdık ise Bâb-ı Âlice mazhar-ı takdir oldu. Lakin hiçbiri yapılmadı."

Veys Paşazâde Reşîd Bey, kendisine verilen görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışmaktadır. Görevden kaçmayı tercih etmemekte, nereye gönderildiyse gitmeyi tercih etmektedir. Görevlendirildiği yerlerde uzun süre kalmaması ve görevden kaçmaması devlete sadık biri olduğunu gösterir. Onun derdi yönetim şekli ve yöneticiler iledir.

3 Şubat 1882 (14 Muharrem 1299) tarihinde 2.500 kuruş maaşla Kastamonu Vilayeti Mektupçuluğu'na görevlendirilmiştir. Buradaki görevi sırasında "rütbe-i sâniye sınıf-ı sâniye" mertebesine tevcih buyurulmuştur. Üç seneye yakın burada kaldıktan sonra 8 Aralık 1885'te aynı maaşla Trabzon Vilayet Mektupçuluğu'na nakledilmiştir. Burada da rütbesi artmış ve "rütbe-i sâniye sınıf-ı mütehayyize", ardından 18 Mayıs 1890 tarihinde üçüncü rütbeden mecidi nişan ile ödüllendirilmiştir. Sicilindeki bilgilere göre, Trabzon'da oldukça başarılı olmuş ve bundan dolayı da belirtilen rütbe ve nişanı almıştır. İşinde iradeli, başarılı biri olarak görülmektedir. 7 Temmuz 1891'de maaşının haricinde kendisine 500 kuruş ücret ödenmiştir. 17 Ağustos 1891 (11 Muharrem 1309) tarihinde iki haftalık izinle Dersaadet'e gitmiştir. Bundan dolayı izinli olduğu günlerde maaşı yarım yatmıştır. İstanbul'a gitme nedenini ve aldığı maaşı Taktaka'da anlatır:

"Trabzon'a avdetimizde vazifemiz ikmâl olunmuş ve hiçbir işimiz kalmamıştı. Lakin paşa-yı müşarünileyhin yazdığı telgrafa işar-ı âhîreye intizaren Trabzon'da beklemesi ihtar ve tavsiye olunmuştu. Maaşlarımız ise işliyordu. Benim için bir mâni' olmadığından ve hizmetsiz maaş almayı da gönlüm arzu etmediğinden istifa edip, İstanbul'a geldim."

Reşîd Bey, istifa edip İstanbul'a döndüğünü söylemektedir ama sicilinde yer alan bilgilere göre, yarı maaşı hesabına yatmış ve iki haftalık izinle Dersaadet'e gitmiştir. Döndüğünde Trabzon'daki görevi haricinde, çeşitli yerlere görevlendirilmiştir. Örneğin 1893/1894'te Giresun'a aşar ihalesi memuru olarak günlüğü 100 kuruş olmak üzere gönderilmiştir. (BOA, ŞD, 357-33) Trabzon'dayken babasından kalan arazi ve emlakları satmak için iki ay izin alıp, Kıbrıs'a gittiği de belgelerle sabittir. (BOA, İ. HUS, , 14-74; BOA, DH. MKT, 99-2) Kalan malları değerlendirmek yerine satmayı tercih etmesini de İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'a şöyle anlatır:

"*Büyük pederim Kıbrıs mütesellimi iken bir papazın çiftliğini bin liraya satın alır. Lakin bi'r-rıza değil. Papaz, gözyaşı dökerek satar. Satmasa belki kellesi gidecek.*

Bu çiftliğin mahsulü validemin hanesine girer, o aile perişan olur. Bu çiftliğin mahsulü Koniçeli Hüseyin'in hanesine girer, efrad-ı aile münkarız olur. O çiftlik alındığı fiyatla satılır. Esman ile ne alındıysa hayır etmedi. Şeameti zahir ve bahir oldu. Ceddimden, pederimden ne kaldıysa dağıttım. Evde hiçbir şey bırakmadım. Lehü'l-hamd bu sebeple o nuhusetten de bir dereceye kadar kurtulduk. Ne yaparsan yap, papazın çiftliğine dokunma. Tafsilat verirsem ibret-engiz bir roman olur." (İnal: 1894)

8 Ağustos 1894'te terfi alarak, "rütbe-i evveli sınıf-ı sâniye"ye tevcih buyurulmuştur. Ardından görev değiştirme talep etmiş ve padişah emriyle 26 Aralık 1897'de 2.700 kuruş maaşla Adana Mektupçusu Rıfat Bey'in yerine Adana'ya görevlendirilmiştir. (BOA, BEO, 1060-79473) Buradaki görevi sırasında 12 Mart 1898'de "rütbe-i evveli sınıf-ı evveli" ve gümüş liyakat madalyası ile ödüllendirilir. (BOA, İ.TAL, 132-90)

Adana'da belirli şikâyetlerin ortaya çıkması üzerine becayiş hakkını kullanmak isteyen Veys Paşazâde, padişahın emriyle 12 Aralık 1898 (28 Recep 1316) tarihinde 3.150 kuruş maaşla Trablusgarp mektupçuluğuna nakledilir. Trablusgarp'a gelmek için kendisine verilen yol harcırahının fazla verildiği tespit edilmiştir. Fazlalık verilen kısmın maaşından kesilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Adana'dan ayrılmadan önce, görevde bulunmadığı için kendisine yarım maaş verilmesinin de gerekmediğine hükmedilmiştir. (BOA, DH. MKT, 2298-48) Ardından bir daha yer değiştirme talep eder ve 27 Kasım 1900 (4 Şaban 1318) tarihinde, aynı maaşla Halep Mektupçusu Şahabeddin'in yerine geçer. (BOA, BEO, 1589-119154; BOA, DH. MKT, 2436-14; BOA. İ.DH, 1379-35) Reşîd Bey'e Halep'e gitmesi için yol harcırahı verilmiştir. Lakin bu hesaplamada da bir yanlışlık olmuş ve 4.700 kuruş verilmesi gerekirken 5.700 kuruş verilmiştir. Aradaki 1000 kuruş farkın Halep Mektupçuluğu'na atanan Reşîd Bey'den temin edilmesine karar verilmiştir. (BOA, DH. MKT, 2455-12; BOA, DH. MKT, 571-82)

Reşîd Bey, Halep'te pek sevilmez. Dönemin Halep Valisi Mecid Efendi 3 Temmuz 1903 (20 Haziran 1319) tarihinde Bâb-ı Âli'ye şifreli bir telgraf gönderir. Telgrafında Reşîd Bey'i yakışmayan tarzda hareket eden biri olarak nitelendirmekte ve bir an önce görevden alınıp, yerine başkasının gönderilmesini istemektedir. "(…) Hazret-i Hilafet-penahi hükm-i münîfine mugayir surette alenen hâl ve harekette bulunan Mektubi-i Vilayet Zeynelâbidîn Reşîd Beyefendi'nin yerine cidden muktedir ve müstakim (…) takdir ve muhafaza eder birinin tayin ve izam buyurulması" (BOA, DH. MKT, 733/19) Anlaşılıyor ki Reşîd Bey, Abdülhamîd'e olan muhalif tavrını açıkça ortaya koymuş ve bunun üzerine vali de görevden

alınmasını talep etmiştir. Lakin 1910'a kadar Halep'te görevini sürdürmüş olması, valinin istediğini yaptıramadığını göstermektedir.

Zeynelâbidîn Bey'in İstanbul'a yazdığı yazılardan biri de maaşların düzenli ödenmemesi konusundadır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra giderek güç kaybetmeye başlamıştır. Devletin temelini oluşturan toprak sisteminin de bozulmasıyla beraber, vergilerinde azalma ve isyanların artması söz konusu olur. Devlet "fetih" üzerinden gelir elde edemediği için mevcut topraklarındaki vergileri düzenlemeyi ve bu sayede açığını dengelemeyi düşünür. Bu politikada da tam bir başarı sağlanamaz. Nepotizm, beşik uleması ve yolsuzluk gibi olayların artması sonucunda devletin hazinesi daha da boşalmaya başlar ve Abdülmecid zamanında gerçekleşen Kırım Harbi'nde ilk defa dış borç alınır. Abdülaziz zamanında dünyanın sayıca en büyük donanmalarından biri kurulur ve bunun kaynağını da dış borçlar oluşturur. 1877/78 senesindeki Osmanlı-Rus Harbi de hazinede ciddi maliyetlere sebep olmuştur. Borçların artıp, gelirlerin azalmasına daha fazla dayanamayan devlet iflas bayrağını çeker. Bunun sonucunda 1881 yılında Duyun-ı Umumiye İdaresi kurulur. Lakin devlet borç almaya, alınan borçları da doğru yerlerde kullanmamaya devam etmektedir. Bunun sonucunda küçük memurların bile maaşları gecikmeli olarak ödenmek zorunda kalır. Bu gecikmelerden payını alan kişilerden biri de Zeynelâbidîn Reşîd'dir. 1318 (1902) yılının maaşları bir kısım memura tam ödenirken, bir kısmına eksik ödenmiştir. Halep'te görev yapan Reşîd Bey bu adaletsizliğin giderilip, kendisinin de içinde bulunduğu, maaşının eksik ödendiği memurların tam maaş almasını talep eder. "Memurîn-i vilayetin bir kısmına [1]318 senesi maaşları tamamen verildiği hâlde, kendisiyle diğer bazı memurîne ita olunmadığına bahisle" gereğinin yapılmasını isteyen bir telgrafname gönderir. (BOA, BEO, 2077-155741) 26 Mayıs 1903 (13 Mayıs 1319) tarihinde bu istek Dersaadet'e bildirilir ama sonucunun ne olduğu, Reşîd Bey'in eksik maaşlarını alıp almadığı bilinmemektedir.

Reşîd Bey Halep'te zor günler de geçirmiştir. Bunun başlıca iki sebebi vardır: İlki, vekaleten gittiği Zor mutasarrıflığında "zaruri-i ihtiyar olunan masârifa"dan dolayı zor durumda kalması ve maaşının yarısını istemesidir. Gönderilen cevabî yazıda, yol harcırahı olarak maaşının yarısının gönderilmesine karar verilir. (BOA, DH. MKT, 574-15) Verilen ücret sonradan geri istenecek ve Reşîd Bey tekrardan müşkül duruma düşecektir. İkinci sebep ise yine bir para mevzusudur. Zeyneâbidîn'in bir yakını olup olmadığını tespit edemediğimiz Esma Hanım, Maliye Nezareti'ne başvurarak, "karar verildiği üzere alacağım meblağın, Reşîd Bey'in maaşından dörtte bir oranında kesilerek ödenmesi gerektiği hâlde, hâlen ödememi

alamadım" demekte ve gereğinin yapılmasını istemektedir. (BOA, BEO, 2988-224063) Bununun üzerine Adliye ve Maliye Nezareti arasında yazışmalar başlar. Soruşturmanın sonucunda, Veys Paşazâde'nin maşından dörtte bir oranında kesintinin, Esma Hanım'a ödenmek için kesildiği anlaşılır ama kesilen tutar İcra Dairesi'nin hesabına geçmemiş, Mal Sandığı'nda kalmıştır. Bu durumda ne yapılması gerekildiği konusunda dönemin maliye nazırına başvurulur ve Mal Sandığı'nda tutulan meblağın bir an önce İcra Dairesi'nin hesabına aktarılması, gerekirse "umul-ı umumiye"den yani kamu malından gerekli ücretin verilmesi kararlaştırılır. Bu sayede 29 Ocak 1908 (16 Kânun-ı Sani 1323) tarihinde adliye nazırının yazdığı yazıyla, gerekli işlemler tamamlanmış olur. (BOA, BEO, 2992-224334; BOA, BEO, 3241-243050; BOA, BEO, 3260-244445; DH. MKT, 2750-87)

On seneye yakın bir süre Halep'te çalıştıktan sonra, Eylül/Ekim 1910 tarihinde "ifa-yı vazifeye kudret ve tahammülü olmadığı beyanıyla" emekliliğe sevk edilmiştir. 25 Ekim 1910'da gerekli işlemler yapılarak, emekli edilmiştir. Hastalığının ne olduğu bilinmemesine rağmen, gözlerinin görmemeye başladığı anlaşılmaktadır. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, "vefatından iki sene evvel ama tari olmuştu" demektedir. (İnal: 1890) Bu da Reşîd Bey'in bir süre gözleri görmeyerek çalıştığını ve artık hiçbir iş yapamaz hâle gelmesi sonucunda emekliliğine karar verildiğini göstermektedir. Sicilinde çalışmaya muktedir olmadığının belirtilmesi, düşüncemizin doğru olduğunu göstermektedir. Emekliliğinden kısa bir süre sonra, 31 Mayıs 1911 (2 Cemaziye'l-âhir 1329) tarihinde[4] Edirne'de vefat etmiştir. Mezarı Edirne Mevlevihanesi'nin kabristanındadır. Eski şeyhülislamlardan Musa Kâzım Efendi'nin kabrinin yakınlarına defnedildiği bilinmektedir.

Mahmud Kemâl İnal, Son Asır Türk Şairleri için müellifin de biyografisini istemiştir. Lakin beklenen hayat hikâyesi bir türlü gönderilmemektedir. Çünkü Reşîd Bey'e göre "insan, tercüme-i hâl yazarken kendini dev aynasında görür. Nevakısını ise hiç göremez. (…) methetse çirkin olur, aksi için kaleme alsa ebkem olur. Hasılı bir şey yazamaz. (…) Yazıp göndermeye değer meydanda hiçbir şey yok." (İnal: 1891) düşüncesi egemendir. Hayatında önemli bir olayın var olduğunu düşünmemekte ve bundan dolayı da hayat hikâyesini yazmaya yanaşmamaktadır. Lakin sonunda kaleme alır ve İnal'a gönderir. Orada yazdıklarında, onca yıldır mektupçu olduğundan şikâyet etmektedir. Kendisinin inatçı bir kişiliğe sahip olduğunu

[4] Son Asır Türk Şairleri'nde yapılan bir dizgi hatası sonucunda, Zeynelâbidîn Reşîd'in ölüm yılı "1921" gösterilmiştir. Bazı kaynaklar bu bilgiyi teyit etmeden doğru kabul etmiş ve bundan dolayı ölüm tarihini yanlış göstermiştir. Örneğin Dergâh yayınlarından çıkan "Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler" adlı çalışmanın yedinci cildinde Reşîd Bey'e ayrılan kısımda, belirtilen hatanın tekrarlandığı görülüyor.

söyleyerek, nedenini bilmediği sebepten dolayı "hâlâ mektupçuluktan kurtulamamış ve bir baltaya sap olamamıştır" (İnal: 1892) Taktaka'daysa mutasarrıf olamamasını Abdülhamîd'e bağlamaktadır:

> *"Her üçünün ve bu kabilden daha birkaçının fevka'l-gâye emniyet ve itimadını kazanmıştım. Vazife-i asliye ve izafiyemde hüsn-i hizmetim ve ihale-i aşar memuriyetiyle kazalara gittiğimde, milyonlarla zamâime muvaffakiyetimden dolayı belki otuz defa vülât-ı a'zâm tarafından mutasarrıflığım Bâb-ı Âli'ye yazılmışken, garaz-perver bir mürtekib-i laînin pençe-i istibdadıyla o inhalar çak çak ve endahta-i hâk-ı helâk oldu. 'Beyhûde taab çekti tavuk, çıkmadı civciv'"*

Arşivdeki belgeler incelendiğinde, Reşîd Bey'in mutasarrıf olarak atanmasını talep ettiği görülmektedir. 5 Aralık 1894 tarihli Dahiliye Nezareti'ne gönderilen arzda, hizmetlerinden ve tecrübesinden hareketle kendisine bir mutasarrıflığın tevcih buyurulup, şahsının sevindirilmesini talep etmektedir. (BOA, BEO, 529-39637) Trabzon'da mektupçuyken yazdığı bu dilekçe yerine ulaşmış ama müellifin beklentisi karşılanmamıştır.

Trabzon'dayken Zeynelâbidîn'in bir soruşturma geçirdiği anlaşılmaktadır. Trabzon'un vilayet gazetesi Reşîd Bey'in kontrolünde çıkmaktadır. "Trabzon Dava Vekillerinden Agop" imzasıyla Şura-yı Devlet'e gönderilen bir yazıda, Veys Paşazâde'nin yolsuzluk yaptığı söylenmektedir. Agop, Reşîd'i iki nokta üzerinden şikâyet etmiştir: Gazeteyi satılmaması gereken kişilere satıp, yıllık üç dört bin lira para kazanmak ve gazeteye verilen reklamlardan alınan ücreti, kendi adına kullanarak kâr elde etmek. (BOA, ŞD, 1844-20) Şikâyet Dersaadet'e ulaşır ulaşmaz, soruşturma açılmıştır. 16 Eylül 1892 (27 Safer 1310) tarihinde tahkikat sonuçlanmıştır. Zeynelâbidîn Reşîd'in suçsuz olduğu, Agop'un kötü niyetli biri olduğu ve herkese iftira atmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Böylece soruşturma müellifin lehine sonuçlanmıştır. (BOA, ŞD, 1844-23)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Zeynelâbidîn, ölmeden önce görme yeteneğini kaybetmiştir. Müellifin göz sorunu, Trabzon yıllarına dayanmaktadır. 16 Ağustos 1887'de Trabzon Vilayet-i Celilesi'ne yazılan yazıda "Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in gözlerin ârız olan zaafının tedavisi için bir mah müddetle Dersaadet'e azimeti" denilerek, gözünde bir sorunun var olduğu açıkça söylenmektedir. (BOA, DH. MKT, 1441-94) Bir ay sonra verilen cevabî yazıda, Reşîd Bey'in İstanbul'a gönderilmesi kabul edilir. Gerekli işlemlerin başlatılması istenir. İzni müddetince kendisine yarım maaş verilmesi kararlaştırılır. (BOA, DH. MKT, 1450-109; BOA, DH. MKT, 1707-59; BOA, DH. MKT, 1718-95)

Reşîd Bey, Trabzon'dan sonra Adana'ya yine mektupçu olarak tayin edilmiştir. Aslî bir mutasarrıflığı söz konusu değildir. Halep mektupçusuyken Deyr-i Zor'a vekaleten mutasarrıf olarak atanmış lakin kalıcı olarak görev yapmamış, vekaleten bakmıştır. (BOA, BEO, 1936-145194; BOA, ŞD, 2721-23) Vekâletinin ardından Halep'teki mektupçuluğunu sürdürürken, 3 Mayıs 1905 (27 Safer 1323) tarihinde Reşîd Bey'in yaptığı hizmetlerden dolayı bir mutasarrıflığa tayin edilmesi gerektiği Dahiliye Nezareti'ne tekrardan bildirilir ama yine bir sonucun alınmadığı görülür. (BOA, BEO, 2568-192598) Zeynelâbidîn bu durumdan, padişah II. Abdülhamid'i sorumlu tutmuştur.

Zeynelâbidîn Reşîd Bey, iki defa evlenmiştir. İlk eşi Fettah Bey soyundan gelmektedir. Abdurrahman Paşa'nın kızı Nafia Hanım ile evlenmiştir. Köçeoğulları'na intikal eden Arnavutköy'deki yalıya "iç güveyi" olarak gitmiştir. (İnal: 1894) Evlendiğinde on yedi yaşında olduğunu söylediğine göre, müellifin ilk evliliği 1863 yılında gerçekleşmiştir. Mutlu bir evliliği olmamıştır. Bir süre sonra da Cezzar Mustafa Bey'in kızıyla evlenmiştir. Evliliğin sonucunda bir dönem Şura-yı Devlet reisi olan Tevfik Paşa ile bacanak olmuştur. Cezzar Bey'in kızıyla evlenmesine rağmen, belirtilen aile ile tartışma içinde olduğu görülmektedir. Cezzar Bey ailesinin Edirne'de mal ve mülkleri vardır. Reşîd Bey Trabzon'da mektupçuyken, eşinin, "husûsât-ı zâtiyesini tesviye için" Edirne'ye gitmiştir. Lakin Edirne'de pek hoş karşılanmamıştır. Bunun üzerine Cezzar Bey'in damadı Edirne İstinaf Azası Mehmed Bey ve oğullarından şikayetçi olmuştur. Mehmed Bey'in mahkemelere oğullarını yerleştirmiş olmasından hareketle, işlerin yavaşladığını ve bir türlü sonuç alınamadığını öne süren Zeynelâbidîn, bu sorunun çözülmesini istemektedir. (BOA, BEO, 563-42222) Şikâyetin araştırılması için rapor yazılmıştır ama bir sonucun çıkmadığı anlaşılmaktadır. (BOA, BEO, 613-45903)

Reşîd Bey'in tespit edebildiğimiz kadarıyla iki kızı vardır. Bir tanesi Reşîd Bey Halep'te mektupçuyken 1902 yılında vefat etmiştir. Sadaret'e yazılan yazıda, bu olaydan dolayı müellife iki aylık izin verildiği belirtilmiştir. Lakin kızının ismi yazılmamıştır. (BOA, DH. MKT, 2586-103) Kızının vefat etmesi, Zeynelâbidîn'in göz hastalığını daha da tetiklemiş olabilir. Diğer kızı ise Mediha Hanım'dır. Midhat Cemal Kuntay'ın kaleme aldığı üç ciltlik Namık Kemâl çalışmasında, Mediha Hanım'ın arşivinden faydalandığını belirtir. (Kuntay: 226) Buradan anlıyoruz ki müellifin kızı cumhuriyet döneminde de hayattadır. İnal, Son Asır Türk Şairleri'nin bir dipnotunda, Mediha Hanım'ın eşi olması muhtemel olan bir damattan bahsetmektedir. Bu durumda ailenin kız çocuğu üzerinden devam ettiği düşünülebilir. (İnal: 4) Bunun haricinde ailesi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kendi deyişiyle "*Benim kadar berkeşte-tali bir adem tasavvur olunamaz. Kimden hayır ümit ettimse, ondan zarar gördüm. Halbuki kimseye zararım dokunmamıştır. Bilasebebin bir karıncayı incitmemişimdir*." (İnal: 1890) ve "*Hatada ısrar edenlerden değilim, hak sözü kabul ederim*" diyerek kişiliğini özetleyen Zeynelâbidîn Reşîd, 31 Mayıs 1911 gecesi dünyaya gözlerini yummuştur.

2.2. Zeynelâbidîn Reşîd'in Sanatı

Veys Paşazâde Zeynelâbidîn Reşîd'in yazdığı manzumelerin pek çoğu günümüze ulaşmamış ve babasının evinin yanması üzerine yok olmuştur. Günümüze kalanlar, Edebiyat Taktakası ile Kumkuma'ya koyduğu ve süreli yayınlardan derlediği birkaç metinden ibarettir. Eğer onlar yok olmayıp kitap olarak basılsaydı, ortalama kırk sayfalık bir divançe ortaya çıkmış olacaktı. Bu hususu İbnülemin'e şöyle anlatır:

> *"(...) ratb ü yabis, şütür-gürbe, hezeyan-ı mahmum kabilinden olan manzum sözlerimi bir araya toplamış olsaydım yine Esad Muhlis Divançesi kadar bir kıta teşkil etmezdi. Âsâr-ı maruza, evrak-ı perişan üzerinde idi. Pederin kitaplarıyla beraber âfet-zede-i yed-i tetavül oldu. Zâde-i tabiatten hatırda kalandan başka kalmadı. Hatır-ı nişanım olanlardan yakında bir şey takdim ederim*." (İnal: 1897)

Göndermeyi vadettiği manzumeleri de göndermeyen Reşîd Bey, kardeşi Ali Rûhî gibi gelenekten beslenmektedir. Eldeki birkaç manzumeden anlaşılıyor ki gerek şekil gerekse de içerik olarak bir yenilik söz konusu değildir. Manzumelerinde "Bedî" mahlasını kullanır. Mahlası Namık Kemâl yazmıştır. Yazana kadar da oldukça zaman geçmiş ve Reşîd Bey'i usandırmıştır. Bunun içindir ki "manzumelerimde Namık Kemâl'in yazdığı mahlasnameyi kullanıyorum" derken, "*Hasbü'l-uhuvve zûr-ı bâzû ile Kemâl Bey'den ahiren ahz u istihsâl olunan mahlasnâmedeki mahlas-ı müteşâirânem*" cümlesini kullanması, N. Kemâl'in yazarı ne kadar uğraştırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca yazdığı çoğu manzume, onun kontrolünden geçmektedir. Namık Kemâl'in Zeynelâbidîn'e gönderdiği mektupların çeşitli yerlerinde geçen şu ibareler bu bakımdan önemlidir: "Gazelin pek güzel", "Nevres hakkında olan kıt'a nefis", "Ne yalan söyleyeyim kasidenizi beğenmedim. Şiiri fena olduğundan değil, memdûha müsâdif olamadığından… Sabık muhasebeci hakkında olan kıt'a pek güzel", "Mahmud Paşa'nın gazeline söylediğiniz nazireyi niçin beğenmediniz? Beyitler pek güzel…" Reşîd ile N. Kemâl arasındaki ilişki sadece manzumelerin kontrolünden ibaret değildir. N. Kemâl Magosa'da iken Zeynelâbidîn'in babası Veys Paşa Kıbrıs'ta, Reşîd de İstanbul'da Kemâl'in eli koludur. Bu durumu Midhat Cemal şöyle ifade eder:

"*Kemâl'in Magosa zindanında yatarken, iki güzel kaderi vardı: Kıbrıs Mutasarrıfı Veys Paşa ve oğlu Zeynelâbidîn Reşîd. İkisi de Kemâl'in Magosa hayatında birer fasıl olacak kadar yer tutarlar*." (Kuntay: 201)

Ziya Paşa için yazılan Tahrib-i Harabat başta olmak üzere N. Kemâl'in yazdığı tiyatrolar Reşîd Bey'in elinden geçmiş ve onun sayesinde neşredilmiştir. Ziya Paşa'ya Tahrib-i Harabat'ı takdim eden de odur. Lakin ilerleyen zamanlarda Kemâl ile Reşîd'in arası açılır. Bunun nedeni ise müellife göre, N. Kemâl'in vefasızlığıdır. İbnülemin'e gönderdiği bir mektupta bu duruma değinir:

"*Mevki-i ikbale kadem basar basmaz ikimizi birden unuttu. Haftada iki üç mektup gönderirken aylar, seneler geçerdi iki satırlık bir mektubuna nail olamazdık. Son derece de vefasız idi. Dostluğuna itimat olunmazdı. Çünkü çalıkuşu gibi bir dalda durmazdı, sebatsız idi."* (İnal: 828)

N. Kemâl'in mektupları incelendiğinde, "aramızdaki kardeşliği şâhid-i yemin ihtiyacından biri bilsin" "senin gibi kardeşlerim" "senin kadar sevdiğim adama mücâzât edemem" gibi ifadeler kullanıp; bir süre sonra mektup göndermediği görülmektedir.

Zeynelâbidîn'in sanat görüşünü oluşturmakta meclislerin oldukça önemli bir yeri vardır. Bağlarbaşı'nda Yağcı İzzet Bağı'na bitişik bir küçük köşkü vardır. Orada sürekli toplantılar yapılmakta ve eğlenilmektedir. Toplantı iki farklı insan kitlesini bir araya getirmekte, böylece şiirler okunup meyler yudumlanmaktadır. Bir tarafta Ârif Hikmet Bey gibi harabâtîler diğer tarafta da Kemâl Paşazâde Said Bey gibi kumar düşkünleri yer almaktadır. Mamafih, gelenekte önemli bir yere sahip olan işret mekânı Reşîd'in köşkünde tezahür eder. Böylece hem Reşîd onlardan faydalanır hem de eğlenceli zaman geçirirler. İbnülemin'e bu olayı anlatırken "bendehaneniz bir hafta meyhane, bir hafta kumarhane olurdu" demesi de durumu ortaya koymaktadır. (İnal: 1894)

Müellifi besleyen bir diğer ortam ise devlet büyükleridir. Bunun en belirgin örneği ise Kâmil Paşa'dır. Paşa, müellifi yanına çağırıp, Nefî'den birkaç kasidesini ve Hamse-i Nergisi'nin girişini okumasını istemiştir. Bunları ezbere okuyup, Hamse-i Nergisi'nin eksik nüshasını zihninden tamamlayınca, Kâmil Paşa Reşîd'e hayran kalır. Bir kese altın ile ödüllendirerek gönderir. Ardından birkaç defa daha paşanın konağına gitmiştir. (İnal: 1896)

Edebiyat âleminde Reşîd'in yeri yazdığı nesirlerden ibarettir. Nazımlarında bir farklılık veyahut önem söz konusu değildir. Kendisi de bunun bilincindedir ve İnal'a şöyle anlatır:

> "*Âlem-i edebiyatta benim için velev en şerefsiz mahallinden olsun bir makam tahsisi nakş-ı ber-ab gibi payidar olmaz. Abd-i âciz, meydan-ı sühanın eri değildir. Esvat-ı kalemiyyemde nadiren tesadüf olunabilen hoşa gidecek bir nameyi ' رمية من غير رام' makamında telakki etmelidir*" (İnal: 1896)

Bu cümleler, Reşîd'in mütevazı biri olduğunu da gösterebilir ama manzumeler incelendiğinde müellifin gerçeği söylediği anlaşılmaktadır.

Reşîd Bey için şiirin en güzeli dilden dile dolaşandır. Sırası geldiğinde hafızada kalıp okunan ve unutulmayandır. Buradan anlaşılıyor ki onun için önemli olan şiirin ahenkli olması ve dolaylı olarak da aruzla yazılmasıdır. Çünkü aruzla yazılan manzume akılda daha rahat kalır. Kendisi manzumelerini aruzla kaleme almıştır. Bu hususa Edebiyat Kumkuması'nda şöyle değinir:

> "*Gelelim şiir söylemek bahsine… Bu abd-ı âciz, şiiri alâfranga taâma benzetiyorum. En a'lâsı, lezîz ve nefistir. Evsat ve ednâsı ma'hûd çerviş yağıyla pişmiş, bizim yedi emirlere benzer. Şurasını da arz etmek isterim ki, şiirin güzeli hâfızadan hâfızaya intikâl edeni ve sırası geldikçe encümen-i ehibbâda darb-ı mesel gibi îrâd olunanıdır*."

N. Kemâl'den sonra iki isim onun için önemlidir. Biri Tevfik Fikret diğeri ise Ahmed Midhat Efendi'dir. Tevfik Fikret'i beğenmesinin sebebi, "tarz-ı cedid"in tam olarak Fikret ile geldiğini düşünmesidir. Kumkuma'da yer alan şu satırlar belirttiği düşünceyi açıklamaya yarar:

> "*Lâhika kabîlinden olarak, şurasını söyleyeceğim: Tarz-ı cedîd hakikaten, Hazret-i Tevfîk Fikret'in zuhûruyla terakkî-sâz-ı tekemmül olmaya başladı. Zâten âlem-i edebiyât, mehdi-i müntazır gibi böyle bir edîb-i kâmilin kudûmuna intizâr ediyordu*."

Bir nesil edebiyatı olan Edebiyat-ı Cedide düşünüldüğünde, yenilikçi ve şiir alanında ilk sırada gelmesi gereken kişi Cenap Şahabeddin'dir. Çünkü az da olsa sembol kullanabilen, dönemi için, yegâne isim odur. Fikret ise parnasizm akımı ile hareket etmekte ve arka planda kalan Fransız şairlerin şiirlerine benzer metinler kaleme almaktadır. (Alkan, 2019: 448; Yuva,

2017: 167) Tam manasıyla yeni olduğu ve özgün kaleme aldığı metinler azdır. Fikret'i ölümsüz yapan yazdıklarının içeriğinden yahut yeniliğinden ziyade, biçimidir. Bunun nedeni ise aruzu başarılı bir şekilde Türkçeye uygulamasında, bir aksaklığın söz konusu olmadığının rahatça anlaşılmasındandır. Reşîd de aruz ve biçim üzerinden hareket ettiği için onun Cenap yerine Fikret'i tercih etmesi anlaşılabilir bir durumdur.

"Yazı Makinası" Ahmed Midhat Efendi'yi beğenmesinin nedeni ise Midhat Efendi'nin ahlaka verdiği önemdir. Eğitime önem veren, çevirilerde adaptasyonu tercih eden yazar (Perin, 1946: 100) tam da Reşîd'in arzu ettiği bir kişiliktir. Edebiyatı "harabâtîlik ve ayyaşlıktan" kurtardığını söyleyen Midhat Efendi'yi şöyle anlatır:

> "*Burası da gayr-ı münkerdir ki şâirlerimizi, vâdi-i kadîmden tenfîr ettirip tarz-ı cedîde sevk eden ve kânun-ı tabîat hilâfındaki muhabbetten keff-i lisân ettirmeye ve artık;*
>
> *Ne kadar nâzik ü nerm olsa nigârı sevemem*
>
> *Ne kadar âfet-i cân olsa cevabı severem*
>
> *gibi ahlâk-ı milliyenin bozukluğuna delâlet edecek manzumeleri, kâl ve kaleme aldırmamaya muvaffak olan ve edîblerimizi hakîm-âne neşriyatıyla, harâbâtîlikten ve ayyâşlıktan kurtaran hem-şehrimiz, Ahmed Midhat Efendi'dir*."

Reşîd Bey için nazmın harabâtîlikten kurtulması gerekmektedir. Bunu da başaran kişinin Ahmed Midhat Efendi olduğunu düşünür.

Reşîd Bey'in az sayıdaki manzumeleri incelendiğinde, hicvin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Hoca Kâmil namında biri hakkında yazdığı kıt'a manzumelerinde hicve başvurduğunu göstermektedir:

Hâce-i sâhib-cehâlet kâse-lîs-i muhteşem

Feylesof-i pür-tekayyüd kâmil-i nâkıs-ayar

Mübtedâ-yı ilmine cehl ü inâdı bir haber

Müntehâ-yı aslına mechûl-i mutlak bir şiâr (İnal: 1899)

Vatan kavramına yer verdiği de görülür. Hersekli Ârif Hikmet'in bir gazeline söylediği naziredeki şu beyit bunu göstermektedir:

Hub-ı vatan zînetidir milletin

Gayret-i din hub-ı vatandan gelir

"Darb-ı mesel" hüviyeti kazanan manzumenin güzel olduğunu düşünen Reşîd Bey, bu yolda denemeler yapmıştır. İnal'ın kaydettiği şu beyit bu bakımdan önemlidir:

Kalmamıştır dilde takat dâd için bîdâd için

İtiraza yer bulunmaz hükm-i istibdâd için

Hem istibdatı eleştirmek hem de "d" sesi ile aliterasyon "a" sesiyle asonansı hedefleyen müellif amacına ulaşmış ve rahatlıkla akılda kalabilecek bir beyit oluşturmuştur.

Belirttiğimiz özellikler haricinde, geleneğin muhafaza edildiği ve bir yenilikten ziyade, tekrara düşüldüğü görülür. Bülbül ile gül arasında ilişki kurduğu şu beyit bu duruma kanıt mahiyeti taşır:

Bülbül-i gülbank-i tecellâ-yı aşk

Tarf-ı gülistân-ı çemenden gelir

…

Gönül bir nokta-i dağ-ı derundur

Ki sevdâ-âşinâ dîvâne-meşrep

…

Müddeâ tasvîr-i gamdır dest-ber-câm olmadan

Âhtır maksûdumuz her dem mey-âşâm olmadan (İnal: 1897)

Reşîd Bey'in II. Abdülhamîd'i sevmediği, Namık Kemâl'in eserlerinin basılmasına yardım ettiği ve padişahtan dolayı mutasarrıf olamadığını düşündüğü bilinmektedir. Buna rağmen yeri geldiğinde Abdülhamîd'i de övmekten çekinmemiştir. Bunun görevi gereği olduğu düşünülebilir ama her belgenin başında şöyle övgü beyitleri bulunmayışı, Reşîd'in bile isteye bu yola başvurduğunu gösterir:

Padişahım sensin ol mühr-i münîr-i saltanat

Gece ziyâ-yı nûr-ı adlinle münevverdir zemin

Sen tefevvuk eyledin ecdâd-ı âlîşânına

Adl ü dâd ü merhamette ya emirü'l-mü'minin

Fikrini taklîd eder olsa Felatun ber-hayat

Seyfini taklîd olsa Tehem-ten ber-zemin (BOA, Y. EE, 14-30)

Bir kasidenin methiye bölümünde yer alabilecek ifadelerin, devletin arşiv belgesinde yer alması Reşîd'in bir tercihi olmalıdır. Kullandığı ifadeler ile padişahı övdüğü ve adaletin temsilcisi olarak onu gördüğü açıkça anlaşılmaktadır. Mamafih kimilerine göre bu bir tezat kimilerini göreyse de görevinin bir gereği olarak değerlendirilebilir. Bizce Reşîd'in görevde yükselebilmek için yaptığı ve mutasarrıf olma hayalini gerçekleştirmek maksadıyla güttüğü bir yoldur.

Sonuç olarak Veys Paşazâde Zeynelâbidîn Reşîd'in sanatında geleneğin muhafazası söz konusudur. Yenilikten ziyade, Klasik edebiyattan hareket edilmiş ve bir yenilik ortaya çıkmamıştır. Namık Kemâl'in hayatında önemli bir yere sahiptir. Onun Magosa'da rahat bir hayat sürmesini sağlayan en önemli kişidir. N. Kemâl'in tiyatrolarının basılmasını sağlayan kişidir. Aynı zamanda, Ziya Paşa için yazılan Tahrib-i Harabat'ı takdim eden kişidir. Görülüyor ki Reşîd Bey, Türk edebiyatında yer alan önemli kişilerin hayatlarında yer almış, önemli olaylarda bulunmuş ve yazdığı metinler ile bunları anlatmaya çalışmıştır.

2.3. Zeynelâbidîn Reşîd'in Eserleri

Reşîd Bey'in manzumeleri kitap hüviyeti kazanıp, günümüze ulaşmamasına rağmen; nesir kitapları neşredilmiş ve okuyucu ile buluşmuştur. Kitaplarında edebiyat ve tarihten bahseden müellif, dönemi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Veys Paşa'nın, Namık Kemâl'in ve Ziya Paşa'nın mektupları başta olmak üzere önemli kişilerin arşivleri bu kitaplar sayesinde bir nebze de olsa ölümsüzleşmiş ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Zeynelâbidîn Reşîd'in neşredilmiş iki kitabı vardır: Edebiyat Kumkuması ve Taktaka. Makamât-ı Hariri Tercümesi ise Tercüman-ı Hakikat'te tefrika olarak çıkmıştır ama tamamlanmamıştır. Sefine-i Nuh isimli çalışması ise neşredilmemiştir.

2.3.1. Edebiyat Kumkuması

Halep Vilayet Matbaası'nda 1326 (1908) yılında neşredilmiştir. 94 sayfadan müteşekkildir. Ali Suavi'nin rüyasını ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Kitabın bir diğer dikkat çeken bölümü ise Arap İzzet Holo Paşa ile Osmanlı arasında gerçekleşen sohbettir. Osmanlı diye tanıtılan kişi Reşîd Bey'in kendisidir. Osmanlı'nın gerek özellikleri gerekse de çalıştığı yerler göz önüne alındığında bu yargıya varılabilir.

Sabah gazetesinin 25 Kânun-ı Evvel 1908 tarihli 6915'inci sayısında Edebiyat Kumkuması'nı tanıtan bir paragraf neşredilir. "Yeni Kitaplar" başlığı altında ele alınan yazıda ilgili bölüm şu şekildedir:

> "*Halep Mektupçusu Reşid Bey tarafından, Edebiyat Kumkuması namıyla bir kitap telif edilmiştir. Muhteviyâtı müfîd olup, kârine tavsiye olunur. Mahal-i tevzii Bâb-ı Âli caddesinde Cihan Kütüphanesi'yle Okçularbaşı'nda Sarafim Efendi Kıraathânesi'dir*." (Sabah, numara: 6915, s.4)

Kitabın içeriği hakkında çok fazla bilgi verilmemesine rağmen, "müfîd" denilerek, faydalı bir kitap olduğu belirtilmiştir. Halep'te basılmasına rağmen İstanbul'da da dağıtıldığı anlaşılan kitabın, dağıtım yeri ise Cihan Kütüphanesi ve Sarafim Efendi Kıraathanesi'dir. Edebiyat Kumkuması'nın bölümleri şu şekildedir:

Mecîd Efendizâde Necîb Bey'in muvâsalat mektubu

Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in cevapnâmesi

Müşârünileyhin Mecîd Efendi Hazretleri'ne mektubu

Müşârünileyhin Halep Vâli-i Esbak'ı Kâzım Beyefendi Hazretleri'ne ta'rîzli tezkiresi

Edîb-i meşhûr Kemâl Bey'in müşârünileyh hakkındaki tavsiyenâmesi

Edîb-i müşârünileyhin Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e gönderdiği mektuplardan bazısı

Edîb-i müşârünileyhin Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in pederi Veys Paşa merhûma gönderdiği mektuplardan bazısı

Edîb-i müşârünileyh ile Osman Nevres Efendi'nin ve Ârif Hikmet Bey'in makâma takrizleri

Muallim Nâcî Efendi merhumun Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e cevapnâmesi

Sivas Vâlisi Reşîd Âkif Paşa'nın Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e irsâl buyurdukları iltifâtlı cevapnâmesi

Veys Paşa'nın oğluna gönderdiği cevapnâme

Şâir-i meşhûr Abdülbâkî Efendi amrının Veys Paşa'ya gönderdiği Arapça bir mektup

Besîm Bey merhûmun Veys Paşa'ya gönderdiği mektuplar

Münşî-i meşhûr merhûm Kenan Bey'in Veys Paşa'ya olan manzûm tezkiresi

Hürmüzcüğüm

Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın mükâlemesi

Suâvî Efendi rûyâsının hülâsası

Suâl-i mukaddireye cevap

Naîm-i âmedi vesâir müteferriat

Listeden de anlaşıldığı üzere umumiyetle mektuplar neşredilmiştir. Bu bakımdan bir derleme hüviyeti görmektedir. Kitap Eski Halep Valisi Mecid Efendi'nin oğlu Necib Bey'in mektupları ile başlamaktadır. Gönderilen mektuplarda edebiyatın ağır bastığı görülmektedir. Necib Bey, Nâbî'nin bir gazeline nazire yazdığını belirtmektedir. Ardından Reşîd Bey'den cevap gelmiştir. Yazdığı cevabında hürriyetten bahseden müellif, Necib Bey'in himmeti sayesinde pek çok işin olabileceğini belirterek, Fuzûlî'nin şu beyti ile yazısını sonlandırmıştır:

Deşt ü sahrâsında bin Leylâ vü Mecnûn cilvesâz

Kûh-sârı üzre bin Ferhâd ü Şîrîn bâde-hâr

İkili arasındaki mektuplaşmalar devam eder. Reşîd Bey ile Eski Halep Valisi Mecid Bey arasının da iyi olduğunu gönderilen mektupların birinde "pederim bilhassa zât-ı âlilerine selâm ederler" ibaresinden anlamak mümkündür. Görülüyor ki Reşîd Bey, çevresini genişletmeye başlamıştır. Bulunduğu görevlerden dolayı da valilere yakın olduğunu söylemek gerekmektedir. Reşîd Bey de verdiği cevapta, Mecid Bey'i öven ifadelere yer vermiştir. İkili arasındaki yazışmalarda, beyitlerin kullanıldığı ve edebiyattan istifade edildiği görülmektedir.

Edebiyat Kumkuması'nda yer alan bir diğer kişi ise Eski Halep Valisi Kâzım Beyefendi'dir. Reşîd Bey'in ona yazdığı mektuplar kitaba alınmıştır. Yazdığı mektupta Mecid

Bey hakkındaki düşüncelerini belirtmektedir. Görülüyor ki Mecid ile Reşîd'in arası bu dönemde açılmıştır. Mektubun sonunda yer alan şu beyit de bunu tasdik eder mahiyettedir:

Nâme-i amâlini halkın perîşân et Hudâ

Hem suâlât-ı kıyâmet hem cevap-ı mahşere

Edebiyat Kumkuması'nın en önemli bölümlerinden biri, Namık Kemâl ile Reşîd Bey arasında geçen mektuplaşmalardır. Bu mektuplarda N. Kemâl'in İstanbul'daki işleri nasıl yürüttüğünden Kıbrıs'ta nasıl bir hayat sürdüğüne kadar pek çok konunun anlaşılması mümkündür. İkilinin arasının iyi olmasından dolayı, Namık Kemâl, Zeynelâbidîn Reşîd için dönemin meşhur devlet adamı ve yazar Fatma Aliye'nin babası olan Cevdet Paşa'ya bir tavsiyename kaleme alır. Ağır bir üslup ile kaleme alınan mektup, Reşîd Bey'in bir vilayete mektupçu olması için yazılmıştır. Görülüyor ki bu devirde müellifin ataması gerçekleşmemiştir. Mektupta yer alan şu ibareler oldukça önemlidir:

> "*Zeynelâbidîn Reşîd Bey bendeleri âbidîn gürûhuna zînet ve belki dâhil-i halka-i cemiyyet olup olmadığını pek bilemezsem de hakikaten reşîd ve tahsiline inhimâki rüşd ve idrâkî derecelerde sedîd olarak sâika-i tabîatle bir yerin mektupculuğunu da arzû eylediğinden ve kendisinin istihkâk ve gerek mevâid-i âliye nâiliyet cihetiyle kıdem ve tekaddümü müsellemâtdan olduğu gibi ber-ser-i defter-i liyâkat bir takım ser-i tavîlelerin mâdûnunda kalmak "واصبحت الاذناب فوق الزواءب"*[5] *hükmünde olacağından merhameten bu arzûsu birinci fırsatda hâsıl olursa ezkiyâdan ma'dûd olanların cümlesine tahmîl-i minnet buyurulmuş olur*."

Ardından ikili arasında mektuplaşmalar devam eder. Namık Kemâl'in Magosa'da olduğu sürece, ikilinin ilişkisi gayet iyidir. Mektuplar da bunu tasdikler mahiyettedir. Lakin Namık Kemâl Magosa'dan ayrıldıktan sonra ikilinin arası açılmaya başlar. Bunun nedeni ise N. Kemâl'in Reşîd Bey'e ve babası Veys Paşa'ya mektup göndermemesidir. Bundan dolayı Reşîd Bey tarafından kıymet bilmezlikle suçlanır. Gönderilen mektuplarda Namık Kemâl'in yardımcısı İsak'tan Ziya Paşa'ya gönderilen Tahrib-i Harabat'a kadar pek çok konuya değinilir. Harabat'a karşı yazılan Tahrib-i Harabat da Magosa'da şekillenmiştir. Mektubun birinde yer alan şu ibareler bu bakımdan mühimdir:

[5] "Kuyruk, sarığın üzerine çıktı." anlamına gelmektedir. (Tansel: 34)

"*Ziya'ya Harâbât'a müteallik bir mektup yazıyorum. Bitince sana gönderirim. Nereden geldiği belli olmamak üzere bir münâsib vâsıta ile irsâl edersin. Hem de zannederim ki kâğıttan lâyıkıyla memnûn olursun*."

Bu ifadeler sayesinde Tahrib-i Harabat'ın Zeynelâbidîn Reşîd tarafından takdim edildiği de anlaşılmaktadır. Takdim ederken yanında Hüseyin Nazım Paşa'nın da bulunduğu bilinmektedir.

Tahrib-i Harabat'ın yanında N. Kemâl'in rüyası, tiyatroları ve Süleyman Paşa için yazdığı eleştiri de Reşîd Bey'in elinden geçmektedir. "Süleyman Paşa için istenilen kâğıt leffen gönderildi Allah tesirini halk eyleye…" cümlesinin kullanılması belirtilen yargıyı desteklemektedir. Namık Kemâl'in Reşîd Bey'e kullandığı iki hitap söz konusudur: Kardeşim ve birader. Buradan da N. Kemâl'in Zeynelâbidîn'i, en azından Magosa zamanlarında, kendisine yakın gördüğünü söylemek mümkündür.

Namık Kemâl'in Magosa'da rahat bir hayat sürmesini sağlayan en mühim isim ise Veys Paşa'dır. Reşîd Bey'in babası olan Veys Paşa, N. Kemâl'in Magosa'ya geldiği sırada Kıbrıs valisidir. Şairin her türlü imkân içerisinde olmasını sağlamıştır. Bundan dolayı N. Kemâl'in ona gönül borcu söz konusudur. Bunu da yazdığı mektuplarda dile getirmiştir. Veys Paşa'ya hitap şekli "velinimetim"dir. Gönderdiği mektuplarda Veys Paşa'nın sağlığına duacı olduğunu ve paşanın Kıbrıs'tan ayrılmasına üzüldüğünü belirtir.

Namık Kemâl ile Zeynelâbidîn Reşîd'in mektuplaşmalarından sonra, Edebiyat Kumkuması'nın en hacimli bölümü "Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın mükâlemesidir" başlıklı kısımdır. Burada 1908'den sonra memleketi terk eden Arap İzzet Holo Paşa anlatılmaktadır. Holo Paşa ile bir Osmanlı'nın konuşması cümlelere dökülür. Osmanlı diyerek takdim olunan kişi, Reşîd Bey'in kendisidir. Bunu konuşulan konulardan ve satır aralarından anlamak mümkündür. Konuşmalar, edebiyat ve siyaset ağırlıklı tezahür eder. Ali Suavi'nin rüyası da bu bölümde okuyucuya aktarılmıştır. Bu da kitapta, devrin önemli bir aracı olan rüyanın da yansıdığını göstermektedir. Ali Suavi'nin rüyasının seçilmesi de bilinci bir seçim olmalıdır. Ayrıca, devletin çöküşü ve edebiyatın geçmişi üzerine de önemli ifadelerin yer aldığı görülür. Kitabın son bölümü ise İkdam gazetesinin seyyer muhabiri olarak görev yapan Mustafa Halil'in yazdığı mektuptan müteşekkildir. Edebiyat Kumkuması'nın görüldüğüne dair onay mahiyeti taşıyan kısa mektup da kitapta yerini alır.

Türk edebiyatında hicvin oldukça eski bir geleneği vardır. Klasik edebiyatın bilinen en önemli hiciv metinlerinden biri, 15.yüzyılda Şeyhî tarafından kaleme alınmıştır. "Harnâme"

ismindeki eser, toplumsal bir hiciv hüviyeti gösterir. 16.yüzyılda Zâtî ve Bâkî'nin yazdığı hicivler dikkat çeker. Sosyal olayların yanı sıra, kişisel husumetlerden hareketle teşekkül eden manzumeler görülür. Bâkî ile Emrî arasındaki husumetin sonucu olarak kaleme alınan manzumeler, bu kısma örnek teşkil eder. 17.yüzyılda hicvin en önemli temsilcisi Nefî'dir. Hiciv kitabına "Siham-ı Kaza" ismini vermesi de ona göre hicvin ne kadar değerli olduğunu ve sanatının merkezini oluşturduğunu göstermektedir. Müellifin ölümü de hicivlerinden dolayı gerçekleşmiştir. 18.yüzyılda Hevâî mahlasını kullanarak hicivler kaleme alan Sürûrî'nin Hezelliyât'ı dikkat çekmektedir. 19.yüzyıla gelindiğinde, Kâzım Paşa, Ziya Paşa ve Şair Eşref ile karşılaşılır. Özellikle Ziya Paşa'nın hicivleri önemlidir. Çünkü müellifin kaleme aldığı Zafernâme, "Batı satirinin ilk uygulaması" olarak kabul edilmektedir. (Apaydın, 1993:VI) 20.yüzyıldaysa, özellikle Meşrutî yönetimin tekrardan yürürlüğe girmesiyle, tam bir hiciv furyası başlar. Hicvin odağını umumiyetle II. Abdülhamid teşkil eder. Bir süre sonra da İttihat ve Terakki'nin etrafında teşekkül eden hiciv metinleri görülür.

Henri Bergson'un kaleme aldığı Gülme adlı çalışma, mizah alanında yapılmış mühim bir eserdir. Ardından yapılan çalışmaları da gerek ortaya koyduğu kavramlar gerekse de kavramları ele alış biçimi üzerinden etkilemiştir. Gülme incelendiği vakit, iki tür komikten bahsedildiği görülür: Durum komiği ve söz komiği. Durum komiği, fiziksel komedidir ve eyleme dayalıdır. Tiyatro bu tür komediye güzel bir örnektir. Söz komiği ise sözel veya yazılı ifadeye dayalıdır. Edebî eserler, söz komiğine örnek teşkil eder. Tekrar ve akis ise komiği ortaya çıkarmada, en bilinen yöntemlerdir. Zeynelâbidîn Reşîd'in Edebiyat Kumkuması da mizahtan özellikle de hicivden faydalanılarak oluşturulmuştur. İzzet Holo Paşa ve Osmanlı arasındaki diyaloglar, gerçek olaylardan esinlenerek yazılmıştır. Amaç, Holo Paşa üzerinden II. Abdülhamid dönemini eleştirmektir. Bunda başarılı olduğu da söylenebilir.

Kitabın bir diğer önemi ise Halep'te Türkçe olarak yayımlanmasıdır. Halep şehrinde Türkçenin egemen bir dil olduğu ve rahatça anlaşıldığı görülmektedir. Sonuç olarak Edebiyat Kumkuması, bir devrin aydınlatılması için önemli bir kaynaktır. Hem tarihe hem de edebiyata ışık tutacak önemli yazışmaların ve mektuplaşmaların yer aldığı, belgelere dayalı bir eserdir.

2.3.2. Taktaka

Reşîd Efendi'nin neşrettiği ikinci kitaptır. 1327 (1909) yılında Halep'te neşredilmiştir. Görülüyor ki her iki kitap da Zeynelâbidîn'in Halep'te mektupçu olduğu sırada, ölümünden birkaç sene önce yayımlanmıştır. Yine Halep Vilayet Matbaası'nda basılan kitap, üç kuruşa satılmaktadır. Taşra içinse üç buçuk kuruştur. Kitabın içeriği Edebiyat Kumkuması ile

aynıdır. Hatta bazı bölümleri devam mahiyeti gösterir. Örneğin Holo Paşa ile Osmanlı arasındaki sohbet beğenilmiş olacak ki burada ikinci bir görüşme söz konusu olur. Taktaka'nın bir önemi de Reşîd Efendi'nin manzumelerinden bir kısmını ihtiva etmiş olmasıdır. Kitabın içeriği şu şekildedir:

Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın ikinci mükâlemesi

Iyd-ı millî

Ne büyük şeref

Ne azîm denâet

İfade-i mahsusa

Galip Beyefendi'nin takrizi

Hamdi Paşa'nın takrizi

Kumkuma'nın tetimmesi

Veys Paşa'nın biraderine yazdığı mektubun sureti

Kemâl Bey merhumun Zeynelâbidîn Bey'e gönderdiği üç kıt'a mektubun sureti

Kemâl Bey'in Avni Efendi'ye gönderdiği mektubun sureti

Ziya Paşa'nın Veys Paşa'ya gönderdiği mektup ile telgrafın suretleridir

Kenan Bey'in Veys Paşa'ya gönderdiği iki kıt'a mektubun sureti

Veys Paşa'nın biraderine gönderdiği iki kıt'a mektubun sureti

Veys Paşa'nın Cevdet Paşa'ya gönderdiği mektubun sureti

Üç Öküzler hikâyesi

Zuhûrî Baba'nın türbe tarihi

Su-i tefhim

Büyük adamlar

Yusuf Paşa ile Bursalı Rıza Efendi'nin mektuplarının suretleri

Nefî mahlasına Nefî'nin teşekkür kasidesi

Lakırdı kataloğundan asmalar budayım

Balık baştan kokar

Taktaka mürettibinin eşârından bir nebze

Taktaka, Holo Paşa ile Reşîd Bey'in söyleşişi ile başlamaktadır. Söyleşinin konusu, Edebiyat Kumkuması'nda olduğu gibi tarih, siyaset ve edebiyat ağırlıklıdır. Halep'in önemli ailelerinden, Avrupa'nın aydınlanmasına kadar pek çok konunun ele alındığı görülür. Ayrıca Holo Paşa'nın verdiği bir davetin yemek listesi de kitapta yerini almıştır. Bu listeden hareketle dönemde hangi yemeklerin beğenildiğini, resepsiyonlarda nelerin tercih edildiğini ve yemek çeşitliliğini görmek mümkündür. Kitabın önemli bir bölümü ikili arasındaki sohbetten oluşmaktadır. Yeri gelince okuyucunun dikkatini çekmek ve dağılan dikkati toplayabilmek adına hikâyelerden de faydalanıldığı görülür. II. Mahmud zamanına ait bir Yeniçeri hikâyesinin anlatılması bu yargıya örnektir. Aradaki söyleşide, devletin geldiği vahim durumdan II. Abdülhamid sorumlu tutulmaktadır. Aşağıdaki alıntı hem devrin olaylarını hem de kitaba olayların nasıl bir bakış açısıyla yansıtıldığını göstermesi bakımından mühimdir:

> "*Sağlıkla görmeseydim ben, Mâbeyn-i Hümâyun'a girmezden ve Süreyya Paşa başkâtib olmazdan evvel, Bâb-ı Âli tası tarağı toplayıp, yalnız bir kuru nâmını bırakarak, Yıldız'a çekilmişti. Malumunuz olmak gerektir ki Yıldız'da müşahede olunan ilk leke, Midhat Paşa'nın tebaüdü idi. Kalsaydı Rusya'nın son teklifini kabul edip, harp etmeyecekti ve etmemek lazım gelirdi. Paris'ten İstanbul'a o aralık gönderdiği mektuplarda, buna dair tafsilat vardı*."

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Midhat Paşa'nın Taif'e sürülmesi sonucunda vefat etmesinden, II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na çekilmesine kadar pek çok konu Taktaka'ya sirayet etmiştir. Kitaptaki bakış açısı ise II. Abdülhamid'i suçlamak üzerine şekillenmiştir. Midhat Paşa'nın öldürüldüğünün söylenmesi ve 93 Harbi'nin bütün sorumluluğunun padişaha yıkılmak istenmesi bu yargıya örnek teşkil eder. Ayrıca Taktaka'da da rüyadan faydalanıldığı görülür. İzzet Paşa'nın ağzından Sururi hakkında "*bu cuma gecesi yatsı tamazını kuldıktan sonra, evrâdımı tilavet ederken seccade üzerinde dalmışım*" cümlesiyle başlayan rüya anlatılır. İkili arasındaki görüşmede meşrutiyetin parolası olan "adalet", "uhuvvet", "hürriyet" ve "müsavat"tan bahsedilir. Kavramların ele alınışında, Freud'un bahsettiği mizahın, ses değiştirerek sağlanması özelliğinden hareket edilir. Sigmund Freud'un kaleme aldığı "Espriler

ve Bilinçdışı ile İlişkileri" adlı çalışmada, "değiştirme" ile yapılan esprilere yer verilmiştir. Değiştirme tekniklerinden birisi de kelimenin düzenlenmesi ile gerçekleşir:

> "*İlk olarak aynı sözel malzeme alınıp düzenlenişinde bazı değişiklikler yapılır. Değişiklik ne denli hafifse –insan ne denli aynı sözcüklerle farklı şeyler söylenmiş izlenimine kapılırsa- espri teknik olarak o denli iyidir*." (Freud, 2016:64)

İzzet Paşa'nın ağzından, Osmanlı'nın geleceği hakkında belirli düşünceler dillendirilir. Bunlardan birisi de belirtilen dört unsura yöneliktir: "*Taraftarlık kalkmayınca ortalık düzelmez*" ifadesi Holo Paşa'ya aittir. Buna karşılık olarak Reşîd de "*Üç kelimenin "t"leri ne vakit kalkarsa, taraftarlık da o vakit kalkar.*" demektedir. Ardından iş mizaha dökülerek, "hangi üç kelime?" sorusuna "hatırın, katırın, tarafın" cevabının verildiği görülür. Uhuvvet, hürriyet ve adalet mefhumlarının, değiştirilerek hatırın, katırın ve tarafın şeklinde yansıtılması, Reşîd Bey'in mizahtan yararlandığına açık bir kanıttır. Sonuç olarak ikisi arasındaki sohbet, Türk edebiyatı ve tarihi hakkında mühim bilgileri iktifa etmekte ve hiciv edebiyatına da katkı sağlayan bir metin hüviyeti taşımaktadır.

Taktaka'yı Edebiyat Kumkuması'ndan ayıran bir özellik, Taktataka'da Reşîd Bey'in kendisine ait olan metinlerinin daha ağırlıkta olmasıdır. Örneğin "Ne Büyük Şeref" başlıklı makale öncelikle Malumat gazetesinin 5 Eylül 1312 tarihli 52'nci sayısında neşredilmiştir. Ayrıca Reşîd Bey bu kitabında siyasi görüşünü daha belirgin bir şekilde okuyucuya aksettirir. Bunda meşrutî sistemin oturmasının ve 31 Mart Vak'ası'ndan sonra, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinin de payı olmalıdır. Meşrutiyetten yana tavır alan Zeynelâbidîn Reşîd, bütün kötülüklerin sorumlusu olarak II. Abdülhamîd'i görmektedir. "Yaşasın Millet-perver Padişahımız" başlığını taşıyan yazısında söylediği şu sözler bu bakımdan önemlidir:

> "*Savn-ı samedânî ile ıydeyn-i muhteremeyn gibi her türlü avârız-ı maddiye ve maneviyeden masûn olan bu mutlu ıyd-ı millimiz fâtiha-i fütûh terakkiyât ve hâtime-i mezâlim ve kaydiyât olduğu cihetle her türlü tazim ve tebcile lâyık ve bi'l-cümle icraat-ı sabıka ve lâhikaya faik bulunduğundan, işbu meşrutiyeti istihsâle muvaffak olan fedâkârân-ı erbâb-ı vicdane her an ve zaman arz-ı şükran-ı bî-payan ve elimizden gelse yollarına îsâl-i nakdîne-i can eyleriz. Bu kadirdânlık bütün Osmanlılar için vecibe-i zimmet ve lâzıme-i insaniyettir. Var olsun meşrutiyet-perver şehinşâhımız efendimiz hazretleri…"*

Bu sözler, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi sonucunda padişah olan, Osmanlı'nın en yaşlı hükümdarı unvanına sahip Beşinci Mehmed Reşad için söylenmiştir. Reşîd Bey'e göre,

"mezalim"in kaynağı istibdat, onun da kaynağı II. Abdülhamid'dir. Onun gitmesiyle "meşrutiyet-perver" bir padişah başa gelmiş ve her türlü sorunlar çözülmüş olur. Lakin beklediği gerçekleşmez ve Osmanlı her geçen gün çöküşe biraz daha yaklaşır. Bu da Zeynelâbidîn Reşîd'in de duygusal davranıp, devrin şartlarını iyi okuyamadığını göstermektedir.

Sonuç olarak Taktaka'da ağırlıklı olan Arap İzzet Holo Paşa ile Reşîd Bey arasında geçen konuşmalar yer alır. Bunun yanında Namık Kemâl'in Reşîd Bey'e yazdığı birkaç mektuba da yer verilir. Bu bakımdan Taktaka da bir kaynak niteliği arz etmektedir. Ayrıca kitapta Reşîd Bey'in hangi klasik şairleri beğendiği de anlaşılmaktadır. Sıklıkla Nef'i ve Fuzuli'ye ait beyitlere yer verilmesi bu bakımdan önemlidir.

2.3.3. Makamât-ı Harirî Tercümesi

Tercüman-ı Hakikat'in 19 Ağustos 1881 tarihli 950'nci sayısında neşredilmiş bir tercümedir. Münif Paşa da aynı eseri tercüme ettiği için (Özgül, 2014: 125) Reşîd Bey'e göre kendi eseri soluk kalmıştır. Kendisinin tercümesi, ona göre, Münif Paşa'nın eseriyle yarışamaz düzeyde kötüdür. Lakin Namık Kemâl bu fikirde olmamış olacak ki Reşîd'in tercümesi neşredilince müellife yazdığı bir mektupta "*Makâmât-ı Tercüme'yi gazetede gördüm. Münîf Paşa Hazretleri, hâlâ öteki makâmelerin neşrinde devam edip duruyor yine de neşredebiliyor*" diyerek safını belli etmiştir. Reşîd Bey, Edebiyat Kumkuması'nda tercümeye karşılık yazılan takrizleri de neşretmiştir. Böylece, aslında kendi tercümesini beğendiğini ama alçakgönüllülük yapmak adına böyle bir yola giriştiği söylenebilir. Eğer tercümesini beğenmemiş olsaydı ya hiç yayınlamaz ya da kitabına takrizleri koymazdı fikrindeyiz.

Osman Nevres'in takrizi şu şekildedir:

Bu makâme ki tılsım-ı edebin kenzi idi

Oldu bir münşi ile rûy-ı nümâ tercümesi

Hak budur kim mütesavver değil etmek cereyân

Bir lisânda bu uzûbetle riyâ tercümesi

Eylemiş say-ı makâmında mütercim el-hak

Hem ibârâtı güzel hem de becâ tercümesi

Şâyi âsâr-ı hüner nâsiyesinde gûyâ

Kendi mecmua-i Hurşîd Ziya tercümesi

Aferin Nevres o münşi-i safâ müsribe kim

Âşikâr eyledi bir böyle safâ tercümesi

Hersekli Ârif Hikmet ile şöyle bir takriz kaleme alır:

"Habbezâ kilk-i bedayi eser-i mîr-i Reşîd

Ki verir câna safâ kalbe cilâ tercümesi

beytin meâli nasıl ednâ bir sıfat-ı mâdihe-i hüsn-i makâli olmasın ki, bu makâme-i belâgat-allâmeyi lisân-ı Osmanî'ye kemâl-i fesâhatle nakil ve tercüme etmiş ve el-hak îsâr-ı leâli-i letâif-meânî ile tezyin-i bâzâr-ı maârif eylemiştir.

Mütercim-i müsellemü'l-fezâilin bu yolda vâkı olan muvaffakiyet-i meâli-i menkabetlerini âcizâne tebrik eder ve daha bunun gibi nice nice âsâr-ı müfîde ve makbule ibdâ ve ihtirâına muvaffakiyetlerini temennî eylerim."

Tercüman-ı Hakikat'te de neşredilmiş olan Namık Kemâl'in takriziyse şöyledir:

"Riyâki sîmâ-yı vicdâna çekilmiş bir nîkâbtır

Fâiline kâiline tabîatiyle câlib-i mücâbdır

bu mütâlaa bâis olmak gerektir ki sâhib-i makâmat olan Ârif-i hümâm o mahara-i rüzgârı yani çehre-i müsteârı terzil etmek istediği hâlde bile ismeten bedâyi-i elfâz denilen perde-i istitâr altında bırakmaya akdem etmiştir.

Ve o mülâhazadan mübais olmak gerektir ki mütercimi olan münşî Reşîd şu makâmeyi edâ-yı Arap'tan bizde müstamel olan lisân-ı edebe naklinde müellif-i benâmını taklîd eylemiştir. Meziyeti mezâyâsında mündemiç âsârın bile lisândan lisâna tercümesinde letâfetini muhâfaza müşkil iken berâati hüsn-i edâsına münhasır bulunan böyle bir nümûne- i

edebi Arabî gibi bir hızâne-i marifetten Türkçe gibi bir müzîk-i zarûrete naklederken, revnak ve zînetini kaybetmemek ne kadar servet-i iktidara temellüğü iktizâ edeceği bedîhîdir.

Bir kere aslıyla nakil mukâyese olunsun... Biri tahrîr-*i* harîri ise biri de ibdâ-ı bedi-i bediidir. Ne garîb, mecelle-i bî-misâl ki lisânımızda tanzîri nâ-kâbil lafza müteallik olan sanatlarına halel vermeksizin daha sade lisân ile tercümesi muhâl ولله دار القاءللكل مقام مقال"

Özet olarak, Reşîd Bey'in tercüme faaliyetinin de bulunduğunu göstermesi bakımından önemli bir çalışmadır.

2.3.4. Sefine-i Nuh

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Reşîd Bey'in son eseridir. Neşredilmemiş bir çalışmadır. Reşîd Bey, Malumat gazetesinde "Ne Büyük Şeref" başlıklı bir yazı neşreder. Yazıda Sefine-i Nuh'tan bahsetmektedir. Gazetenin 5 Eylül 1312 (17 Eylül 1896) tarihli sayısında neşredilmiş olmasından hareketle, Sefine-i Nuh'un tasarlanması ve yazılması 1896'ya kadar uzanmaktadır. Aynı yazıda çalışmasının on iki kısımdan oluştuğunu da belirtir. Eserini övmek için şu ifadeleri kullanır:

> "*Sefine-i Nuh bir kıt'adır lakin bir filoya mukabil bir orduya muadildir. Hükmü bahrda, berde cârîdir. Mevcud sefinelerin içinde bundan güzeli yoktur. Karanın tuğyanından, denizin tufanından masûndur*."

Eser hakkında bazı itirazların olduğu da belirtilen yazıdan anlaşılmaktadır. Reşîd Bey bu yazıyı Taktaka'ya da almıştır. Eski Halep Valisi Kâzım Efendi'ye yazdığı bir mektupta, Sefine-i Nuh'un sermayesinin nasıl oluştuğunu şöyle anlatır:

> "*Mecîd Efendi Hazretleri'nin hakkında dedikleri çıkmaya başladı. Gerek asleten, gerek vekâleten şimdiye kadar bu makâmda bulunmuş ve menâfi-i nâ-meşrûaya münhemik olmuş bütün eslâfına rahmet değil, Kur'an okuttu. Bu sebeple "Sefine-i Nûh" nâm risâlemiz için sâfire kılınan bir sermâye hâsıl oldu. Bunun için gâyet rengin ve dilnişin yazacağım makâle-i gayretnümânın mazhar-ı takdîr devletleri olacağından emin*im."

Edebiyat Kumkuması'nda yer alan bu satırlardan anlaşılıyor ki Sefine-i Nuh'un yazım süreci uzun sürmüştür. Çünkü mektup 1905 yılına aittir. Müellif ya eleştirilerden dolayı metnini neşredememiş ya da tamamlayamamıştır.

Zeynelâbidîn Reşîd'in tespit edilen dört çalışması vardır. Bunlar arasında tamamlanan ve edebiyat tarihinde yerini alan Edebiyat Kumkuması ve Taktaka'dır. Devrin gerek edebiyatını gerekse de tarihî olaylarını aktarıp, dönemin sosyal olaylarını anlatması bakımından önemli çalışmalardır.

2.4. Edebiyat Kumkuması'nın Latin Harflerine Aktarımı

FİHRİST

Mecîd Efendizâde Necîb Bey'in muvâsalat mektubu

Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in cevapnâmesi

Müşârünileyhin Mecîd Efendi Hazretleri'ne mektubu

Müşârünileyhin Halep Vâli-i Esbak'ı Kâzım Beyefendi Hazretleri'ne ta'rîzli tezkiresi

Edîb-i meşhûr Kemâl Bey'in müşârünileyh hakkındaki tavsiyenâmesi

Edîb-i müşârünileyhin Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e gönderdiği mektuplardan bazısı

Edîb-i müşârünileyhin Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in pederi Veys Paşa merhûma gönderdiği mektuplardan bazısı

Edîb-i müşârünileyh ile Osman Nevres Efendi'nin ve Ârif Hikmet Bey'in makâma takrizleri

Muallim Nâcî Efendi merhumun Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e cevapnâmesi

Sivas Vâlisi Reşîd Âkif Paşa'nın Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e irsâl buyurdukları iltifâtlı cevapnâmesi

Veys Paşa'nın oğluna gönderdiği cevapnâme

Şâir-i meşhûr Abdülbâkî Efendi amrının Veys Paşa'ya gönderdiği Arapça bir mektup

Besîm Bey merhûmun Veys Paşa'ya gönderdiği mektuplar

Münşî-i meşhûr merhûm Kenan Bey'in Veys Paşa'ya olan manzûm tezkiresi

Hürmüzcüğüm

Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın mükâlemesi

Suâvî Efendi rûyâsının hülâsası

Suâl-i mukaddireye cevap

Naîm-i âmedi vesâir müteferriat

****

Saadetli Efendim Hazretleri

Sizden müfârekatımızın sekizinci günü salimen Dersaadet'e muvâsalat olundu. Pederim, zât-ı valalarına bilhassa selâm ederler. Buraca şâyân-ı tahrîr bir şey olmayıp, İbnülemin Beyefendi'yle mülâkât edilip, ezkâr-ı cümleleri yâd ve tezkâr kılındı.

Devam-ı muhabbet-i kalbiyeleri temenniyatını tekrâr ile hatm-ı güftâr eylerim. Ol bâbda emr ü irâde hazret-i men-lehü'l- emrindir.

8 Ağustos 1320 *[21 Ağustos 1904]*

Âmedi Hulefâsından

Mehmed Necîb

Halep Mektupçusu Zeynelâbidîn Reşîd Bey tarafından Halep Vâli-i Esbâk'ı Mecîd Efendi'nin mahdumu Necîb Bey'in sureti bâlâda muharrer mektubuna gönderilen cevapnâme sûretidir

Nâbî merhûmun, mahûd mektubuna bir nazîre yazmak maksadıyla 8 Ağustos sene 320 tarihli mektub-ı necâbet-üslûb-ı edibânelerinin tazammun ettiği bil-cümle cümelât-ı cemîleyi ibtidâ yazdım. Sonra da "eyle tertîb-i letâif beyimi eğlendir" kabîlinden olarak başka başka cevaplarını derc ve ciddiyâtı mümkün mertebe mizâh ve letâifle halt ve mezc eyledim. Limünşihi:

Bülbül olmuş tercümânı hâmemin

Dilküşâdır dâstânı hâmemin

Mektup

Saadetli Efendim Hazretleri

Cevap

Malum-ı âli-i necîbâneleridir ki elkâb-ı resmiye muhâverât-ı gayr-ı resmiyede (teşrîfât bidâleleri hâric ve müstesnâ olmak üzere) çendân hûşe gitmiyor -mustalah söz söyleyen kâfiye celladları gibi hande-i zürafaya marûz oluyor- cicili bicili elbisesiyle mahalle kahvesinde, ahbâb-hânesinde arz-ı endâm eden efkâr-ı basite eshâbı gibi göze çarpıyor.

Bâhusûs zât-ı âlileri gibi fevka't-tabîe yaratılmış, anadan âşık doğmuş, Kerem'in arpa tarlası gibi tutuşmuş gayret-i âşıkâne ile rakîblerini tepelemiş. Kimini taşa tutmuş, kimini pâpûçsuz kaçırmış. Meslek-i hürriyet kahramânelerinin hâline, kâline yakışmıyor. Ya irfân-ı mücessem-i kahraman dediğime cânın sıkılmasın ya nûr-ı musavver sakın İstanbul'daki On İkiler'in başı Arap Abdullah'ın kadehdâşı Tıfılyüzzâde Kahramân Bey hâtıra gelmesin. Gerek mahlasınızın gerek peder efendi hazretlerinin malum ve meşhûdu olduğu üzere bu kabadayıların kahramanlığı Samatya meyhânelerinde, Kumkapı meygedelerinde mangizleri olmadığı günlerde vukûât çıkarıp, ber-takrîb savuşmak ve bazı mimli mahallerde balta asmak gibi edepsizliklere münhasır idi. Sizinki medeniyet nokta-i nazarınca mühim mevâkide tecelli-i vasiyyet ve şöhreti teâlâ ediyor. Nasıl etmesin? Hürriyet-i âşıkâne ile çehre-i şehbâdaki nikâb-ı hicâbı kaldırmak ve perde-i taassubı yırtmak için vâkı olan nâmûskârâne teşebbüsâtı kim inkâr edebilir? Bir müddet daha kalınmış ve iftirâkınızla Halep'in tâlisizliği âleme ilân olunmamış olsaydı velvele-i terakkî dağlara, bağlara kadar sirâyet eder idi. Zûr-ı bâzû-yı himmetinizle, peder efendi hazretlerinin manevî himmet ve muâvenetiyle neler olmazdı burası

Deşt ü sahrâsında bin Leylâ vü Mecnûn cilvesâz

Kûh-sârı üzre bin Ferhâd ü Şîrîn bâde-hâr[6]

vasfına mâ-sıdk olurdu.

Mektup

Sizden müfârekatımızın sekizinci günü, salimen Dersaâdet'e muvâsalat olundu.

Cevap

Beynimizde iştiyâk ve ittisâl yoktu ki iftirâk ve infisâl vâkı olsun vaziyetimiz "der-Yemenî pîş-i menî, pîş-i menî der-Yemenî" kabîlinden[7] idi. Bu sebeple ne takarrübde telezüz-i rûhâni ne tebâüdde tesir-i vicdâni hâsıl oldu. El-iyâz'u-billah riyâkârâne bir lisân ile desem ki

Ol bâde ki sensiz içerem bezm-i belâda

Hûn-âb olur elbette çıkan dîdelerimden

bedâhata karşı bir yalan söylemiş yahut bu

[6] Fuzûlî'nin Kanuni Sultan Süleyman'a sunmak için yazdığı kasidenin 14'üncü beytidir. (11.kaside) Lakin birinci mısra "*Sahn-ı sahrâsında bin Leylâ vü Mecnûn cilve-ger*" şeklindedir. (Akyüz, Yüksel, Beken ve Cumhur, 1958: 46)

[7] "Benimleysen, yakınımdasın" manasına gelen bir sözdür.

Cûy-veş oldum ki nahl-i kâmetin yâd eylerem

Baş urup taştan taşa aşkınla feryâd eylerem

beyti yâd eylemiş olsam "fili yuttu bir yılan" kabîlinden gayr-ı makul-ı muhayyerü'l-ukûl bir hezeyân etmiş olurum. Bizim delâl-i havâdis-fürûş Çıngıraklı Tatar'ın kulunca "sâlimen" kelimesinin yanına bir de "gânimen" lafzı ilâve ve terdîf buyurulmuş olsaydı kelâm nûr-ı alâ-nûr olurdu.

Mektup

Pederim bilhassa zât-âlilerine selâm ederler

Cevap

Kalb-i selîme mâlik ve meslek-i ibn-i sülûle gayr-ı sâlik olan peder-i âlileri gibi lisânı tercümân-ı vicdânı bulunan bir zât-ı âlikadrin selâm ve iltifâtına nâil olmak meziyyet-şinâsen indinde define bulmaktan ziyâde bahtiyârlıktır.

Mektup

Buraca şâyân-ı tahrîr bir şey olmayıp

Cevap

Bunu böyle yazmalıydınız. Buraca şâyân-ı tahrîr pek çok şey var ise de unfüvân-ı şebâbetimde politika mesailine girişmek ayn-ı şehbâda zâbıta muâmelâtını takip etmek ve pederimin yerine devre çıkmak ve dergâh-ı şerifin demirbaş incilerini igtisâb eylemek gibi müşkilât ihdâs ve müşkilâtdan bin türlü kıyl u kâl inbiâs edeceği ve sevk-i hamiyyetle Hasan Basri Paşa Hazretleri gibi münekkidler meydana çıkacağı der-kârdır zîrâ

Bestedir dâmân-ı haşre rişte-i tûl-i emel

Kıyl u kâl-ı ehl-i dünyâ bitmeden dünyâ biter[8]

Mektup

İbnülemin Beyefendi'yle mülâkât edilip, izkâr-ı cemîleleri yâd ve tezkâr kılındı.

Cevap

[8] Lâedri'ye aittir. Beytin aslı şu şekildedir:
Bağlıdır dâmân-ı haşre rişte-i tûl-i emel
Hây u hûy-ı ehl-i dünyâ bitmeden dünyâ biter

Bu fıkrayı şöyle tahrîr etmeliydiniz. Teveccühüyle iftihâr ve âsâr-ı kalemiyesine perestiş edercesine hürmet ve itibâr göstermekte olduğunuz kemâl-i sânî edîb-i bî-müdânî İbnülemin Mahmûd Kemâl Beyefendi'yle görüştüm. Hakkınızdaki hüsn-i zannı ilkâat ve ifsâdât ile tagyîr kabul etmez bir derecede buldum.

Mektup

Muhabbet-i kalbîlerinin devamını ricâ ederim.

Cevap

Mechûl-ı mutlak üzerine bahis câiz olamayacağı cihetle bunun için diyecek şey bulamadım. Yalnız afv-ı âli-i münimânelerine iğtiraren şurasını arz etmek isterim ki giderken helâlleşemedik. Hâlbuki pek lâzım idi. Binâenaleyh şimdi de yapabiliriz. Zîrâ mükâtebe, muhataba gibidir. İşte ben gerek size gerek pederinize her şeyi helâl ettim. Siz de "Hâb-ı Harkûş– Tugyân-ı Kalem" nâm risâlemizden dolayı kusurumuzu helâl ediniz. Risâle, Zafernâme hacmindedir. Münderecâtı hep mebnî aliyyü'l-hikâyedir. Muhteviyyâtı gâyet dil-nişîndir. İçinde mâlemyekün isnâdât yoktur. Limünşihi:

Müşteri çıkmaz ona tâb-ı kıyâmet bir ferd

Nüshasın alsa ele matbaa olsa dellâl

medlûluna mâ-sıdk hezeyân-nâmeler kabilinden değildir. Belki Nefî'nin işbu;

Buldu bir gûne revâc-ı emtia-ı güftârım

Ki felek eyler iken kadrini pest ü pâmâl

Sonra gördü ki harîdârına yok hadd ü hisâb

Başladı kendi mezâd etmeğe oldu dellâl[9]

tarîfâtı derecesinde kabûl-ı ammeye mazhardır.

Bâkî olasın hemîşe bâkî

Bezminde perîler ola sâkî

[9] Nefî'nin Muhammed Paşa'ya sunduğu kasidedendir. (35'inci kaside)

Yine müşârünileyhin tarafından Necîb Bey'in pederi Mecîd Efendi'ye gönderilen mektubun sûretidir

Marûz-ı muhlis-i mütehassıslarıdır

Bi's-selâme Dersaâdet'e muvâsalat-ı münimâneleri haberini mahdum-ı necâbet melzûm-ı âlileri tarafından aldığım mektuptan anlamış ve o mektupta münderiç selâm ve iltifât-ı aliyyelerinden dahi başkaca memnûn olmuş idim. Halep'te bulunduğunuz müddette üç dört defa bazı vicdânsızların tesvîlâtından vesveseye düşerek aleyhimde yazmıştınız. Buna katâ müteessif olmadığım mukâbele etmemekle sâbitdir. Çünkü emsâl ve akranımın kimi mutasarrıf, kimi vâli, kimi daha âli makâmdadır. Bunu telgrafla o sırada sadrazam ile dâhiliye nâzırına yazdığım sizce de malûm olmuş idi. Binaenaleyh inhâ-yı âlileri tesîr edip de infisâlim vukû bulmuş olsa idi İstanbul'a gittiğimde ve şimdiye kadar mürâcaata tenezzül etmediğim bazı makâmât-ı âliyeye tenezzül edip mürâcaat eylediğimde ya mutasarrıf yahut sizin gibi bir vâli olacağımı benim gibi siz de bilirsiniz. Bu sebeple inhâ-yı âlinizden katâ müteessir olmadım. Olmuş olsaydım bile insâfsızlık edip sizin için bir şey yazmazdım. Çünkü sizin idâreniz şimdiye kadar gördüğüm birçok vâlilerin idâresinden iyi olduğunu biliyorum. Eğer Necîb Bey oğlunuzun su-i karîn şeametiyle yaptığı münâsebetsizlikler şefkat-i pederâne ile mestûr bırakılmamış olsaydı şimdiye kadar Halep'e gelmiş, vâlilerin cümlesinden ziyâde hüsn-i hizmete muvaffak olurdunuz. Çünkü salâbet-i dîniyyenizi, devlete olan sadâkatınızı inkâr etmek bedâhete karşı yalan söylemek ve kimsenin inanmayacağı bir şeyin vücûdunu isbâta kalkışmak kabilinden güleç bir şey olur. Pederim Veys Paşa müstakılen Kıbrıs mutasarrıfı iken bendeniz de Bâb-ı Âli'den müntehab tahrîrât müdürü idim. Sinnim on dokuz, yirmi idi. Bir gece kumar oynarken pederim merhûm, bulunduğumuz mahale geldi: "Dün kumar oynanmaması için bir ilân neşretmiştik. Hatta müsveddesini sen kaleme almıştın. Halk demezler mi ki 'kumarı bizden menedeceğine evvelâ kendi oğlunu kumardan menetmiş olsa daha güzel olmaz mı?' o vakit ben bu söze karşı ne yapabilirim" dedi ve bendenize de bir iki tokat indirdi ve istifâ edip gitmekliğimi de katiyen emreyledi. Bunu Aydın Vâlisi Kemâl Paşa Hazretleri'nin Sadâret'te iken mühürdârı Kıbrıslı Asaf Beyefendi dahi bilir. Zât-ı devletleri ise Necîb Bey oğlunuza o derece müsâade gösterdiniz ki nihâyet hiç kimsenin arzu etmediği infisâlınız serzede-i zuhûr oldu. Oğlunuzu baştan çıkaran hazelenin şeâmeti, ülfeti buna dolayısıyla sebeb-i müstakil olmadı diyemeyiz. Çünkü o düştüğü âlem-i işret ve sefâhat o derece tevessü' etti ve o mertebede dal budak saldı ki nüfûz-ı hükûmet adına Necîb Bey oğlunuzun kadehdaşlarına münhasır kalmak derecesine geldi. Söz ayağa düştü. Necîb Bey

oğlunuz ba'de harâbü'l-Basra[10] kendini, o âlem-i nûş-a-nûşdan geri çıkmak ve etrâfını ihâta etmiş olan mâhiyyeti malûm eşhâs ve erâzilden yakasını kurtarmak istedi ise de mümkün olamadı. Vaktiyle mahdumunuzu baştan çıkarmak için çalışan isâfili bir nebze size söylemiş ve siz de îcâbına bakacağınızı beyân buyurmuştunuz. Lakin buna her ne sebep mebnî ise muvaffak olamadınız. Nihâyet infisâl-ı meş'ûm zuhûra geldi.

Bendeniz size mukâbele etmedim diyorum. Mukâbeleden maksad Bâb-ı Âliye aleyhinize bir şey yazmadım demektir. Yoksa edebiyat âleminde ale'l-yevmü'l-kıyâme ibkâ-yı nâmınıza sebep olacak ve erbâb-ı kemâlin kadr ü kıymetini takdîr edemeyen meziyet-i nâ-şinâsân için ibret-i müessire makâmına geçecek kadar gâyet-i mizâh ile âlûde letâifle memlû "Hâb-ı Hargûş- Tuğyan-ı Kalem" nâmıyla bir risâle kaleme aldığımı siz de bilirsiniz. İş bu risâlede efekk ve iftirâ, isnâd-ı mâlem yekün gibi mugâyir-i şîme-i insâniyet şeyler olmayıp birçok mahalli evsâf-ı şehinşahı ile müzeyyen olduğuna ve esâsen tenşît-i kalb-i mülûkâne için bi'l-itinâ kaleme alındığına mebnî manzûr-ı şâhâne buyurulsa mütâla'asından ve içindeki hakâyık-ı letâif-engizden münşerihü'l-bâl olacakları tabî ve hatta siz bile okusanız her fıkrasında kendinizi zabt edemeyip, kahkaha ile güleceğiniz ve kusurumu affedeceğiniz emr-i bedihidir. Oğlunuz hakkında yazdığım şeylere gücenmeyiniz. Kendisinden hoşnutsuzluğum şahsıma ait hususâttan olmayıp; adem-i muvaffakiyetinize sebep olduğundandır, başka değildir:

Gör ne mazmûnlar biter ahbâb eline sunmağa

Küşte-zâr-ı manâya tuhm-ı şaka ekdim yine

Reh-güzârımdan savulsun rind olan erbâb-ı dil

Kim saf-ı a'dâya şimşîr-i zebân çektim yine

bâkî her şeyden akdem ve bendenizce devamı mültezim bulunan teveccühünüzün bekâsı müstedâ ve müsterhamdır. Ol bâbda emr ü irade hazret-i men lehü'l-emrindir.

16 Teşrîn-i Sâni 1320 *[29 Kasım 1904]*

Halep Mektupçusu Zeynelâbidîn Reşîd Bey tarafından Halep Vâli-i Sâbık'ı Kâzım Beyefendi'ye yazılan tezkirenin sûretidir

Marûz-ı bende-i lütf-ı dîdeleridir

[10] İş işten geçtikten sonra anlamına gelen bir deyimdir.

İstikâmetde vâhid-i kıyâs olan zât-ı devletleri gibi bir vâli-i âlîşânın lütf ve iltifatına istihkâkının bin derece fevkinde mazhar olduğu emniyet ve itimâda karşı el-müsemmâ bi'n-nakîs ……. nâm[11] yâdirgârın teşehhüd mikdârı bulunduğu ……. vekâletinde[12] tahdîs-i nimetle ibrâz-ı sadâkat edeceği yerde sahne-i temâşâya vazettiği komedyadan dolayı Kudüsü yağma eden Buht-ı Nasr gibi Halep'te bir nâm bıraktı. Mecîd Efendi Hazretleri'nin hakkında dedikleri çıkmaya başladı. Gerek asleten, gerek vekâleten şimdiye kadar bu makâmda bulunmuş ve menâfi-i nâ-meşrûaya münhemik olmuş bütün eslâfına rahmet değil, Kur'an okuttu. Bu sebeple "Sefine-i Nûh" nâm risâlemiz için sâfire kılınan bir sermâye hâsıl oldu. Bunun için gâyet rengin ve dilnişin yazacağım makâle-i gayretnümânın mazhar-ı takdîr-i devletleri olacağından eminim.

Nâme-i amâlini halkın perîşân et Hudâ

Hem suâlât-ı kıyâmet hem cevap-ı mahşere

Bâkî emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

22 Nisan 1321 *[5 Mayıs 1905]*

Zeynelâbidîn Reşîd Bey için Kemâl Bey'in Cevdet Paşa'ya gönderdiği pür-tumturâk-ı hoş-edâ bir kıta tavsiyenâmesi[13]

Taraf-ı sâmi-i cenâb-ı nezâretpenâhîlerine olan intisâb ve ubûdiyyet-i kemterânem, nefs-i âcizânem için istitâfa cüret-bahş olacak derecede olmadığı hâlde mukaddem arîza kullarının nazargâh-ı takdîr-i müşirânelerine arzına cesâret ediyorum. Çünkü tâlîsi mukaddeminden akdem ve sugrâsı kübrâsından azam birçok delâîl-i müteselsile ile netâyic-i efâl ve âmâl-i devletlerinin dâimâ hayra masruf ve âmiriyyet efendimizce muktezâ-yı hükm-i emr-i bi'l-marûf olduğunu istidlâl eylediğimden meclis-i fezâil-i mecâlis-i âsafânelerinde velev ednâ bir bende tarafından olsun "a'tü'l-kavsü bârihâ" demek[14] ve " انت مغن ان سكت تطيب"[15] tabîrini câlib-i meâyibden olmayacağına hükm eyledim.

Kıyâs-ı kemterânem sakîm ise nazar-ı sâmî-i fezâilpenâhilerinde hiç olmazsa " وعلمت انك جاهل فعز رتكا"[16] mürüvvetine mazhar olacağından eminim. Binâenaleyh saded-i müstedâ-yı

[11] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[12] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[13] Fevziye Abdullah Tansel'in hazırladığı "Namık Kemal'in Hususi Mektupları" adlı çalışmada bu mektup neşredilmiştir. (Tansel, 2013: 33)
[14] Bir işin ehline verilmesi gerektiğini anlatmaktadır.
[15] "Sen (sesi öyle fena) bir şarkısın ki, susarsan daha iyi olur" (Tansel: 33)
[16] "Senin cahil olduğunu bildim ve seni mazur gördüm" (Tansel: 33)

çâkerâne atf-ı makâl ile şu sûretle arz-ı hâl ederim ki Zeynelâbidîn Reşîd Bey bendeleri âbidîn gürûhuna zînet ve belki dâhil-i halka-i cemiyyet olup olmadığını pek bilemezsem de hakikaten reşîd ve tahsiline inhimâkı rüşd ve idrâkî derecelerde sedîd olarak sâika-i tabîatle bir yerin mektupculuğunu da arzû eylediğinden ve kendisinin istihkâk ve gerek mevâid-i âliye nâiliyet cihetiyle kıdem ve tekaddümü müsellemâtdan olduğu gibi ber-ser-i defter-i liyâkat bir takım ser-i tavîlelerin mâdûnunda kalmak ve "اصبحت الاذناب فوق الزواءب"[17] hükmünde olacağından merhameten bu arzûsu birinci fırsatta hâsıl olursa "Ezkiyâdan ma'dûd olanların cümlesine tahmîl-i minnet buyurulmuş olur." *"Sen ki dâd etmezsen biz kime feryâd edelim"*

Kemâl

Kemal Bey'in Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e gönderdiği mektupların bazısı[18]

Birader,

İsak[19] ile gönderdiğin mektup hedâya ile beraber vâsıl oldu. Fevka'l-gâye memnûn oldum. Ziya'ya Harâbât'a müteallik bir mektup yazıyorum. Bitince sana gönderirim. Nereden geldiği belli olmamak üzere bir münâsib vâsıta ile irsâl edersin. Hem de zannederim ki kâğıttan lâyıkıyla memnûn olursun. Pederde bir takım yeni âsârım var. Bilmem mütâleaları hoşa gidecek mi? Bâkî… Ne diyeyim Magosa yine eski Magosa, Kemâl yine eski Kemâl…

Kemâl

Birader,

Mektubunuz geldi. Kitaplar için azîm teşekkürler. Rûyâyı[20] gönderdim. Tab'ına Kasab[21] değil, kahramân kâtil bile cesâret edemez sanırım. Avrupa'da bastırırsanız onu bilmem. Hava bir derece sıcak bir derece fena gidiyor ki şiir söylemek değil, kolaylıkla nefes almak bile kâbil olamıyor. Binâenaleyh mahlasnâme ve taştîrin tehîrini afvet. Bâkî uhuvvet.

---

[17] "Kuyruk, sarığın üzerine çıktı." anlamına gelmektedir. (Tansel: 34)

[18] Tansel: 249, 322, 381

[19] Namık Kemâl'in zeki ve sadık uşağıdır. Kemâl'in oğlu Ali Ekrem, İsak'ı şöyle anlatır:"*(...)vücudu gıpta olunacak kadar kavî, zekâsı fevkalade… Orta boylu, iri başlı, genişçe omuzlu, kara gözlü, çehreleri açık ve yüksek, alnı, ağzı yüzü çirkin, gözleri oynak, kaşları oldukça enli ve gayet siyah(…) gözlerinde her lahza bir başka mana dolaşan çirkin gözlü, suratsız sevimli bir insan tasvir ediniz. İşte Mişo…"* (Servet-i Fünûn, Nu:318, s.88-89) *İsak,* Kemâl'in sadece uşağı değil, aynı zamanda parasını emanet ettiği kişiydi. Kemâl'in damadı Menemenlizâde Rifat Bey, para mevzularında egemen olana kadar, bu görevi sürdürmüştür. Lakin İsak'ın para mevzusunda pek sadık olduğu söylenemez. Emanet edilen paranın bir kısmını kimseye sormadan mahbubeler ile harcar. İlerleyen zamanda Kemâl maddî sıkıntı çekmeye başlar ve damadı Rifat Efendi tarafından İsak dövülerek kovulur. (Bak: Kuntay, 2010: 545-566; Bolayır, 2013: 51,58,61)

[20] Kastedilen Kemâl'in Rûyâsıdır. Mektubun Kemâl'in Magosa'da bulunduğu zamana tekabül etmesinden, eserin Magosa'da yazılmaya başladığı sonucu çıkmaktadır. (Özgül, 1989: 52-64)

[21] Kastedilen kişi Teodor Kasab'dır.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Havâle geldi. Teşekkür ederim. Fakat mektubunuzun ifâdesi bir infiâl eseri gösterir. Şâyed kabahatim var ise bâri bildiriniz de ülfeti öyle fedâ buyurunuz. Bâkî… Ne diyeyim, inşallah zannım yanlıştır.

Kemâl

Zeynel Beyefendi'ye[22]

Birader,

Mektubunu aldım. Kafkarıtları Evangeli(?) iskeleden gönderecek. Şurasını ihtâr ederim ki sen bana öyle sekiz satır mektup yazarsan, ben de sana böyle dört kelimeli cevap veririm. Şarap hâlâ gelmedi. Buranın vesâit-i muvâredesindeki müşkilâtı bilirsin.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Geçen posta ile olan mektubun da geldi. Beş on günden beri havalar pek fena gittiğinden yazı ile uğraşamıyorum. Onun için mahlasnâme bittikten sonra neşri pekâlâ olur. Fakat gazel neşretmeli. Medhiye neşrinin efkâr-ı cedîde ashâbına karşı soğukluğunu bilirsin. Gazel de parlak ve yeni yolda bir şey olmalı… Dur bakalım, mahlasnâme ile beraber nazîre söylemek için bir de gazel gönderebilir miyim?

Galip Dîvânı basılırsa mûcib-i memnûniyet olur. Deli Hakkılar falanlar eski yolda şiir nasıl söylenirmiş öğrenirler. İrfân Paşa Muâhezesi'nden bir nüshacık da bendeniz isterim.

Benimle görüşmek için buraya gelmekte hiçbir mahzûr yoktur. Fakat o kadar külfete değmez. Tahrîb'in beri tarafa verilmesinde beis yok ise de hiçbir manâ ve münâsabet de göremem. Yine rey senin… Süleymân Efendi'ye muâhazatın itâsı münâsib olur. Ha, bana Mekteb-i Harbiye'nin Fenn-i Hisâb risâlesiyle Usûl-i Defteriye dâir bir zamandan beri

[22] Tansel: 250, 275, 350

neşrolunmuş olan kitaptan bir nüsha gönderir misiniz? Pederimizin eteklerini öperim. Bâkî uhuvvet…

Kardeşim

Kemâl

Hâşiye: Galip Dîvânı'nı bastırmak için veresesinden istîzâne hâcet olmasa gerek. Çünkü dîvân tertîb olunduğu zaman mahûd tevârüs nizâmnâmesi mevcut değildi. Nefî'nin tiyatrosu zâten benim tashîhimden geçmiştir. Asıl gönderilen nüsha ile tatbîki ve sürat-ı tabı himmetine muhavveldir.

Birader,

Son mektubunuzu aldım. Cigaralara büyük büyük teşekkürler ederim. Kalb kalbe karşı olduğu malûm... Ben size geçen hafta para için mektup yazmıştım. Siz de bu haftaki mektubunuzda paradan bahsetmek istiyorsunuz. Subhânallah,

Hefte harfî gibi ol bîçâre

Şaşırdı gününü hem-vâre

beytini Sâbit benim hakkımda söylemiş, on beş günde bir kere gelen postaya da hafta der dururum.

İsak'ı çağırın. Eğer işlerim düzelmemiş ise eline bir sekiz on lira verin, ilk vapur ile buraya gönderin. Alacağım cevabınıza göre tafsîlât veririm. Peder paşanın infisâline şiddetle teessüf ettik. Kendileri için değil. Çünkü Kıbrıs şân ve dirayetlerine lâyık bir memuriyet değildir, kendim için. Çünkü Kemâl, sayelerinde, ezher cihet rahat ediyordu.

20 Şevvâl 1290 *[11 Aralık 1873]*

Kardeşin

Kemâl

Kardeşim Efendim,

Mektubunuzu aldım. Süleymân Paşa için istenilen kâğıt leffen gönderildi. Allah tesirini halk eyleye… Ziya'ya Harâbât için başladığım mektup, Evrâk-ı Perişân kadar bir şey olacak. Hitâm bulan yerleri bir taraftan tebyîz ettirilmek üzere leffen gönderildi. Basılmasına imkân göremem. Fakat iktizâ eden yerlere el yazısıyla birer nüsha gönderilse memnûn olurum. Bâkî, selâm ve uhuvvet...

Kardeşin

Kemâl

Hâşiye: Muâhaze müsveddelerinin ikinci kâğıttan aşağısına hiç göz bile gezdiremedim. Rekîk yerleri var ise ıslâh etmek veyahut bendenizden sormak lâzım gelir.

Kardeşciğim,

Bu haftaki mektubunu aldım. Silistre Risâlesi hakkında olan himmet-i mahsûsanızdan memnûnum. Ahmed Efendi fevka'l gâye insân bir adam, kendisine ve o vâsıta ile bana bir iyilik etmiş olacaksın. Mâhir'de eksik bir şarkı var. Oku! Siparişi lâzım olan şeyleri, lâzım olduğu vakit yazarım. Geçen haftaki mektuplarım pek aceleye gelmişti. Onun için sana ayrıca bir şey yazamadım. Şu mektup husûsuna Mâhir'le hâlâ vermediniz ise bir karâr verin. Bu mektupları pedere getiren Hasan Ağa'nın hâlini sen benden iyi bilirsin. Allah için pederle lakırdı edin de bî-çâre ihtiyârı şu mezelletten, sefâletten kurtarın. Bâkî, gözlerini öperim.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Biri mürekkeb ve diğeri kurşun kalemiyle iki mektubunu aldım. Hâlen ve zihnen ve vücûden ızdıraptayım diyorsun, sebebi nedir? Merâk ettim. Ekrem tarafından verilen arz-ı hâl için "Allah tesirini halk eyleye" demenden başka söz bulamam. Bana kalırsa yine reyimde ısrâr ederim. Herifler, bizi İstanbul'a sokmazlar. Olsa olsa bir taşra memuriyetine gönderirler. Sadra verilen yemin, garâib-i âlemden madûddur. Asıl büyük ağamıza kim yemin verdirsin? Kıtanın da tesiri olmaz sanırım. Elimde Devlet-i Aliyye'ye dâir uzunca bir telîf var.[23] İkmâli için Cevdet Tarihi'ne muhtacım. Lütfen ve serîan bir takım gönderir misiniz? Bir de Hersek meselesini merâk ediyorum. Gazete isterim. Daha cerrâhımız yazı yazmaya yeni ruhsat verdi. Vücûdum böyle giderse gelecek postaya biraz yazı gönderirim. Bâkî uhuvvet…

Kardeşin

Kemâl

[23] Kastedilen eser, Kemâl'in tamamlamaya ömrü vefa etmediği Osmanlı Tarihi'dir.

Birader,

Geçen hafta pedere gönderdiğim mektup her neden ise vâsıl olmamış. Şimdiye kadar vâsıl olmuş olacağında şüphe yoktur. Bilmem, Edirne'ye mi gitmiştiniz, yoksa Mustafa Efendi'nin adamı sizi mi vaktiyle bulamadı? Her ne hâl ise… Her posta ile sizden de mektup isterim, hem de mufassalca havâdis yazmalı… Fransızca bir mesel vardır: Devlet gazabı, ahbâb korkutmaz imiş. Bâkî dua…

Kemâl

Kardeşim Efendim,

En sonraki mektubun geldi. Bendenizin itikâdımca, zâten bizim Ekrem tarafından verilen arz-ı hâlin hükmü yok idi. Manzûr olsa da bir fâide vermeyeceğinden emin idim. Pederin, tekrir-i arz-ı hâl husûsunca gösterdiği muhâlefete ben de müşterekim. İtikâdımca Halil Paşa ve Tevfik Bey değil, siz bugün Sadâret'e gelseniz bizi bulunduğumuz yerlerden kurtarıp da İstanbul'a celb etmeye muktedir olamazsanız. Fakat müşârünileyhimâ isterlerse başka bir tarîk ile bizi kurtarabilirler. O tarik de itlâkımız değil, taşraca birer memuriyetle kullanılmaklığımız için vükelâ taraflarından bir vesâtet istihsâl etmektir ve illâ felâ tecrübeme itimâd buyurulsun.

Muâhaze geldi. Ravzatü'l-Kâmilîn'e de başka yolda bir muâhaze yazıyorum. Mâhir'in reyi üzerine olduğundan, mebâdîsini ona gönderdim. İbtidâ size göstermesini de ayrıca tavsiye ettim. Elbet de görürsünüz. Gazelin pek güzel! Mahlasnâme için canın sıkılmasın. Bundan on gün evvel bir sıtmaya uğradım. Nöbet yalnız iki defa geldiği halde Hudâ bilir zihnen, vücûden iki ay hastalık çekmişten ziyâde bî-tâbım. Şu on beş gün zarfında, postanın mektuplarıyla Muâhaze pârçasından bir şey yazamadım. Zihnim o derece müşevveş ki saatlerce çalışıyorum da vezinli bir mısra bulamıyorum. Hastalık dedim de hatırıma geldi. Suriye'de kolera var imiş. Allah esirgesin ama ihtimâl ki buraya da gelir. İhtiyâten iki şeye şiddet-i ihtiyacıyla muhtacım: Birincisi buz makinası. Geçen sene kışın imtidâdı cihetiyle bulunamamış, fakat şu kolera havâdisi üzerine bu sene bulunmasını memûl ederim. Bir de birkaç binlik kızılcık şurubu isterim. Konyak burada bulunur. Parasızlık yine cana kâr ediyor. Meğer bu musîbet memleket, masrafça Londra'dan ağır imiş. Bir zâtın memuriyetle Kıbrıs'a geleceğine dâir olan müjdene karşı canımı bu mektuba leffedip de müjde göndermeliyim ki beşârete mukâbil olabilsin. Cânımı ise ne o ister ne sen talep edersin. Mahsûsen ellerini öperim. Bâkî uhuvvet, iki gözüm kardeşim…

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunuz geldi. Galip Dîvânı'nı şehirde bulunan altıncı Kostaki vâsıtasıyla göndermiştim. Memûl ederim ki şimdiye kadar vâsıl olmuştur. Harâbat'ın muâhazesi, muhâtabına mükemmel olarak gönderilseydi daha güzel olurdu sanırım. Her ne hâl ise… Bakalım bir sadâ verir mi? Sizin matbaa nasıl oldu? Gazeteden ne haber? Elimde hayli yazılar var ona intizâr ediyorum. Pederimizin eteklerini öperim.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunu aldım. Nevres hakkında olan kıta nefis… Pekâlâ etmişsin. Ben zaten o herifi sevmem. Peder paşanın eteklerini öperim. Bâkî dua…

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Bu hafta mektup alamadım. Yalnız Şeyh Ahmed Efendi'ye bir mektup yazmış ve bana bundan böyle ne vâsıta ile mektup göndereceğinizi sual etmişsiniz. Ben ise Mustafa Efendi'nin infisâlinden dolayı mektupların nasıl gönderileceğine dâir pedere tafsîlât vermiş idim. Zannederim o mektuplar posta gününe kadar elinize geçmemiştir. Şimdiye kadar mektupları almış olduğunuza iştibâh etmem. Mamâfîh geçen posta İsak ile Mâhir Bey'e adres göndermiştim. Şimdiye kadar mektupların ne sûretle gönderilmesi lâzım geleceğini elbet de öğrenmişsinizdir. Mektup da ihmâl etmeyin, pek sıkılıyorum.

Kemâl

Birader,

Mektubunu aldım. Canım sıkıldı… Benim kitaplara Ali Bey nezâret etsin dediğim ilânata iktidârı için idi. Sizin de işe dâima karışacağınızı bilirim. Karıştığınıza da teşekkür

ederim. Dâima bana mürüvvetmendâne ibrâz ettiğiniz bir himmet için arz-ı mazeret ne demek? Kafkarit ısmarlandı. Gûyâ bugün gelecek. Gelirse takdîm ederim.

Şarap Limeson'a ısmarlandı, hâlâ gelmedi. Gazetesizliğe dayanamıyorum. Elimdeki birçok eserlerin ikmâline muvaffak olamadım. Bir on beş güne gelinceye kadar âdeta keyifsiz idim. Hava yazladı, keyifsizlik de geçti. Fakat burada bilmem tesâdüf ettiniz mi ot sineği derler bir nevi mûziyyât var. Böyle mahsûl vakti zuhûr ediyor. Sivrisineğe de tatarcığa da rahmet okutuyor. Çünkü Prusya orduları gibi birkaç milyonu bir yerde geziyor. Yazı yazmak değil, lakırdı söylemeye bile meydan vermiyorlar. Bereket versin ki dünden beri şiddetli bir rûzgâr çıktı, mübârekler kayboldu da postamı yazabildim. Bir çâre bulunsa ……[24]

Yirmişer otuzar nüsha Kanije ile Bahâr-ı Dâniş isteriz. Bâkîsi selâmet ve uhuvvet…

17 Rebîü'l-Evvel 1290 *[15 Mayıs 1873]*

Kardeşin

Kemâl

Hâşiye: Bizim Mustafa Nâili Efendi'nin işlerinde muâveneti size de tavsiye etmeye hâcet yoktur ya…

Birader,

Mektubunu melfûfât ve teferruatıyla beraber aldım. Bu mektubu size getiren adam, bizim Nûrî'nin uşağıdır. Akka'dan beni görmek için buraya gelmiş buradan da para tedârik etmek için oraya gitti. Pedere falana olan mektubu ona verdim. Mamâfîh sen yine gider de pederi görürsen memnûn olurum. Bizim Yüzbaşı Ahmed Efendi, Mülâzim Mehmed Efendi, cerrah efendi nâmına gönderilecek mektuplar tamamıyla emindir. Eğer "felek fîrûze'den" kasîdesine nazîre söylemek kâbil olsa Nefî amîm olacağında kimseler iştibâh etmez.

Lâkin bendeniz;

Nâ-murâdân-ı ser-i kûyun olan cânlar için

Olma râz-ı dil-i ağyâra mühim-sâz sakın

gazeline nazîre söylemek istiyorum. Onun bile nâili olmak güç…

[24] Reşîd Bey tarafından mektuptan çıkarılmıştır.

Hüseyin Efendi, dâima Türkçe gazeteleri gönderir. Fransızca gazeteler için ne yapacağız orasını bilemem. Siz keyifsizlenirsiniz, öteki arkadaş korkar, beriki arkadaş gönderecek yer bulamaz. Şimdi işin buraları düşünülürse hepinize, topunuza kantarlıyı atmak lâzım geliyor. Gerçek! Sen, bir mektubunda benden bazı eşyâ sipârişini niyâz etmiştin. İşte sana leffen bir pusula gönderdim. Burada benim on iki yaşında bir âhiret kızım var. Onun için bir kat esvâblık istiyorum. Biz mürüvvet ettik de yünlü basma istedik ama senin canın istemiş de tüysüz kadife göndermişsin, orasını da ben mi düşüneyim? Bâkî… Birinci derecede Silistre risâlesine dâir olan mektubun ve ikinci derecede bu mektubun postanın avdetinde cevabını beklerim kardeşim…

Kemâl

Birader,

Gönderdiğiniz salnâmeler, takvimler geldi. Memnûn olduk. Harâbât'a müteallik Ziya ile muhavere tuhaf… Hasan'ın şiirini görmeyen bir adamın, eşâr-ı Arabî muhâkemeye kalkışmasına teaccüp olunmaz mı? Hele beyin, Hasan Kalesi'ni Van dâhilinde kıyâs edişine ne diyelim? Mâbeyn Kitabeti'nden, mukarriplikten, musahiplikten bahsedişimize o derece hiddetin manâsı ne olacak? Yalan mı söylemişiz? Yoksa şiire müteallik olan bir bahiste mutlak yalan mı söylemeli imiş? Mektupdan ilk yazılan nüshanın pedere verildiğine memnûn oldum. O halde Fâik Efendi'ye bir diğer nüsha itâsına hâcet yoktur. İrfan Paşa Mecmuası'na müteallik olan muâhezâtı henüz bitiremedim. Parasızlık gâilesinden bir şey düşünmeye vaktim yok. Bakayım yarına bitirebilirsem bu posta ile gönderirim. Sizin matbaa işi ne hâl kesbetti? Geçen postaki siparişlerim inşallah bu defa tamamiyle gönderilmiştir.

Pederin mektubundan anladığıma mukaddemâ size, Ziya muâhazeyi nereden işitmiş yollu yazdığım söz infiâle hamlolunmuş. Benim o lakırdıdan murâdım, teaacüp idi. Yani eserin o kadar süratle iştihar bulmasına istiğrâb ettim. Yoksa infiâle neden ihtimâl verilecek? Ben muâhazeyi hafî kalmak için yazmadım ki duyulduğuna canım sıkılsın? Ziya'nın "Benim Kıbrıs'a gitmeye niyetim yok" yolunda olan sözleri, iki manâya muhavveldir: Biri, müdâhinliğine olan tarîzâtıma karşı bir cevap, diğeri de gûyâ muâhazeyi yazışım, kendi nâmımın şâirler arasında zikr olunamamasına hiddetten neşet etmiş olmak vâhimesine mebni bir mazeret olacak. Her ne ise… Tahrîb-i Harâbât'ı neşre muvaffak olamazsınız sanırım. İrfan Paşa Muâhazesi'ni gönderdim. Onu neşretmek kâbildir. Maârif'ten ruhsat alınabilirse hemen tab olunuverse edebiyâta oldukça bir hizmet ibrâz edilmiş olur. Âsâr-ı kadîme ve cedîde mukâyesesince bu, ötekinden müessirdir. *Siyer-i Veysî*'nin mukaddimesi mahallini açık

bıraktım. Çünkü Veysî yanımda yok. Orasını siz doldurursunuz. Bâkî, selâm ve uhuvvet kardeşim…

Biraderin

Kemâl

Aman Birader, Kânî Paşazâde Rifat, Hukûk-ı Umûmiye'sini neşretmiş. Ondan bir nüsha isterim. Çünkü beyimizin de ensesinde boza pişirmek iktizâ ediyor.

Birader,

Mektubunuz geldi. Cevdet Tarihleri ile Atâ'nın cild-i sânîsini bu vapur ile bekliyorum. Gerek onun takrizini gerek size müteallik olan şeyleri vücûdum yerine gelince, müsâreatla tertip ve irsâl ederim. Kimseye söylemeyiniz, şâyed pederin kulağına gider. Ben hâlâ hastayım. Sıtma beş gün evvel yine nüksetti. Üç günden beridir göründüğü yok... Meğer karaciğere dokunmuş da böyle dönüp dönüp gelmesine sebep o imiş. Şimdi onun önünü almaya çalışıyoruz ve alındı gibidir. Fakat bir zaman yazı memnu… Midhat Paşa'ya olan mektubun neticesine muntazırım. Şefiknâme Muahâzesi'nden ben bütün bütün kat-ı nazar etmemiştim. Başladığım yolu beğenmediğim için tehîr eyledim. Bir hâli zamanda inşallah istediğinizden âlâ bir muâhaze yazarım. Hersek meselesi hakkında ne kadar tezyîd-i tedârikât olunsa haklıdır. Çünkü fesadın Sırp ve Karadağ'a ve belki bütün Bulgaristan'a sirayetinden korkulur. Fâizin tenzili, mâliyece pek âlâ oldu. Zâten itibârımız yok idi ki onu ihlâl etsin. Bundan sonra fâizi tamamen vermek değil, tezyîd de etmiş olsaydık, yeni borç alamazdık ki öyle bir menbadan mahrûm edilmiş olalım. Yalnız bu maddeden dolayı mutazarrır olan ve Avrupaca nüfûz-ı umûmînin pek küllî bir cihetine istilâ hâlinde bulunan sarrâf takımının politika âlemince vukû bulacak ilkââtı, Rumeli usâtına pek çok hâmî peydâ eder sanırım.

Sadr için mektup istiyorsun. Sevâbık-ı malûmeden sonra damdan düşer gibi herife arîza göndermek, bir hakâret-i diğer olmaz mı? Yazacağım kâğıtta ne diyeyim? Bizim mutasarrıf paşa İstanbul'a gidiyor, sebebini anlamadık. Hüseyin Avni Paşa muhâkeme altında imiş. Bu bâbda tafsîlât isterim. Bâkî, uhuvvet…

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Bu posta ile olan mektubunuz da geldi. Tahrîb-i Harâbât benim değil, sizindir. Nasıl isterseniz öyle neşredersiniz. Şu kadar var ki bir mektubumdan sonra en evvel elinizde bulunacak nüshayı, bizim Fâik'e veriniz. Bir büyük yerden isteniliyor. Mevcut nüsha yok ise süratle tebyizine himmet buyurulmalı. Fakat nüsha-i matbûa değil, yazdığım şeyin tamamiyle aynı olmalı.

Matbaa ve gazete işleri pek münâsib olmuş. Size leffen bir tiyatro gönderdim. Vaktiyle uğradığım göz ağrısında ettiği muâvenet ve hizmete bedel, bizim cerrâh efendi için yazmıştım. Tebyîzi, subh-i ezelin mahdûmu olan Ahmed Azell'indir. İçinde bin türlü yanlış var. Onları tashih etmek ve Agop ile mukâvele ederek, tiyatro kapanmadan evvel oynatmak ve sürat-i mümkine ile bastırmak himmetinize muhavveldir. Bunun hâsıl olacak bedeli, bir hizmet bedeli veya tabîr-i sahihi ile hekîm bedeli demek olduğundan, ihmâl götürür şeylerden değildir.

Ne yalan söyleyeyim kasidenizi beğenmedim. Şiiri fena olduğundan değil, memdûha müsâdif olamadığından… Sâbık muhâsebeci hakkında olan kıta pek güzel… Vaad ettiğiniz poliçeler gelirse memnûn olurum. Bahâr-ı Dâniş'in cild-i sânîsi basıldıysa lütfen Hacı Efendi'nin kâim biraderine veriniz. Cild-i evvelin bekâyasını dahî…

Leffen gönderdiğim pusuladaki eşyâyı bieyy-i hâli gelecek postaya beklerim. Pek mühim yerlerden sipâriş olundu. Canım Birader, beni utandırma! Kabûl edeceğinizi bilsem, parasını da gönderirdim. Ne kadar mühim olduğunu ondan anlarsınız. Bâkî selâm ve uhuvvet…

Biraderin

Kemâl

Hâşiye: İrfân Paşa Mecmûası'na da bir şiddetli muâhaze yazıyorum. Gelecek postaya yetişir.

Birader,

Mektubun geldi. Süleymân Efendi'den cevap yok. Ziya'nın Muhrib yazdığına hiç inanamamam. Çünkü öyle bir şey yazsa, Tahrîb'in mevkı-i intişâre çıkması lâzım geleceğinden beyimizin o kadar cesâreti olmasa gerektir. Eğer yazdı ise cevabını alır değil mi?

Hele İrfân Paşa'nın cevap tasavvurunda bulunmasına ne diyelim? O mübârekler de meydan-ı bahse atılırsa insan güle güle helâk olur.

Hidiv'in hâkimü'ş-şer'i kabûl etmemesi garîb şeydir. Herif hınzırlıkta gerçekten Firavun'a falan cây-ı lanet bırakmayacak. Dikkat ettiniz mi, Cedvel'in[25] hisselerini İngiltere'ye satmakla Düvel-i Garbiyye beynine ne tuhaf bir ihtilâf bıraktı? Eğer zannolunduğu gibi Düvel-i Sülüse beyninde bizim aleyhimize ittifâk mevcut olsaydı, Avrupa'da bir muinimiz kalmayacaktı. Mahlâsnâmeyi yazamadım. Sebebi de birkaç defa beyân ettiğim veçhile, hastalıkla mümteziç olan rûh sıkıntısıdır. Hudâ bilir, kalem gözüme kargı gibi görünüyor. Nûrî bu posta gelirse ben de yazıya başlarım. Medenî Efendi'ye selâm ederim. Fakat bana yalnız bir mektup yazdığı ve onun cevabını aldığı hâlde ne mektup ne selâm göndermişken benden selâm beklemesi bana tuhaf göründü. Demek ki âlem bütün bütün aksine döndü. Bundan sonra tefekkud-ı hâtır vazifesi, gurbetnişînlere ait olacak.

Kısa mektup yazmakta hangimiz hangimize taklîd edeceğiz bilemem. Burada ne türlü havâdis olabilir ki uzun şey yazmaya medâr olabilsin…

Niyâzî'nin şiiri fena değil. Fakat mahud mısranın vezne girmesi kâbil olamıyor. İşkodra'ya gidecek misin, yoksa becâyişe mi çalışıyorsun? Gideceksen muhâberemize kim vâsıta olacak?

Kemâl

Birader,

Son mektubunuz da geldi. Sâhib-i Harâbât'ın ifâdâtına gülmekten başka söyleyecek bir şey bulamam. Meslek-i hürriyete sebât göstermek için Hidiv tarafına geçmek veyahut Napolyon'a kurşun atan heriflerin elini kolunu sallayarak gezdiği Londra'da hapsolacak kadar ahmakâne neşriyâtta bulunmak veyahut hâl-i sahûde vezâif-i saltanata müteallik bend üzerine bend yazıp dururken, *Rûyâ*'mda pâdişâhın ayağına kapandığımı itinâ ile neşretmek gibi hallerde bulunamam. Bendeniz, Avrupa'dan avdet ettim. İbret'teki, Diyojen'deki bendleri neşreyledim. Beyefendi de avdet buyurdular. Harâbat'daki medhiyeleri söylediler. Hangisi meslek-i hürriyete sebâta delîl ise orasını tayin etmek, hiç kimse için güç bir şey olmasa gerektir. Hukûk-ı ülfet ve Avrupa'daki refâkatle berâber ben Tahrîb'i kendi aleyhlerinde bulunmak için yazmadım. Edebiyata müteallik olan fikirlerinin itikâdımca yanlış olduğunu göstermek için yazdım. İki yıl zindan-bend olan bir adama bir selâm göndermeyen zât, onun ile ülfetinden refâkatinden bahsetmekte pek haklı olamaz sanırım.

[25] Süveyş Kanalı

Musahhah Harâbât'ı daha tebyiz ettiremedim. Ele geçtiği gibi gönderirim. Kitaplarla, poliçeye muntazırım. Vadinize nazaran elbette bu posta gelir. Biz, galiba her hafta eşya istemeye mecbur olacağız. Alın size bir sipariş pusulası daha… Şu kitapları isterim: Tarih-i Sâf, Hâbnâme-i Veysî, Ecel-i Kazâ

Tebdîlâta memnûn olmadım desem, yalan söylemiş olurum. Yani İstanbul'da bulunsaydım kedileri, cadıları unuttururdum. İrfan Paşa Muâhazesi'nin lütfen bir sûretini gönderir misin? Tahrîb'i İstanbul'da bastırmak mümkün olamayacak. Nâzım, Avrupa'da belki bastırabilir. İster iseniz onunla muhâbere buyurunuz. Pederimizin eteklerini öperim. Bakî, uhuvvet…

Kardeşin

Kemâl

Hâşiye: Şu Fransızca kitapların da irsâlini niyâz ederim. Elimde bir telif var, onun için elzem… Topu iki cilttir. İstanbul'daki kitapçıların hepsinde bulunur: Par Jouffroy, Droit Naturel

Birader,

Mektubunuzu aldım. Mâhir'in zuhuruna mı taaccüp edeyim ihtifâsına mebni orasını bilemem. Melfuf mektubumu pedere veriniz. Pederimiz paşa hazretleri teşrîf ettiler, birkaç günler görüştük. Mustafa Efendi'ye olan mektubunuzda buraya avdet beşâreti var. Eğer biz oraya gelmeyecek isek, siz buraya teşrîf buyursanız, sahihen mûcib-i memnûniyyet olur. Bir şey istemekliğimi teklif buyurmuşsunuz. Bir şeye muhtacım, o da mevadd-ı havâdis-i mükemmel… Mufassal isterim.

Kemâl

Birader,

Pederimiz paşa buradan gitti. Yeni gelen heriften malûmât yok, bakalım ne çıkar. Nezleden fena hâlde muzdaribim. İsak'ı bekliyorum. Ona göre yazacağım şeyleri yazarım. Şimdi uhdemde bir büyük vazife var. Onu size tahmil edeceğim. Nûrî ile Hakkı, Akka'dan üç risâle göndermişler. Onların basılması ve toptan satılması iktizâ eder. Çünkü ikisinin de parası ve binâenaleyh eserlerinin yavaş yavaş satılıp da parasının gönderilmesini beklemeye vakitleri yok. Elbette İsak ile konuşmuşsunuzdur. Eğer Akka'ya para gitti ise risaleleri ne türlü

isterseniz öyle bastırırsınız. Yok, para gitmediyse ya kable't-tab veyahut süratle tabettirildikten sonra toptan satılarak parasının kendilerine yetiştirilmesi lâzım gelir. Bahâr-ı Dâniş'in hitâmı, lâ-akal bir seneye muhtaçtır. Binâenaleyh toptan basılmasından sarf-ı nazar olunmalı ve evvelki tarîfât veçhiyle parça parça bastırılarak satılmalı. Bâkî, gözlerini öperim kardeşim.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Beyân-ı azimeti hâvî olan mektubunuzu aldım. Hiçbir posta mektubumu eksik etmem ve doğrudan doğruya Ohannes marifetiyle gönderirim. Bizim Takip ne hale girdi? İşkodra'dan bir nüshasını yazdırır da gönderirseniz memnun olurum. Suriye ile becâyiş için iktizâ eden tarafa mürâcaat ettim. Allah tesirini halk eyleye! Hersek meselesinden mükemmel havâdis isterim.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Tarihsiz bir mektubunu daha aldım. Nefî'nin mektup getirmekte olan betâetinden şikâyet ediyorsun. O bîçârenin kabahati yok. Bizim evin mektupları da altı gün sonra gitmiş. Her ne ise… Şimdi Melik geliyor. Sebebini ondan anlarsın. Yani kabahat kendisinde olduğunu kendisi de itirâf eder.

Bir nev-zemin gazel istiyorsun, hâlbuki posta hemen kalkıyor. Ne vakit şiir söylenir? Ama ne ile meşgûl idin diyeceksin. Sizin ……[26] Paşa mektubuyla meşgûl idim. Bir ……...[27] kâğıt istemişsin ki ömrümde muhâtab etmek hatırıma gelmezdi. Minnet falan yolunda söylemiyorum. Hudâ bilir, senden başka dünyada her kim istese yazmazdım. Çünkü herifin ahlaksızlığından başka mürtekibliği, sonraları şahsıma husûmeti beni, bütün bütün kendinden tenfîr etmiş idi. İşte tavsiyeyi yazdık, hem de parlak yazdık. Ama hakkında muzır olur mu olmaz mı bilemem. Zannederim ki kâğıdın edâsından korkar, biraz da kibri okşanır, hakkında gerçekten bir fâide hâsıl eder. Ama bin yıllık veya tabîr-i sahihi ile aklım başıma

[26] Reşîd Bey tarafından sansürlenmiştir.
[27] Reşîd Bey tarafından sansürlenmiştir.

geldiği zamandan beri fikrimdir. Bâb …….[28] hâlini keşfetmek, tımârhânedeki yâdigârların ne yapacağını bulup da ona hizmet etmeye çalışmak kabîlindendir. Herifin kibri ohşanacağına kırılır da bir münâsebetsiz muâmele eder ise orasına karışmam. Kardeşim, sen bir başka yer göster de mektuplarımı ona göndereyim yahut ister isen Osmanlı Postası'na ve o vâsıta ile şehir postasına tevdi edeyim. Magosa'da her posta herkesten evvel senin kâğıdını alır, sana kâğıt yazarken, Midilli gibi, o cehennemin cenneti olan bir yerde senin kâğıdını bir hafta sonra aldığıma, sana bir hafta sonra kâğıt yazabildiğime gerçekten teessüf ediyorum.

1 Şabân 1294 *[11 Ağustos 1877]*

Kardeşin

Kemâl

Reşîd Beyefendi'ye[29]

Seni yahut hemşîremiz hanımefendiyi beklerken, yine mektubunuz geldi. Verdiğiniz İstanbul havâdisinden dolayı teşekkür ederim. Serdâr ve Redîd ve Eşref dedikleri müteşâir-i har-i zarîf ve daha birkaç herif Limni'ye teşrif buyurmuşlar. Bu da elbette bir hikmet-i kârâgâhâneye mebnidir. Belâ bu ki ben, Sakız'daki kedi[30] ile Limni'ye gelen köpeklerin arasında kaldım.

Ekrem, gazele bir nazîre söylemiş, hem de çiğnemiş. Beni bir diğer nazîre ile uğraşmaya mecbûr etti. Mektubuma melfuf bulamazsanız, gelecek hafta alırsınız. Çünkü uzun olacak…

Sukâta-hârân-ı edeb hakkında ben yine reyinize iştirâk edemeyeceğim…….[31] Bana bu defa bir mektup yazmış, bayağı güzel… Hem dikkat etmiş, benden mehûz bir yeri yok… O cihetle bazılarda gördüğüm mukallidlikler, adem-i idrâk değil meyl-i meâlîdir diye ısrâr edersem, darılmazsın ya? İdâre-i örfiyyenin Ali Nazmi'den başka hiçbir şehidi olduğuna itimâd edemem. Çünkü en ziyâde ehemmiyet götürenlerinden kâğıtlar aldım. Kâfiyeli falanlı yazı yazmak o kadar müşkil bir şey olmasa gerek… Ben mahud Bârika-i Zafer'i bir günde yazmıştım. Fakat Allah belâsını versin, o yolda yazılan şeylerin içinde manâ bulunmuyor. Mûsıkîde taksim dinler gibi bir şey… Âhenkli bir ses fakat içinde lakırdı yok... Şimdi bana

[28] Reşîd Bey tarafından sansürlenmiştir.
[29] Tansel: 58
[30] Kastedilen kişi Kemâl'in *Hırranâme* adlı manzum hicviyeyi yazdığı Mahmûd Nedîn Paşa'dır. Hicviyenin en meşhur beyti şudur: *Kedimi gaflet ile fare-i idbâr yedi/ Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi*
[31] Reşîd Bey tarafından sansürlenmiştir.

mektup yazmaktan kolay bir şey yok diyorsun. "El-minnetullahü teâlâ ve tebâreke"[32] Hâlâ üç sahifeden uzun bir kağıdını alamadım. Kıbrıs'ın Şeyh Efendi meselesini ben daha mahbûs iken haber almıştım. Kostaki yâdigârı onun hakkında da öyle bir himmet etmiş. Lakin işte ben, işte siz, işte hâne, işte kitabhâne… Suavi mukallidliği olacağına, Hâmî-i Âmidi'nin;

İtimâd etmez isen ur mihek-i tecrübeye

İşte levh, işte kalem, işte kütüb, işte fuhûl

Beyt-i beliğine taklid addolunsa daha lâyık olmaz mı? Evden eve selâm var, galiba mektup da olacak. Var ise leffederim.

29 Şabân 1294 *[8 Eylül 1877]*

Kemâl

Birader,

Gördün mü yaptığın işleri? Ben sana, bazı zevâta mektup yazdığım için, sana bir şey yazmamıştım demiştim. Sen tutmuş, o mektup yazdığım zevâtı, kendine müreccah tuttuğuma hükmetmişsin!

İnsâf et... İnsan, rüsûm ve teşrîfâta bakacak bir adam ile nazını çekecek bir adama mektup yazmak mecbûriyetinde bulunursa hangisini tercih eder? Alâ Rağmü'z-zamane'yi bilmem nasıl bastırabilirsiniz? Basılsa da altıncı bendin ketmi lazım gelir. Sen kardeşim, öyle vâhimelere sapma! Seni gerçekten kardeş bilmeyen adam, koca İstanbul içinde vâsıta-i muhâbere etmeye ihtiyâr etmez. "Muzî mâ muzî" demişsin, değil... Ne vakit olsa öyle zevâta yani ehl-i teşrîfâta mektup yazılmak lâzım gelir de o mektubun yazılması senin ve senin gibi kardeşlerimin mektubunu tehîre teveffuk ederse hiç şüphe etme ki tehîr ederim ve böyle bir tehîr için Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda bile muhâkemeye hazırım, bu bir…

Mektubu şimdilik bana yaz diyorsun, fakat gider postadan ararım demiyorsun! Bizim postanın hâli malûm... Sana yazılan mektubu götürmezler. Postahânede kalırsa kaybolur. Buralarını iyice düşün de ona göre hareket et! Sonra bir yanlışlıkla bizim evi sıhhat haberimden mahrum bırakırsın... Bak belâya ki ben senin kadar sevdiğim adama mücâzât edemem, bu iki…

Gidip mektup aradığın adam hakkında söylediğin lakırdılarda adeta halt etmişsin. Nâmdaşının başı için, ben onu aguşta perverde etmek değil, gözümden bile sakındım ve

[32] "Minnet Allah'a aittir" anlamına gelen Arapça kalıptır.

dâima sakınırım. O lakırdılarına mücâzât olarak, şu melfuf açık mektubu götürüp kendisine vermelisin, bana cevabını almalısın. Mektubumdan, bana mektup yazdığını ve onun için senin zannın âdeta su-i zann olduğunu anlarsın, bu üç…

Harita da gelmedi, tütün de; bu dört…

Silistre'yi pederle kararlaştırmışsın, o isâbet olmuş. Buradaki nasıl benim pederim ise oradaki senin öyle pederindir, biz kardeş değil miyiz? Sana daha başka yazılar gönderirim, onları da pederle kararlaştırırsın. Pederin mektubunda tafsilât da var, öğrenirsin; bu da beş…

Bu seferki mektubunda, bana olan muhabbetine pederi şâhid tutmuşsun. Aramızdaki kardeşliği şâhid-i yemin ihtiyâcından beri bilirsin, bu altı... Bâkî, gözlerini öperim.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunuzu aldım. Bu posta pederden ve sâir muhâbereye mutâd olanlardan mektup alamamıştım. Telezzüzüm, yalnız senin mektubuna inhisâr etti. O cihetle, her vakitten ziyâde memnûn oldum. Geçenki posta vapuru, Beyrut ile Kıbrıs arasında tâ Pazar gününe kadar teehhür etmiş idi, İstanbul'a geç gelmesine sebep odur. Elbette şimdiye kadar o mektuplarımı da almışsınızdır. Vâkıdî'yi gönderecektiniz, gelirse memnûn olurum. Elimde başlanmış dört-beş kitap var. Havaların rutubeti cihetiyle sekr za'fını bütün bütün üzerimden atamadığımdan bitiremiyorum. Birkaç kitap isteyeceğim, postanın avdetinde beklerim. Âdeta Ahmed Efendi nâmına postaya verir, gönderirsiniz. İşte istediğim kitapların pusulası:

Fehîm Dîvânı (1), Kavâ'id-i Osmanîye (1), Mebâniyyü'l İnşâ takım (2), Evrâk-ı Perîşân takım (1) Bârika-i Zafer (1), Kelâm-ı Kadîm (Hâfız Osman basması) (1), diğer âyet-ber kenar basma…

Pederimizin memuriyetine fevka'l-gâye memnûn olurum. Gidecekleri yerden memnun olacaklarında şüphe yoktur. Ahmed Efendi'nin verdiği mektup leffen gönderildi. İktizâsının icrâsı, himmetinize tevekkuf eder. Bak, az kaldı unutacaktım; birkaç takvîm ile birkaç salnâme isterim. Gazete irsâlini de unutmamalı...

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Ben o fikir üzerine Midhat Paşa'ya bir mektup yazdım, pedere gönderdim. Verilip verilmemesine beraberce karar verirsiniz. Arz-ı hâl meselesinde de yine musirrim. Bak, sadra mürâcaat doğru bir meslektir. Yüzüm olsa ben de ayrıca bir şey yazardım. Bana bi'l vâsıta, yani Ali Haydar Bey ile tebşîrler göndermiş, fakat Ali Haydar Bey'in vâsıtası pek fena olduğundan, cevabını ehemmiyetli yazmadım. Lanetullah cevabına size mektup sûretinde yazdığım cevabı gönderdim. Fakat yanımda kâmûs yok. Şu hâfî ve câfî maddesine bir kere bakınız da eğer aklıma geldiği gibi ise öyle veriniz. Hem de sûretini Hasan Bey'e veriniz. Nevres'in hicvi, nazarımda zırta-i sek kabîlinden olduğundan, dinlemesini bile istemem; cevap vermek nerede kalır? Fâik buraya gelmedi ki selâm teblîğ edeyim. Pek parasız kaldım. Akçe bu postaya geldi ise makbûl olur; gelmedi ise, önümüzdeki postaya beklerim. Üçüncü muâhazeyi Mâhir Bey istemiş idi. Onun için mukaddimesini ona gönderdim. Fakat yazmaya niyetim yok. Elhamdülillah dört beş gündür vücûdum tamamıyla yerine geldi. İnşallah yakında başka türlü eserler meydana çıkaracağım. Akka Tarihi oldukça malûmâtı câmi bir şey… Kıbrıs'ın vahâmet-i havâsından vâkıâ, biraz zamandan beri hayli muzdarip oldum. Fakat, öyle yolumda Allah göstermesin senin gibi bir rûh-ı sânî değil, bir hayvan kurban etmek derecesinde değil idi. Bâkî, hulûs ve uhuvvet…

Kardeşin

Kemâl

Hâşiye: Pederimizin eteklerini öperim.

Birader,

Mektubunuz geldi. Gönderdiğiniz akçeyi, bizim Nûri'nin teslim ettiği Zabtiye Mülâzimi Hüseyin Bey, bu posta ile gelmediğinden henüz alamadık. Harâbat'ın ikinci, üçüncü ciltleri gelirse elden gelen müâhazede kusûr olunmaz. Tahrîb'in zeyli sûretinde olan mektup gelirse sahihen memnûn olurum. Âyetullah'a yazdığım cevaptan niçin bir haber çıkmasın? Mahlasnâme ile taştîrin tehîrine sebep, Hudâ bilir keyifsizliktir. Mümkün olup da hâlâ zihnimi toplayamadım. Şu kadarcık bir mektubu yarım saatte yazabiliyorum, pek za'fım var... Mahmûd Paşa'nın gazeline söylediğiniz nazîreyi niçin beğenmediniz? Beyitler pek güzel… Mezâkî'nin bir dîvânçesini galiba Kânî Paşâzade Rifat Bey'de görmüştüm. Gerek gazeliyâtı ve gerek mevcut olan birkaç kasidesi pek parlak ve pek ustâdânedir. Bayağı Cevrî ile müsavî ve Fehîm ve Nâilî'ye mütekârib addolunur. Bâkî uhuvvet…

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Elhamdülillah âfiyetteyim. Nûri'nin avdetini bekliyorum. Aman, dün gece Nevres'in dîvânına biraz ta'lîk-i nazar ettim. Meğer şiir diye ne bî-şuûrâne şeyler söylermiş. Bâkî, dua…

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunu aldım. Nûrî Bey, İsakı yine İstanbul'a göndermiş; gelirken bu tarafa uğradı. Ben de kendisine bazı şeyler sipariş ettim. Lütfen yanınıza geldiği zaman kendisine dört altın veriniz ve bir de paraca mürâcatı vukû bulursa gözetiniz. Ben elhamdülillah sıhhatte, âfiyetteyim. Pederimizin eteklerini öperim. Buraca mühim bir şey yok. Müfettiş bu posta ile avdet ediyormuş. Tahkîkâtının netâyicini kimse bilmiyor. Bâkî, uhuvvet…

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunuzu aldım.

Hâsılı ehl-i dile cevr-i felek eksik değil

Kande olsan bir dede bir dünbelek eksik değil

kavli elbette malûmundur. Postamı yazmaya başladım. Bir kur'a çıktı. Mahûd sağır Safer kaymakam buraya geldi. Gündüzleri kendisinin, geceleri yanında kalan baba efendilerin, falanların elinden kurtulmak mümkün değil. Kışlada mahbûs değil miyiz ya? Bu vaka olmasa Atâ Beyefendi'nin takrizini de Takib, Tahrib'i de takdîm ederdim. İnşallah gelecek posta hepsi birden gelir. Başkalarına yazdığım mektuplar hep evvelden yazılmıştır. Şimdi belâdan kurtuldum. Saat gecenin dokuzudur.

5 Zilhicce 1295 *[30 Kasım 1878]*

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunu getiren hoca efendi mümkün mertebe memnûn olarak avdet etti. Geçen hafta hasta idim. Onun için mektup yazamadım. İstediğiniz tavsiyelerin hükmü kalmadı değil mi? Fehim'in bahr-ı tavîli güzel… Bakalım nazîre yollu elden bir şey çıkar mı? Bâkî dua…

21 Zilhicce 1295 *[15 Aralık 1878]*

Kemâl

Birader,

Mektubunuzu aldım. Son Pişmanlık'ın istihsâl-i ruhsatına olan himmetinizden dolayı teşekkür ederim. Mahlasnâme ve taştîr için Hudâ bilir ki lâyık-ı sitem değilim. Sıtma asâbıma o kadar zaaf vermiş ki bundan iki gün evvel bir buçuk saat itâb-ı efkâr ettim. Bir beyit söylemeye muktedir olamadım. İşte yine nöbet geliyor… Şimdilik bu kadar.

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Bu posta iki mektubunuzla gönderdiğiniz kitaplar, pusulası mûcibince tamamen geldi. Kitaplar bana bir eğlence olduğundan memnûniyetimi tarîf edemem. Ben de sizi eğlendirmek için gelecek posta İrfan Paşa Dîvânı'na bir muâhaze göndereceğim. Kırkanbar'a olsun derci mümkündür. Müteşâirlerimizin, beylerimizin sirkatten, zulümden, müdâhaneden, dalvakukluktan; şairlik, edîblik, sühanşinâslık âlemlerine kadar suûd etmelerine kıyâmete kadar tahammül olunamaz ya!

Ziya Bey, muâhazeden dolayı niçin o kadar telâş etmiş, bir de Harâbat'a öyle bir müâhaze yazıldığını nereden işitmiş? Ah! Bir cevap yazsaydı da kendiyle arîz ü amîk konuşsaydık. Muâhazenin teahhur-ı intişârından dolayı kimse sizden şikâyet etmedi. Yalnız Ekrem ile Nûri, hâlâ göremedik yollu, bir iki lakırdı yazdılar; onun da ne ehemmiyeti olabilir? Muâhazenin neşr olunabileceğini katâ ümit edemem. Yüzbaşının kitapları veyahut bedeli hakkında himmetinizi beklerim. Galip Dîvânı'nın ne olduğunu ben de bilmiyorum, tahkîk üzerindeyim. Yakında haber alır ve gelecek postaya yazarım. Ârifî Paşa, müteveffâ Pertev Paşa, Ali Fuad Bey vaktiyle bir Ehl-i Salîb tarihi tercüme etmişler idi. Basıldığını işitiyorum.

Sahih ise bana bir nüshasını gönderir misin? Bir de Medeniyet'in bilmem hangi resimli nüshasında, tiyatrodaki Karakaş'ın resmi var imiş. Onun da bir nüshası gönderilir ise memnûn olurum. Hazret-i Hasan'ın dîvânı basılmış. Bir nüsha da ondan isterim. Kendi yazdığım şeyi okumaya ben hasret oldum. Lütfen bana bir de Vatan Yahut Sîlistre bulur da gönderir misin?

Kardeşin

Kemâl

Hâşiye: Şeyh Efendi yine bir garâbet izhâr ederek parayı başka vâsıta ile göndermiş. Ben kabûl ediniz demem. Fakat kendi itikâdınca sipariş ettiği şeyi, parasını vermeden istimâli harâm imiş. Kızmakta da manâ yoktur. Bedelinde kitap alınız da gönderiniz.

Merhûm Kemâl Bey'in Zeynelâbidin Reşîd Bey'in Pederi, Merhûm Veys Paşa'ya Gönderdiği Mektupların Bazısı[33]

Saadetli Pederimiz Efendimiz Hazretleri,

İltifâtnâme-i devletlerini bugün aldım. Memnûniyetimin derecesini tarîf edemem. Sıhhat ve âfiyet ve inzivâ ve sükûnet hususlarınca, buradan nihâyet derecelerde müteşekkirim. Çamlıca'dan selâm gönderen paşa hazretlerinin ve dolayısıyla hâk-i pâyelerine yüz sürerim. Başka eğlence yok, şiir ile uğraşıyorum. Fakat çocuklukta söylediğim bir beyit var idi ki şudur:

Sıdk u sebât mesleğimizdir ki eylemez

Bin tîge karşı gelse tehallüf zehâbımız

Tazmîn ve ilave ile bir gazel hâline koymak istiyorum da ne söylesem o manânın dâhilinde buluyorum. Muhâbere husûsunda ara sıra değil, her vakit tesdîe cesâret ederim, pederim efendim.

29 Şabân 1294 *[8 Eylül 1877]*

Ben[de]

Kemâl

Velînimetâ,

[33] Tansel: 55-56, 259-260, 273-274

Bir iki günden beri infisâl-i devletlerine dâir bir havadis şâyi olmuştu, meğer vâki olmuş. Efendimiz için teessüf etmedim. Çünkü kadr-i devletleri, Kıbrıs mutassarıflığından bin kat bâlâterdir. İnşallah İstanbul'a vâsıl olunduğu gibi dilhah üzere nâil-i murâd olunur. Bu posta ile aldığım mektuplarda yazıldığına göre, bu hâdise efendimizi azletmek için değil, İbrâhim Paşa'yı İstanbul'dan defetmek için imiş. Bu infisâlin bendenize müteallik olan cihetine gelince:

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin

Kulunuz "Kemâl" ismini, "Sâbir"e tahvil edeceğim. Allah belâsını versin, yine İstabul'dan havâle gelmiş. Efendimize geldi ise irsâl buyurursunuz, gelmedi ise hiç lüzûmu yok. İstanbul'a, mühim yerlere, bazı şeyler arz etmek isterim. Yazacağım şeyleri efendimize takdîm edeyim mi? Bundan sonra göndereceğim marûzâtı, ne sûretle göndereyim?

Bu sırada bizim mülâzim dahi buradan ayrıldı. İşittiğim rivâyete göre, gûya Yorgaki'ye satılan taşların ihrâcına mâni olmuş, bendenizi soymuş. Hâsılı dünyâda irtikâb etmedeği ne kadar kabâhat var ise cümlesini irtikâb etmiş. Vallahi'l-azîm, rivâyât-ı vâkıanın kâffesi yalandır. Mülâzim Zeki; doğru sözlü, doğru hareketli, ağzı kalbine müsâvî bir insan, çocuktur. Sekiz aydır buradayım, bir kere vazîfesizlik ettiğini görmedim.

Buraca taş niçin men olundu, kim menetti? Kulunuzun, ziyâde masraf ettiğime sebep nedir? Daha neler söylenir, neler geçiyor… Mülâzim hepsini bilir ve taahhüt ettirdim; efendimize hepsini arz edecektir. Bendenizi pek sever. Efendimize olan nisbetimin derecesini bildiğimden zât-ı devletlerine dahi ubûdiyyet-i sahiha ile ubûdiyyet eder. Binâenaleyh, hakkında su-i nazar-ı âlilerini istemiyor. Bir kerecik sual ve cevaba tenezzül buyurulsa, o nazarın katiyyen bertaraf olacağına eminim.

Şimdi, infisâl-i âlileri cihetiyle Cezîre'den pederim gidiyor. Mümkün olsa da hak-ı âcizânemde, son inâyet olmak üzere, mülâzimin yine buraya iâdesine bir çâre bulunsa hasb-i hâl edecek bir Biraderim kalmış olurdu. Bâkî, muhâbere için emr-i devletlerine muntazırım. Herhâlde fermân efendimizindir.

Kemâl

Marûz-ı Bendeleridir ki,

Tahrîrât-ı aliyye-i avâtıf-perverânelerini, dest-i iftihâr ile aldım. Birinci derecede hâne-i kemterânem tarafıyla ihbâr ve istihbâr-ı sıhhate müteallik vukû bulacak açık muhâberelere

müsâade-i aliyyelerine ve sâniyen irsâl buyurulan kitaplara sûret-i mahsûsada arz-ı teşekkür ederim.

Uşak bendeleri geldi. Kulunuzu kaymakam efendi ve asker zâbiti hâzır olduğu hâlde gördü. Matlab ise hâne-i kemterânemce sıhhatim bilinmekten ibâret olduğundan ve sıhhat-i bendegânemi ise reyü'l-ayn müşâhede eylediğinden, eline yine kaymakam efendi ile asker zâbiti huzûrunda bir açık mektup verilerek, kendisi hemen bugün iskeleye iâde olunacaktır.

İltifâtnâme-i devletlerinin reviş-i ifâdesine nazaran, efendimizi hâl-i âcizânemden dolayı hakikaten pek ziyâde müteessif görüyorum. Kulunuz tab'an, şedâid-i âleme hiç ehemmiyet vermemekle mecbûl olduğum gibi saye-i âtıfet-i seniyyelerinde, buraca hiçbir sûretle rahatsız olmadığıma binaen bulunduğum hâl, sahihen şedâidden dahi ma'dûd olmadığından şimdi İstanbul'a gitmekliğime ruhsat sâdır olsa, nazarımda hemen hemen âdî bir tegayyürden ma'dûd olacak derecelerde memnûn bulunduğumu, indimde ahvâl-i mukaddeseden ma'dud olan şefkat-i celîle-i pederânelerine yemin ile kalb-i kerîmânelerini temin ederim. Bu seyâhati mûcib olan, eser-i ahîr-i âcizânemdeki Vatan Yahut Silistre unvanlı bir oyundur.

Altı da bir üstü de birdir yerin

demiştim, hakikaten öyle imiş. Kulunuz yine,

Ey âşık-ı mihnetzede buldukça bunarsın

tarîfinden gaflet edeceğim de muaccizliğe başlayacağım. İnsandan ibtilâ bir türlü ber-taraf olamıyor. Efendimize elbette gazete gelir. Lüzûmu kalmadıktan sonra buraya da irsâl buyurulursa, fevka'l-gâye memnûn olurum. Mamâfih bu nazım dahi imkân ile meşrûttur. Bâkî, fermân efendimizindir.

Oğlunuz

Kemâl

Marûz-ı Bendeleridir ki,

İstanbul'a teşrif-i devletlerini Reşîd Bey kardeşimin mektubundan öğrendim. Zaman-ı iftirâkda vazife-i bünüvvetde pek büyük kusurlar etmiş ve hatta bir arîza takdîmine muvaffak olamamış idim. Fakat Hudâ bilir ki mazurum. Çünkü düştüğüm tûfân-ı havâdis arasında kendimi düşünmeye muktedir değildim. Muktedir olsa idim, elbette en evvel efendimizi düşünürdüm.

İnfisâl ve ittisâl her sâhib-i nazara göre müsâvî olduğundan, tahavvül-i memuriyet efendimizce hükümsüzdür. Fakat o;

Geçmiş üstünden cihân bir hâce hakkı geçmemiş

tarîfine ehakk-ı liyâkatle mâ-sıdk olan halef hazretlerine ne diyelim;

Subhâne men tahayyera fî sunihi'l-ukûl[34]

Biraz daha söylemeye başlarsam, hezeyân edeceğim. Herhâlde dest ve damân-ı devletlerini takbîl ederek hakkımda nazar-ı muhabbetlerinin devamını ricâ ederim.

Kemâl

Marûz-ı Bendeleridir ki,

Mukaddim-i arîza-i kâmil-i bendeleri, bizim Mülâzim Mehmed Efendi'nin biraderi olarak şimdiye kadar gümrükte suvâri kolculuğu etmekte ise de gümrük memuru efendi ile onun ve belki dünyada hiç kimsenin imtizâcı kâbil olmadığından, zabtiye suvâriliğine naklini arzu etmiş ve biraderiyle olan ülfetimize igtirâren, bu bâbda vesâtet-i âcizâneme mürâcaat eylemiş idi. Muhâsebeci efendi burada iken kendilerine söyledim. Husûl-ı emelini katiyyen vadettiler. Fakat şâyed bir terslik olacak olursa iş, bendelerince pek ziyâde mahcûbiyeti mûcib olacağına binâen şu arîzamı dahi ihtiyaten eline verdim. Takdimine muhtaç olur ise hakkında vuku bulacak himâyet-i seniyyeleri bendenize aittir. Bâkî, fermân efendimizindir.

Kemâl

Marûz-ı Bendeleridir ki,

Bazı tebşîrâtı hâvî olan tahrîrât-ı devletlerini aldım, teşekkür ederim. İstanbul'dan Mustafa Efendi bendelerine gelen muharrerâtta dahi öyle bazı şeyler îmâ etmişler. Her ne hâl ise kulunuz hükm-i kadere râzıyım. Magosa biraz ısındı ise de öyle çekilmeyecek dereceye gelmedi. Hâl böyle giderse, kulunuzun da Magosa'ya ısınacağım geliyor. Şu kadar var ki Mustafa Efendi bendelerinin infisâline dâir bir söz şâyi oldu, ona canım sıkılmıştı. Şimdilik bir neticesi zuhûr etmemesine nazaran aslı olmadığına hükmediyorum. Bir de bu posta ile İstanbul'a teşrîf buyurulacağına dâir bir havâdis var. Sahih olduğunu haber alabilirsem, peder bendeleri için iskeleye mektup yetiştiririm. Bâkî, herhâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

[34] Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'inde, terci bendi olarak yer almaktadır. "Sanatıyla, eserleriyle akılları hayrete düşüren (bir kimsedir)" anlamına gelir.

Kemâl

Vaktiyle Harîrî'den tercüme ettiğim makâmelerden birincisine Osman Nevres Efendi'nin takrîzidir

Bu makâme ki tılsım-ı edebin kenzi idi

Oldu bir münşi ile rûy-ı nümâ tercümesi

Hak budur kim mutasavver değil etmek cereyân

Bir lisânda bu uzûbetle riyâ tercümesi

Eylemiş say-ı makâmında mütercim el-hak

Hem ibârâtı güzel hem de becâ tercümesi

Şâyi âsâr-ı hüner nâsiyesinde gûyâ

Kendi mecmua-i Hurşîd Ziya tercümesi

Aferin Nevres o münşi-i safâ müşribe kim

Âşikâr eyledi bir böyle safâ tercümesi

Hersekli Ârif Hikmet Beyefendi'nin takrîzidir

Habbezâ kilk-i bedayi eser-i mîr-i Reşîd

Ki verir câna safâ kalbe cilâ tercümesi

beytinin meâli nasıl ednâ bir sıfat-ı mâdihe-i hüsn-i makâli olmasın ki, bu makâme-i belâgat-ı allâmeyi lisân-ı Osmanî'ye kemâl-i fesâhatle nakil ve tercüme etmiş ve el-hak îsâr-ı leâli-i letâif-i meânî ile tezyin-i bâzâr-ı maârif eylemiştir.

Mütercim-i müsellemü'l-fezâilin bu yolda vâkı olan muvaffakiyet-i meâli-i menkabetlerini âcizâne tebrik eder ve daha bunun gibi nice nice âsâr-ı müfîde ve makbule ibdâ ve ihtirâına muvaffakiyetlerini temennî eylerim.

Kemâl Beyefendi'nin takrîzidir

Riyâki sîmâ-yı vicdâna çekilmiş bir nîkâbdır

Fâiline kâiline tabîatiyle câlib-i hicâbdır

bu mütâlaa bâis olmak gerektir ki sâhib-i makâmat olan Ârif-i hümâm o mazhara-i rüzgârı yani çehre-i müsteârı terzil etmek istediği hâlde bile ismeten bedâyi-i elfâz denilen perde-i istitâr altında bırakmaya akdem etmiştir.

Ve o mülâhazadan mübais olmak gerektir ki mütercimi olan münşî Reşîd şu makâmeyi edâ-yı Arap'tan bizde müstamel olan lisân-ı edebe naklinde müellif-i benâmına taklîd eylemiştir. Meziyeti mezâyâsında mündemiç âsârın bile lisândan lisâna tercümesinde letâfetini muhâfaza müşkil iken berâati hüsn-i edâsına münhasır bulunan böyle bir nümûne- i edebi-i Arabî gibi bir hızâne-i marifetten Türkçe gibi bir müzîk-i zarûrete naklederken, revnak ve zînetini kaybetmemek ne kadar servet-i iktidara temellüğü iktizâ edeceği bedîhîdir.

Bir kere aslıyla nakil mukâyese olunsun... Biri tahrîr-i harîri ise biri de ibdâ-ı bedi-i bediidir. Ne garîb, mecelle-i bî-misâl ki lisânımızda tanzîri nâ-kâbil lafza müteallik olan sanatlarına halel vermeksizin daha sade lisân ile tercümesi muhâl "vallahü darü'l-kâilü li-küllü makâmu makâl"

Nâmık Kemâl

Mektup

Birader,

Bize muhâberede muhâtab olmak münekkerin nazarında muâtab olmak kabîlinde olduğunu ihdâs-ı zamana zamaneye o gariban uğrayan bî-çârelerle isbât eylediği için şimdiye kadar size bir şey yazmak arzu etmez idim. Bizim evlattan Tevfîk'i tarafımdan gözlerini öpmeye memur ettim. Kendisiyle konuşursan şiirlerim var, nesirlerim var, hezeyânlarım var... Hepsini sana tarîf eder.

Makâmât-ı Tercüme'ni gazetede gördüm. Münîf Paşa Hazretleri, hâlâ öteki makâmelerin neşrinde devam edip duruyor yine de neşredebiliyor. Ezâlim ……[35] mübârek

[35] Reşîd Bey tarafından çıkartılmıştır.

Hazîne-i Evrâk takımı, hazineye düşmüş fare gibi para bulamadıklarından mıdır nedir bizim hikmetü'l-hukûku da gasbetmişler. Helâl olsun... Fakat ……..[36]

Yeni şiirlerin var mı? Biz îcâd ettik de biz de beğenmedik. Hikâyesine mâ-sıdk olan âsâr-ı münşireye ne buyurursun? Benim bir sözüm, nat-ı meşhûrine nazîrem vardı. Sana müsvedde olarak gönderdim idi. Elinde mevcut olan beyitlerin aynını gönderir misin? Maksadım nat yapmak değil halka, Nefî yolunda fahriye söylenebileceğini de anlatmaktır. Bâkî, dua kardeşim...

29 Ağustos 1297 *[8 Eylül 1881]*

Kardeşin

Kemâl

Muallim Nâcî Efendi merhûmun Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e gönderdiği mektubun sûretidir

Nûr-ı Aynım Reşîd'im,

İhsannâmenizi kemâl-i iftihâr ile aldım. Râşid Efendi ile görüştük, o bir irfân-ı mücessem… Kendisiyle muarefe peydâ edişim, mahlasınız için bir büyük medâr-ı mefharet oldu. Kâşiki zât-ı âlinizle ve zât-ı âlisiyle dâima birlikte bulunsak اولءك هم الراشدون

Siz böyle Râşid'ler bulmadıkça bize mektup yazmayacak mısınız? Bu ne kadar uzun intizâr olur……[37] İltifât buyuruyor musunuz? Buyurunuz, kâfir delişmencedir ama zararsızdır. Öyle çocuklar himâye etmeli… Çalışsınlar, adam olsunlar. Kendilerinden küçük çocukları da adam etsinler. Herhâlde muvaffak olmanızı arzu ederim. Bâkî, muhabbet…

İstanbul'dan, 8 Kânun-ı Sâni 1305 *[20 Ocak 1890]*

El-muhlis

Muallim Nâcî

Sivas Vâlisi Reşîd Âkif Paşa'nın Zeynelâbidîn Reşîd Bey'e gönderdiği cevapnâmenin sûretidir

Saadetli Biraderim Efendim Hazretleri,

[36] Reşîd Bey tarafından sansürlenmiştir.
[37] Reşîd Bey tarafından çıkarılmıştır.

Mektub-ı bediyyü'l-üslûb-ı edîbâneleri reside-i dest-i iftihâr oldu. Peder paşa hazretleri merhûma ve bâ-husus Birader-i vîcdânım Alî Rûhî'ye karşı perverde ettiğim hüsn-i hürmet ve muhabbet cidden zevâl-i nâ-pezîr ve zât-ı vâlâlarının da iltihakıyla nazarımda bir sehpâ-yı fazîlet teşkil eden hânedân-ı necîb-âlileri esâsen her türlü tebcîlâta cedîr olduğundan şu sûretle tecdîd-i revâbıt-ı muvâlâta himmetlerinin ne derece mûcib-i şükr ve mahmedet görüldüğünü tarîf edemem. Tâliin bazen bir ahrâr-ı yes-averle irâe-i teabbüs etmesi mütevâlî görünürse de efkâr-ı hakîmânenin bu mazhariyet önünde dahi teşvîşden masun kalması lâzım ve zât-ı vâlâ-yı necîbâneleri de bu nükteyi bi't-tab-ı âlem olduğundan bütün muhibbilerinizce dâima bir lisân-ı teessüfle yâd edile gelen hırmân-ı zâhiri vâlâlarından yes derecesinde bî-zâr kalınmayacağını ümit ederim. İnşallahü'r-rahman zuhûr ve sâil-i münasebe ile telâfi-i mâfât edilecek sûrette istihsâl-i hak-ı fazîlet-i muvaffakiyet mümkün olur. Bir muhib-i samimleri olduğuma her zaman itimâd buyurulmasını ricâ ile teveccühât-ı muazzeze-i kerimânelerini istizâde eylerim. Lütf u kerem hazret-i men lehü'l-emrindir.

2 Nîsân 1322 *[15 Nisan 1906]*

Sivas Vâlisi

Reşîd Âkif

"Kumkuma" mürettibine vaktiyle pederi tarafından gönderilmiş bir mektubun sûretidir

Nûr-ı Aynım, İzzetli Oğlum Efendim,

Bu hafta tahrîrât-ı behiyyelerini aldım ve memnûn oldum. Görüşüleceği beyân buyurulan zât, ashâb-ı kemâldendir. Fakat ağyârı çoktur. Ona herkes mürîd olmayı arzu ederse de cümlesi ziyadece[38] olduğundan intisâbdan ihtirâz olunuyor da onun için dergâhları o kadar işlemiyor. Mamafih, kendileri mazanne-i kiramdan ve teveccüh-i aliyyeleriyle igtinâm olunur zevâttandır. Semâhatli Şerif Efendi Hazretleri'nin insâniyet ve inâyetlerinden hakikaten memnûn oldum. Mahmûd Beyefendi Hazretleri, öyle Kenan Bey gibi çürük sözlü değildir. O cihetle tebşîrlerinden memnûn oldum. Cenâb-ı Hakk hayırlısını ihsân eylesin. امين مجرمة يسن

Harem-i muhteremeleri iffetli hanımefendiye ve cümlesine selâm ederim efendim.

7 Muharrem 1293 *[3 Şubat 1876]*

[38] İşbu mektupta çilesi ziyadece olduğu der-meyân olunan zât-ı kudsî-i simâtın Sultan Murâd-ı Hâmis olduğunu erbâb-ı mütâlaya beyân ederiz. (Reşîd Bey'in yazdığı dipnottur.)

Mehmed Veys

"Kumkuma" mürettibinin pederi Veys Paşa, Musul mutasarrıfıyken Şâir-i Meşhur Abdülbâkî Efendi amrının Bağdat'tan müşârünileyhe gönderdiği mektubun sûretidir

الپاشا الجليل الشان المغخم

ادام اه وجود وانار كوكب سعود حضرة ذى الكرم والجود ولى النعم ومزيل النقم افندينا الاقخم لازال من خيار التابعين اسما و مسمى للحق المبين ولا برح مظهراً لقوله تعالى ان اه يامر بالعدل والا حسان ومحطالر حال زوى البيوت ممن اخنى عليهم الزمان وبعد فالمعروض لتلک الساحه القارهة المساحه اولا الدعاء المقرون ان شاه اه بالاجابه والثناه المشحون بالاصابه وثانياً اداء الشكر لله تعالى على ما انعم بكم على كافة سكنة الموصل الحدباء وقطنة المدينة الخضراء سميا الطائفة الفاروقيه فلقد اغرقتهم فى عمان النعم من فرق الى قدم ولا زالت تتوارد منهم النحريرات وتتراكم التقريرات لهزا الداعى القديم والمخلص الزى هوكما تعهدوه على جارة الاخلاص مستديم ممايضيق عن حصره نطاق اوراقى ويكل عنه لسان العبد الباقى كيف لا وقد شرفتموهم باستخدام الانتعاش فهزه نعمة لااقدر على شكرها مادمت فى الحيوة فلتشكرنک اعظمى قى قبرها بعد الممات وان شاء اه قريباً تصدر العناية العلية طبق الوعد الكريم فى استخدام مخدوم الخادم سليمان فهيم فى خدمة تليق به فان لم تكن قلمه فلثكن سيفيه او غير هزى وتلک من الخدمات السنيه ومجردا لاظهار التشكر عماصدر فى حق الجميع من محاسن المعاملات بادر العبد الداعى لعرض هزه الكلمات والامر لولى الامر[39]

17 sene 1275

Bende

Abdulbâkî el-Fârûkî

Şûrâ-yı Devlet Tanzîmât Dâiresi Reîs-i Sâbıkı Besîm Beyefendi'nin Veys Paşa merhûma gönderdiği mektubun sûretidir

Ber Tavr-ı Kadîm-i Maruz-ı Bende-i Sıdk ü Semalarıdır,

Tâdenklâvi(?) Tây tarihinde içinde nice zamanlar geçirdiğimiz hâne-i bî-minnetin bu nevbetini tarhını göremedik mi ve hele "Bak kasr-ı nevin tarzına maşallah" diyemedik mi? Kalb ve ubûdiyetimin arzu ve farizasına karşı bir kusûr add ile afv diler ve buna da esbâb-ı âdiye ve mûcibesinden bahse girişmeyerek kişi, ziyâde üzüldüğü şeye varamaz. Mesel-i meşhûru sebep olmalıdır zanneylerim şimdi burası şöyle dursun… Bu arîzamla tasdie bâdî ve hak-ı ehak bâhirü'l-istihkâklarında hüsn-i mebâdı olan memuriyet-i mütimmine-i aliyyelerinin tebrikini birinci vazife bilirim. Mademki yahut mademki bu iş bünyân-ı arzu-yı devletleri üzerine olmuştur; "bizlerce şükür ve serûr ve hüzn-i mevfûr içinde bulunmağın böyle bir vazifede o kadar merâsim-i âdiyeye ittibaa kendimi mecbûr göremem" desem, ziyâde

[39] Veys Paşa'nın kendilerine yardım etmesi için kaleme alınan bu mektup Arapçadır.

günâhkâr tutulamayacağımı dahi ketm edemem. Bununla beraber her ne kadar sûri-i igtirâb-ı cenâb-ı vâlâ-nisâblarında ise asıl garip, bu bî-çâre-i fırâk-nasîb olmasıyla hâl ve kâlim mazmûn-ı beyt-i meşhûr müferakâtü'l-ehibbâyı müşir olmağın arzu-yı meclis-i Baykara insileriyle bî-karâr olduğumdan ve suret-i hareket üzerine malûmatım yoksa da ehemmiyet-i mevkı ve memuriyet mülâhazasınca çok zaman geçirilemeyerek hareket buyurulacağı zann ve kemânında bulunduğumdan hâkipâye gelsem acep kabul buyurulur muyum? Ya zincirini sürer dîvâne gibi ta Zincirli Kapı'ya kadar gündüz mü geleceğim? Yoksa bir akşama mı kabule şâyân görülebilirim? Gündüze denilir ise onda bahse hâcet yok ama hâl ve zaman müsâid olup da geceye şâyân görülür isem tatîl gecelerinde gayrî bir gecenin tayînini ve o akşamki encümeninde iki zât-ı meâlî-simâtın yani iki mektubu âli cenâbın rağbetleri temennisini dahi irâde-i aliyyelerine menût olmak üzere arz ile iktifâ ederim. Bâkî, emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

18 Cemazie'l-Evvel 1282 *[9 Ekim 1865]*

Besîm

Marûz-ı Bendeleridir ki,

9 Şaban 1287 *[4 Kasım 1870]* tarihli nâme-i nâmi-i kerem-mebâni-i mânend-i mihr-i cihân-ârâ fark-ı vaz-ı ibtihâle şeref-pîrâ oldu. Fehâvi-i mekârim-i mutâvîsi kalb-ı sâdıka müjde-i girân-bahâ-yı selâmet ve âfiyet vermekle dünya ve mâfihâ kendinin olmuş kadar sevindi. Dua-yı melûf-ı devletlerini tekrar eyledi. Oraların ahvâli üzerine diyecek bulunamadı. Siz bizden bıkmışsınız ama biz sizden bıkmadık. Tecelli-i visâl-i eser-i gönül nutk-ı celîlini yâd buyuruyorsunuz. Vay! Bursa'ya varmışsınız. E canım! Senin Bursa'da işin ne idi? Mîr-i muazzam hazretlerinin oradan pervâne ile İstanbul'a uçtukları ve Cündi Meydanı'na kondukları haber alınınca, tahkîk-i hâl ve mahal için Mehmed bendeleri izâm ve alâfranka kâide üzere (kart dö vizit) takdîm olundu. Konağı bulmuş, kendilerini bulup görememiş ise de kethüdâ, Kapıcıbaşı Yûsuf Ağa'yı görmüş, ondan istifsâr-ı hâl ve takdim-i varakçeyi ibtihâl eylemiş olduğu haberini getirdi. İki üç gün sonra olmalı, Atufetli Kenan Beyefendi Hazretleri'yle birlikte ziyâretleri farizasına varıldı. Konağın kapısı küşâd olunmasıyla içeriye girildi. Yine kendileri bulunup, görülemedi. Avluda kethüdâ-yı bâ-vakar mülâkâtıyla avdeti müteâkıb Bâb-ı Âli'de berîd-i gayr-ı malûm ile (kartvizit) mukabelesiyle taltif buyuruldum. On, on beş gün kadar teşerrüf olunamadı. Nihâyet bir gün kapıda ol vakt makâm-ı silahdârı ile kâmkâr bir ağa vâsıtasıyla gûya rağbet buyuracakları müjdesi irsâl ve bulunacağım akşam sual olunmakla imtisâlen li'l-emr o akşam muntazırımın kudüm olacağım cevabını verince

aga-yı mersûl handa Kevnan hemen o gün teşrîfleri manâ-yı hıffeti işrâb eder. Yolda ferdâya talîki îmâ eyledi. Ferdası akşamına ehibbâdan bir zâta gitmek üzere evvel söz vermiş olduğumdan daha ferdâsı cuma akşamı köyde bulunacağımı beyân etmiştim. Cuma sabahı avdette vapura bindiğimde Atufetli El-hac Hüsam Efendi Hazretleri'nin mahdum-ı kebirleri Humus Mutasarrıfı Sâbık İzzetli Salahaddin Beyefendi ile beraber vapurda kıç tarafta bulundukları haber alınarak, bulunduğum yan kamaraya davet-i mahsûsa yolladım. Teşrif buyurulacağı vad ve Ortaköy hizâlarında teşrîf buyurulmayla mülâkât ve kesb-i mübâhat eyledim. Oradan Mirgün'e gelindik de cümleten vapurdan çıkıldı. Çünkü Atufetli Kenan Beyefendi Hazretleri bu kış Mirgün sâhîlhânelerinde ârâm-sâz olduklarından (contre visite) olarak onlar ibtidâ oraya gittiler. Bendeniz işim vardı, bendehâneye geldim. İrâdelerine mebni rükûbları için kayığı derhâl Mirgün'e saldım. Orada bir müddet ârâm ederek müşârünileyh hazretlerinin o akşama misâfirleri olacakmış. Misâfir gelmezse şartıyla onların dahi rağbet buyuracakları müjdesiyle dokuz kararlarında bendehâneye şeref-bahş oldular. Merâsim-i istikbâl ve ibcâl yerine getirildikten ve biraz âfâkî sohbetten sonra bil-münâsebe zât-ı meâli-simât-ı hazret-i riyâset penâhiye ve münâsebetle Semâhatli Molla Beyefendi ol vakit münzevî ve hâlâ âmedi-i dürrinisâr Atufetli Mahmûd Beyefendi Hazreti'ne dahi irâe ettiğim mukaddimesiyle nâme-i nâmı Veysî edâyı kendilerine irâe eyledim. Mütâlaa güzârları oldu. İbrâz buyurmuş oldukları imtisâlkârlıktan dolayı o gün ve akşamı teşekkürden başka bir şey işitilmedi. Maiyette Salâhaddîn Beyefendi Kassâm Kâtibi Âşir Efendi, Merkezzâde Nûrî Bey vardı. Mîr-i müşârünileyh hazretleri gelemedi. Birinci mülâkât bu yolda cereyân edip, hasbü'l-mevsim Boğaziçi'nde ziyâreti mütehattim kimse olmamakla onlar bir daha Boğaziçi'ne çıkamadılar, âcizleri de Cündi Meydanı'na gitmeye meydan bulamadım. Ramazan içinde bir iki defa bedestân ve çarşıda tesâdüfle görüşüldü. Nâme-i nâmî de übbehetli, devletli enişte paşa hazretlerine arz buyurulan hulûs-ı mahsusu arz ettim. Maü't-teşekkür hâtır-ı âtırlarını sual buyurduklarını yazmaklığım için emir verdiler. Saadetli Şevket Paşa oğulları iltifât-ı lütf-ı âyâtlarına teşekkür eder, eteğinizi öper. İzzetlü Ahmed Paşa bendeleri iltifât-ı bende-perverânelerine min-ba'd-ı şükür ve senâlar için de eteğinizi öper. Tafsîlât-ı marûzayı bir kâğıt üstüne koymak arzûsu arîzamı geçiktirdi ve Ahmed Paşa bendelerine sonradan gelen emirlerinde okuduğum kelimât-ı sitemkâriye sebebiyet verdi. Arîzamı buraya kadar yazmış idim. 3 Safer 1297 *[16 Ocak 1880]* tarihiyle, muerrah bir iltifâtnâme-i kerem-nişâne ser-firkatzede-i hicr-i âşiyâneye kondu. *"Ey hüdhüd-i ümmîd Sebâ'dan mı gelirsin?"*[40] zemzemesiyle telakkî olundu. Dest-i tekrîmle açtım, okudum.

[40] Nâbî'nin *"Ey nâme sen ol mah-likaadan mı gelirsin"* şeklinde başlayan gazelinin ikinci mısraıdır.

Mukaddimesi Kemer Kaymakamı Edhem Efendi bendeleriyle marûz-ı arîzayı cevab-ı lütf-meab olmakla arz-ı şükrâniyet ederim. Hâtemesinde zehir ve sekrele mülemma birçok hitâb ve itâb derc ve bu cümle içinde dürer-i muzâmîn harç buyurulmuştur. Takdîm-i arîza-i fârîzasında kusurum muterif ve sebebi mündericdir. Gûyâ fesâd karıştı bahsinde telmih buyurulan hakkâniyet-simâtın vücûd-ı mesûdu mûcid-i fesâd olmadığına âlem kâildir. Farz-ı muhal bu kavle fesâd karışmış olsa, buna kâil olmayacakların biri zât-ı âliniz, biri bendeniz bulunduğumuz inkâr buyurulmaz ve kişi cânı gibi bildiği bir zâta bu zanda bulunmaz. Zannederim burası bununla bertaraf olunca İzzetli Sâmi Beyefendi bendelerine nakl-ı kelâm olunur. Fi'l-vâki evvel sık sık görüşülürdü. Zât-ı âlilerince rakîb add buyurulduysa da hak değil idi. Trablus'a gidip geleli, cinân-ı erbaanın hâmisi değil mi hisâr-neşîdesince ibtîdâ-i Hisâr'da bir sâhilhâne isticarıyla kayınpederden ayrılarak, kibâr-ı zamana mukallid ve şitâya Koska'da bir hâne-i bî-minnet-i tehiyye ve istihzarıyla gül bülbül gibi gerçekten kibâr-bülend-i itibâr olalı evvelki gibi görülmez ve tenezzül etmez oldular, haberiniz olsun. Bu cümle ile beraber rakîb addıyla yine günâhını almamanızı ihtâr ederim. Bende-i kadîm-i sıdk ü sîm zaman zaman tarik-i bî-vefâyı şehrah edenlerden değilim. Ubûdiyyet-i gayr-ı mütegayyirem. Her an ve dâim merkez-i asliyesinde kâimdir. Mîr-i muazzam hazretlerini yakınlarda göremedim. İgzâb edecek yolda yazılmış olduğu beyân buyurulan mektup üzerine bir şey işitemedim. Bazı görenlerden vâz-ı cümle Ahmed Paşa bendelerinin akvâl-i bî-mâlinden Bursa'dan ve Balıkesir'den ve oralarca verilmiş sebebiyet üzerine, burada bazı taraflardan âsâr-ı inkisâr ve iştikâ münfehim oluyorsa da hakikat-i hâlin anlaşılması kendilerinin görülmesine muhtaç ve münhasırdır. Görülünce teşdidi emrinde kusur etmeyeceğimi temine hâcet göremem. İstanbul'un hâli nezd-i âlilerinde muhtâc-ı tarîf değildir. Her gün bir zât ferde-i ikbâlde görülür. Ferdâsı işitilen sözler, görülen hâller ile zihinler dolaşır. Mîr-i muâzzam hazretlerinin böyle şeylere dikkatleri mücerreb olmakla İstanbul'a geleli zihnen ve hâlen yorgun olmalı kıyâs ederim. Vâmık Bey bendeleri evvel avanak idi. Şimdileri de alâka belâsına uğramış âşık ve maşûkunu görmeye nâil olamadığı günler için "Vâmık fikrine gayr-ı muvafık" unvânını aldı. Ondan işittim, Niyâzi Efendi bendeleri bu nöbet-i maiyyet-i devletleri şerefine nâil olamamış. Hem müteessif hem memnûn oldum. Bir gün Köprübaşı'nda tesâdüf ettim. "Oh!" dedim. Petersburg sefâret-i seniyyesi maiyyetine memur olmuş, gazetede okudum. Artık ne bal yerse yesin, nereye giderse gitsin

Fezâ-yı seniyyede bir yavru besledim âhir

Konuştu eller ile gelmez âşiyânesine

beyti şu arada hâtır-ı âcizâneme geldi, yazmamak elimden gelmedi. Yoktur bu kadar tafsîlât-ı maa't-tacîz efendimize epeyce eğlence olabilir. Paşa merhûmun kavlince bu elim yoruldu, öbür elimle yazdım. Afv-ı âlilerine mazhariyetten ümitsiz değilim. Bâkî, hemişe der-meygede-i hayât-ı dâim-i bâd emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir

29 Sefer 1287 *[31 Mayıs 1870]*

Bendeleri

Besîm

Münşi-i meşhûr merhûm ve mağzûr Kenan Bey'in Veys Paşa'ya olan manzûm tezkiresi

Mün'inâ Veysi edâbânı bünyân-ı zekâ

Dün gece bir konağa gitmiş idik

Bu şeb için dahi kavl etmiş idik

Kavli îfâ kula âdet ise de

Seni görmek bana devlet ise de

Baht-ı şebgûn-ı nühûset mutâd

Etti bir mânia-ı nev ilâd

O sebeble bu gece mazûrum

Taleb-i merhamete mecbûrum

Şeb-i ferdâya kulun âmâde

Dâimâ emrine gerden dâde

Hürmüzcüğüm

Bir garîbü'd-diyâr-ı hürmüz

Çalışırdı Hudâ muhabbetine

Bir yezîde elinde oldu şehîd

Gitti Hakk'ın civâr-ı rahmetine

Bu kıt'a, Cerîde-i Havâdis'in en eski muharriri sâhib-i vicdân Âli Efendi merhûmundur.

Bu kıt'ada cennet kuşu bir hürmüz, bir de cehennem kütüğü koca hınzır-ı yezîde-dârdır. Hürmüz, Hudâ muhabbetine yani pîr aşkına hizmet eden ferişte-hısâl u yetîme bir kızcağızdır. Yezîde ise Âli Efendi merhûmun öz vâlidesidir.

Hürmüzün bu yezîde elinden çekmediği cevr ü cefâ kalmazmış. Âli Efendi evden çıktığı saat dedikodu başlar, gürültü kopar, avdetine kadar devam edermiş. Konukomşu da bu ardı arası kesilmeyen ve kül-i yevm devamdan gürültüden bî-zâr olmuş. Meydanda ise dedikoduya icâb edecek hiçbir şey yok.

Kâsım Paşa sırıklılarından beş beter olan bu acûze, yalnız dedikodu ile de iktifâ etmezmiş. Meselâ "gene ardını benzetemedin" diyerek parmaklarına iğne batırmak, "odayı güzel süpüremedin" diyerek ellerine vurmak, "evin betini bereketeni kaçırdın uyur musun piç kurusu?" diyerek yediği yemeği zehredip burnundan getirmek gibi melanetleri icrâda aslâ kusur etmediği ve Hürmüz'ün yemek yemediği günler olur; lakin dayak yemediği ve ağlamadığı gün olmazmış. Bu yaptığı eziyetler yetmezmiş gibi bir kış gecesi de bağçede bırakarak, bî-çârenin hayâtına hâtime çekmiş. Bence lütfetmiş. Çünkü elinden kurtulmuş. Bu fâciayı ahbâbdan, şâir-i meşhûr Hersekli Ârif Hikmet Bey merhûmdan ber-tafsîl işitmiştim.

Esâmi-i Âcizânem

Zeynel: Pederin çağırdığı isim

Reşîd: Kalem mahlası

Âbidîn: Vâlidenin çağırdığı isim

Zeynel Âbidîn Reşîd: Heyet-i mecmûası

Bedî: Hasbü'l-uhuvve zûr-ı bâzû ile Kemâl Bey'den ahiren ahz u istihsâl olunan mahlasnâmedeki mahlas-ı müteşâirânem

*****

Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın mükâlemesidir

Osmanlı: Buraya teşrîfinizi gazetelerde okudum. İkâmetgâhınızı muhibb-i vefâ-şiârınız Münîr Paşa'dan öğrendim. Bazı ecnebi şürekâmız tarafından vuku bulan teblîgât üzerine zât-ı âlinize ait husûsâtı îfâya dâmen der-meyân olduğumu anlatmak için geldim.

Cündesine akdem bi'l-îcâb birkaç defa devlethânenize ve üç dört kere de Mâbeyn-i Hümâyun'daki dâire-i devletinize gelmiştim. Hatta şu odanın köşeciğine bıraktığım Trabzon-kâri baston dahi yâdîgâr-ı âlinizdir.

İzzet: Onu bir tûfân-ı nâgehânî bir volkan kabîlinden olarak serzede-i zuhûr olan inkılâbdan ve o sebeple hilâf-ı memul uğradığım felâket-i felekiyeden dolayı leşker-i fikr ü hayâlâtım ol derece perîşân oldu ki dün işittiğimi bugün unutuyorum. Sabahleyin gördüğümü akşamüstü görsem tanıyamıyorum.

Bugünkü gördüğümün aksini yarın görürüm

Yarınki gördüğüm amma bütün bütün makûs

Yalnız mıknatıs gibi nazar-ı dikkatimi cezbeden şu bizim güzel bastonu bildim. Fakat ne vakit ve ne için hediye etmiş olduğumu bir türlü tahattür edemedim. Geri alacak değilim ya, sağlıcakla kullanınız.

مسترد نحله بر قول رسول

كشته باشد هم چوسک قیرا اکول

Osmanlı: Hâdiseden Münîr Paşa oğlunuzu daha müteessir gördüm. Hâlbuki o sizin kadar tehlike atlatmadı. Anlaşılan yürek Selanik…

İzzet: Husemâya karşı olup da baygınlık göstermemelidir. Ne kadar olsa serde Holo Paşazâdelik var. Ben öyle her ayak patırtısına pabuç bırakanlardan değilim.

Osmanlı: Allah var ya, acaba düşmanlarınız kimlerdir?

İzzet: Dostlarımızdır. Vaktiyle ağabeylik edip meydana çıkardığımız nâ-ehillerdir.

Osmanlı: Evliyâ-yı umûr içinde ehl-i perver olanlar pek azdır.

İzzet: Fî'l-vâki azdır. Lakin insâf ile mülâhaza olunursa evliyâ-yı umûrede bir dereceye kadar hak verilebilir. Çünkü erbâb-ı hüner ü marifet ve ashâb-ı fazîlet bizde nâdir olduğundan kendilerini devaynasında görürler. Rızâ-cûyâne hareket etmezler. Ne yapılsa kendileri için az görürler. Her kavlde mantık, her fiilde hikmet ararlar. Müdârâ nedir bilmezler. Hâtır-ı gönül aramazlar. Hele içlerinden mefûl-i mefâile az çok nisbeti olanların gösterdikleri evzâ, hod-fürûşâne ve izhâr ettikleri etvâr-ı metn-i beyâneleri hiç çekilmez ve hazm olunmaz derecededir.

Osmanlı:

Bir devirde geldik ki bu bâzâr-fenaya

Semâye-i irfânı olanlar zarar eyler

İzzet: Evliyâ-yı umûr hazretü'l-hazerâtı sizi de hak-ı terakkîden mahrum mu bıraktılar?

Osmanlı: Mektepten çıktım. Lakin devlet işine girmedim. Pederimin mesleği olan ticârete sâlik oldum.

İzzet: Mahallinde okuduğunuz beyitten dolayı sordum.

Osmanlı: Hâlî kaldığım zamanlar edebiyât ile siyâsî mübâhasât ile vakit geçirmeyi severim. Malûm-ı âlileri ticârete müteallik husûsât ile iştigâl edenler için az çok ahvâl-i âleme vukuf ve ıttılâ lazım ve lâ-büddür.

İzzet: Münîr Paşa oğlumuz hâl-i hâzırı bozuk. İstikbâli, kulûb-ı erbâb-ı nifâk gibi karma karışık gösterdiğinden mâadâ efsâne-i füsun ile nice senelerden beri uyutmakta ve nazar-ı terassud-ı hürde-bînâne ile gözetip, göz açtırmamakta olduğumuz efâî-yi şarkıyenin kuyruklarına mı basıldı, ne oldu? Şu günlerde kimi başını kaldırmış, kimi ağzını açmış, kimi o dil-hırâş kan parçasına benzeyen dilini çıkarmış, üzerimize hamle etmek üzere hazırlanıyorlar dedi. Eğer dediği gibiyse, eshâm-ı Osmaniye şüphesîz tenezzül eder, satılırsa kazanılır.

Osmanlı: Hâl-i hâzır, hilâf-ı memul olarak borsada aks-ı tesir hâsıl edip, birdenbire terakkî ediyorsa piyasa, pirince giderken evdeki bulgurdan olursunuz. Piyasanın bir gün değil, hatta bir saat sonra ne olacağını kimse kestiremez. Bilirim diyen bilmez. Şimdi İstanbul'a gidemiyorsanız kaybederseniz, burada da kalamazsınız.

Burada bir sabah Kemâl Bey'le birlikte Fâzıl Paşa'nın ikâmetgâhına davet olunmuştuk. Biz oradayken Ziya Bey geldi. Fâzıl Paşa'ya hitâben: "Bizlere vermekte olduğunuz mâhiyye kadar fâiz getirecek parayı ayrıca bir bankaya yatırınız yahut kendinize

ve evlâd u ayâlinize ve üçüncü dördüncü derecede Avrupa'ya size güvenerek ve çoluk ve çocuklarını terk ederek gelen hürriyet arkadaşlarınıza acıyınız da kumarı terk eyleyiniz" dedi.

Kemâl Bey, "O saatte yer açılıp içine gireydim yahut yerin dibine geçeydim de tek sağır olası kulaklarım Ziya'nın bu zehîr gibi sözlerini işitmemiş olsa idi" diyordu. Lakin arası çok geçmeksizin Ziya'nın sözü çıktı. Servetini kumarda kaybetti. Muhtâc-ı muâvenet bir hâle geldi. Siz de öyle olmak mı istiyorsunuz?

İzzet: Maksadım hava üzerine satış değildi. Nezdimde mevcut Rumeli şimendifer senedâtını satıp, ziyâde düştüğünde yine alıp, yerine koymaktı.

Osmanlı: Bunun kâr ve zararı cüz'iyât kabîlindendir. Satıp almaya değmeyeceği gibi gazetecilere de sermâye-i makâl ve bâdi-i kıyl ü kâl olursunuz.

İzzet: Niçin?

Osmanlı:

Çıkınca nâmı mey-âşâmlıkla bir rindin

Elinde âb görülse şaraptır derler

İzzet: Ne derler?

Osmanlı: Uzun kulaktan olunan ihtilâs-ı simaa nazaran vaktiyle iânesinden milyonlarla kuruş ekl ü bel ettiğine adem-i kanâatle şu aralık Hicâz demir yolunu da ecnebilere fürûhat etmek tasavvurundaymış. Elinden gelse Beytullah'ı da satacak derler.

İzzet: Vallahi de derler billahi de derler

Kalmamıştır dilde tâkat dâd için feryâd için

İtirâza yer bulunmaz hükm-i istibdât için

Kendimi devlete isyân etmiş ve dünyâyı yakıp yıkarak ve âlemi soyarak, izâle-i vücuduna hükm-i şer'î lâ-hak olmuş ve bu sebeple bi'l-cümle müteallikât ve tarafdârânı dairesinin ayvazına varıncaya kadar iğvâat ve emekdârânı hukuk-ı müddetiyeden iskât olunmuş, zulmeden …….[41] gibi bir derebeyi zannediyorum.

Olmuş olsaydı eğer emed ü şed destimde

Böyle gelmekten ise gelmez idim dünyaya

[41] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

Hilkatimden benim olmazsa peşîmân hâlik

Şaşarım ben dahi ol hâlik-i bî-hemtâya

Osmanlı: "Takdîre rabt-ı kalb eden âzâde hâtırı" İzzet, ne şâd-kâm ve ne zât-ı melûl eder.

İzzet: Hakikati köhne bir mazmûna fedâ eden bukalemun mizâc-ı şi'rimizin sözlerini kaça alırım? Şâirlerin, hevesâtına mağlûb âşıklardan, âşıkların da zincîr-i zülf-i nigâra bağlanmış sevdâzedelerden ne farkı vardır?

Osmanlı: Hiç belâ-yı ibtilâya mübtelâ oldunuz mu?

İzzet: Oldum. Muhabbet, tatlı acıdır.

Osmanlı: Gençlikte mi?

İzzet: Hayır, ihtiyârlıkta... Gönül kocamıyor derler, doğru imiş. İki seneden beri çektiğimi bir ben, bir de Allah bilir. Hâlâ ciğerim yanıyor. Aşk aklımı alarak, beni şâir etti. Zîrâ;

Atsa mevzûn geliyor ağzımdan

Geçen gece rûyâda bir şarkı söyledim. Uyandığımda yalnız şu iki beytini tahattür edebildim:

Sevdâ-yı zülfün serdedir

Gönlüm perîşân yerdedir

Selmâ'yı bilmem nerededir

Mecnûna döndü sözlerim

Osmanlı: Maşûkanızın ismi Selmâ'mıdır?

İzzet: Evet, Selmâ'dır. Bint-i Esedî'dir. İkisini bir araya getirip, Selmâ bint-i Esedî diyorlar.

Osmanlı: Nerelidir?

İzzet: Halebî (Çelebî)dir. Bizim Kâzım Bey'in vasfı ve tarîfi üzerine قبل العين احياناً الاذن تعشق medlûlünce kulaktan âşık olmuştum. Kadınların dedi ve kodusuna, erkeklerin güftü-gûsuna bakmayarak ve birçok külfet ve mesârifi ihtiyâr ederek, İstanbul'a celb ettim idi. Yalnız

gelmedi. Validesiyle sâir akrabasıyla birlikte geldi. Ev tuttuk. Döşettik, dayattık. Tepeden tırnağa kadar giydirdik, kuşattık. Ne lâzımsa iğneden ipliğe kadar aldık, yaptık.

Osmanlı: Bağ-bân bir gül için, bin hâre hizmetkâr olur.

İzzet: Hayır, biz kul kurbân olduk. Kâzım'ın yanıp tutuştuğu kadar varmış. Rakkâslıkta emsâli yok. Cilve kutusu bir muganniyyedir. Ya o çıtır pıtır lüknetli tekellümüne tâkat mı gelir?

Lal-i lebinden şeker muztaribü'l-hâl olur

Tatlı dilinden asel münkesirü'l-bâl olur

Haftada bir iki gece, o teşrîf buyurduğunuz ev, vüs'atli ve taksîmâtı gâyet elverişli hânemize gelirdi ve mahrem-i esrâr bir iki ahbâb, beraber bulunduğu hâlde tâ-be-sabah eğlenirlerdi. Ama ahrâr-âne edeb dâiresinde acaba o mülk-i sûret bu demlerde, bu şûrişli günlerde, nasıl dev-sîret canavarlarla hem-bezm-i nefret olmaktadır? Buralarını düşündükçe, âteş-i gayret bağrını yakıyor. Nefî'nin bu beyitleri hâtırıma geliyor:

Muntazır cân ü dil vefâna senin

Merhamet yok mu âşinâna[42] *senin*

Seni ağyâr ile gören âşık

Nice sabr eylesin cefâna senin

Çekti bî-gâneler kenâra seni

Firkat el verdi âşinâna senin[43]

Osmanlı:

Zen tefâzası yeter ehl-i dilin zevkine sedd

Ne kadar olsa da vüsâtli harem dâiresi

[42] Dîvânda "mübtelâna" şeklindedir.
[43] Nefî'nin dîvânında yer alan, 78'inci gazeldir.

İzzet: Efrâd-ı âileden gizli değildi ki takazâya mahal kalsın. Yüz göz olduk ama ne çâre… Birâz haşerî mizâc olduğundan bazan bendezâdenizi de "hak-ı sükût" olarak bulundurduğum olurdu.

Osmanlı: Kör Ali göreydi, sizi de bir hâle kordu.

İzzet: Bereket versin görmedi. Şerefinize açtırdığım şampanyalar hâtıra inbisât, kalbe cilâ, tab'a küşâyiş verdi. Bu parlak neşe birada ne gezer. Bira; afyonun eşi, bozanın sütkardeşidir. Kalbe kasâvet, fikre atâlet, a'sâba rehâvet îrâs eder. İştihâyı da kaçırır.

Osmanlı: Şampanya, adamı iki kere sarhoş edermiş. Biri satın alınırken, biri içilirken.

İzzet: Bâ-husûs içtiğimiz şampanyalar…

Osmanlı: İstanbul'da iken işret kullanmaz mıydınız?

İzzet: Kilerci başı, meşrûbâtın her nevinden gönderdi. Lakin in-kücâ ve an-kücâ

Osmanlı: Gönderdiği, ziyâfetlerde içilenlerden değil miydi?

İzzet: Onlardandı. Bizim için başka olacak değil a!

Osmanlı: Belki o parasız, bu para ile olduğu için size bu, ondan iyi geliyor.

İzzet: A babam! A oğlum! A kardeşim! kazın ayağı öyle değil ……..[44] için alınan konyağın en pahalısı …….[45] ve içilen şampanyanın en fiyatlısı …….. [46]frangı geçmez. Lakin kilerci başının defterine şampanyanın altmış, konyağın beher şişesi yüz yirmi frangdan…

Osmanlı:

İnhirâf etmiş tabiat istikâmet kalmamış

İzzet: Tarih-i inhirâfı muayyen ve mazbût mudur?

Osmanlı: Sertâc-ı üdebâ hazret-i Eşref'in fikrince hübût edemeden bir devr-i evvel muerrah-ı meşhur hemşehrimiz Mîr-i Murâd'ın tahkîkâtınca tûfan-ı Nûh'tan bir asır sonra…

İzzet: Biraz da hasbihâl edelim. Zîrâ Kemâl'in dediği gibi: "*Barika-i hakikat müsâdeme-i efkârdan çıkar*"

[44] Yazar tarafından çıkarılmıştır
[45] Yazar tarafından çıkarılmıştır
[46] Yazar tarafından çıkarılmıştır

Osmanlı: Bu ma'nâsı hakîm-âne, edâsı şâirâne olan kelâm, Victor'un mudur? Yoksa buyurduğunuz gibi Kemâl'in midir?

İzzet: Söz Victor'undur. Kemâl, Fransızcadan Türkçeye nakledip, mütercimi olmuştur. Victor, div-i mazmûnu, kâv ve tutuşturan çakmak taşıyla çelik parçasının müsademesinden hâsıl olan, tevellüd eden kıvılcımdan iktibâs eylemiştir.

Osmanlı: Mîr-i Kemâl, elfâz-ı müzeyyen ile tercümeye ne kadar revnak vermiştir?

İzzet: Hadd-ı zâtında güzel bir söz, nâ-şeynde bir mazmun, tumturak-ı elfâz ile edâ olunmazsa cihâzsız bir güzel kız gibi tâlibi az olur, pejmürde kıyafetli zibidi herifler gibi istiskâl olunur.

Osmanlı: Temyiz-i meziyyet, tefrik-i mâhiyyet edecek akıl ve idrâkı temellük ile berâber nev-câhlar gibi alâyişe meftun olmak, ahsen-i takvim üzere yaratılmış mahlûkata nakîse îrâs etmez mi?

İzzet: Eder ama kime anlatalım? "*Varak-ı mihr ü vefâyı kim okur kim dinler*"

Osmanlı: Cemâdâtın tesâdümünden böyle envâr-ı fevâîd müşahede olunursa rûşen-dilân-ı erbâb-ı kemâlin müdâvele-i rahîk-i efkârından heyet-i ictimâiyye için ne bedîaler ne hârikalar hayz-ârâ-yı husûl olmaz.

İzzet: Sisli havada, karanlık gecelerde müsâdeme eden gemileri, vapurları hâtıra getirmemeliyiz değil mi?

Osmanlı: Tervîc-i merâm ve ibkâ-yı nâm için avâm-pesendâne ve hod-fürûşâne nümâyişler lâzımdır.

İzzet: Öyle ama biraz da yakışı kalmalı, yoksa Hoca Nasreddîn merhûmun tabîbliğine, nüshacılığına benzer. Hikâyeleri malum olduğundan nakline lüzum görmedim.

Osmanlı: İnkılâb hakkındaki malumâtınız ne derecededir?

İzzet: Hânesinde gece yarısı, ansızın harîk zuhûr edip, bekçi babanın sesiyle, mahallelinin gürültüsüyle uyanıp deli gibi yatağından fırlayarak, güç belâ canını kurtarabilen bir herifin, o sırada vereceği malumat derecesindedir.

Osmanlı: Çok şey… Bu kadar hafiyyelerin gözlerine perdemi çekildi? Kulaklarına samem mi târî oldu? Dilleri mi tutuldu? Ne oldu?

İzzet: İçimizde cemiyyetten malumâtı olmayan ve dolayısıyla cemiyyete iânede bulunmayan yok gibi idi. Lâkin bu suretle, birdenbire zuhûr edeceğini bilemezdik ve memûl etmezdik ve bu böyle olacak değildi. Hafiyyelerin cemiyyete ve şuubâtına dâir verdikleri jurnallerin hadd ü hesâbı yoktu. Lâkin ehemmiyetten sâkıt olmuş idi. Dâhiliye Nâzırı Memdûh Paşa'nın cemiyyete mensûbiyet hafiyyesi olduğunu ve vesâit-i mechûle ile ale'd-devam muâvenette bulunduğunu söylersem, elbette inanmazsınız.

Osmanlı: Ne şüphe…

İzzet: Öyle ise beyhûde çene çalmayalım.

Osmanlı: "Müşârünileyhin muâveneti ihtimâl ki dûr-ı endişâne bir mülâhazanın sevkiyle vukû bulmuş ve hüsn-i niyetten münbais olmamış olsa gerektir" diyecektim.

İzzet: Hüsn-i niyet menâfi-i şahsiyye kâimdir. O olsa, bu olmaz;

Yok bî-garaz muâmele ehl-i zamanede

Kimse ibâdet etmez idi cennet olmasa[47]

Şurası malumun olsun ki "idâre-i sabıkadan kalben hiç kimse memnûn değildi" demiş olursam, taaccüb etmeyiniz. Hatta şevket-meâb efendimizin de adem-i hoşnûdiyesini iddiâ edeceğim geliyor. Çünkü iş çığırından her nasılsa çıkmış ve ıslâhı bi'z-zarure ilcâat-ı zamaneye bırakılmıştı. Mâbeyndekiler yek-diğerine dargın gibi "saka burun" bir vaziyet almışlardı. Garâibden alarak söylüyorum. Tahmînen yedi sekiz ay evvel, bir sabah Başkâtib Tahsin Paşa ile umur-ı mâliyenin ıslahına dâir müzâkere ediyorduk. O aralık Ebü'l-Hüda Efendi geldi. Trablusgarp'tan almış olduğu bir mektubu gösterdi. Okuduktan sonra, geçen gün cemiyyete dâir Selânik'ten bu mealde jurnaller gelmişti. Atebe-i ulyâya arz ettim.

Dolaplar, köşeler bucaklar jurnal ile doldu. Biz okumadan usandık, onlar hâlâ yazmadan çizmeden usanmadılar mı? Hayreddin Paşa'nın dediği gibi: "Alıcısı olursa böyle şeylerin, satıcısı çok olurmuş buyurdular" dedi.

Osmanlı: Ne gibi iş çığırından çıkmıştı?

İzzet: Umur-ı mâliye, arap saçına dönüp ve müvâzene bozulup, tensik ve ta'dîl kabul etmeyecek ve İngiliz devletinin vâridâtı kadar vâridatımız olsa, o nisbette yine günden güne tekessür ve tezâyüt ede gelen masârifâtımıza takâbül eylemeyecek dereceye geldiği cihetle, "hepimiz gark olacağı tahakkuk eden bir sefinedeki yolcular gibi her biri kendi başının

[47] Nâbî'ye ait olan bu beyit, dîvânın 757.gazelinde bulunmaktadır.

çaresine bakmaktan ve canını kurtarmaktan başka bir şey düşünmez olmuştu" lafzı murâd olarak, "Tefevvüh olunan ıslâhât lakırtıları hezeyân-ı mahmûm kabilinden telakkî olunurdu. Çünkü Amr'dan bahs olunsa, Zeyd daha fena daha berbâd Zeyd'den bess-i şekvâ edilse Bikrân'dan katmerli ve beş beter… Devâirde yek-diğerine nisbeten biri birinden bozuktu. İki üç seneden beri huzur-ı şâhânede hamiyetten, sadâkatten, kanaatten, iffet ve istikâmetten hiçbirimiz bahsedemez olduk. Sebebi, bunların dem vuran müteazzım bir mahlûk-ı muarrız-ı istihfâfde acaba bu elfâz kadar biz de suistimâle uğrayıp, bozulmuş ve mevzinin gayrısında kullanılmış başka lügatler var mıdır?" buyurmuşlardı.

Kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-kelâm

Osmanlı: Hakikaten böyle muîndâr, büyük ve ruhlu sözler pâdişâhların, kralların lisânından sâdır oluyor. Tevekkeli;

سخن شاه شاه بر سخن است

Dinlememiş o müteazzım mahlûk acabâ kim idi?

İzzet: Kim olacak, öküzün biri idi.

Osmanlı: Hakan efendimiz, cemiyyet-i İttihâdiye'nin mebûsân hakkında ilk telgrafını aldıkları zaman eser-i telâş gösterdiler mi?

İzzet: Asla, eser-i telâş müşahede olunmadı. Zâten vukûâtta elem ve keder, fütûhât-ı sürur ve şâdı izhâr etmezler. Yalnız mütebessim-âne "الامور مرهونت باوقاتها" buyurdular.

Hazret-i Fâtih gibi metîn fikirli Mustafavî-azm-ı Sultan Selîm gibi arslan yürekli murtazavî-rezm bir padişah-ı âli-câhdır. Bu iki haslet, büyüklüğün en büyük birer nişâne-i aleniyyesidir.

Zîr-i ankâ-yı şükûhunda felek bir beyza

Kef-i mîzân-ı vakârında zemin bir miskâl[48]

Osmanlı: Mizâc-ı şâhâneyi iyi biliyorsunuz.

İzzet: Ne demek... Eğer bilmemiş olsaydık, bu seyahatı ihtiyâr eder miydik?

Osmanlı: İmparator Haşmetli Kilyom hazretleri gibi tab-ı şâhâneleri letâife mütemâyil imiş, öyle midir?

[48] Nefî'nin dîvânında 35'inci kasidedir.

İzzet: Öyledir.

Osmanlı: Havâs-ı bendegânını letâif-i dil-nüvâzâneleriyle bazen mazhar-ı taltif buyururlar mıydı?

İzzet: Buyururlardı.

Osmanlı: Ne gibi?

İzzet: Bu kere iktitâf ettiğimiz semere-i sadâkatin mükâfâtı gibi;

Rîze-i elmâsa eğer her açtığı zahma o şûh

Lütfu var olsun eder ihsân ihsân üstüne[49]

Osmanlı: پیچیده شود بپای هرکس عملشن

İzzet: Anlayamadım, Türkçe söyleyiniz.

Osmanlı: El-cezâü min cinsi'l-amel

İzzet: Sen de kâfirsin. O kâfirlere imdâdın için…

Osmanlı: Kiminiz perde-i sadâkate, kiminiz kisve-i kerâmete bürünerek, envâ'-ı hıyal u desâis ile milyonlarca altın iddihâr ettiniz diyorlar.

İzzet: Mübâlağa ediyorlar. Mamâfih vaktiyle ihtiyâ üzere hareket edip de Avrupa bankalarına biraz dünyalık yatırmamış olsaydık, şimdi hâlimiz ne olurdu? Ba-husus bazı arkadaşlarımız gibi dilencilikte almadan gelmez izzet-i nefsim vardır.

Osmanlı: Kazanmış olduğunuz teveccüh-i şâhâne istikbâlinizi temine kâfi ve kâfil değil midi?

İzzet: Kazanmış olsaydık böyle mi olurduk? Vukûâtten sonra benim gibi menfûr-ı şâhâne olanlar anlaşıldı. Heyet-i sâbıka içinde el-yevm taht-ı tarasssudda bulunanlardan ziyâde lisâna gelmişler vardı. Niçin onlara bir şey yapılmadı? Cevz-i ma'dûd gibi bizleri kim ayırdı? Kim top ağzına verdi?

İnsâf ediniz... Ben Mâbeyn-i Hümâyûn'a hırka-be-dûş, keşkül-be-dest olarak girmedim. Hem eyyam-ı zabtiye bozuntusu çulçaputlu ma'hûd Bahrî gibi maşalardan olmayıp, her mahalde tehdîdini îkâa muktedir zartalıklı paşalardan idi. Lâkin iftihârım babamın paşalığıyla değil,

[49] 18.yüzyılın şairi Rasih'e aittir.

mensûb olduğum şerâfetledir. Bunu kim inkâr edebilir? Yalnız şerâfet deyip geçiverdim, ötesini siz anlayınız.

Osmanlı: Acaba müşârünileyh imparator hazretlerinin şakaları nasıldır?

İzzet: Tabî şevket-meâb efendimizin şakaları gibidir.

Osmanlı: Vaktiyle Holo Paşa isminde bir zât, Belkâ mutasarrıflığında bulunmuştu. O zât, pederiniz midir?

İzzet: Holo isminde pederimden başka paşa olmuş kimse yoktur. Fakat niçin sordunuz?

Osmanlı: Rahmet okumak için…

İzzet: Bu cevap, bendesine uymadı

Osmanlı: Öyle ama söylersem belki gücenirsiniz.

İzzet: Niçin güceneceğim?

Osmanlı: Suâvî Efendi'yi tanır mısınız?

İzzet: Vak'asını bilirim, kendisini bilmem. Suâvî, mesâvi-i vezn ve kâfiyesindedir. Bu ism-i meşum acaba *"hayyetun tes'a"*[50] âyet-i kerîmesinden mi mehzurdur? Öyle ise müsemmasına muvâfık ve الا سماء تنزل من السماءkavline mutâbıktır.

Osmanlı: Fâzıl-ı müşârünileyh, esîr-i şöhret ve meclûb-ı hürriyet-i âli-cenâb bir zât idi.

İzzet: Nerden bildiniz?

Osmanlı: Neden bilmeyeceğim? Benim hocamdı. Gözüme kehl-i hürriyeti o çekti. Fikrimi o tenvîr etti.

İzzet: İrtifâ'-ı câhide mansûr ile hem-rütbeyim. "*Âsalarda güfte-gû-yı hak nişânıdır sözüm*" beytini okumuş olsaydınız, rûhâniyet-i hazret-i Kemâl karşısında nazar-gâhta temessül edip, beni istibdâd taraftarı, hürriyet düşmanı diye muvâhaza edecek zannederdim.

Osmanlı: Muvâheze tabîrini artık telaffuz ve isti'mâle mahal kalmadı. Şems-i tâbân-ı hürriyet tulû etti. İstibdâd yarasaları gözlerden nihân oldu.Yaşasın hürriyet, sağ olsun müsâvât.

[50] Taha suresinin 20.ayetinden alınmıştır.

İzzet: Benimle beraber sitem-dîdegân-ı hürriyet olan arkadaşlarım bu duaya âmîn diyemeyecekler zannederim. Çünkü mütenaim-i ni'met-i adâlet olamadıklarından başka haysiyetimizi de kaybettik.

Osmanlı: Mebâdisinde ufak tefek yanlışlıklar ve karışıklıklar vukûa gelirse de mevzu-ı bahs olacak ehemmiyeti hâiz değildir. Sonu iyi olur. Hele mebûsân teşekkül etsin de bak…

İzzet:

کرمرا نیست از فلک بهره

پای مریخ برسر زهره

İster etsin ister etmesin, ne lâzım? Siz şu noksan kalan Suâvî fıkrasını ikmâl buyurun.

Osmanlı: Suâvî Efendi'nin *İğneli Fıçı* nâmındaki risâlesini gördünüz mü?

İzzet: Görmedim.

Osmanlı: Birkaç yüz seneden beri gerek hayır olsun gerek şer olsun, efâlinde fevkalâdelik olan eşhâsı Fıçı'ya koymuştur. Hele zeylinde pek tuhaf fıkralar vardır. Ezân, cümle İzmir'de câhil memurlarımızdan biri, esbâb-ı gayr-ı ma'kûlden dolayı hâtır-mande olduğu…….[51] konsolosunun başına, tathîr olunmamış bir işkembe geçirdiği ve Âli Paşa'nın mahâret-i siyâsiyesiyle bu vak'a-i vahşiyâne, gayet müdhik bir komedya şekline konularak ve şüyuuna meydan verilmeyerek bastırılmış, hatta sefîr hazretleri, bu mahlûk-ı acîbi görmek, arzûsunu izhâr ve familyasıyla beraber kudümüne intizâr etmesi üzerine, Mühürdârı Mustafa Bey'e terfîkan, sefârethâneye gönderilmiş idi.

Gerek sefir-i müşârünileyhden gerek madamesi tarafından hüsn-i kabûle mazhar olduğu ve vak'ayı birkaç def'a nakil ve hikâye ettirip, güldüklerini ve hele tatlı takımını hizmetçinin elinden kaparcasına alıp, önüne koyarak ve kaşık atarak iki kâse tatlıyı silip süpürmesi fevka'l-gâye hoşlarına giderek, birçok öteberi hediyeler verdiklerini uzun uzadıya yazıyor.

İzzet: Bu Fıçı matbû mudur?

Osmanlı: Niyetim tab' ettirmektir.

İzzet: Vaktiyle bir aynını mı almıştınız?

[51] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

Osmanlı: Vak'a-i malumeden bir hafta evvel, ahrârdan süt kardeşim Hüseyin Vasfi Paşa, لاجل المطالعه المشبدىbirkaç gün sonra hânesine uğradığım da "Aman Birader bu Fıçı'yı al götür, zîrâ benim Suâvî ile sıkı sıkı görüştüğümü bilirler. Taharriyyât vuku bulur da ele geçerse, başıma belâ olur" demişti.

İzzet: Pederimi Fıçı'ya niçin sokmuş?

Osmanlı: Nazar boncukları sırasına dizmiş.

İzzet: Fıçı pederim için ne söylüyor?

Osmanlı: Böyle söylüyor:

Suriye Vâlisi Râşid Paşa merhûmun meydana çıkardığı meşâhîrden Holo Paşa nâmında bir zât-ı şerîf, Belkâ sancağı mutasarrıfı iken yeni mektepten çıkmış ve henüz ahlâkı bozulmamış ve tabîatı değişmemiş genç bir zâbit, kur'a memurluğuna ta'yîn olunur. Vâsıl olmadan, belki İstanbul'dan çıkmadan, sancağın kur'ası keşîde olunup, memur içinde münâsib bir hisse-i ikrâmiye tefrik ve memurun ma'rifetiyle, kur'a muâmelesi bî-tarafâne ve âdilâne icrâ olunarak, bu vesîle ile dahi cânib-i sinnü'l-cevânib-i cenâb-ı hilâfet-penâhi için duavât-ı hayriyye isticlâb kılındığına dâir, ale'l-usûl, hilâf-ı hakikat, mazbatalar tanzîm ve yalnız kur'a memuriyetinin vusûlünde doldurulmak üzere elkâb-ı resmiyesiyle, ism-i mahallî açık bırakılarak, tenmîk ve tahtîm kılınır.

Lâkin mizâc-ı asra gayr-ı vâkıf, tecrübesiz, nâ-puhte bir zâbit bunu kabul eder mi? Ve kabul ve tasdîk etmemesinden tevellüd edecek netâyic-i elîme ve avâkıb u vahîmeyi keşf ü idrâk eyler mi? Heyhât…

Fazla olarak, muâmele-i mesbûkanın ke-en lem yekün hükmünde addıyla, kur'anın yeniden keşîdesini teklif gibi makrûn-ı cinnet bir garâbet göstermesin mi;

Bârekallah zûrına câm-ı şarâb-ı cennetin

Âfet-i sad harmen-i endîşedir her katresi

Hâlbuki o piyasada üç dört bin lira oynamış. Hissedarlar hissesini almış, iş olmuş bitmiş. Artık bunun rucûunu istemek, namazı kılınmış defin olunmuş bir cenazenin iâde-i hayâtını temennî etmek gibidir.

"Buralarını sevk-i hamiyyet ile hâlis-âne anla" derler… "Cümleye muhâlefet kuvve-i hatâdandır" derler, yine fâide etmez. Nuh der, peygamber demez. İknâ ümitleri, külliyen

münkatı’ olur. Onun üzerine işin bi’t-tabi rengi değişir. Mamafih, son nasîhatı îfâ etmek üzere, birkaç gün sonra, akşam taâmına da’vet olunur.

Mutasarrıf dairesindeki ipten kazıktan kurtulmuş haşerâta, kur’a memuru çıldırdı. “Su getirin! Başına dökün!” diye bağırdığımda, şu, su dolu nar-bündür. “Zor şürbelerinden birkaç tanesini yavaşça vurarak, kafasında kırınız; sonra kollarını bağlayıp, hastahâneye götürünüz” diyerek tenbîh ve takayyüd eder. Ba’dü’t- taâm yine birçok pederâne nasihatler eder. Ve ettiği ve edeceği nush u pendlerin asla kâr-ger tesir olmadığını ve olmayacağını yakînen anlar. Binaenaleyh, dediği gibi yapar ve verdiği ta’lîmât harfiyen icrâ olunur. Zavallı, neye uğradığını bilemez. On beş, yirmi gün kadar hastahânede tedâvi edilir ve o aralık “facianın” mürettebatından olarak, bazı taraflardan tehdîd ve bazı cihetlerden firârı teshil olunur. Beyrut’tan vapura irkâb olunduktan sonra, kur’a memûrunun şuûruna halel-târî olup, firâr eylediği telgrafla İstanbul’a bildirilir. Bî-çâre fî’l-vâki İstanbul’a muhtelü’ş-şuûr olarak vâsıl olur.

İzzet: Kabâhat ölende mi öldürende mi? Eğer Suâvî’nin fevkâlade diye, her yazdığı böyle vukuât-ı rûz-merre kabilinden ehemmiyetsiz, âdî şeyler ise ahvâl-i âleme hiç vukûfu olmadığına hükmederim.

Osmanlı: Bu kadar insâfsızlık olur mu ya!

İzzet: Ben babamın yerinde olaydım, daha fena yapardım. Böyle minâre gibi dos doğru muannid budalalar hakkında, bu gibi muâmeleler dâimü’l-vukûdur.

Osmanlı: Vakit geçti. Müsâadenizle artık gideceğim. Bir emriniz var mıdır?

İzzet: Acele etmeyiniz, biraz daha konuşalım.

Osmanlı: Peki

İzzet: Dünkü gün Dersaâdet’ten bir sefârathâne vâsıtasıyla aldığım mufasssal mektupda, gûyâ sihirbazlık eder; nüshalar vefkler yazar, tılsımlar yapar… Yine şunu bunu gulâm-ı halka-be-gûşân gibi istihdâm eder, kendine bend eyler. Esdakü’l-lisân sâhib-i vicdân muharrirlerimizin yine dilini bağlar ve âlem-i hürriyette Burâk-ı cennet gibi iniş yokuş demeyip, zîr ü bâlâya ve esfel-i sâfilinden a’lâ-yı illiyyîne kadar, pervâz ve cevelân eden kalemlerini evvelki gibi köstekler. Rast-gûyan-ı erbâb-ı hamiyyetin ağızlarını kapar. Yine eski mevki-i itibârını tutar, yine milletin başına püsküllü bir belâ olur mülâhazasıyla, Ebü’l-Hüda Efendi’ye kalem kâğıt vermemeye karar vermişler.

Rivâyet-i vâkı'a sahih ise garâibden ma'dûddur. Benim tecrübe ve fikrimce, bu erâcif-i sâde-dilân ümmeti iğfâl için, yine kendinin verdiği ders ve ta'lîmât üzerine, yine mensûbları telleyip pullayıp ışâalar etmiş olsa gerektir.

Osmanlı: "Ulûm-ı garibeye vukûfu vardır" diyenleri gördüm. Acaba ümmetine kâil olan da var mıdır?

İzzet: Vardır

Osmanlı: Kimlerdir?

İzzet: Firdevs-nişîn, Hâfız Behrâm Ağa'ya Sânî-i Bilâl-i Habeşî ve Hacerü'l-Esved taşı nazarıyla bakıp, uzaktan yakından dest ve dâmânını telsim eden ve onların eserine iktifâ eyleyen riyâkârlar, hulûs-kârlar ve vicdanen nübüvveti, ulûhiyyeti tasdîk etmeyen îmânsızlardır. دمر هم اه [52]

Osmanlı: Demincek soracaktım, araya lakırdı karıştı. Başıma gelmediği için anlamak isterim. Derd-i aşk, her mübtelâsını mı şâir eder?

İzzet: Her şahsın kâbiliyet ve isti'dâdına göre tecelli-sâz olur. Kimini benim gibi bir şâir, kimini ma'hûd Deli Corci gibi şen ve şâtır, kimini Memdûh Paşa gibi hâtır-nevâz, kimini Kâzım gibi acemî bir can-bâz, kimini meczûb-ı ilahî Çıplak Mustafa gibi kerâmeti zâhir bir deli, kimini Düğümlü Baba gibi gerçekten bir velî eder.

Osmanlı: Acemî can-bâzı anlayalım, ne yapmış?

İzzet: Halep'te Nâfi Paşa ile Edhem Sabri Efendi'nin huzurunda bir gece icrâ-yı san'at ederken, orada bulunan zamane kutblarından Ebû Salih'in sıçrayıp omzuna binmek istemiş ise de muvâzenesini kaybederek ve baz-gûne bir tesadüfün tesîri olarak, tepe taklak düşmüş ve başı kutbun bacakları arasına girip ve dört beş sâniye o vazi'yette kalarak, boğulmasına ramak kalmış olduğunu Mecîd Efendi'nin ifâdesine atfen, Başkâtib Tahsin Paşa'dan işitmiştim. "El-ahdetü'l-ale'l-râvî"

Osmanlı: Size doyulmaz, ağzınızdan bal akıyor. Sözleriniz Ebülhüdâ'nın nüshaları gibi celb-i kulub ediyor. İnsanı teshîr eyliyor. İhtilâs-ı vakt ettikçe hâkipâye gelir ve şîr ü şükürden leziz sohbetinizle şîr-i ney-kâm oluruz. Şimdilik Hudâ'ya emânet olunuz.

İzzet: Saadet ve ikbâl ile yine teşrif buyurun. Ara sıra bizim gibi yıldızı düşmüş felek-zedelere teselli veriniz.

[52] Arapça "onları yok et" anlamına gelir.

Suâvî Efendi'nin Rûyâ-yı İcmâliyesinin telhisi

خيرلنا و شر لاعداءنا توتو soldan خيرلنا و شر لاعداءنا توتو sağdan

Efendim, gündüz diye söylerim, Allah hayırlar versin... Mâh-ı Rebiü'l-âhirin yirmi yedinci cuma gecesi, yani bu leyle-i meşhûdü'l-veylede, âlem-i menâmda, kendimi bir geniş yolda buldum ki aman ne yol… -Onun bir cânibi dünyâdan gelen ve geçen bi'l-cümle insan ve hayvana bol gelse gerek- Bu yol gide gide ucu bucağı yok bir sahrâ-yı vâsi'teü'd-derecâya çıktı ki her gelen oraya toplanmakta ve her toplanan yoklanmakta… Şu kalabalıktan birdenbire hayrân ve nazar-ı dikkatle etrafa nigerân oldum. Aman ne göreyim! Hemen bulunduğum yere kurbet, kapı kenarında kâim olan pür-heybet ve dehşet bir zebânî-i dev-sıfat, o geçitten geçecek nâs ve nesnâstan herbirini tutup, kolunu ağzına sokup, lâ-be-cîn(?) gibi bir herifin içini dışına çevirip salıverdikten ve böyle içi dışına çıkanlar şekl-i insâniyeden çıkıp, kimi kelb, kimi himâr, kimi fâre, kimi hınzır hatta karınca kıyafetine bile girdikten sonra, her birinin üstüne başına kabîhü'ş-şekl, çirkin ve korkunç hayvanât-ı mûzîye sarılarak, asılarak ve bu hayvanâtın her birinin alnında şirret ve inâd ve sirkat ve hırs-ı tama'ül-hâsıl nâm-ı mahsûs yazılı olarak, bî-çâreyi alıp götürmektedirler. Şu aralık, müşâhidesiyle tüylerim ürperip, dizlerim kesilip, sesim kısılıp, ürkmüş ve korkmuş olduğum bir hâl-i pür-vebâli artık söylemeye söz ermez ve ta'rîfe dil varmaz ise de fakat adem-i iktidâr-ı nutka haml buyurulmamak için muhtasaran ifâde ve beyân edeceğim.

Şöyle ki kısa boylu, dolgunca bedenli, aksakallı, semer burunlu, şaşı gözlü, hâin bakışlı, bakışı nekbet, duruşu şeytânet, söyleyişi mezemmet, sükûtu âfet, hâli şirret ve ilm-i kıyâfet delâletiyle ve saka kuşu şeklinin şehadetiyle, sıfatı ihânet ve hakâret ve habâis ve sirkat ve gâretden ibâret bir herîf-i şeâmet-i elîf bu geçitten geçeyim derken, zebânî-yi müvekkel hemen yakalayıp içini dışına çıkardı ki neuzü billahü'l-azîm çıkan müzahrafât ve incâsın taaffünat-ı müessiresi havâ-yı tesmiyeyi tesmîm edip, insan ve hayvan değil pek uzakta olan filizât-ı nebâtât derhâl bu havâ-yı mesmûm ile sülpürüp hûr-sînde ve akmakta bulunan çaylar ve derelerin suları şu tesîr ile telh ve kendi de etrâf-ı baîdü'l-eknâftan yıldırım gibi süratle uçan kuşlar arz-ı tepedeki murg-ân-ı selvî gibi patır patır yerlere dökülüp, bârânîde olduğunu müşâhede ederken, ağzım burnum sıkı sıkı tıkalı ise de yine ol nâ-pakın râyiha-i mâfiyyü'l-zamîr-i zehr-i nâkî südde-i sabır ü tahammülü çak çak edip, bilâ-îhtiyâr ser-nihâde-i hâk oldum. Ba'dü'l-âfâka ne bakayım? "Selâmün kavlen min rabbin rahîm" her bir hayvan-ı vahşî ve seb'î, levn ve şekliyle rengîn rengîn olmuş olan bu herif-i mühîn cebînî-cîn cin-be-cin ve nazar-ı ateşini kin a kin olan bir zebânî-yi çirkîn yakalamış ki onun manzar-ı cansızını görenin fî'l-hâl zehresi çatlar; Türkçesi, ödü patlar. Ve arkasında envâ-ı ezâ ü cefâ

ile devrenmekte ve sokmakta ve ısırmakta bulunan timsah yüzlü, manda gözlü, kıl başlı, gûl dişli, kirpi tüylü bir takım suver-i kabîha ve vücûd-ı habâis-âlûduna kene gibi yapışmış olan hayat ve akârib-i kesîre daha var ki bunları görenin derhâl hayatı münadim ve bünyân-ı vücudu münhedim olur.

Acaba bu hâl ne ola derken, yanıma yakın bulunan bir pîr-i hakâyık-ı habîr der ki: "Bugün öldüm يوم تبلى السراءر tesmiye kılınır. Ve bu meydan-ı mahşer ve gördüğün geçit ba'de's-sual ve'l-hesâbü ve'l-mîzânü şakî ile saîdi merci ve mısrına tefrik eden yerdir."

Bu pîr-i habîrden vukû bulan bazı suallerime cevap aldıktan sonra, meselâ şu herif-i şekâvet-i redifin elvân ve eşkâli yine kendisinin ahlâk-ı bed fiâli idiği ve yakalayan zebâninin nâmı, cihân ve arkasında ve üstünde başında olan suver-i kabîhanın bilahare ashâbına ric'at eden, envâ-ı habâsetin netâyici olan elâm ve ekdârdan ibâret olduğunu öğrendikten sonra, artık oralarda tâb-âver-i vukûf olamadığımdan bir hayli ilerledim.

Bir de ne göreyim, bir âteş deryâsı ki onun miyâhı âteş-i cuşan ve emvâcı uluvgir-i cihân ve radden bâlâter olan sadâ-yı hevl-nâk ki gürültüsünden ses işitilmek adîmü'l-imkân olup derekât-ı mütefâvitesinden envâ-ı işkence ile لا يعد و لا يحصى اصحاب جراءم ve sitemkâran bulunduğunu görünce, "hafazanallahü veyâküm işte darbı aman olan cehennem-i âteş-feşân budur" diyerek her ne kadar göz görmeye yürek dayanmaz ise de فاعتبر وا يا اولى الا بصار fermânına[53] imtisâlen temdîd-i nazar ve istibsâr eyledim.

Allah Allah bir de bakayım ki şu cehennem-i bî-merhametin ta ortasında ateşten kıpkırmızı bir büyük tava kurulmuş ve iki zebânî ellerinde ateşten şişle gûyâ birine saplayıp tava içinde cazır cazır kızartmaya hazırlanmış görünce, zâhiren germâ, bâtınen sermâ olan şu hâl-i dehşet-fermânın şiddet-i hevlinden birkaç kere kendimden geçtim ve nihâyet bu sîh-i ateşîn ile hangi müstehak kebap olacağını anlamak sevdasıyla artık "herçi bâd-a-bâd" diyerek ve korku ve saygıyı bir yana bırakarak, zebâni-i şişdâra uzaktan "nedir o?" yollu işaret eylediğimde, "işte şu karşıdan getirilen herif-i mersûmü'l-anîf kızaracak, ardına bak" demek ister gibi sih-i derdestiyle remz eyledi.

Taklîb-i çeşmâgil-i istitlâ eylerim ki keşke bakmayaydım. Sâbıkü'l-beyân herif-i nâ-şerîf yol üzerine çıkıp, nice bin ricâ ve niyâz ile sevk ve ihzara memur olan müvekkillerden müsâide-i muvakkate aldıktan sonra, şu raddelere sebep ve bâis olan hâlin istiknâhıyla li-eclü'l-intibâh sual eyledim ki

[53] Haşr suresinin ikinci ayetinin son kısmıdır. "Eh ibret sahipleri, ibret alın!" anlamına gelir.

Sual: Vah bî-çâre vah ne yaptık? Bu hâle neden giriftâr olduk?

Cevap: Etrafımı sarmış olan habâis-i mücesseme ve rezâil-i müşkülüm benim her bir cürm ve hatâmı gösteriyor ya, suale ne hâcet?

Sual: Sahih, fakat elbette sende bir ümmü'l-habâset var imiş ki bunların kâffesi ondan tevellüd etmiş.

Cevap: Göreceksin ama hayf-ı sad-hayfâ ki bunu fark edecek irfâna sâhib değil idim.

Sual: Dünyâda ne hizmette bulundun ve ne fâide üzerine hareket ettin?

Cevap: Devlet-i Aliyye Hükûmet-i Seniyye'sinin büyücek memurlarından biri idim. Benden ednâ olmayan ve nicesi zatımdan a'lâ olan ebnâ-yı cinsimi gûyâ mizâc-ı nefsime hizmet etmek için halk olunmuş esîr gibi hor ve hakîr kullandım.

Sual: Ya senin muttasıf olduğun sıfât ve harekâtını takbih edip, râhat-efzâ-yı kalb-i insanî olan nigû-kârî ve tebe'a-perverî sıfatlarını telkîn edecek bir terbiyeye mâlik olamadınız mı?

Cevap: Yanımda hilâf-ı meşrebim sohbete hiçbir nâsih-i tahrik-i lebb edemeyip, ashâb-ı maiyyetim huzurumda titrer ve kâffeten mahzûz olacağım surette kelimât-ı dil-garîb söyler idi.

Sual: Elbette dâr-ı dünyada, tebliğde, zulüm ve i'tisâfın kabâyihden ve sıfat-ı rahm ve insâfın hasenâttan olduğunu tecrübe etmemiş isen de hiç olmazsa bâri işitmişsindir.

Cevap: Göreceksin, "rahm ve insâftan a'lâ sıfat-ı hilye yoktur" diye ekser-i ukalâdan işitmiş isem de ne çâre ki muktezâ-yı terbiyem üzere buralarını nefsimde kat'â hissetmeyip, bulunduğum hâlin gayrısı, bana hayâl ve rûyâ ve efsâne ve hûlyâ göründüğünden, o türlü hâtırayı ilkâ edenleri etrafımdan tebîd ederdim. Hatta bu hâlim senden dahi iftirâkıma sebep olmuş idi.

Sual: Acayip, sen beni bildin ama ben seni tebdil-i levn ve şeklin cihetiyle bilemedim. Sen kimdin?

Cevap: Ben ol müstagrık-ı deryâ-yı hatâ atâyım ki ne kendim istirâhat ettim ne halka rahat ve huzur verdim. Ah ah âkıbet, ettiklerimi buldum!

Sual: Vah vah, ne olaydı seni bu hâllerde görmeyeydim! Lâkin buralarda olduğunu memûl etmezdim.

Cevap: Ekser nâsik memûlu değil idi. Ama çi-fâideki işte bu yevmi tebellü's-serâirdir. İçim dışıma çevrilip, verâ-ı perde-i ahfâde olan bi'l-cümle serâirim zevâhir oldu.

Sual: Ya bu derecelere kadar cürm ve kabâhat ikrârı senden hiç memûl değil idi.

Cevap: İçim dışıma çıktı diyorum ya… Ben dünyâda bazı hayır ve şerrin hakâyıkına vâkıf olup, lâkin menâfi-i zâtiyemi tervîc için cerbeze sâyesinde; şerri, hayır ve zehri, tiryâk ve şükür göstererek, nice cühhâl-i sehlü'l-igfâli meftun ve hayrân eyler ve ekser-i hayır ve şerrin dekâyıkına ârif olamadığımdan derece-i hazz ve nefretime göre bir şeyin leh ve aleyhinde istediğim gibi hükmeder olmuş isem de ancak burada öyle olmayıp, temyiz-i ayn u ân eden nur-ı ilâhî, her bir şeyi kemâhiye keşf ve a'yân eylediğinden, artık benim sermâye-i tervicim olan hile ve cerbezem âhiret-i erbâb-ı itibarînin enzârından hiçbir şeyi setr edemiyor.

Şu sırada bir melek zuhûr edip, "artık mükâlemeye müsaade yoktur" diye nidâ eylemesi üzerine, bî-çâreyi bağırta çağırta sürükleyerek aldılar gittiler. Melek-i müşârünileyh bana müteveccihen dedi:

Melek: İnsanlık ne imiş anladın mı?

Fakîr: Oldukça anladım ama lâyıkıyla tefehhüm sizin ta'rîf ve îzâhınıza muhtaçtır.

Melek: Ey kişi! İçi dışı bir olan ve her ne vakit içi dışına çevrilse sâhibini utandıracak ve gayrılara nefret verecek bir hâli zuhûr eylemeyen insân, insandır.

Fakîr: Aman Rabb'im, ne sarp tehlikedir!

Melek: İşte sen dahi terbiyeni bozar ve tuttuğun yoldan azar isen veya vâdî-yi gurura pûyân olup, ikmâl-i noksan etmez isen bu gibi olacaksın.

Aman Allah'ım, sen hakla diyerek pek çok korktum ve ağladım! Bu esnâda henüz bâb-ı cahîme yaklaşmış olan mücrim ma'hûdun etrafına karınca gibi birikmiş olan mazlûmun hepsi, bir ağızdan "el-emân, ey âdil-i mutlak el emân! Bu zâlimden hakkımızı al" diye bağırışmaları üzerine خزوه فغلوه ثم الجحيم صلوه fermân-ı ilâhî[54], etrâf-ı âlemi sarsan bir nidâ-yı azamet-i edâ ve bir sadâ-yı celâlet-i intimâ işittim ki onun şiddet, azamet ve celâlinden katarât-ı eşk-i çeşmime rîzân ve bi'l-cümle erkân-ı i'zâm mütezelzil-i dil-zerân ve lisânım ان بطش ربک لشديد âyet ve ıydını[55] kârî ve gûyân olduğu hâlde uyandım ve bu icmâlen nakil

[54] Hakka suresinin 30 ve 31'inci ayetleridir. "Tutun onu, bağlayın onu. Sonra cehenneme sallayın" anlamına gelir.
[55] Bürûc suresinin 12'nci ayetidir. "Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir" anlamına gelir.

olunan rûyâmı inşallah Allahü Te'alâ ber-tafsil bir risâle-i müstakile yapıp, ibretü'l-müsterşidîn ismini "İkâzü'l-Nâimîn" koymak niyetindeyim.

******

Sual-ı Mukaddereye Cevap

Kumkumada Nevres'in bir takrîzi görülecek, yine Kumkuma'daki mektupların birinde Nevres hakkında, Kumkuma mürettibi tarafından bir hicviye söylemiş olduğu hurde- binân-ı erbâb-ı dikkatin nazarından dûr kalmayacaktır.

Hurde-bînâned der âlem besî

Vâkıfend ez kâr u bâr-ı her kesî[56]

Binaenaleyh, muhikk ta'rîzâta ma'rûz kalmamak için sebebini, ta esâsından başlayarak; teferruatıyla, taallukâtıyla, tafsîlâtıyla nakîr ve kıtmîr beyân ve takrir etmek istiyorum. Hakkımda var ya…

Hem bakınız, hiç münâsebeti yok gibi görünen ve zâhiren Kumkuma'ya sermâye tedarikinden başka bir ma'nâya haml olunamayan lâkin hakikatte öyle olmayan ve belki dolayısıyla münâsebeti olan bir husûstan başlayacağım.

Ziya Paşa'nın pederime büyük bir iyiliği dokunmuştu. Bağdat Vâlisi Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa, pederimi Musul mutasarrıflığından, hod be-hod azlederek, yerine Kürt Abdullah Paşa'yı göndermişti. Serdârın azliyle, pederin iâde-i memuriyetine, o vakit Mâbeyn-i Hümâyûn üçünci kâtibi bulunan bu koca şâir sebep olmuş idi.

Bunun iyiliğini söylediğim gibi Serdâr-ı Ekrem'in büyüklüğünü de söyleyeyim. Bu zât-ı âli-kadr Bağdat'tan avdetinde, bir hafta kadar pederime misâfir olur ve erbâb-ı igrâzın iğfaliyle bir hatada bulunduğunu i'tirâfla beraber, bir vilâyet vâliliğine ta'yînini de Bâb-ı Âli'ye -pederime asla malumât vermeksizin- yazar. Rahmetullahi aleyh…

Vakaya dâir müşârünileyh El-Seyyid Mehmed Besîm Bey'in bir kıta mektubu tenvir-i müddeâ kabîlinden olarak zîrde derç olundu.

Musul Mutasarrıfı Saadetli Veys Paşa Hazretleri'ne

Saadetli Efendim Hazretleri,

[56] "Âlemde ne çok incelikleri görenler var/ Herkesin işi gücü hakkında vukufları var" anlamında Farsça beyittir.

Musul mutasarrıflığından vukû-ı infisâl ve muahharan bekâ-yı memuriyet-i aliyyeleriyle, yine Musul'a 'avdet ve ittisâl üzerine iki kıta kerem-nâme-i nâmîleri tekrimât-ı fâika ile alındı. Birinci tahrîrât-ı aliyyelerinin cevabı, bekâ-yı memuriyetle hâsıl olmağla bu bâbda tafsilata hâcet görünemedi. İkinci iltifât-nâmeleri Musul'a şeref-vusûl-ı âlileri tebşirini ve ol havâlîce bazı vukuâtı mutazammın olup, bunun hâvî olduğu elfâz ve ta'bîrât-ı nevâziş-i âyât-şiâr memdûhü'l-âsâr-ı hukuk-ı perverîlerinin delîl-i cedîdi olmağın, hemîşe melûfu olduğum du'â-yı bi'l-hayr-ı devletlerinin tekrarıyla arz-ı şükrâniyet edildi. Muahharan birbirini müteâkib aldığım üçüncü ve dördüncü kerem-nâmeleri dahi Musulca ve havâlî-yi Irâkiyyece bazı tebligâtı hâvi olarak, Devletli Ömer Paşa Hazretleri haklarında icrâ buyurulan, muâmele-i hasene-i mihmân-nüvâzı pek isâbet ve irfân-ı bâhirü'l-bürhanlarına yeni bir alâmet olduğundan, bundan dolayı dahi sitâyiş-meâlî nümayişlerinin ez ser-i nev tezkârıyla tezyin-i lisân hulûs-ı nişân olundu. Tebeddül üzerine bir kıta tahrîrât-ı aliyyelerine melfufen zât-ı veliyyü'l-naimiye irsal buyurulan mektup takdîm olunarak alınan cevap leffen irsâl kılındı. Birinci tahrîrât-ı aliyyelerinin cevabını husûl-ı maksada bıraktığım hâlde, sonradan meşguliyetle ve kendim yazmak arzûsuyla böyle geciktirip, kusûr ettiğimden ve ma'rûz-ı i'tizârda diyecek bulamadığımdan afv-ı 'âlilerine mürâcaatla kifayet edildi.

Bâkî emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

17 Şaban 1276 *[5 Mart 1860]*

El-Seyyid Mehmed Besîm

Müjdeler… Maksadın ince beline sarılacak zaman takarrüb ediyor.

Pederim, Hıtta-i Irâkiye Ordu Muhâsebecisi iken, Nevres de başkâtib idi. Lakin iş adamı değil idi. Acem Remzi Baba gibi, Hayreddin gibi harâbâtîlerden idi. Pederim kusurlarını örterdi. Aylarca gelmediği ve işine devam etmediği zamanlar olurdu, yine himâye edip, hakkında bir şey yazdırtmazdı. Bundan dolayı pederime fevkalâde hürmet ederdi. Dîvânında pedere hitâben yazdığı bahr-ı tavîl tarzındaki mektubu da buna delâlet eder.

Tahrîb-i Harabât'ı, elyevm, Beyrut vâli-i vâlâ-şânı olan ve Kemâl'in en fedâkâr muhiblerinden bulunan Nâzım Bey'le (paşa) ile birlikte gidip, Ziya'ya verdiğimde bazı mahallelerine imâle-i nazar ettikten sonra, fevka'l-gâye müteessir ve kemâl-i teessüründen kalkıp, Kemâl'in taklîdini yaptı. "Benim kalemim düşmanlarımın; onun kalemi dostlarının üzerine hamlediyor" dedi. Sonra da bir teklif-i mâ lâ yutakta bulundu. O teklif, *Tahrîb*'in

başka tarafa verilmemesinden ibâretti. Hatta Nevres'i de bunun için, sûret-i mahsûsada, pedere göndermişti.

Tahrîb'in mukaddimesinde bulunan:

Nefî'yi unutma câiz olmaz

Nevres bu makâma hâiz olmaz

Nevres okunur belâ mıdır hiç

Şâirliğe âşinâ mıdır hiç

Bir ehl-i kemâl eliyle heyhat

Bir har ola dâhil-i harâbât (Namık Kemâl, 1303: 11-12*)*

Bu beyitlerden dolayı, Ziya'dan ziyâde meydana çıkmaması için çalıştı. Nevres, dîvânındaki gazelin birinde:

Ne hâsıl ehl-i zevke tumturak gelen Nâmık'tan

mısraı ve araya, işte buna mukâbele olarak mârü'l-beyân beyitleri Nâmık Kemâl söylemiştir. Pederim her ikisine cevap-ı red verdi ve "Ben oğlumun meslek hürriyetine müdâhale etmem" dedi. Eğer korkan babalardan olaydı, beni böyle, o zaman için gayet tehlikeli işlerden, bi't-tabi menederdi. Ben de elbet de pederimin emrine itâat ederdim.

Mesleğimden ben de memnûnum ki etmem iltifât

Mesned-i ikbâl için asrın cem ü dârâsına

beytinin kâili, *Harâbât* mâili, edebiyat sâili olan benim gibi hod-pesend bir muannid-i bî-vukuf için kâbil midir ki Kemâl gibi bir edîb-i azam ve bir tahrîr-i muazzam tarafından kendine tevdî olunan bir emâneti ve bâ-husus edebiyâta hizmet edecek zâde-i hüsn-i tabîati suistimâl etsin; yahut meydana çıkarmasın, heyhat...

Sözü uzatıp beyhûde yere nükte-şinâsân-ı erbâb-ı mütâlâayı tasdi' etmeyelim. Tahrîb'den dolayı Ziya ile Nevres; Muâheza'dan dolayı İrfân Paşa'yı gücendirdik. Baba dostlarını kendimize düşman ettik.

O aralık Hüsnü Paşa, bendenizi Zabtiye Nezâreti Mektubî Muâvinliği'ne ta'yîn etmişti. Nevres Efendi de mektupçu idi. Meğer o sırada yavaş yavaş şuûruna halel târî olmaya başlamışmış. Hatta pedere gönderdiği tezkirede bu beyit münderiç idi:

Ey gönlümü Mecnûn ile hem-rütbe bilen Veys

İzhâr-ı cünun etsem eğer kanda kalır Kays

Sözü uzatmayalım… Hilâf-ı memul Ziya Paşa'nın verdiği ta'lîmât üzerine, bizim memuriyet, münhal gösterilip, yerime hazırlardıkları bir herifin ta'yîni için şehzâde Devletli Necâbetli Yûsuf İzzeddîn Efendi Hazretleri taraf-ı zî-şereflerinden mürayi-i meşhur Hüsnü Paşa'ya hitâben bir tezkire getirerek, bu abd-ı âcizi azlettirdi ve mâni-i feyzim oldu.

Müntehâsı yokuşların inişe

Bâd-ı hevâ çalışırken her işe

Semerimi dayadılar güneşe

bendeniz de sâika-ı me'yûsiyyetle kendisini hicvettim. Eğer muhtelü'ş-şuûr olduğuna ol vakit vâkıf olaydım, ma'zûr görüp, etmezdim. Hicviyem elfâz-ı müstehcene ile memlû olduğundan, teeddüben buraya koymadım.

Tahrîb ve Takip ve Muâheza'yı müsvedde olarak bana göndermişti. Sonra bunları Mâhir Bey istemişti ve bana da lüzûmu kalmamıştı, verdim. Lâkin Galip Dîvânı'nı mütâlâa için aldı, iâde etmedi. Buna canım sıkıldı. Çünkü hem merhûmun ibkâ-yı nâma sebep olurdu hem de nevresîde-gân istifâde ederdi. Buna mâni oldu. Aldığı şeyi ne iâde eder ne tab' ettirir. Bu tabîatte adamlara çok tesâdüf ettim. Bir zâttan, bir vakit ders okudum. Bazı gavâmızı, başkasına öğretmemek şartıyla söylerdi ve "Bir adam bildiği her şeyi, herkese ta'lîm ederse, sonra kendisine ne kalır?" derdi. *Kumkuma*'daki mektupların içinde Tevfîk Bey'le bir de Halîl Paşa vardır.

Tevfîk Bey, Kemâl Bey merhûmun mektup arkadaşlarından, elyevm Şûrâ-yı Devlet Reisi bulunan bâcenâhım Tevfîk Paşa'dır. Halîl Bey de Kemâl Bey'in ihbâ-yı kadîmesinden ve en güzel şiir okuyanlardan, Ser-yâver Halîl Paşa merhûmdur. Her ikisi de Kemâl Bey'in muhibb-i sâdıkı olduklarını bi'l-fiil isbât ettiler.

Gelelim şiir okumak bahsine… Herkesin ağzı eşâra yakışmaz ve iyi okuyamayanlar; şiirin letâfetini, kuvvetini gösteremez.

Vay ol şiire ki sen onu tekellüm edesin

hitâbıyla muhâtab olur.

Himmet-i erbâb-ı temkîne nazar kıl âfitâb

Ehl-i arza dâima seyyâr şeklen gösterir

beytinin kâili olan ve dîvânı Mâhir Bey'de kalan Mîr-i Galip peltek idi. Kimsenin yanında kendi şiirini bile okumazdı. Amcam Salih Rıfât Bey merhûmun kayınbiraderi, şâir-i meşhûr Kâzım Paşa da şiiri güzel okuyamazdı. Bu, kusurdan ma'dûd değildir. Hazret-i Kemâl'in okuduğu şiir, başkalaşırdı. Âdeta elfâzı tecessüm ederdi.

Şiiri okurken, dinleyen hamîlin, avanak yoldaşın kulaklarını çın çın öttürmeli. Bir de şâir olmak isteyenler dâima şiir okumalı ama muhâtab, kâbîl-i hitâb mı? Şiirden, nazımdan anlıyor mu, anlamıyor mu? Tâcîz oluyor mu, olmuyor mu? Buralarını katâ hâtıra getirmemelidir. Ancak şiirini dinletmek isteyenler biraz da mîrâs yedilik etmeli, yoksa yâr ve ağyârı yanından kaçırır. Kemâl Bey merhûm ya şiirden ya tarihten bahsederdi. Fıkralar, güzel hikâyeler arasında münâsebet getirerek eşâr okurdu. Bu sebeple muhâtabını sıkmazdı. Malumât-ı tarihiye ve edebîyesine ve eşârın muhafazasına, bunun küllî yardımı olmuş idi. Âfâkî sohbetten aslâ hazzetmezdi. Halâvet-i sohbeti, mîrâs yedilik makâmına kâim idi. Edîb-i müşârünileyhin; Fârisî, Arabî, Türkî birçok ebyât ezberinde olduğu gibi, Nefî Dîvânı da minel-bâb ilel-mihrâb Fârisî'yle beraber hıfzında idi. Altı yedi beyitli bir gazeli iki defa okusa, ezberinde kalırdı.

Gelelim şiir söylemek bahsine… Bu abd-ı âciz, şiiri alâfranga taâma benzetiyorum. En a'lâsı, lezîz ve nefîstir. Evsat ve ednâsı ma'hûd çerviş yağıyla pişmiş, bizim yedi emirlere benzer. Şurasını da arz etmek isterim ki, şiirin güzeli hâfızadan hâfızaya intikâl edeni ve sırası geldikçe encümen-i ehibbâda darb-ı mesel gibi îrâd olunanıdır.

Lâhika kabîlinden olarak, şurasını söyleyeceğim: Tarz-ı cedîd hakikaten, Hazret-i Tevfîk Fikret'in zuhûruyla terakkî-sâz-ı tekemmül olmaya başladı. Zâten âlem-i edebiyât, mehdi-i müntazır gibi böyle bir edîb-i kâmilin kudûmuna intizâr ediyordu.

Burası da gayr-ı münkerdir ki şâirlerimizi, vâdi-i kadîmden tenfîr ettirip tarz-ı cedîde sevk eden ve kânun-ı tabîat hilâfındaki muhabbetten keff-i lisân ettirmeye ve artık;

Ne kadar nâzik ü nerm olsa nigârı sevemem

Ne kadar âfet-i cân olsa cevabı severem

gibi ahlâk-ı milliyenin bozukluğuna delâlet edecek manzumeleri, kâl ve kaleme aldırmamaya muvaffak olan ve edîblerimizi hakîm-âne neşriyatıyla, harâbâtîlikten ve ayyâşlıktan kurtaran hem-şehrimiz, Ahmed Midhat Efendi'dir.

4 Teşrîn-i Sâni 1324 *[17 Kasım 1908]*

El-Seyd Zeynelâbidîn Reşîd bin Veys

Naîm-i Âmedi

Acemin "kallâş", Arabın "gaşşâş" ıtlâk eylediği eşhâs-ı zevil-i ihtiramdan idi. Lâkin bazı emsâline nazaran yine fena adam değildi. Su-i şöhrete esîr ve müflis ve fakîr olmasaydı, yâd-ı cemîl bırakması zannolunurdu.

Zamanımızda vücûdu nâdiren meşhûd olan bazı zengîn ekâbirin, mücerred âdet ve kısmet yerini bulsun ve kavâid-i külliyeye halel-târî olmasın maksadıyla ve hediye niyetiyle istemeyerek aldıkları, şunu bunu kabîlinden olarak, kendisi dahi bu esere iktifâen şâir olduğu hâlde yine sirkat-i şiirden bir türlü vazgeçemezdi. Ekâbire taklîd ederdi. Merkumun mütâlâa ettiği kitapların içinde, yaprak çıkarmaktan ve fırsat buldukça ve sırası geldikçe ehibbâ ve akrabâ beynine beytûtet bırakmaktan, "Harâm helâl ver Allah'ım. Âsî kulun yer Allah'ım." medlûlüne ittibâ ile vicdânî cevzâdan addetmekten ve bedâhete karşı yalan söylemekten başka kusuru yoktu.

Yârsız kalmış cihânda aybsız yâr isteyen

Kemâl Bey merhum, Magosa'da iken berây-ı mütâlaa babasından edîb-i müşârünileyhin Hürriyet Mecmûası'nı almıştım. Habîsin içinden yaprak çıkarmış olduğunu kendisine maü't-teaccüb bildirmiştim. Aldığım cevap-nâmesinde şu fıkra münderiç idi: "Naîm'in Hürriyet Mecmûa'sından yaprak çıkardığına ne teaccüb ediyorsun, Naîm bir mahlûktur ki elinden gelse, nüsha-i kübrâyı insâniyetden nâm-ı hürriyeti çalar. Ancak, sevâbık ahvâliyle beraber …….[57]" Bu mektubuyla, diğer birkaç mektubu fazladan Antakiyeli Bereketzâde El-Hâc Rıfat Ağa'da kaldı. Fâzıl-ı müşârünileyhe, buna bedel bize bir Bîdil Dîvânı hediye ettiyse de candan makbûle geçmedi.

Naîm Çorlu kaymakamı iken, ecnebî genç seyyâhlara etmiş olduğu perde-bîrûnâne bir hareketinden dolayı, maîyetindeki nâhiye müdürü kendisini habs ve tevkîf etmişti. Ahbâbdan Kemâlpaşazâde Nâzım Bey'in verdiği malumâta göre, merkum ahiren hıtta-ı Yemâniyye'ye

[57] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

giderek, orada tebdil-i şekl ve kıyâfetle "mehdi-i muntazır benim" deyip, bazı seriü'l-iğfâl sâde-dilânı izlâl eylemesinden ve kendisinin deccâl-sıfat bir şarlatan olduğu anlaşılmasından dolayı, salb ve itlâf edilmiştir.

Dehrî tahrîb eyledi Yecüc ve Mecüc zaman

Halkın ümidi yine Mehdî ile Deccâl'de

bu beyit Hersekli Ârif Hikmet Bey merhûmundur. Naîm vak'asından hatırıma geldi. Zamanemizin emsâli gayr-i mesbûk emn ve âsâyişine nazaran mahallinde irâd olunamadı. Bir kere yazmış bulundum, yoksa erbâb-ı kemâlden bir zâtın ihtârı üzerine tayy etmekliğim lâzım gelirdi. Hatâda ısrâr edenlerden değilim, hak sözü kabul ederim.

Teklifsiz görüştüğüm o hüner-ver-i zât-ı cevâhir elfâzı, mahalline vaz ile istimâlde, "şâirlerle kâtiblerin, kuyumculardan farkı yoktur" diyor ve "topal merkeble kervâna karışma" demek istiyor. Doğru söylüyor, lakin ne yapalım bir kere görmüş bulunduk.

El-Seyd Zeynelâbidîn Reşîd

Nef'î Der Hak-ı Veysî

Bârekallah zihî kudret-i Hak celle celâl

Nedir ol Türk-i müzevvir suhan-ı turfe-makâl

Öyle Türk'ün kasabü's-sebak belâgat yerine

Kef-i destinde ya ser-deste gerektir ya kaval

.....[58] Hak çeşme-i idrâkı harâm etmiştir.

Eylese her ne kadar sözlerini sihr-i helâl

Köhne resmi kalemi tazeliğindeydi onun

Kim elindeydi asâ-yı reh-i pîrân-ı dalâl

[58] Yazar tarafından çıkarılmıştır. Siham-ı Kaza'ya bakıldığında, çıkarılan kısmın "Türk'e" olduğu anlaşılmaktadır.

Kadı-ı mültezim etvâr ü harâmî- sîret

Müfti-i mes'eledân zurefâ-yı cühhâl

Kendi bakkâl-ı ser-i kûçe-i şehr-i yâve

Sözleri seng-i terâzû-yı dükkân-ı bakkâl

Reh-nişîn müflis-i cerrâr gibi tab'ı velî

Reh-revi şehr-i meânîden eder cerr u suâl

Şâir-i muhteşem-i devlet ü Habbâzîyye

Nâzım-ı gevher-i har-mühre-i medh-i erzâl

Nef'î

Ey nâmver-i memleket-i bahr u berin

Var bahrda ve berde nice bin hünerin

Ettin yine din gayretine azm-ı cihâd

Devletle mübârek ola yâ Rabb seferin

Kezâ

Küşte-i zülfikâr hicvimdir

Bir alây yâve gûy ü herze tırâz

Kâdir olmazsalar cevaba nola

Ber-neyâyed zi-küştegân avaz

Kezâ

Kimdir benimle fenn-i maânîde bahs eden

Bilsin ki ona hamle-i tab'ım belâ yeter

Ol Rüstem-i kemânkeş-i nazmım ki tab'ıma

Terkeş mukattaât-ı Sihâm-ı Kazâ yeter

Edîb-i meşhûrun hatt-ı destiyle olan ve iş bu Kumkuma'da münderiç bulunan mektuplarını, o aralık Halep'te bulunan İkdâm Gazetesi seyyâr muhâbiri, hoş sohbet ve sâhib-i vicdân ve hamiyyet Mustafa Halîl Bey Efendi, aynen müşâhede etmiş ve müşâhedâtını yazmaklığımızı beyân etmişti ve buradan azimetinde, buna dâir gönderdiği kartvizitinin sûreti zîrde yazılmıştır.

Halep Vilâyeti Matbaa Müdürü Cebrail

Mustafa Halîl İkdâm Gazetesi Seyyâr Muhâbiri

Vilâyet Matbaa Müdürü İzzetli Cebrail Efendi'ye,

Bu sabah Şam-ı Şerîf'e müteveccihen hareket ettim. Râsime-i vedâı îfâ edemeyerek hareket edişim, me'yûsiyyetimi mûcib olmaktadır. Mektubî-i vilâyet beyefendi hazretleri tarafından tab' edilmekte bulunan eserin, taraf-ı âciz-ânemden görülüp tasdîk edildiğine dâir fıkranın, lütfen mezkûr esere dercini ricâ ederim.

2.5. Taktaka'nın Latin Harflerine Aktarımı

FİHRİST

Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın ikinci mükâlemesi

Iyd-ı millî

Ne büyük şeref

Ne azîm denâet

İfade-i mahsusa

Galip Beyefendi'nin takrizi

Hamdi Paşa'nın takrizi

Kumkuma'nın tetimmesi

Veys Paşa'nın biraderine yazdığı mektubun sureti

Kemâl Bey merhumun Zeynelâbidîn Bey'e gönderdiği üç kıt'a mektubun sureti

Kemâl Bey'in Avni Efendi'ye gönderdiği mektubun sureti

Ziya Paşa'nın Veys Paşa'ya gönderdiği mektup ile telgrafın suretleridir

Kenan Bey'in Veys Paşa'ya gönderdiği iki kıt'a mektubun sureti

Veys Paşa'nın biraderine gönderdiği iki kıt'a mektubun sureti

Veys Paşa'nın Cevdet Paşa'ya gönderdiği mektubun sureti

Üç Öküzler hikâyesi

Zuhûrî Baba'nın türbe tarihi

Su-i tefhim

Büyük adamlar

Yusuf Paşa ile Bursalı Rıza Efendi'nin mektuplarının suretleri

Nefî mahlasına Nefî'nin teşekkür kasidesi

Lakırdı kataloğundan asmalar budayım

Balık baştan kokar

Taktaka mürettibinin eşârından bir nebze

Avrupa'da bir Osmanlı ile İzzet Paşa'nın ikinci mükâlemesi

İzzet:

Arzû-yı iştiyâkın bî-huzûr etti beni

Dûrbîn-i şevkle yollarda gözlerdim seni

Osmanlı: Mufârakat-ı mûcibü'l-hurkat-ı aliyyelerinin ferdâsı cuma günü birader-i cân-ı ber-a-berim Necati Çelebi'den aldığım telgraf-nâmede gösterilen şiddet-i lüzum ve fert-i isti'câl üzerine fevka'l-gâye merak ettim. "Acaba ne oldu ki sebebini de bildiremiyorlar" diyerek

mizâc-ı endişelere giriftâr oldum. Bu sebeple yalnız buradaki şürekâmızın mağazasına uğrayıp, ayaküzeri sûret-i azîmetimden malumat verebildim.

Zât-ı izzete ait husûsât-ı mühimmenin projesi zaten evvelce tertîb ve tanzîm ve bîş ü besi ve pîş ü pesi arîz ve amîk tahkik ve tetkik olunarak ve ehemmi mühimmine tercih ve takdim kılınarak, icâbâtı kararlaştırılmıştı.

Bu mülahazaya mebni böyle pâ-ber-rikâb-ı şitâb olduğum dar bir vakitte merâsim-i âdiye kabilinden olan tasdîâta îcâb görmemiş idim. Mamafih mağaza yazısı "Jan Dalu"ya günaşırı uğrayıp o emrinizi telakki ve icra etmesini ekiden tembih ve takyîd eylemiş idim.

Tek olmasın kavâid-i ihlâs ber-taraf

Ma'zûrdur merâsime dair kusûrumuz

Lehü'l-hamdü ve'l-minne esnâ-yı râhda bir gûnâ avârize maruz olunmadığı cihetle yevm-i muininde emnan [ve] sâlimen Dersaadet'e muvâsalat-ı müyesser kerde-i Cenâb-ı Rab izzet oldu. Daha evvel avdet-i âcizânemi ümit ediyordum lakin evdeki pazar çarşıya uymadı. Günler hafta, haftalar birer gün oldu.

İzzet: Haberimiz olsaydı teşyî' ederdik

Osmanlı:

Lâyık değil vedâ ile izâr-ı dostân

Mânend-nâme gizli sefer meşrebimcedir

İzzet: Hâne-harab ve usûl-ı teşrîfâttan bî-nasib ve bî-nisâb kalender meşrep bir şairin böyle köhne bir beytini bir kaide-i umûmiye yerine koyarak, ona ittibâ eder gibi merâ tutmak ve senet ve bürhan makamında telakki olunmak lâzım gelmez. İrfân-ı âlileri buna kâil olmaz itikadındayım.

Osmanlı: Vazife-i insaniye noktasından ihmâl ettiğimi şimdi idrâk eyledim. Bu bâbda ser-zede-i zuhûr olan kusur-ı âcizânemi nukz-ı idrâkıma haml ile mazur görüp af buyurun. Fi'l-vâki iki ayağım bir pabuçta olsaydı bile, "İstanbulca bir emriniz var mı yok mu?"yu anlamak için, ikâmet-gâh-ı âlilerine uğramak cemiyet-i uhuvvetin vecâib-i esâsiyesinden idi. Binaenaleyh buna nisyan değil isyan denilmelidir. Bununla beraber veda için ikâl-ı pâ-yı azimet olan ikinci bir sebebi maü'l-mahcubiye arz etmiş olsam, mutlaka bendenizi tahammuk buyurursunuz. Çünkü pek gülünçtür.

İzzet: Estağfurullah, sizden görmekte olduğum iltifatın mahcubu ve şem'a-ı cemâlinizin pür-suhte bir pervâne-i meclûbuyum. Maksadım serzeniş değil, latife-âmiz bir nümayiştir. Zahmet olmazsa lütfedip, sebeb-i sânîyi hikâye buyurursanız memnun olurum.

Osmanlı: Çend sene akdem Aydın Valisi Kıbrıslı Kâmil Paşa tarafından gönderilmiş olan on sepet kuş üzümü ile yirmi kutu inciri teslim ve taktim etmek için Tahsin Paşa'nın hânesine gitmiştim. Yanında Ebü'l-Hüda Efendi vardı. O sırada …….[59] Efendi geldi ve üç dört dakika el pençe dîvân durduktan ve kendine mahsus evzâ-ı garîbeyi ve temellukât-ı acîbeyi izhâr ettikten sonra, yedi yerden temennâ sekizincisinde itekleyip safü'l-niâldeki sandalyesine "el-emrü fevkal edeb" diyerek ilişti.

Hoş beşten sonra kalkıp Laz taklidi yaptı. Müteakiben "Hamsi Balığı" manzume-i zarifânesini okudu. Cümlemizi güldürdü. Hele Zeybek oyununu güzel yaptı. Acem taklidini pek benzetti. Piç Emin'in, Kız Ahmed'in ruhlarını şâd etti.

Piç Emin kıssaların yâd eyler

Câ-be-câ ruhunu da şâd eyler

Kıssa-hânlık yakışır meddâha

……..[60] gibidir seffâha

Bir iki saat sonra resm-i vedâ icra edip giderken: "……da[61] seni çok bırakmayacağım. Birkaç ay geçer geçmez Dahiliye Nezareti'ni tebşir ederim. Ancak nasihatimi tut. Sakalını büyüttükçe büyüt; kıyafet yoksulu, çehre züğürdü olanları gösterecek sakaldır; başka değil. Şimdi yastık avdetinde düşün, doldurmaya kâfi görülsün." dedi. O da: "Hudavendâ Cenâb-ı Hakk'ı şâhid tutarak arz ederim ki benim sizden başka melce ü penâhım ve ümit-gâhım yoktur. Çerağ-ı has ve bende-i pür-ihtisâsınızım" deyip ve yanaşıp kulağına bir şeyler fısıldayıp gitti. Ebü'l-Hüda bi'l-münâsebe bir kıt'a okudu. (Galiba edebiyat-ı Arabiye'de) Paşa-yı müşarünileyh de benim gibi cim karnında bir nokta olmak gerektir ki bir şey anlamayıp, manasını sordu. O da "malûm-ı ilm ü irfân devletleri olduğu üzere lafz-ı "vedâ"ın hurufunda olan adem-i ittisâl cihetiyle icrâsı tûl-ı müddet infikâka delâlet eder. Hikmetine dairdir ve bundan ibarettir" dedi ise de müşarünileyh bundan bir şey anlamadığını ima ederek,

[59] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[60] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[61] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

istîzâhâtta bulundu. O da "…… Efendi[62] kulları dâmen-bûsi-i vedâ için gelmemiş olsaydı hakkında daha hayırlı olurdu ve daha çabuk avdet ederdi" dedi. O da "neden daha çabuk avdet edecek imiş" diye sual etti. O da buna meani-i dakikayı anlatmak deveye hendek atlatmaktan güç olduğunu idrâk ile şöyle dedi: "Vedâdaki uğursuzluk mücerrebâttan olduğu için ihtiraz edip merâsimini icrâ etmemelidir." Bunun üzerine "telaşla uğursuzluk hangi cihet ve tarafa ait ve râci' olur" dedi. O da "….. Efendi[63] bendelerine râci' olup gideceği mahale beraberce götürecektir" cevab-ı bâ-sevâbını verdi idi.

Bilmem neden bu sözler tesirât-ı maneviye ile küpe şekline gelip kulağıma takıldı. Vedâda şeamet fikri husule geldi. Bunun için resm-i vedâı gelip icra etmek istemedim. Vesselâm.

İzzet: Ebü'l-Hüda'nın izlâl-i efkâr edecek bu kabilden pek çok mel'abeleri vardı. Civâriyyet münasebetiyle mâsebak-ı ahvâline vukufum ve hafâyâ-yı efâline her kesten ziyade ıttılâ ve şuurum olduğundan beni rakîb-i karîb, düşman-ı mehîb addederdi. Garaipten olarak Kara Tahsin'den Kara Koncolos kadar korkardı. Kendisine gelen hediyelerin kısm-ı külliyesini ona takdim ederdi.

Osmanlı: Ebü'l-Hüda için İstanbul'a gelmezden evvel keşkül bedest olarak gezer bir derviş-i dil-rîş-i derbeder imiş diyorlar; sahih midir?

İzzet: Hiç yalan olur mu; sahihtir. Hatta Halep'te yalın ayak başı kabak def çalarak ve alâ-yı savt ile ilahiyât okuyarak ve sokak sokak dolaşarak ve bazen bi't-tesadüf kapısını açık bulduğu hânedânların hânelerine fırça-yâb-ı duhûl olarak yemek yerine dayak yediği kesîrü'l-vukûdur. Bu hâlini şâir-i sencîde makâl Ârif Hikmet Bey merhum bu beytiyle zîb-i hayâl etmişti:

اوله در یوزه کرسیلهٔ ابنای زمان

بر ایاغ ازره کزه قرطبه و بامبایی

Osmanlı: Zât-ı âliniz için çok adam yetiştirdi diye işitmiştim, doğru mudur?

İzzet: Evet, doğrudur. Mesela emsâli Nâhiye Müdürlüğü'nde kalmışlardan, "valiliğe" farzan akranı mülâzımlıkta pâ-beste-i tevakkuf olmuşlardan "ferikliğe" kadar kademelerin adam atlar gibi birkaçını birden atlatarak, evc-i alâya urûc ve balon gibi mezbele-i zilletten menzile-i izzete hurûç ettirdiklerimiz ta'dâd olunursa; bölükler, sâir ufak tefek memurîn dahi dâhil-i

[62] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[63] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

hesap ve kitap kılınırsa, taburlar, rütbe ve nişân eshâbı, bunların katarına katılırsa alaylar teşkil ederdi.

Yazık, uluv-ı himmetimizin o zamanki medîd ve sedîd gölgesine ki böyle nâ-ehl şahısların ve iyilik bilmez bed-mâye efrâdın üzerine atıldı. Şâyân-ı ibret ve mûcib-i hayrettir ki bir orduya karîb-i lütf-dîdelerimizin hiçbirinden işbu zaman-ı idbârımızda şemme-i insâniyet istişmâm olunmadı. Acemler "iyilik yap da denize at" diyor lakin boş bir olta bir şey çıkarmıyor.

خرچه داند صفت معجزهٔ عیسی را

Her neyse, eğer dünyada sizin gibi insanlar bulunmasaydı dünyanın çekivermeliydi kuyruğunu. Hasbü'l-beşeriye şemâtet-i a'dâdan ve nefret-i evdâdan pek müteessirim.

دل موج خیزدر دوجبین صافی ازکره

دریای اضطرابم و کوه تحملم

Vaktiyle kevkeb-i ziyâ-dâr-ı ikbâlimizden maddi ü manevi ve külli ü cüzi ve müstenîr ü müstefîz olmadığınız hâlde, böyle tâli'in rû-gerdân [ve] âlemin mezemmet-hân olduğu bir zamanda bizlere dest-gîr olmak, irticâiyyuna iltihâk etmek gibi tehlikelidir. Her yiğidin kârı değildir.

Orduda "Sarı Çizmeli Mehmed Ağa" vasıtasıyla göndermiş olduğumuz muhtıra, evrâk-ı mühimmemiz hakkında vukuu ihtimâlâttan gayr-ı baîd olan aşırmak muhâtarasına mukâbil tedâbir-i tahaffüziye ve kitmâniye ittihâz ve tertîbine sebep olduğundan başkaca sezâ-vâr-ı teşekkürdür.

Muhtıranın vusûlünden bir ay sonra tesâvîri evvelce mersûl o iki levend-kâmet-fedâ-yı kıyafet buraya muvasalat eyledi. Vusûllerinden üç gün sonra talik yazı ile yazılmış âyât-ı kerime ve ehâdis-i şerife ve ebyâd-ı Arabiye ve eşâr-ı Farisiye ile tezyîn olunmuş ve zeylinde Timurleng'in ahvâl-i husûsiyesi derç kılınmış otuz sahifelik bir kıt'a-i tezkire-i belîgâneleri alındı. Ve mündericâtı birçok mevâd-ı muhtelifeyi muhtevi bulunduğundan ve mahrem tutulması da bildirilmiş olduğundan, şimdilik ondan bahse lüzum görülmedi.

Hâmiş-meâli nümayişinde Hicaz demiryolu yolundan dolayı İslamiyet ve insaniyete olan hizmet-i hidâyet-mendânem Hindistan'ca ahiren takdir olunarak ulemâ-yı binâmı ve ümerâ-yı sâhib-i ihtişâmı tarafından verilen hedâyayı ve üç kıt'a tahrirat-ı Muhammed-i

ihtivâyı müstashiben geldiklerine ve ne günü hangi saatte şeref-mesul-ı kabul olunacakları istifsârına dair bir fıkra vardı.

İşbu tezkire ta'bîrât-ı taazzumiye ve tekrimiyeyi müştemel idi. Mesned-nişîn-i izz ü ikbâl olduğum zamanlarda bazı vükelâ-yı fehhâm ve ekser vülât-ı i'zâm tarafından aldığım tezkirelere, hulusnâmelere benziyordu. Hedâyâdan dolayı görmemişler gibi ta'cîl ve tehallükü ulüvv-i cenâba münafi ve muttasıf olduğum meslek-i rasti ve dürüstünün hilâfı gördüğüm cihetle üç gün sonra akşam taamına davet için yazdığım cevap-nâme hem çeramonyalı hem gayet fıkırdaklı hem de otuz sahifeden az olmayıp pek revnaklı idi.

Davete icabetle veca'lı olduğu kâbil-i tesettür olmayan bir safvet ve samimiyetle kemâl-i vakâr ü azametle geldiklerinde ta sokak kapısından karşılayıp "ehlen ve sehlen merhaba" diyerek önlerine düşüp, müzeyyen kabul salonuna kadar getirdim.

Avrupa'nın mahsûlât-ı kadîme ve cedîdesinden ve efkâr-ı münevvere ashâbından birkaç meriyyü'l-hâtır ve mesleğinde sâhib-i ihtisâs ü mâhir ve şân ü şâtır ve siyâsiyât ü edebiyâtta benim gibi müdâvele-i efkâra kâdir "ahbâbü'l-hikmetü taktazi", meduvven bu mutantan ziyâfette bulundurdum. İçimizde en câhilimiz Paris Sefîr-i Sâbıkı Münir Paşa idi. "Var kıyas et vüs'at-ı deryâ-yı rahmet nidüğün" mâ bihi'l-iftihârım olan Osmanîlik şerefini her an ve zaman, her yerde ve her husûsta gözettiğim ve muhafazasına ırz u namusum gibi çalışmakta olduğum ve bu uğurda fedâ-yı mâl ü cânı cânıma minnet ve vatandaşlarıma hizmet bildiğim cihetle, bu mükemmel davet, bu şanlı ziyafet inhâ münhâsıyla, rakısıyla, şarabıyla, mezesiyle… Teferruât-ı sâire malzemesiyle şampanyalarıyla bana pek tuzlu oturdu.

Taamın Listesi

Düğün çorbası

Kiremitte pişmiş palamut balığı

Dil kızartması (salsâlî)

Kadın budu

Hünkâr beğendi

İmam bayıldı

Gözleme

Çerkes tavuğu

Tatar böreği

Kar suyuna bulgur pilavı

Gaziler helvası

Dört kardeşler tatlısı

Keşkül-i fukarâ

Arnavut peyniri

Lahana, biber turşusu

Fevâkihin her nev'i

Jambon, havyar, sardalye

Ahududu dondurması

Bu ziyafet hasîslerin, Pinti Hamidlerin davetleri gibi pek tekellüflü oldu. Malum-ı âlileri olduğu üzere, bahl ü hıssetle zebânzed-i enâm olan eşhâsın mükellefiyet cihetiyle davetleri meşhurdur.

Trablusgarp'ta Alaybeyizâde Hacı Osman, Adana'da Dellâlbaşızâde Hâşim Efendilerin verdikleri ziyafet gibi bunlar beş kişi davet etseler, yirmi beş kişilik yemek yaparlar. Alışmadıkları cihetle fazla yaptıklarını da bilmezler bir de hâcet mes etmeyince yapmazlar. Bu hâl "ez-zıddân lâ-yectemi'ân" kavlini kâide-i umûmiyesini iptal ediyor.

Hısset ve semâhat gibi yek-diğerinin zıt-ı kâmili olan iki sıfatın şahs-ı vâhidde içtimaı keyfiyeti bizi değil, Felatunları bile dem-beste-i hayret edecek ahvâl-i garîbeden madûddur. Hint'ten gelen iki mebusun levhaları, elvâh-ı sâirenin fevkinde biri Hıdîv-i Mısr'ın biri felaket arkadaşım Münir-i dilîrin resimleri hizasına vaz ve talik kılınmıştı.

Getirdikleri hedâyâ-yı fâhire ziyafetin ta a'mâk-ı kalbiyeme kadar nüfuz eden tesirât-ı maneviyesini tadil ve teskin etti. Bunların her ikisi ve misafirlerin cümlesi benim gibi Avrupa lisânının birkaçını lisân-ı mâder-zât derecesinde tekellüm ediyorlardır. Yâr-ı cânım ve muhib-i mihr-i bânım İsmail Kemâl Beyefendi'nin çend mah mukaddem göndermiş olduğu tavsiyenâme üzerine beynimizde uhuvvetin fevkinde cay-gîr olan dostluğa mebni, İtalyalı Banker Mösyö Alber Jan ile beraber gelen ve akrabasından bulunan iki mademüvazel bezm-gâh-ı ülfetimize özge revnak ve inbisat ve başka bir şevk ve neşât-bahş ve hibe etti.

Müşarünileyhimâ Belçika Darülfünûn'undan "aliyyü'l-alâ" şehâdetnâme alarak çıktıktan sonra dört sene mütemadiyen pederi birlikte olarak, devr-i âlem seyahati yapmışlar. Bade bir sene de Japonya'da ikâmet etmişlerdir.

Müşarünileyhimâ; Fransızcayı, İngilizceyi, İtalyanca gibi serbest söylüyorlardır. Bir Fransız, bunları Fransızca konuşurken görse Fransız; bir İngilizi bunları İngilizce tekellüm ederken müşahede etse İngiliz zannederdi. Müşarünileyhimâ, Japoncayı tefehhümde değil tekellümde suûbet çektiklerini kendilerinden bi'd-defaât işittim.

Âfâki sohbet arasında iyice tahattur edemiyorum. Birdenbire bilmem ne münasebetle söz İngilizlerin Hindistan sevâhilinde inşa ettikleri iskeleler üzerine intikal etti. Dünya güzeli denmeye lâyık ve malûmât cihetiyle Osmanlı kızlarına fâik olan iki hanım kızdan biri bi'l-münâsebe söze karışıp, kemâl-i letafetle lâle-rîz-i meâni ü beyân olarak dedi ki: "Bahr-ı muhid-i Hindînin kocaman dalgalarına tahammül edecek çelik gibi dayanıklı rıhtımlar, iskeleler yapmak için döğünmez servete ve o nisbette mesâi ve gayrete temellük-i iktizâ eder. Bunlar bu hâle gelinceye kadar sıkletleri derecesinde altın sarf ve istihlâk olunmuştur. Bunlar[ın] kaçıncı iskele, kaçıncı rıhtım olduğunu söylemiş olsam çok adamlar inanmaz."

Huzzâr-ı kirâmın kimi mademüvazelin hüsn ü ânına kimi malûmât ve irfânına kimi uzviyet-i lisânına hayran… Ben ise İngiltere devlet-i fehîmesinin Berlin Sefiri ……. Hazretleri'nin[64] hafîdesi Ms. Bell tarafından 1907 sene-i miladiyesinde neşr olunan kitapta Kâzım Bey'e dair okuduğum şu fıkrayı şeytan o aralık hatırıma getirdiğinden ve müşarünileyhimâ ile mîr-i muhteremin beynindeki fark-ı fârika mukayeseye kalkıştığımdan dolayı iki gözüm ser-şek-i hamiyyetle giryân ve kalb-i vîrânım ateş-i gayretle sûzân oldu:

Fıkra

Halep'ten esnâ-yı mürurumda en mühim zevât ile görüştüm. Bunların meyanında Vali Kâzım Bey'i gördüm. Kâzım Bey kendi zu'munca zamanın en zeki bir adamı idi. Halbuki bence hafifü'l-micâz bir hoppadır. Müşarünileyh beni harreminde kabul etti. Bundan dolayı kendisine minnetdârım. Ancak Kâzım Bey'in bana birinci sözü "Kudüs'te kiliseler arasında sulh ve asayiş yapan mutasarrıf benim" dedi. Halbuki müşarünileyhin orada bulunduğu esnada, mezâhşib-i muhtelife arasında ihtilafın, husumetin daha ileri gittiğini ve hatta cinayât ve cerâim eskiden ziyade çoğaldığını oradan mürurumda işitmiştim.

[64] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

Müşarünileyh birdenbire kendisini kaç yaşında kadar tahmin eylediğimi sordu. Ben de "otuz beş" dedim. Onun üzerine müftehirâne bir surette "hayır, otuz altı" dedi. Bundan otuz altı yaşında vali olduğunu ima etmek istedi.

Kâzım Bey, İngiliz muhibbi olduğunu söyledi. Ben de milletim nâmına olarak, kendisine teşekkür ettim. Daha teşekkürümü bitirmeden "fakat siz Yemen'de ne yapıyorsunuz?" dedi. Ben, İngiltere'nin bir hükûmet-i bahriye olduğundan orada iki mevkiimiz olduğunu ikmâl etmeden "Mekke ile Medine değil mi?" dedi. Ben "hayır efendim. Bizim mevkiimiz Aden ile Kuveyt şehirleridir" dedim. Bununla müşarünileyhin coğrafya bile bilmediği anlaşıldı.

Kendisi ihtiyacât-ı hazıra-i Medine'yi bütün vülâtın fevkinde bir zekâ ile takdir eylediğini ve hatta İskenderun yolunu gayet güzel bir surette yaptığını söyledi ve Kudüs'te iken dahi böyle muntazam ve mükemmel bir yol yaptığını ilave ve terdîf eyledi. Ben Kudüs'ten geçerken müşarünileyhin Sâmirân ile Kudüs arasında bir yol yaptığını işitmiştim ve bu yoldan da geçtim. Mezkûr yolun en kolay yerleri yapılıp, en lüzumlu ve mühim kısımları yapılmamıştı. Eğer İskenderun yolunu da böyle yapmışsa artık diyecek şey bulamam. Müşarünileyh ile mülakatım bundan ibarettir.

İşbu iskele maddesi ahîren başka ağızlara geçerek ve "bahr-ı tavîl" gibi uzayarak eski letâfetini zâyi' ettikten ve "Yılan Hikâyesi" misilli kelâl ve melâl îrâs etmeye başladıktan sonra, çok şükür birden bire kapanır kapanmaz, söz icabının müsta'mirâtına yol bulmak üzere iken içinde çıban oğlu çıkacağını ve zülf-i yâre dokunacak riyâh-ı muhalif ü zân, cemiyet-i hatırı perişan edeceğini hiss-i kable'l-vukû kabilinden anlayarak ve buna hamiyyet-i milliyem ve gayr-ı mütegayyirem kâil ve râzı olmayarak ve maharet-i siyasiye ile "tahvîl-i kavâfil-i makâl için" girizgâh-ı intikâl bulunarak, acaba bu kadar terakki etmiş ve şerefen sertâc-ı medeniyet olmuş Fransız milletinde henüz ahz-ı sâr fikri bâkî midir?" diyerek ortaya rengîn ve dil-nişîn ve nûr-ı zemin ve pür-tanîn bir sual topu ve ârân bir âvâz-ı dil-hırâşane terdifen yuvarladım.

کوشوم انبان کشای معرفت

قفل بر دکان شیطان میزنم

Med'uvinden ilm-i hukuk muallimi Japonyalı dostumuz Mösyö Şermado cenâbları "bir tebessüm-i hikmet-i sencâne ile hem bâkî hem de terakkiyât-ı medeniyeleri nisbetinde günden güne müterakkidir. Zira mağlubiyet çehre-i millete bir nikâb-ı hicâb vaz' eder ki ref'i dest-

bürd-i galibiyetten başka bir neşve-i rûhânî ile hasıl olmaz. Çünkü dünyada intikam almak kadar tatlı ve sevgili bir arzu yoktur. İnsan her nev'-i hevesât-i nefsâniyesine sabır ve mekânetle bir dereceye kadar ggalebe çalabilir. Lakin zevâl-i nâ-pezîr olan fikr-i müstakim intikama karşı gelemez. Ona karşı zebundur. Şahsiyesi de milliyesi de böyledir. 'Kâdir olup olmamak, affetmek büyüklüktür' derler. Fakat ben de iddia edebilirim ki o büyüklük, henüz yaratılmamıştır. Biz hiçbir zaman Rusya'dan emin olamayacağımız gibi Fransa da hiçbir vakitte Almanya'ya dost olamaz" dedi.

Müteakiben hediye getiren iki Hint mebusundan biri şu suretle nâtıka per-dâz-ı güftâr ve tarz-ı güftârı câlib-i nazar-ı huzzâr oldu.

Nutuk

İnsan zulüm olarak yaratılmış olduğundan muktezâ-yı tabiatını yapar. Menâfi-i şahsiye ve milliyenin mâhiyeti feylesofâne bir fikir ile mülahaza olunsa ve hakâyık-ı ahvâl-i âlem-i kemâ hiye hakkuhâ taayyün etse o vakit, şimdiye kadar hak zannolunan çok şeylerin bâtıl; bâtıl-ı kıyâs edilen çok şeylerin hak olduğu tezahür eder. Ancak kuvve-i gâlibeye karşı umura itiraz-ı tevlîd-i igrâz edeceğinden caiz değildir. Cebr-i nefs ile mümâşât lâzımdır. Ben burada söyleyeceğim sözleri Acemistân'da söylemiş olsam;

لمعات وجهک اشرقت

Manzume-i bedîasının kâilesi "kurretü'l-ayn" gibi beni de katırın kuyruğuna bağlayıp telef ederlerdi. Çünkü kanun, hükkâmın elinde bir balmumu kitlesi gibidir. Arzu olunan şekil ve sureti iktisâ eder.

"Hürriyet" tahayyülde isbât-ı rüşt etmemiş bir duhter-i pâkîze ahter yahut kâf-ı istiğnâda mahfi bir peri beyinizdir. "Adalet" henüz doğmamış bir güneştir. "Uhuvvet" yıldızda yediğimiz dört kardeşler tatlısından kinaye olsa gerektir. "Müsâvât" taksim-i Garben câridir.

Bu ne kadar hâric-i ez insâf bir i'tisâftır ki ebnâ-yı cinsten madûd olan bir düşmanı bahren mahv ve harâb ile galip gelen prens "Togo" gibi bir büyük amiral, bir donanma kaybetse, yine takdire; bu ne derecede istibdâd-ı perverâne fikr-i bâtıldır ki ebnâ-yı cinsinden madûd olan hısmını berren perişan eden Prens Moltke gibi bir mareşal ordular[ı] zâyi etse, yine tahsîne mazhar oluyor. Altın kaleme nâmları, tevârih-i umûmiyenin şanlı sahifelerine yazılıyor. Bütün devletler, bütün cumhuriyetler tarafından nişanlarla, hediyelerle, behiyelerle

taltif olunuyorlar. Tarafından milyonlarla telef olunan insan ve açıkta kalan bunca erâmil ve eytâm ve nisvân ve sabiyye ve sıbyân hiç hesaba konulup düşünülmüyor.

Ya Rab! Bu ne hicâc-ı pesendâne bir hüküm. Karakuşu der ki "bir muhafız askerinin yüzde beşi kalıncaya ve erzak ve mühimmat askerin kuvve-i maneviyesi gibi dökününceye kadar mukavemet eylemiş olsa, yine takdir olunmuyor ve tâb ü tevânî kalmayıp, meyyit-i müteharrik menzilesine gelmiş olan bakiyye mevcudesini kırdırmadığından dolayı Dîvân-ı Harp'te ya idamına veyahut merhamet olunup müebbetten kalebentliğine hükmolunuyor" dedi. Ba'de'l-taam sohbet değişti. Cihet-i askeriyeye nakl-i kelâm olundu. Asâkir-i muntazama-i Osmaniye'nin şecaatini, itaatini (hususuyla kanaatini), hûb-ı vatanla meluf ve gayret-i milliye ile mevsuf olan mektepli zabitanımızın faziletini, mükemmeliyetini, meşrutiyete olan fevkalade hizmetini kılâ'-ı hâkânî, bürûc-ı müşeddide-i Osmanî'de i'lâm-ı hürriyet temevvüç ettiği tarihinden beri i'râb-ı bî-edepten madûd olan bu abd-ı âsî ve mürtekip envâ-ı maâsi dahi birlikte olduğu hâlde, cümlesi yek-dil ve yek-zebân-ı siyatiş-hûn tasdik oldular. الشی بالشی یذکرو fehvasınca bu aralık Hint mebusunun öbürü Yeniçerilerin evâil ve evâhirine hususiyet-i ahvâline dair bir makale-i zu-şecûn îrâd ve şu hikâyenin rivayetini Yeniçerileri kırıp geçiren ve ocağını söndürüp, kazanlarını başlarına geçiren kahraman ateş-feşân "Kara Cehennem" merhuma isnâd eyledi:

Hikâye

Sultan Mahmud Hân-ı Sâni Hazretleri'nin fârukî azm ü hamiyetle haydarî dest-i berd-i celâdetiyle Yeniçerilerin mazarratları vücutlarıyla birlikte izale olundu.

Seyf-i yedullah olup eşkâr

Geçti kılıçtan fiten-i rüzgâr

Ricâl-i kadime-i Devlet-i Aliyye'den merhum Naşit Bey ile Hadi Efendi mukaddem ki Rusya seferinde memur olup, bir gün yanlarında üç bin yeniçeri olduğu hâlde bin nefer Rusyalı gelip talim ve taallümden bî-behre olan üç bin nefer yeniçeri kahramanları ellerinde bulunan silahları bırakıp, bin nefer Rusyalı'ya esir olarak müşarünileyhimâ Naşit ve Hadi Efendiler Hazretleri dahi birlikte ve Koçi derununda oldukları hâlde giderlermiş.

Bu aralıkta Koçi'nin yanında bir tanbura sesi ve yanık yanık bir adam sadâsı işitip ikisi birden dikkat eylediklerinde anlarlar ve onu işitirler ki yeniçerilerden biri;

Dayan gör Moskov gelen yeniçeridir

destanını çağırmış. Müşarünileyhimâ bu keyfiyeti bazı sırası geldikçe naklederlermiş.

Ba'de Osmanlı muhiblerinden tabib-i hususiyemiz doktor "şürûr" canibinden İttihad-ı İslam hakkında nikbînâne mülahaza ile küşat edilen kufl-ı der-i tılsımât gün-a-gün mühibü'l-şekl-i hayat ü haşarat irae eyledi. Subhanallah, iki üç kişiden mâadâsı bu ittihad aleyhinde gayzdan temeyyüz edecek bir vaziyetle idare-i lisân etmeye başladı.

Kafalar tuslu olup bir arbede zuhuruna ramak kalmışken kardeş gibi görüştüğüm ve edep ü terbiyesinden dolayı öz evladıma tercih eylediğim polis müdürünün mahdum-ı necâbet-i melzûmleri Mösyö Cafcof(?) ile hemşire-i muhteremeleri madamüvazel Beyjani(?) teşrif buyurdular. Derhal herkes adabını yakındı. Arbede cûyân kedi görmüş fareye, arslan pençesinden kurtulmuş tilkiye… bir alay mürtekipler içinde kalmış müstekîm bir şahs-ı gabiye döndü. Bu hâl hayret-i iştimâlde çok sürmeyip eski neşe ve şetâret avdet ederek, misafirlerin kimisi geniş ve müzeyyin salonda dans etmeye kimi salonun müzeyyinât ve muallakâtını seyr ve temaşa eylemeye koyuldu.

İki mebus kendi resimlerini görüp vakf-ı hayret ve duçar-ı şâhe-i fikret olacakları yerde, görmemiş gibi göründüler. Resimlerimiz bizden evvel hak-i pây olmuş bunlar bizden bahtiyar imiş demek icab-ı nezaket ve tecahül-i câlib-i dikkat iken buna da ehemmiyet vermediler. Zaten muhtıradan kulaklarımız dolgun, "nazar evveli nazar-ı humekâdır" kulu dahi malumdur. "من يسمع يخل" kelamı da doğrudur. Binaenaleyh, kulaklarım sözlerini istimâ ile gözlerim hâl ü hareketlerini tetkik ile meşgul olduysa da medar-ı hükm olacak ve yakîn-i hâsıl edecek bir ser-rişteye dest-res olunamadı. Hitam-ı taamda "dağılınız" emrini vaktinde yerine getiremediler. Hatta sabah kahvaltısını da bizde ettiler.

Bu da Arslan Dedeoğlu kahvesinden caba sebebi de oyun oynanmasıdır. Oyun dehşetli idi. İçimizde Rothschild aile-i muhteremesine mensup bir de bir delikanlı vardı. Pek kıyak gidiyordu. Dört beş bin Fransız sersem tavuk gibi ortada dönüyordu. Lakin ben içinde değildim. Çünkü otuz birden başka kâğıt oyunu oynamam. Ben mebusun biriyle, üç oyunu beşi bir yerdesine, tavla oynuyordum. Herif meğer Türkçeyi de benden iyi biliyormuş. Münasebet getirip, şu beyti okumasın mı:

Zâlim-i ber-geşte-hâle şeş-der-i ikbâlde

Baht-ı zâr-ı hîle-bâzı bir düşeş göstermesin[65]

[65] Şehrî'ye ait bir beyittir. Sâlim Tezkiresi ve Safâyî Tezkiresi'nde yer alır. İlk mısraın sonu "idbâr" ile bitmektedir.

Hiddetimden şapka başımdan fırladı. Bak fes yahut kalpak diyecek iken ne halt ediyorum. Bu da avârız-ı rûhâniyenin tesirinden başka bir şeye haml olunamaz zannederim. Az kaldı kaldırıp tavla tahtasını herifin başında paralayacaktım. Hiç bu kadar kabalık olur mu?

Bâ-husus mânend gerek Yusuf-i bî-cürm, İbn Alkam yerine konulmuş sevgili milletinin nazarından düşman benim mecrûhü'l-fuâd hâli berbâd, mukadder ve nâ-şâd, mütevehhim ve nükâd bir adama karşı böyle bir beyt okunur mu? Bereket versin, şansım yaver etti. Yedi partı yendim. Neuzübillah, bâ-mağlup olaydım o vakit kendimi zabt edemeyip, mutlak olacak olurdu. Çok şükür bir fenalık olmadı. Herkes yerli yerine çekilip gitti. Ben de iki üç şişe bira için yatağa girdim. 24 saat zıbarmışım. Üç ç sonra verecekleri ziyafetine cumhur cemaat gidildi.

طاقت مهمان نداشت خانه بمهمان کذاشت

medlulünce avdetleri gecesi hesaplarını tesviye ve verdikleri çay ziyafetini[n] masrafını tediye edip, fevkalade bir kuvvetin sevkiyatıyla ve izharına lüzum görmedikleri bir halk ilcââtıyla karîben yine avdet etmek üzere ümm-i dünyaya tevcih-i veçhe-i azîmet ettikleri anlaşıldı. Nâm-ı âcizâneme olarak üç yerinden mühürlü ve ikisi tarafından imzalı bardakları tezkire bâis-i inşirâh-ı derun ve kâşif-i ser-meknûn oldu.

Ayağı yer mi basar zülfüne berdâr olanın[66]

mealince raks etmeye başladım. Bu şevkle üçler aşkına üç kadeh viski yuvarladım. Nûr ettim. Ebu Salih vakası hâtır-nişânım olmasaydı bizim doktorun omuzuna basıp, tepesinden atlayacaktım. Hıdiv-âne keşide olunan ziyafet, bizimkine fâik idi.

Müddet-i ömrümde böyle, ruhu şâd olsun, Bekr Mustafa gibi neşeli ve devamlı işret ettiğimi, kulağı çınlasın, gözümün nûru, gönlümün sürûru, âhiret evladım Komik ……. [67]gibi çatlayacak kadar iştahlı yemek yediğimi bilemiyorum.

یارب این تأثیر دولت از کدامین کوکبست

Osmanlı: Mûcib-i şevk ü sürur olan esbâbı anlamak isterim.

İzzet: Şimdilik mektûmiyeti namusuma tevdi olunan bir meseleyi nasıl ifşa edebilirim? Edersem emniyeti su-i istimal etmiş olurum. Sonra Asya gibi Afrika'ya da ayak bastırmazlar.

[66] Necati Bey'in meşhur "döne döne" gazelindendir.
[67] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

Fi'l-vâki mekârim-i ahlâk-ı ruhiyâneleri iktizası mektûm tutulup şayi ve namusum zayi olmayacağından eminim. Lakin vicdanen mesuliyet ve töhmet-i maznuniyet altında kalırım.

Hak kazanmak da'va-yı tezvîr ile erlik değil

Merd odur kim kendi vicdânında mesûl olmasın

Osmanlı: Yakında yolculuk var mı ve bu beyitler hasb-ı hâliniz olacak mı?

Geh mevc veş misâfir-i ummân-ı gurbetiz

Geh girdibâh-ı bâdiye gerdân-ı gurbetiz

Geh seyl-i pür-habâb gibi azm-i râh edip

Vâdî-neverd-i hâne-be-dûşân-ı gurbetiz[68]

İzzet: Aman dostlar çıldıracağım. Buna muîn-dâr ve kâşifü'l-esrâr bir sual!

Osmanlı: Ne olacak bayağı bir sual

İzzet: Zâhiren öyle ama bâtinen beni lerze-nâk-ı hayret etti

Hayret andır hayreti gel bende gör ey dil-şiken

Fark olunmaz sûretim âyîne-i sad-pâreden

Seri bende âb-ı eşkâra zâhir ve nümâyân oldu.

Osmanlı: Niçin?

İzzet: Ne içini var mı ya? Siyak ve sibak-ı ifadenize nazaran istizah buyurulan hususun içinde… Bazı sarnıç sularında müşahede olunan kırmızı ince kurtlar gibi görünüyorsunuz.

Osmanlı: Şaka maka biraz üzdün

İzzet: Biraz değil çok üzdünüz. Herifler gelip gidinceye ve ma-hevâü'l-maksûd tezahür edip hakikat anlaşılıncaya kadar çektiğim azab-ı derunu bir ben bir de bir Allah bilir. Hatta bazı geceler kuruntudan uykum kaçıp, bî-zâr ve Fuzûlî-i merhum gibi ta-be-sabah "encüm-i şümâr

[68] Fehim-i Kadîm'e aittir.

vezindedir. Kefen-i mürdedir azâb" denilecek bir hâlde evkât-ı güzâr olurdum. Benim yerimde İstanbul'un muhallebicilerinden bir nazenin olaydı ya korkusundan aklını oynatırdı yahut bir hastalığa uğrardı.

Osmanlı: Biz talimat haricinde bir şey yapmadık.

İzzet: Talimatı kim verdi?

Osmanlı: Bunu ne sen sor ne söyleyeyim

İzzet: Bu da mı esrardan?

Osmanlı: Şimdilik öyle

İzzet: İstanbul'u nasıl buldunuz?

Osmanlı: Bıraktığım gibi buldum.

İzzet: Neyi bıraktığınız gibi buldunuz?

Osmanlı: Sokakların kıştaki çamurunu, yazdaki tozunu; Eyüp'ün kebabını, Beykoz'un paçasını, yangın kulesinin sepetlerini, Çakmacıların simidini, Fener'in gazinosunu, Apostol'un meyhanesini, Tokatlıyan'ın lokantasını; bekçi babaların sopasını, müstebitlerin nedametini, mesirelerin hürriyetini, mey-gedelerin ma'mûriyetini; tekkelerin ruhaniyetini, camilerin nezafetini, kiliselerin cemaatini…

İzzet: Ben sevâbiti sormuyorum.

Osmanlı: Ya neyi soruyorsunuz?

İzzet: İdare-i meşruta üzerine ahvâl-i umûmiyece husule tabii olan tahavvülâtı anlamak istiyorum.

Osmanlı: Cenâb-ı Hak'tan başka her şey hâlik ve bâtıldır. Binaenaleyh bunlara sevâbit-i ıtlâkı rehin-i cevâz olamaz. Sultan Mahmud-ı Hâmis Hazretleri'nin bi'ş-şevket ve'l-iclâl câlis-i taht-ı salatan oldukları güne kadar ahvâl-i hâzırada kararsızlık, itrâsızlık, emniyetsizlik vardı. Vilayetler daha beter olmuştu. Muamele-i ticâriyeye durgunluk gelmişti. Her eli kalem tutan bir Şinasi, her gazete okuyabilen başımıza Midhat Paşa gibi bir siyasi kesilmişti. Bir takım kendini bilmez, bilse de bilmemek işine gelmez, herifler hürriyeti "la-yes'el emmâ yef'al", müsavatı da ona yakın bir amel farz ederek yapmadıkları perde-bîrûnâne hareket kalmadı idi. "Lehü'l-hamd ve'l-minne" Hareket Ordusu kumandan-ı zîşânı ve bütün Osmanlıların mahbûb-ı vicdanı Fârûkîlerden sâhib-i seyf ü kalem ve şecaati fezâili ve kemâlâtı gibi

müsellem-i âlem olan Mahmud Şevket Paşa Hazretleri'nin dest-berd-i haydarâne ve tedabir-i hüsne hüda-pesendânesiyle el-yevm İstanbul'da takarrür eden emn ü asayiş; Paris, Londra şehirlerindekine muadildir.

Fikrini taklîd eder olsa Felatun ber-hayât

Seyfini taklîd eder olsa tehemten ber-zemin

Cihet-i mülkiyeye ait ıslahat-ı umûmiye ise, iki büyük zâttan bekleniyor. Çünkü bu iki vatav-perver-i mekârim-i ahlak ile malum ve müştehirdir. Biri faaliyetle maruf ve zebân-zet biri hüsn-i icraatıyla bî-mesel ve bî-mânenddir. Her ikisi bu sebeple Osmanlı milletinin hürmet ve muhabbetini, reftâr-ı râsti-şiar ve güftâr-ı dürüstî-âsâr ile meşhur Türk diplomatı merhum Mustafa Reşid Paşa gibi düvel-i muazzamanın vüsûk ve emniyetini kazanmışardır.

İzzet: Eâzımdan meşkûrü'l-hıdema bu iki zât kimdir?

Osmanlı: Biri Sadrazam Hüseyin Hilmi biri Dahili Nazırı Mehmed Ferid paşalar hazretü'l-hazerâtıdır.

İzzet: bu iki zât-ı âli-kadrdan biri "zaman-ı istibdâd"ta Mabeyn tevcîhâtına ziyâfetullah ıtlak ederdi.

Osmanlı:

Bu bir kitâb-ı sözdür fehmeden ehl-i hâle[69]

İzzet: Neden?

Osmanlı: Nedeni var mı ya? Bundan ruhlu, bundan şümullü, tariz-âmiz bir ikaz olur mu? Ben sizin yerinizde olaydım, bu kelâm-ı hikmet-i encâmı işittiğim zaman kailini bu beyit ile alkışlardım:

Bu şîve-i güftârına bu kavl-i ma'nâ-dârına

Bu lafz-ı gevher-bârına reşk eyler erbâb-ı sühan[70]

[69] Fuzûlî'nin divanında yer alan 247'nci gazelin matla beytindendir.
[70] Nef'i'nin divanında yer alan 110'uncu gazeldendir.
Bu şîve-i güftârına bu şi'r-i manâ-dârına
Bu nazm-ı gevher-bârına reşk eyler erbâb-ı sühan
şeklindedir.

ben sizin yerinizde olsaydım bu sözden müteyakkız olup, "hâb-ı gafletten" uyanırdım ve devairin vezâif ve hukukunu igtisâb ve evliya-yı umuru igtisâb etmek gibi netayic-i vahime tevlid edecek mesâilden çekilirdim ve arkadaşlarımı da çekmeye çalışırdım.

İzzet: Sağlıkla görmeseydim ben, Mâbeyn-i Hümâyun'a girmezden ve Süreyya Paşa başkâtib olmazdan evvel, Bâb-ı Âli tası tarağı toplayıp, yalnız bir kuru nâmını bırakarak, Yıldız'a çekilmişti.

Malumunuz olmak gerektir ki Yıldız'da müşahede olunan ilk leke, Midhat Paşa'nın tebaüdü idi. Kalsaydı Rusya'nın son teklifini kabul edip, harp etmeyecekti ve etmemek lazım gelirdi. Paris'ten İstanbul'a o aralık gönderdiği mektuplarda, buna dair tafsilat vardı.

Düvel-i muazzamadan ismi lazım değil biri, bizi harbe sevk ve teşvik etti. Muavenette bulunacak gibi bir tavır ve hareket göstermek istedi. Lakin harp açılır açılmaz bî-taraflığı muhafaza ederek, uzaktan seyirci olmakla da iktifa etmeyip istifade fikrine düştü ve müstefid de oldu.

Hüseyin Avni Paşa kalsaydı, millet meclisi küşad olunamazdı. Çünkü şiddetle aleyhinde ve asker elinde idi. Bu fikrine Yusuf Paşa'dan başka kimse muttali olmamıştı. Bunu ona açmıştı. Zira mahrem-i esrarı idi. Subhanallah, med gibi emvâc-ı hürriyet, hâl-i istiğrak bazı kere beni böyle hüsn ve hâşâk gibi sürükleyerek umman-ı sadedden çıkarıyor. Sad-ı barekallah, cezr-i himmet yine beni o çıkardığı mahale iade ediyor. Ben gördüğümde Mabeyn'i bozuk buldum. Düzetlmek iktidarını haiz değildim. Ne yalan söyleyeyim, o fikirde asla bulunmayıp hâl ve istikbalimi kaviyyen temin ve tahkime çalıştım. Kim çalışmazdı ki ben çalışmayım?

Ger bana uymazsa eyyâm, uyarım eyyama ben

kavliyle âmil oldum.

İstitrâd

Ben çocuk iken dadım Setayiş(?) ablanın kış geceleri söylediği masalların içine bir dudağı yerde bir dudağı gökte bir Arap vardı. Dinlerken zangır zanhır titrerdim. Düşüne düşüne o bela-yı siyahı bazen rüyama getirirdim. Uykudan ağlaya ağlaya uyandığım olurdu. "Bu Arap'ın çar-şebine Farisi namında, kendi gibi korkunç bir şekilde, bir de zevcesi varmış. Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş. Benim gibi yaramaz, ana baba sözü dinlemez; başı bitlenen saçında sirkeler yuva tutan afacan çocukları yakalayıp evine götürür. Orada, 'anan

baban senin başını taramadı, ben tarayım' diyerek, o cadı dişli tarakla başını tararmış." İşte, merhume dadım bunları söylerdi ve beni inandırıp, korkutup öyle başımı tarayabilirdi.

Mâbeyn-i Hümayun'a girdiğim gün, sonradan bey olan mahûd Lütfü Ağa önüme düşüp, beni Hâfız Behram Ağa'nın daire-i şeref-bâhiresine götürdü.

رایتک ذا نل اذاکنت حافیا

tarifâtına mâ-sıdk olan ayaklarını öptürdü. Gönlümü bulandıran râyiha-i kerîhesi bi'l-bedâhe bu mısraı hatırıma getirdi.

Kârîz-i necâset oldu cûşân

Mübârek cemâl-i bâ-kemâlini görür görmez, dadımın masallarındaki o mahûd Arap ile mütenebbînin kâfuri karşımda temsil etti.

Osmanlı: Ayaklarında sızı varmış. Yanına giden hulûs-kârlara ayaklarını ovdurtumuş. Zât-ı âlinize de o hizmet-i mûcibü'l-mefharette bulundunuz mı?

İzzet: Teveccüh-i şâhâneyi kazanıncaya ve nefs-i mütekellim-i vâhide oluncaya kadar hevah ü nâ-hevah bulundum. Müşir-i şir-dil Fuad Paşa Hazretleri gibi bulunmayan az idi.

Osmanlı: Bazı siyah Arapların vücudunda, tahammülsüz bir ağır koku vardır. Bundan da öyle bir râyiha-i mekrûhe istişmâm olunur mu idi?

İzzet: Ne demek bir cîfe-i murdar gibi taaffünü meşâm-ı kâinâtı, bî-zâr ederdi. Lakin o bûy-ı mekruhu hulûskâralara râyiha-i misk ve anberden muteber ve vücudunun o mübarek teri emel perverân-ı asra lüâb-ı leb-i dilberden hoş-ter görünüyordu.

Osmanlı: sonradan bey olan Lütfi Ağa nasıl adam idi?

İzzet: İncili Çavuş'u mat eden Türklerden idi.

Osmanlı: Oğlu nasıldı?

İzzet: "El-veledü alâ sınvı ebîhi" sırrına[71] mazhar idi.

Osmanlı: Mâbeyn takımının içinde lisana gelmeyen ve elinden her iş gelirken, vazifesi haricinde hiçbir işe karışmayıp, nâmûs istikametini "dâmen-i pâk-ı Meryem gibi" leke-dâr etmeyen var mıydı?

[71] "Çocuk, babasının çatal dalı üzerinedir." manasına gelir. Çocuğun babasına benzediğini belirtmek için kullanılır. "Adamın amcası, babasının diğer dalıdır" hadisine de gönderme yapılır.

İzzet: Vardı

Osmanlı: Kimlerdi?

İzzet: Ser-yaver Mehmed Paşa ile saire

Osmanlı: Zât-ı âliniz bu sairenin arasında mıydınız?

İzzet: Hayır değildim. Çünkü mevki-i ferd ü bülendim onların meyanında bulunmaklığıma müsaid değildi.

Osmanlı: Vah, vah, vah…

İzzet: İzhar-ı teessüründen icap etti

Osmanlı: Sebebi malum…

İzzet: Ben, sadaka rüşvet kabul etmezdim. Yalnız gelen hediyeleri reddeylemezdim. " تهادو انحابوا" emrine riayet ederdim. Reddetmiş olsam, inkisâr-ı kulûbu mucib olurdu. Ben ise inkisâr-ı kulûbdan korkardım.

Cerri sevmem kıyamam da kala nâ-müsta'mel

Sevdiğim kâfiyedir lafz-ı şerif-i ihsân[72]

Osmanlı: Hedâyâ ile hazâin-i Kârûn'a muadil bir servet cem olur mu!

İzzet: Bütün vülât-ı a'zâm ve bilcümle mutasarrıfîn-i kirâm ve defterdârân-ı zevi'l-ihtişâm ve cemî-i eşrâf ü muteberân ve kâfile-i hâcetmendân tarafından "Mâbeyn'e duhulüm tarihinden beri" her an ve zaman, şanıma lâyık ve emsaline fâik surette, yağmur gibi yağan hediyelerin, behiyelerin teşkil edeceği mühim bir yekunu mülahaza buyurmuş olsaydınız, bu şâye-i iştibâhtan gayr-ı ârî olan suali irad buyurmazdınız.

Osmanlı: Merhum El-hac Nuri Bey'in Aka'da bulunan ahbabından Fazıl-ı Şehîr Abbas Efendi'ye gönderdiği cevapnâmedeki şu fıkra, beyhude değilmiş: "Hırs piri, tam'-ı Eş'abî, mizâc-ı bukalemun, kibr-i firavun, fikr-i Alkamî, kalb-i Mülcemî… Hep bir araya gelmiş ve yoğrulup bir hamur olmuş. Sonra da bu terkibiden huk-ı sîret ve insan-ı suret olarak bir olmuş ve içimize her nasılsa sokulmuş Dürzîlerden bir münafık olduğunu ve mükrîne uğramamaklığımız için ona karşı ihtiyatkârâne bulunmak icap edeceğini beyan ediyorsunuz.

[72] 17.yüzyılın şairi Sâbit'in Hüseyin Paşa'ya sunduğu kasidenin 79'uncu beytidir. Sonu "in'am" kelimesi ile bitmektedir.

Lakin kim olduğunu bildirmiyorsunuz. Bir de Mâbeyn'de her milletten var. Yalnız Dürzî yok. Eğer Dürzîlerden olduğunu yazmamış olsaydınız, herkesin hatırına gelen "Arap İzzet" idi.

İzzet: Horasan'da tarlası olanların ve merfû'ü'l-kalem zümresine mülhik bulunanların; yani mecnunların, meczubların, delilerin, divanelerin, budalaların, ahmakların medh ve zemmi indimde cidden arz ederim ki müsâvîdir. Ne medhlerinden müteşekkir ne zemlerinden müteessir olurum.

Bu zâtın tarlası değil, Horasan'da cesim bir çiftliği vardı. Hatta bir gün bir çam devirdi. Yangın kulesi devrilmiş kadar ortalığı sarstı. Sadası sultan-ı mahlû'un sem'ine yetiştirildi.

Osmanlı: Ne yaptı? Dinamit mi paylattı, ne oldu?

İzzet: Hayır, daha fena bir şey yaptı.

Osmanlı: Ne yaptı?

İzzet: Hacı Ali Bey'in odasında ve birçok züvvârın huzurunda Hevâyî'nin bir beytini tahrif ederek, yüzüme karşı okudu. Haysiyet-i zâtiyemi ihlal etti. Herkes bıyık altından gülüştü. Abdülhamîd'in de hoşuna gidip ve ezber edip bazı yanına gittiğimde o beyti okur ve beni kızdırıp gülerdi.

Osmanlı: O beyti biz de işitelim.

İzzet: Pek bî-edebâne olduğundan, teeddüb edip, lisâna almak istemiyorum.

Osmanlı: *Âb-ı pâke ne zarar vakvaka-i kurbağadan*

İzzet: Öyle ama şâyi' olursa…

Şecâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler[73]

medlulüne tamamıyla mâ-sıdk olurum.

Osmanlı: Şerefinize kasem ederim ki kimseye söylemem.

İzzet: Bana olan muhabbet-i kalbiyenizden dolayı, okursam fevka'l-gâye müteessir olacağını düşünmemek elden gelmiyor.

Osmanlı: Okumadan o teessür hasıl ve had-ı gayeye vâsıl oldu. Çünkü serverinizle mesrur, kederinizle mekdûr olacağım tabiidir.

[73] Koca Râgıb Paşa'nın divanındaki "söyler" redifli gazelin beşinci beytindendir.

İzzet: İşte o okuduğu ve sâmia-i kâinâtı telvis ettiği beyit:

Baban kelp oynatırdı bunca yıllar bulmayıp maymun

Sen ey çingâne İzzet ede bir ayı beğenemezsin

Osmanlı: Siz okurken hicabımdan işte terliyorum. Hiddetimden işte ne yapacağımı bilmiyorum. Ah! Sağ olsa da şimdi elime geçse, bilirim yapacağımı. Siz o anda hiç olmazsa elinizin tersiyle olsun ağzına çarpmalıydınız.

İzzet: Başa çıkacağımı aklım kesmiş olsaydı ve mevki de müsait bulunsaydı, hiç durur muydum; kan ederdim.

Bazı nâ-bercâ revişler kanlı eyler âdemi

Osmanlı: Bununla âlem, âbide bir kavga yahut gençlikte vuku bulmuş bir macera olsa gerektir.

İzzet: Muhtemel… Ancak macera çok olup, mürur-ı zaman cihetiyle tayin-i mevâki ve mahâl-i müşkil ve mahâl ve teşhis-i eşhâs ve efrâd dahi bu sebeple nâ-kâbil ve müstehîldir.

Hayâl olur ki serveri cihân değer

Zaman olur ki hayâli cihân değer

Osmanlı: هرکس بقدر همت خودکار میکند

İzzet: Tarâvet-civânî, servet-zindegânî, her şahsın kabiliyetine göre tecelli eder.

دار حق را قابلیت شرط نیست

Osmanlı: Lakin servet-i hayatı hüsn-i istimâl lâzım ve lâzib ve mevâki-i töhmetten tevakki vaciptir.

İzzet: بحر قلز مرازمرداری چه باک

Osmanlı: Bu misilli şahsınızı müdafaa zımnında îrâd buyurmamış olsaydınız kabul ederdik.

İzzet: Benim şahsım mukaddestir. Zira;

Şahsın isti'dâdı lütf-ı peykerinden bellidir

Kimyâ-yı kâbiliyet cevherinden bellidir[74]

[74] Nâilî-i Kadim'in divanında yer alan 71'inci gazelin matla beytidir.

Osmanlı: Kime göre?

İzzet: Evveli herkese, şimdi yalnız bana göre…

Osmanlı: Evvel ne idi, ne oldu şimdi?

İzzet: Evvel ne mi idi? Evvel devletin eli idi, dili idi, gözü idi, kulağı idi. Yıldız'da mâ-fevka'l-süreyyâ bir mevki-i mümtaz ihraz etmişti. Felekler mahkûm-ı fermânı, yerdeki melekler muntazır-ı ihsânı idi. Hâtif-i gayb bu beyit ile bana hitâb ederdi. Makam-ı izzeti tayin ederdi:

لقد حسنت بک الا یام حتس

کانت فی فم الدنیا ابتسام

Osmanlı: Şimdi

İzzet: Şimdi itibardan, inzârdan düştü. Kimse yüzüne bakmaz, eline almaz oldu. Yani kalp akçeye döndü. Şimdi hâtif-i gayb derekât-ı izzeti bu mısra ile tezlîl ediyor, tahsis eyliyor.

این زر قلب بهر کس که دهی باز دهد

Osmanlı: Herkes sizin gibi hak-kûy ve hak-şinâs değildir.

İzzet: ماکل بیضاء شحمه ولا کل سوداء تمرة

Ketm-i hakikatte bir fâide tasavvur etmem. Yalancılığı sevmem. Malayani şeylerle uğraşmam. Sürûrî Paşa gibi ben de istikamet davasında bulunmam. "Festekim kemâ umirt" âyet-i kerimesinin[75] nüzulünde aleyhisselam efendimiz bile mülahazaya daldı.

Merhum, erbâb-ı fazl ü kemâlden değildi. Lakin harikulade bir zekâya mâlikti. Taklîb-i umura muktedir ve hayrı, ayn-ı şer ve şerri, ayn-ı hayr göstermeye kâdir idi. Dühât-ı Etkrâk'tan madûd ve eşerr mevcud idi. Vükela şerrinden korkardı. Ulema İstanbul'da kaldığını istemezdi.

Osmanlı: İktidarını isbat edecek ne gibi şeyleri vardır?

İzzet: Hangi birini söyleyem, pek çoktur. Ez-cümle Midhat Paşa'yı Tuna vilayetinden azlettirmesi, büyük kolera zamanı letâifü'l-hayl ile bir caniyi kurtarması, ……. Paşa'nın[76]

[75] Hud suresinin 112.ayetinde geçmektedir. "emr olunduğu gibi dosdoğru olun" anlamına gelir.
[76] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

sadaretine ve sonra da azline sebep olması… Fitne ve füsundaki maharetine delalet ve isbat-ı müddeâya kifayet etmez mi?

Osmanlı: Acaba Midhat Paşa'yı nasıl azlettirmiş, caniyi ne suretle kurtarmış, …. Paşa'nın[77] nasbına ve azline niçin sebep olmuş?

İzzet: Müstakim Midhat Paşa Tuna valisi iken, Mürtekib Sururî de nâib imiş. İctima-i zıddeyn vaki' olmuş. Halbuki iki kardeş biri müstakim biri mürtekib olarak, bir kalem-rev-i hükûmette bulunsa, yek-diğerinden emin olamayıp imtizâc edemeyecekleri mücerrebü'l-umurdandır. Binaenaleyh, Sururî'yi oradan def' eder. Şu cihet ez-her cihet şâyân-ı Muhammeddir ki İslamlar yek-diğeri hakkında müfteriyâtta ve her nev'-i isnâdâtta bulundukları hâlde henüz mürtekibe, müstakim ve müstakime, mürtekib demiyorlarsa da bu gidişle diyeceklerdir. Çehre-i irtikâb için nikâb dokunmamış olmak gerektir ki mestûr kalan irtikâb nâdir, bilinmeyen mürtekib enderdir. Çünkü zaman oluyor ki âlûde-dâmen öküz gibi boynuzlarını gösteriyor. Vakit oluyor ki mürtekib merkeb gibi kulaklarını oynatıyor.

Sururî evliyâ-yı umur içinde Midhat Paşa'yı, Kıbrıslı Mehmed Paşa'dan başka seven ve tutan olmadığını anlayıp, ona göre planını tanzim eder. Kıbrıslı'ya tereddüdü olanlarla, dolayısıyla az çok münasebeti bulunanlarla, ülfet etmeye ve bâ-husus o zümreden bulunan ve ağzında bakla ıslanmayan mahûd Şeyh Fazlî'nin devam ettiği hanelere vesile bulup devam eylemeye başlar.

Bir gün Kıbrıslı'nın kayını Besim Bey merhum, Midhat Paşa ile adem-i imtizâcı sebebini sual eder. Şeyh Fazlî de orada imiş. Cemile olarak yanlarında macerayı güya der-pîş-i mülahaza ederek, garaza haml olunmak ihtimali olacağından bahisle, nazlanıp ve yapmacıklar yapıp söylemek istemez. Halbuki a'zam-ı emeli ve aksâ-yı maksadı ve oralara lâzım-ı gayr-ı müfârık gibi devamı fırsat-yâb-ı siâyet olmak ve her işittiğine bilâ-tahkik ve tedkik inanan Kıbrıslı merhumun kulağına yetiştirilmek için idi.

Meclis-ârâ "kibar nazlısı" meşhur dalkavuklardan Nihad Bey gibi Şeyh Cemal merhum gibi sahte bir tavr-ı azamet iktisâ ederek, nazlanmaya başlar ve o nazlandıkça ibrâm ve ilhâh da o nisbetle artar. Hürmet de tezâyid eder. Nihayet güç bela muvafakati istihsâl olunur ama be-şart-ı anki meclis emanet olup, beyinlerinde ser-zede-i zuhûr olan beynûnet ve muhalefet esbâbının mektûm tutulacağına ve harice tereşşuh-sâz olmayacağına dair "nakş-ı ber-âb" kabilinden teminat aldıktan sonra, şu suretle nâtıka perdâz, nifak olur.

[77] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

Midhat Paşa ile beynimizde hiçbir vazgeçti yoktu. Ben onun gibi faal bir vali aradığım gibi o da benim gibi umur-ı siyasiyeye müntesib ve gayr-ı mutaassıb bir naib arardı. Muhabbet-i milliyesine, vatan-perverliğine diyecek yoksa da evliya-yı umur hakkında bed-zebân ve son derece de Gambetta gibi esir-i şöhret ve şân olduğuna ve bilmem neden Kıbrıslı Mehmed Paşa'ya karşı fevkalade bir husumet beklemekte bulunduğuna mebni, bu hâl-i hüsn-i saytıyla telif kabul etmeyecek evzâın hudûsuna sebep oluyordu. Mesela Meclis-i İdare müzâkerâtı bitip, dağılacağımız sırada ve her ictimâımızın hitamında şu sözleri söylüyordu:

"Ey muhterem refiklerimiz, ey Bulgar kardeşlerimiz! Malumunuz olduğu üzere, vatan ve milletimizin terakkiyâtı için saatlerce müzâkereler ediyoruz. Güzel güzel kararlar veriyoruz ve İstanbul'a yazıyoruz. Lakin hiçbir semeresi, fâidesi görülmüyor. O Kıbrıslı çoban o Mehmed tayı, bu makamda kaldıkça yine göremeyeceğiz. O "kâbus-ı nuhûset" kalkmadıkça ve o "bünyân-ı cehalet" bâd-ı sarsar-ı kahrullah ile berbâd olmadıkça, saha-i medeniyette bizim için bir hatve ileri gitmek nasip olmayacaktır" der.

Müşarünileyhin bir yudum suyunu içmiş, bir dilim ekmeğini yemiş değilim. Lakin iffet ve istikametini ve devlet ve millete ettiği hüsn-i hizmetini bildiğim cihetle, gıyabi kendisine bir hürmetim, kalbi bir muhabbetim vardır. Bu sebeple sâir erkân ve vilayet gibi ben de müteessir oluyordum. Nasıl olmayalım? Bir vezir-i azamımızı Bulgarların hande istihzasına maruz mu bırakalım?

Artık sabır ve tahammülüm döğünerek parlamak için bahane aramaya başladım. Bir gün yine hitâm-ı mecliste son perde nakaratına başlamak üzere iken, sarık başımdan fırlayıp heyet içinde kendisini "cehîz ……. gibi donattım" der[78] demez Şeyh Fazlî "aman sancım tuttu, duramayacağım" deyip ve elini karnının üstüne koyup ve tespih boncuğu gibi iki büklüm olarak oradan fırlayıp, soluğu Kıbrıslı'nın yalısında alır ve kethüdasına bi'l-etraf macerayı ilave-i mütalaa ile nakl ve hikâye eder ve kethüda da aldığı gibi götürüp, paşasına satar. Ciddiyetle beraber merhum hadîdü'l-mizâc olduğundan bilâ-tahkik ve tedkik sıhhatine kâil olur ve o saat kayığını ısmarlayıp, Fuad Paşa ile Âli Paşa'yı gidip görür ve Midhat Paşa'yı iltizamından dolayı hata etmiş olduğunu itiraf eder. Onun üzerine çok sürmeyip Tuna'dan infisâli vuku' bulur.

Sururî Efendi'nin Manisa'da iki üç defa niyâbeti vardı. Bu cihetle İzmirlilere ne mal olduğunu tanıtmıştı. Sururî, istediği zaman gözyaşları dökerek ağlar, istediği zaman kendini pür-neşe göstererek gülerdi. Ağlatıp güldürmeye de muktedir idi. Akvâl ve efâlinde sahtelik

[78] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

şaibesi asla hiss olunmazdı. Taklidi, tahkikten asla fark edilmezdi. Lehçe-i güftâtında şiddet, mülayemet ictima' etmişti. Birinin aleyhinde idâre-i lisân etse bilmedikleri ve şahsını tanıyamadıkları hâlde, işittikleri ona hasm-ı can ve birinin lehinde tahrik-i zebân etse güzellik görmedikleri hâlde istima' edenler yolunda kurban olurdu.

Gelelim fıkra-ı saniyenin hikâyesine: İzmir'de Sururî'nin ihbâsından zengin bir adamın oğlu cinayetle mahkûm olur. Ne olursa olsun, "dostluk kantarla, alışveriş miskalle" bu adamın tahliyesi için akrabasından biri İstanbul'a gelip Sururî ile pazarlığı bitirir. O sırada büyük kolera İstanbul'da alıp veriyor. Vefat günde beş bini buluyor. Camilerde, kiliselerde dualar okunuyor. Fevc fevc duacılar "Lailahe illallah" nidasıyla ta-be-sabah sokak sokak dolaşıyor, âvâz-ı bülend ile çoluk çocuk ağlaşıyor. Acem kervanları gibi uzun katarlar teşkil eden tabutların gıcırtısı zehre-çâk-ı pir ü berna ve dehşet-figen-i dünya ve mâ-fî-hâ oluyor. Halbuki mahşerden bir numune olan bu hâl-i hevl-nâk Sururî'nin kasvîlât-ı iblîsiye ile başarmış olduğu ekmeğine yağ çalıyor. Tervîc-i merâm için işbu beliyye-i uzmâyı büyük bir fırsat addediyor. Musibetten istifadeye kalkışıyor. Binaenaleyh, böyle yapıyor.

Bir gece nısfü'l-leylde ağlayarak gecel ile haremden çıkıp ve uşağına feneri yaktırıp, komşusu olan Sadaret Müsteşarı Mümtaz Efendi'nin hanesine gidip ve efendiyi uykudan uyandırıp, şu rüyayı söyler:

Rüya

Bu cuma gecesi yatsı namazını kıldıktan sonra, evrâdımı tilavet ederken seccade üzerinde dalmışım. Hiç başıma gelmiş şey değildi. Hayya en ziyade yorgun ve uykusuz olduğum zamanlar bile yatağa girer girmez uyuyamam. Saatlerce döner ve hamam kurnaları sayar dururum.

Nazargâhımda bir pîr-i nûrânî-likâ peydâ, kavl-ı leyyin ile "seni aleyhisselam efendimiz istiyor; gel arkamızdan" diyerek beşâret-nümâ oldu. Arkasına düştüm, yolda ne sordumsa cevap vermedi. Nihayet bir kapının önünde tevakkuf etti ve solumda kapının iki kanadı birden açıldı. Girer girmez kapının kanatları kendiliğinden bir taraka-i hevl-engîz ile kapandı. Burası dört köşk-i muallayı, bir kasr-ı dil-küşâyı "lâ-ta'd ü lâ-tahsa"[79] eşcâr-ı tubayı ve birçok âb-ı revân-ı kevser-âsâyı müştemil idi. O heykel-i rûhânî beni huzur-ı fâiz olunur. Hazret-i Resulullah götürdü. İki cânib seni el-cevânib-i risâlet-penâhîde şeyhîn-i muhteremin, pîş-gâh-ı kudsiyet-i iktinâhlarında şâh-ı velayet efendimizle Osman-ı zî'n-nûreyn ahz-ı mevki etmişlerdi.

[79] Arapça "sayısız" anlamına gelmektedir.

Bu gece karanlık bir gece idi. Dîvân-ı fiyûzât-unvân-ı Habibullah'ta kandil ve fanus yoktu. Şems-i hakikat, ziyâ-yı mühr-i nübüvvet burayı ve arz ü semayı tenvir etmişti. Kemâl-i ta'zîm ve fahr-ı azîm ile mübarek pâ-yı arş-peymâ-yı risâlet-penâhîyi leb-i edeb ile telsîm ve tekbîl etmek üzere iken Arapça "bunu yapma, selam verir vermez, İslâm efdaldir" buyurdular. Bunun üzerine namazdaki gibi dest-beste olarak ayakta kaldım idi. "Tekrar ellerini aç ve ayakta durma, otur" diyerek şeref-sünûh eden ikinci emr-i Habibullah'ı yerine getirdim.

Ba'de adlin ümmet için dârında mucib-i felah ü saadet, zulmün dârında müstevcib -i zillet ve harâbiyet olduğuna dair birçok emsal-i maziye ta'dâd ve âyât-ı Kur'anî'ye ve ehâdîs-i nebeviye irad ve "İnnallahe ye'murukum en tueddul emanati ila ehliha" emr-i vâcibü'l-icâbesine[80] adem-i imtisalden dolayı hâl-i hazırı intikâd buyurdular.

"Hükm-i zâlimâne, zulm-i hâkimâne ile zâlimler, mazlum; mazlumlar, zâlim gösterildikçe ve 'emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker'e[81] riâyet olunmadıkça ve şu karşımdaki âbid-i ilahi ve zâhid hângâhı Mahmud bin Ali, İzmir Hapishanesi'nde kaldıkça, hastalık gibi, harîk gibi, zelzele gibi musibetlerden kurtulacağınız yoktur" buyurdular.

Lerze-nâk-ı dehşet olarak uyandım. Aleyhisselâm efendimizin gösterdiği zât-ı şerif, tahminen yirmi yirmi yaşlarında, uzun boylu, ela gözlü, güzel yüzlü, alnının ortasında nûr-ı siyahtan nişâne bir hâli mevcud ve şekil ve kıyafetinde alâim-i masumiyet meşhûd idi.

Mümtaz Efendi derhal giyinip ve arabasını hazırlayıp, bahçe kapısına iner. Üç çifte bir kayıkla, o vakit sadrazam bulunan Keçecizâde Fuad Paşa'nın Kanlıca'daki yalısına can atar. Sururî'ninki ca'lî, bunun telaşı ciddi idi. Hasılı bir kat daha âb ve tâb vererek, rüyayı söyler ve "bu kıyafette bir zâtın mevkuf olup olmadığını İzmir'den telgrafla soralım" der. Fuad Paşa derhal işi çakar ve "buna hâcet yoktur. Şu kıyafettaki mevkûf-ı cânîyi vusul-i telgrafta hapishaneden çıkarıp, malumat veriniz" diye yazar. Câni kurtulur, Sururî alacağını alır. Fuad Paşa, buna inanmadığını ve Sururî'nin açmazlarından bir açmaz olduğuna kat'en şüphe etmediği hâlde, "muvafakat etmemek lâzım idi" diyecek, ben ise "muvafakat zaruri idi" diyeceğim. Çünkü o sırada, yani koleranın bütün şiddetle hükmünü icra etmekte olduğu bir zamanda, rüya için "uydurmadır" demek, evliyanın kerâmetini, enbiyanın mu'cizâtını inkâr etmek gibi telakki olunarak, pek büyük bir tehlikeye eliyle kendini ilkâ etmiş olurdu. Tekfin ve telin olunurdu. Câni ise yine kurtulurdu.

[80] Nisa suresinin 58'inci ayetinde geçmektedir. "Şüphesiz Allah size emanetleri vermenizi emreder" anlamındadır.
[81] "İyiliği emretmek ve kötülüğü menetmek" anlamındadır. Kur'an'da sıklıkla geçer.

Merhum-ı müşarünileyh, ümmetin tabiatını, taassubunu herkesten iyi bildiği cihetle, tecâhül-i ârifânede bulundu. Zarîfâne ima ile iktifa eyledi. Berriyetü'ş-Şam'da Şirvânîzâde Rüştü Paşa delaletiyle hâk-ı pâyilerine takddim olunmuştum. Defaat ile iltifatlarına nâil olmuştum. Her sözü âyet-i mu'ciz gibi dil-hâh, her kelâm-ı hikmet-âmîzi uluvv-ı himmetine, sümüvv-i fıtratına birer güvâh idi.

ان الكلام لفى الفواد و انما

جعل اللسان على الفواد دليلا

Meclis-i fezâil enîsinin revnak ve şerefi hâlen gözümün önünde, Ayasofya kubbesi gibi tecessüm edip duruyor. Bazen şimşek gibi gözlerimi kamaştırıyor.

Gözüm kaldı Fuad'ın meclisinde

Hayatü'l-kalb var Îsâ deminde

Müşarünileyhin emr ü tavsiyesi üzerine pederim beni bir ay tahsil-i Avrupa'ya göndermişti. "Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsiaten"[82]

Sururî el-yevm ber-hayat bulunan kudemâ-yı vüzeradan teklifsiz görüştüğü bir zâta, "seni sadrazam yaptırsam, sen de beni şeyhülislam yaptırır mısın?" diyerek vaki' olan teklifine husulünü hariç az mekân görmüş olduğu cihetle, boş bulunup "peki" demiş olur. Sururî bunun üzerine paçaları sıvar, o adamın tâli'i de yardım eder. Hâsılı her ne yapmak lâzımsa ma'-ziyade yapar ve yakıştırır. Az bir zarfında müsned-i sadâreti uhdesine tevcih ettirmeye muvaffak olur.

Ne murad eyler ki olmaz evindeki rüşd ü sedâd[83]

Sururî de kendini şeyhüliaslam olmuş bilir. Safâyı hatırlayanlar gelip malihulyalara dalar.

Ol neşe kim talebdedir olmaz husûlde

Kulu bu gibi husûsâtta ma'kûsen ahkâmını icra edeceği ve belki insanı çıldırtacak dereceye getireceği malumdur. Vaktiyle çatlattığı akrabasından ve odasından bazıları da o aralık men gayr-ı resm gizlice tebrîkâta başlar. Lakin günler geçer, hafta geçer zuhûrât yok.

Nazlı cânândan haber yok, haber yok

[82] "Allah bol bol rahmet eylesin" manasına gelen Arapça ibaredir.
[83] Nef'î'nin Sultan Murad için yazdığı kasideden bir mısradır.
Doğrusu "Ne murad eyler ki olmaz sendeki rüşd ü sedâd" şeklindedir.

Nârdan eşedd olan intizâr besât-ı huzur ve rahatını cayır cayır yakmaya başlar.

ستبدی لک الایام ماکنت جاهلاً

ویأ نیک بالا خبیسار من لم تزود

ümidi ber-hava olur.

Bu böyle uzayacak değildi. Acaba teşebbüs etti de akîm mi kaldı; yoksa azizlik edip hiç oralarda olmadı mı? Hiç olmazsa şimdiye kadar bi'l-vâsıta olsun teşebbüsâtından malumat vermek lâzım gelmez miydi? Sadrazam olmazdan evvel iki günde bir haber gönderip, hatırımızı sual eder ve haftada iki üç defa taama davet eylerken sadrazam olalı ne arıyor ne de soruyor.

Ah elinden felek süst-i karar u ahdin

Etmedi bahtım ile ettiği vadi incâz[84]

Kendisini sadrazam yapmak için çalıştığımın nısfını nefsim için çalışmış olsaydım, hiç olmazsa bir vilayete vali de mi olamazdım" diyerek ve daha bin türlü bu gibi şeyleri hatırına getirip, kendi kendine mırıldanarak yanıp yakılmaya ve sabrı döğünüp paralanmaya başlar. Nihayet bir gece ba'dü'l-taam gidip sadrazamı görür ve ettiği taahhüdün teehhürü sebebini sual eder. O da "daha sırası gelmedi" cevabını verir.

Sururî: Taahhüdümüz, mukavelemiz böyle mi idi?

Sadrazam: Taahhüd kâbil-i icra olan şeyler içindir; muhalefet için değildir.

Sururî: Mevûd himmetinizi sarf ettiğiniz de mi olmadı?

Sadrazam: Tali' müsait olmadı. Himmet ne faide…

Sururî, "سکت الفاً و نطق خلفاً" darb-ı meselini îrâd ederek, kemâl-i hiddetle kalkıp hanesine gelir. O Sırada tesadüf-i garbiyeden olarak siyasi mühim meseleler tahaddüs etmişti. Kalkar Abdülhamîd'e hitaben ve sadaret için ……. Paşa'yı tavsiye ettiğinden dolayı vaki' olan hitâbiyyâtını itiraftan bir müzekkere yazar. Kendisinin kitâbeti yoktu fakat kan alacak damarı teşhis ederdi. Sultan-ı mahlû' da münşiyâne ta'bîrât ve kelimâttan asla hazzetmezdi. Hakkı da var. Çünkü anlamazdı. Bunu Sururî de biliyordu. Müzekkere-i mezkûre Yeni Cami'deki arz-ı hâlcilerin şunun bunun için yazdıkları âvâm mektupları kabilinden, kaba saba sırf Türkçe ibareleri câmi' ve hâvi ve Fârisî ve Arabî lügati gayr-ı muhtevi idi.

[84] Nef'î'nin Muhammed Paşa'ya sunduğu kasidede yer almaktadır.

Zikrolunan müzekkerenin hâtimesindeki "Mısır gibi Suriye kıt'ası da elden çıkarılma isteniyorsa, azl olunmayıp sadarette bırakılsın" şu fıkranın "semmü'l-sâe" derecesinde hayz-ârâ-yı husul olan tesiratı üzerine derhal infisaline irade-i seniyye şeref-taalluk eder. Sözü uzatmayalım. İnfisâli ittisalden kolay olur.

Osmanlı: Hakikaten yaptığı şeyler tarihe yazılacak garâib-i ahvâldendir. Şeytan, insan şekline girip içimize karışmış olsa idi bundan ziyade bir şeyler yapamazdı. Bu adam isti'dâdını hayra sarf etmiş olsaydı, millete büyük hizmetler yapardı. Kendisini görmedim, bilmem… Oğlu Nazif nâ-pâkî bilirim. Soğukkanlı, kerân canlı mütekebbir ve gayr-ı muktedir, meziyetsiz bir herif-i nâ-şeriftir.

İzzet: Sururî, Manisa mutasarrıfı iken tüccardan birisinde beş yüz lira alacağı olan ehibbâsından biri oraya gelir ve kendisine misafir olur. Dört beş gün sonra medyunu celp edip, "bu senet sizin midir ve senetteki beş yüz lira borcunuzu mu'terif misiniz?" diyerek sorar. Odasındaki mühür kendisinin mührü olduğunu ve beş yüz lira borcunu üç gün sonra tesviye edeceğini beyan edip gider. Lakin tesviye etmeyip, muhâveleye ve "mahkemeye müracaat etsin" demeye başlar. Bunun üzerine tekrar celp edip kendisine bidayet, "istinaf-ı temyiz hakkın, hakikatin tezahürü içindir başka değildir. Sen huzur-ı hâkimde yani huzurumda, borcunu ikrarla üç güne kadar tesviye edeceğini beyan ettin. Bunun artık tabakat-ı muhâkemeden geçmesine icap kalmadı. Ya borcunu tesviye edeceksin yahut hapishaneye gireceksin" der ve iki saatin içinde parayı tahsil eder. Barekallah, Rahmetullahı aleyh…

Osmanlı: Pek hoşuma gitti, pek güzel yapmış. Pek âdilâne bir hüküm. Keşke hukuka ait işler hep böyle yapılsa, senet üzerine hüküm olunsa, muâmelât-ı umumiyece fevka'l-gâye fevâid ve muhsinâtı ve terakkiyatı mûcib ve teşkilat-ı adliyeden beri ahz ü i'tâca devam etmekte olan emniyetsizliğin derhal emniyete munkalib olur. Üç dört yüz kuruş şunda bunda matlubâtımız vardır. Muhâkeme müracaat etmekten mürüvvetlerine bırakmayı daha hayırlı gördük. Çünkü iş tabakat-ı muhâkemeden geçip, katiyet kesp edinceye kadar, beş on sene geçer ve birçok da mesârif vuku' bulur. Sonra da ya alınır ya alınmaz. Burası de meşkûk…

İzzet: Mehâkim-i hukukiye muhtac-ı ıslahtır. Usulü tebdil olunmalıdır.

Osmanlı: Senede merbût-ı matlûbâtı ve kontratoya bağlı muamelatı sürüncemeye düşürmemeli ve bunlar için asla itiraz kabul etmemeli ve derhal hükmünü vermelidir.

İzzet: Avukatların bazısı, bazı insafsız hekimlere benzer. Zengin bir adam buldular mı kaz gibi yolarlar. Ellerinden kurtulmuş yoktur. Birisi hastalığı, birisi davayı âhir ömrüme kadar uzatır. Allahü Teala düşmanlarımı bile bunlara muhtaç etmesin.

Osmanlı: Âmin

İzzet: Gazetecileri de yabana atmayalım. Zira bunlar hekimlere, avukatlara rahmet okutmaya başladı. Kimi diri diri beni mezara sokmak, kimi kanımı içmek istiyor.

Kimi der ki öldürüldü kimi der ki nime nime

Elime bir gazete alıp atf-ı nazar ettiğimde, ya hakkımda isnâd olunan bir fıkraya yahut aleyhimde icat ve ihtira edilen bir cümleye tesadüf olunarak vücudum berg-i bîd gibi lerzân ve gıll ü gaştan âzâde olan kalbim mânend-i cinân canı duçar-ı debdebe-i helecan oluyor. Ah şu lisân matbuatından bir kere kurtulmuş olsaydım! Başka bir şey istemezdim.

Osmanlı: Bu sizin için tasa edecek meselelerden değildir.

İzzet: Neden?

Osmanlı: Çünkü birdenbire tahvîl-i lisân ettirmek kâbil olmasa bile, ağızlarını kapamak mümkündür.

سخن اخر بدهن میکنرد موزیرا

سخنش تلخ نخواهی دهنش شیرین کن

İzzet: Ne yapmalı?

Osmanlı: Kesenin ağzını açıp, matbuatın ağzını kapamalı.

İzzet: Fi'l-vaki' böyledir. Zira hallâl-ı müşkilât ve kâdiye'l-hâcât olan ak akçe, kara gün içindir. İcab edenlerle muhabere ediniz. Ne kadar lâzımsa, o kadar kredito tensîb edeceğiniz adamın nâmına açalım.

Osmanlı: Îcâbâtına bakarım ve karîben iktiran edecek netâyic-i hasenesinden malumat ita eylerim. Bunun için asla endişede olmayınız.

İzzet: Emin olayım mı?

Osmanlı: Hem emin hem müsterih olunuz.

İzzet: Allah sizden razı olsun. Son nefeste iman selameti versin.

Osmanlı: Cenâb-ı Hak da tez günde tez saatte makamınızı cennet edip, sizi saadet-i uhreviye ile kâmrân buyursun.

İzzet: İstanbul'daki şirk-i hafi ashâbı ne hâldedir?

Osmanlı: Bunları bilemedim, kimlerdir?

İzzet: Mürâîlerdir.

Osmanlı: Mürâîlere müşrik mi derler?

İzzet: Mümin diyecek değildirler ya!

Osmanlı: Niçin müşrik diyorlar?

İzzet: Evliyâ-yı umuru ta'abbüd-gâh-ı âmâl ittihaz ettiklerinden dolayı

Osmanlı: Ruhu şad olsun. Bizim Acem Remzi Baba'nın bir beyti hatırıma geldi.

İzzet: Okuyunuz.

Osmanlı:

Çok zâhid-i mürâîyi gördüm senin gibi

Kandil sirkat eyledi Beytü'l-harâmdan[85]

İzzet: İşte, mürâîler böyledir. Aferin, Baba Remzi ne güzel söylemiş.

Osmanlı: Alamet-i farikaları olmadığı cihetle bunlara dair malumatım yoktur.

İzzet: Acaba meşrutiyet üzerine taraftarlık ber-taraf oldu mu?

Osmanlı: Hayır, olmadı.

İzzet: Taraftarlık kalkmayınca ortalık düzelmez.

Osmanlı: Üç kelimenin "t"leri ne vakit kalkarsa, taraftarlık da o vakit kalkar.

İzzet: Hangi üç kelimenin?

Osmanlı: Hatırın, katırın, tarafın

İzzet: Bunlar hiç kalkar mı?

Osmanlı: Bunlar kalkmazsa o da yerinden kımıldamaz luk gibi yerinde kalır, vesselam.

[85] Remzi Baba'ya ait olduğunu İbnülemin Mahmud Kemâl İnal da kaydetmektedir.

İzzet: Bizim de kusurumuz taraftarlık idi değil mi?

Osmanlı: Lakin sizinki paralı, bunlarınki parasız…

İzzet: Hukuk zayi olduktan sonra, onun paralısı da parasızı da birdir. Ne farkı vardır? Rüşvet hukukun ziyâını yani haklıyı haksız, haksızı haklı çıkarmaya sebep olduğuna binaen şerren ve nizamen memnûdur.

Osmanlı: Bu umur-ı malumeden olup, mevzu-ı bahs olacak ve münazara kapısı açacak şeylerden değildir. Ancak bu üç "t"li kelimelerin medlulünde muhtefî olan semmden akreplerin kuyruğundaki, yılanların dişindeki zehirden ziyade hazer olunmak lâzımdır. Çünkü her biri başlı başına manevi birer kuvve-i gâliye teşkil ediyor. Muarızlarına her biri ejderha-yı Musa gibi hücum eyliyor.

İzzet: Ne gibi?

Osmanlı: Katırın çiftesi gibi. Hiç yediniz mi?

İzzet: Tahminen kırk elli sene evvel cânib-i İran'dan nakl-hâne etmiş olan milli ve Şikeftî aşireti beyinlerinde olan uygunsuzluğun ıslahı ve tehdîd-i hudûd olunup, iskânlarının icrası zımnında tayin olunan komisyon maiyetiyle oraya gitmek üzere Halep'e vusulümüz günü, müstakbelin içinde râkibi İran Devleti Şehbenderi Mirza Şükrullah'ı düşürmüş olan esteri tutayım derken, attığı çiftenin rüzgârı ağzıma rast gelerek iki dişimi kırmış ve beni aylarca esir-i firâş edip, istifaya mecbur eylemişti.

Bu vaka-i elîme gününden beri böyle kalabalık yerlere girmemeye ve kargaşalık zuhur edecek ve silah sesi işitilecek ve kim vurduya gidecek mahallerde tevakkuf etmemeye ahd ü misak eyledim. Birincisinden ibret aldığımdan, ikincisi siyasi bir darbeye hedef ve top yolunda mahûd can-ver Fehim Paşa gibi telef olmamak için Recâizâde şair-i sencîde makâl merhum Celal Bey'in;

Yükletmeli rahtı bir himâra

Azmetmeli başka bir diyara

kavliyle âmil oldum.

Osmanlı: ضاقت عليه الارض بر حبها

İzzet: Tereddüt ve hayretim isabet ve Avrupa'ya hezimetim ayn-ı kerâmet oldu.

Osmanlı: Kaçmayaydınız ne olurdu?

İzzet:

Ol ene'l-hak kûy-ı tevhîdim ki feyz-i aşk ile

Dârıma bir dâr olur mansûr mansûr üstüne

medlulüne mâ-sıdk olurdum.

Osmanlı: Çok şey sizi de geştenîlerin adâdiyine mi idhâl ettiler?

İzzet: Etmediler. Lakin ederler diye korktum, kaçtım.

Osmanlı: Tevehhüme itibar yoktur.

İzzet: Öyle ama tilki tilkiliğini anlatıncaya kadar, pusat elden gider.

Osmanlı:

Hüseynî-meşreb ol bir cân için havf ü recadan geç

Fazâ-yı Kerbelâ-yı aşka var merdâne merdâne[86]

İzzet: Kerbela'da ne işim var? Gidecek olsam hacca giderim.

Osmanlı: Şimdiye kadar gitmeli ve îfâ-yı fariza-i hac-ı şerif etmeli idiniz.

İzzet: Niyetim Hicaz demiryolunun hitamında gitmek idi.

Osmanlı: Râtib Paşa'nın zamanına müsadif olsaydı hem ziyaret hem ticaret olurdu.

İzzet: Hiç olmazsa on bin liralık hediyesini alırdım. Bu elde birdi. Bunun lamı cimi yoktu.

Demler ol demler idi zaman ol zaman idi[87]

Felek, o kuş yumurtası kadar binlerce yakutları, zümrütleri, kabuklu fındık tanesi kadar yüz binlerce incileri, daha neleri neleri muhafaza eden o altın yuvasını da dağıttı.

Âşiyân-ı bülbül oldu lâne zâg ve zagan

Bu bahşet âbâdı gördün mihnet âbâd eyledi

Osmanlı: Yine gidebilirsiniz.

İzzet: Esbâb-ı malûmeden dolayı cesaret edip gidemem.

[86] Namık Kemâl'in -âne" redifli gazelinin ikinci beytidir.
[87] Fevrî'ye aittir.

Osmanlı: Tebdil-i şekl ve kıyafetle gitmek mümkün olamaz mı?

İzzet: Su-i tabir ise de mahalli olduğu için söylüyorum. Ne şekil ve ne kıyafete girsem, damgalı merkep gibi tanırlar. Bir de her farizayı eda ettik de yalnız bu mu kaldı!

Osmanlı: Burası da böyle…

İzzet: Malum-ı hakâyık-şinâsîleri olduğu üzere, vaktiyle bizler senelerce uyuduk. Lakin müterakkıb fırsat olan zaman uyumamış. Biz cenâbları kurt görmüş merkep gibi gözümüzü yumduk. Lakin kuşça canımıza su-i kastetmek ve murdar kanımıza girmek isteyen i'kâb zaman, bî-aman gözlerini dört açıp yummamış bir hamlede bizi çil yavrusu gibi dağıttı.

من تجی براسه فقط ربح

mazmunu hasbihâlimiz oldu.

Osmanlı:

Niçin ey putum uyursun nazar etmeyip semâya

Erişir icâbetullah seheri olan duaya

İzzet: Buna civar ve hem-ayar add u şumâr olunacak derecede Arapça bir beyit vardır. Yalnız îrâd olunacak makamlarında tehallüf âşikârdır.

Osmanlı: Nasıldır?

İzzet:

یا راقد اللیل مسرورا یاوله

ان الحوادث قدیطرقن اسحارا

Osmanlı: Zemini başkadır ama biri birine hem-serdir.

İzzet: Öyledir

Osmanlı: Demincek bi'l-münâsebe "damgalı merkep gibi tanırlar" buyurmuştunuz. Bu teşhis eski zamana aittir. Şimdi bunun da hükmü kalmadı. Şimdi damgalı damgasız, damgasızı damgalı yerine koyup sevk-i sultanîde haraç ve mezad satıyorlar. İt izini kurt izine karıştırıyorlar, kimse farkına varmıyor. Varanlar da sesini çıkarmıyor.

İzzet: Ne gibi?

Osmanlı: ……’da[88] satılan ve kısm-ı külliyesi tebdil-i mevsim ve hava gibi tahavvülâta uğrayan hârâ çiftliği hayvanâtı misilli, bunların içine zât-ı âliniz de katılmış olsaydınız kimse teşhis ve tefrik edemezdi.

İzzet: Bunun müdürü sâhir, mâhir ve ilm-i ihfâya kâdir midir?

Osmanlı: Öyle olsa böyle yapabilir miydi!

İzzet: Sihre itikadınız var mıdır?

Osmanlı: Vardır ve sihrin vukuu nakl ile sâbittir.

İzzet: Nasıl sabittir?

Osmanlı: Hak Teala buyurur ki “yuallemûne’n-nâse’s-sihr”[89] hatta Hazret-i Resulullah (sallallahu aleyhi vesselem) bir Yahudi avradının sihriyle müteessir oldular. Evvel sihri bir câhın ka’rinde bulup çıkardılar. Çıkardıkları cihetle ol arıza vücud-ı şeriflerinden zâil ve o anda Muavvezetân âyet-i kerimesi nâzil oldu.

İzzet: Acaba sihri nerede tahsil etmiş?

Osmanlı: Babil’de

İzzet: Kimlerden teallüm eylemiş?

Osmanlı: Hârût ve Mârût’tan

İzzet: Fâidesi var mı?

Osmanlı: Pek çok

İzzet: Ne gibi

Osmanlı: Her ne tasavvur ederse, okuyup üfledi mi fi’l-hâl oluyor. Bir gün nefsini bir tane buğday tasavvur eyledi. Bir de ne göreyim, o anda bir tane buğday oldu. “Biteyim” diye tasavvur eyledi, bitti; “pişeyim” dedi derhal pişip ragîfü’l-Arap[90] oldu. Lakin irticâiyûna mahsus duayı unutursa, kırk sekiz saat ceza olarak temessül ettiği şekil ve heyette kalıyor. Bir gün “çarpa olayım” dedi. Maraş-kârî, sırmalı, takımlı, Muşlu ma’hûd Bahrî Paşa gibi kele kulak yerinde fakat genç ve dinç, güzel bir Bağdat merkebi oldu. Arası bir iki saat geçerek rücu duasını der-hâtır edemediği anlaşıldı. Binanenaleyh, üstüne binip çala kamçı Salihiye’ye

[88] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[89] Bakara suresinin 102’nci ayetindendir. “İnsanlara sihri öğreterek” anlamına gelir.
[90] “Arap pidesi, ekmeği” manasına gelir.

gidip, oradaki işlerimi tesviye eyleyip avdet eyledim. Vakt-i merhûnunda hâl-i asliyesine rücu ve hulul eyledi. Keşke o hâlde kalaydı, her vakit binerdim; bahçelere giderdim.

İzzet: Bizim vaktiyle yapmaya cesaret edemediğimiz şeyleri şimdi Arap'ta hazzı olmayan böyle âdi adamlar selemü's-selâm yapıyorlar.

Osmanlı: İstanbul oldukça temizlendi ise de vilayetler eski hâldedir. Fi'l-vâki' ilan-ı meşrutiyet meşrua üzerine sevâbık-ı ahvâliyle, mezalim taaddiyâtıyla lisâna gelmiş herifler korkup sûrâh-ı ihtifâya çekildilerdi. Lakin arası çok sürmeyip yine meydana çıktılar. Her biri bâni-i bünyân-ı istibdâd iken şimdi kendilerini ser-halka-i cemiyet göstermeye çalışıyor ise de bu hâlin devam etmeyeceği ve yılan gibi başları ezileceği tabiidir.

İzzet: Ulûm-ı garîbe inkâr olunmaz. El-yevm Trablusgarp'ta Şeyh Küntî nâmında bir adam var imiş. Altın çıkarırmış. Ehl-i havastan imiş. Oraya gidip gelenlerin cümlesi bunu tasdik ediyorlar. Lakin sizin buyurduğunuz daha tuhaf. Acaba külhânî şimdi nerelerdedir, hangi cehennemde gezer?

Osmanlı: Basra vilayeti baytar müfettişliğine tayin olunduğunu işittim. Lakin gidip gitmediğini bilemiyorum.

İzzet: Zât-ı âlinize mahremâne bazı şeyler söylemek istiyorum.

Osmanlı: Zaten hepsi daire-i mahremiyette cereyan ediyor. Şimdiye kadar vuku' bulan müzâkerâtımızın en ehemmiyetsizi bile kemân-keş sırrı gibi mektûm tutuldu.

İzzet: Fi'l-vâki' öyle oldu. Bir de Bektaşi sırrı vardır. O nasıl şey?

Osmanlı: Bektaşi olmadığım cihetle sırrına vakıf değilim.

İzzet: Turuk-ı aliyyeden hangi tarike müntesipsiniz?

Osmanlı: Rifâi tarikine intisabım vardır.

İzzet: Halep'teki Rifâizâdeleri tanıyor musunuz?

Osmanlı: Bu aile-i muhteremeyi, bu kabile-i necibeyi kim tanımaz ki ben tanımayayım. Mücerret ziyaret ve tecdîd-i rabita-i tarikat maksadıyla iki üç defa Halep'e gittim idi. Bu hândân "kadim" ve bi'l-cümle erkânı sahib-i kalb-i selîm ve mâlik-i tab'-ı kerim olduğu cihetle hakikaten şehr-i şehîr-i şuhbânın şeref ve ziynetidir. Muttasıf oldukları fezâil-i ahlakiyeden dolayı umumun muhabbetini, hürmetini, itimat ve emniyetini kazanmış ve Adlîzâdeler, Çelebizâdeler gibi şimdiye kadar bunlardan bir karınca bile incitmemiştir.

İzzet: Bunlardan başka eşrâf-ı mühliyeden kimlerle görüşüldü?

Osmanlı: Ekseriyesiyle görüşüldü. Bazılarının davetine de misafir olduğum hâne sahibinin muvafakat ve müsaadesi üzerine icabet olundu. Odalarının mefruşatı pek âdî ve sade ve eşyâ-yı fâhire ve ve nâdireden insilâh-ı külli ile münselih ve âzâdedir. Bunu merak edip sordum ve sebebini de anlayıp cidden müteessif oldum.

İzzet: Zât-ı hamiyet-simâtınızı müteessir eden sebebini muhlisiniz de anlamak arzu ederim.

Osmanlı: Çend sene akdem, Ârif Paşa namında bir açgözlü vali olarak Halep'e gelir. Her yerde yaptığı gibi burada dahi mütehayyizân ve mu'teberândan davetler istemeye "yüz ister" başlar. Fakat yalnız davetle de kanaat etmez. "Mübarek" diş kirasını asla unutmaz. Gittiği mahallerden eli boş olarak çıkmaz. Her gördüğü şey de hoşuna gider. Ya kendi uşağına "şu eski maden kâseyi kaldır" yahut o sahibine "şu asılı seccadeyi yadigâr olarak gönder" dermiş. İşte o zamandan beri selamlık odalarında göze çarpacak eşyâ-yı fâhireden ketb-i nâdireden hiçbir şey bulundurmuyorlarmış.

İzzet: Pek ta'yîb etme bunu, hep yapardık.

Osmanlı: Sizlere yapmazdınız deyyân var mı ya! Siz bir şey isteyip de vermeyen olursa husumet edip, mahvına kadar yürürmüşsünüz.

İzzet: Bunu kimsen işittiniz?

Osmanlı: Urfa Mutasarrıf-ı Esbakı Edhem Sabri Efendi'den

İzzet: Evet, bu doğrudur. İstanbul'da iken arabasında görüp beğendiğim bir çift Macar haycanını istedim idi. Ne buyurursunuz diriğ edip cevap-ı red verdi. Belki Arnavut damarı tutmuştur. Mülahazasına mebni bir hafta kadar sabır edip kitabet-i hususiyemde istihdam ettiğim …….. Efendi'yi gönderip tekrar istedim. Hatta esmânını kabul ederse gönderirim diye söylettim. Yine göndermedi. Bu pek gücüme gitti. Adeta izzet-i nefsime dokundu. Çünkü arabasıyla koşumuyla maa'l-iftihâr takdim eder ümid-i kavisinde idim. Bu sebeple hasbü'l-beşeriye kendisine buğz ettim, kin bağladım. Hakkım da var ya… Bir müddet sonra Halep'e defterdar oldu. Ahz-ı intikam, icrâ-yı merâm için fırsat el verdi. Hem tam fırsat…

Vilayetin müzayekalı zamanında bâ-irade-i seniyye mevcut sandığı istedim. "Tehlike melhuz olduğundan gönderemem" cevabını verdi. O saatte azlolunup gazetelerle de teşhir edildi. Lakin bazı taraftan mahremâne verilen malumata nazaran Avrupa'ya firar edip, oradaki Meşveret gazetesiyle neşriyatta bulunacağı anlaşılıp, arası çok geçmeksizin hak sükût olarak

Urfa sancağı mutasarrıflığına tayin olundu. Eğer hayvanları vermiş ve biraz da fedakârlık da bulunmuş olsaydı, rütbe-i vezâretle birinci bir vilayete vali olurdu ve şekil ve kıyafeti valiliğe yakışırdı. Makamını doldurdu. Hatta bu araba hayvanları meselesi için tepişimizden evvel bir gece kablü'l-taam bendehânenize gelmiş idi; memnun oldum ve kendisini de memnun edecek surette izzet ü ikram ettim ve vecâhetinden dolayı bi'l-bedâha sâdır olan ve tebşirât-ı maneviye kabilinden telakki olunan şu "menşur-ı vezâret yakışır veçhine Sabri" mısraını yazıp tebriken kendisine hediye ettim idi. Daha ne yapayım, canımı da mı vereyim!

Osmanlı: Müşarünileyh Urfa'da büyük hizmetler etmiş, çok zamanda yapılamayacak âsâr-ı umrân ve terakkiyi az zamanda yapmış. Şeh-râh-ı istikametten de serimû ayrılmamış, o tarihe kadar Urfa'ya böyle müşkül-küşâ-yı umur ve mesaisi meşkûr bir mutasarrıf görmediğini Urfa'nın eşraf ve muteberânı maa'l-kısm beyan ediyormuş.

İzzet: Halep'te nasıl vakit geçirir ve kimlerle görüşüyordunuz?

Osmanlı: Her gelişimde Rifâîzâdelere misafir olurdum ve orada kendi evimden ziyade rahat ederdim ve her sabah da bir kütüphâne-i faziletten gidip istifade eylerdim. O âlim-i âlem-kemâlâtın emsalini görmedim.

لیس علی الله بمستنکر

ان یجمع العالم فی واحد

Bizim Hâfız Şâkirler, Suaviler edebiyatta bu fâzıl-ı zû-fünûna şâkird bile olamazlar.

Akla mağrûr olma Eflatun-ı vakt olsan eğer

Bir edîb-i kâmili gördükte tıfl-ı mektep ol[91]

Şairin tarif ettiği edib-i kâmil ve edib-i fâzıl işte böyle olur. Arabîü'l-ibâre müellifât-ı müntehabesi cümle-i cemilesinden olarak kaleme aldığı mükemmel ve mufassal Halep tarihi karîben âlem-i matbuatı tezyin edecektir.

İzzet: Bu cevâhir-i kemâlât ile memlû-kulzüm marifet kimdir?

Osmanlı: Gazizâde Şeyh Kâmil Efendi Hazretleri'dir.

İzzet: Böyle zevât-ı muhteremenin vücuduyla iftihar olunur.

Osmanlı: Muhlisiniz yarın Mısır'a gidiyorum. Şimdilik elveda…

[91] Nefî'nin divanında yer alan 83'üncü gazelin ikin beytidir.

İzzet: Allah selametler versin. Kısmet olursa bendeniz de karîben oradayım.

Osmanlı: O malum

İzzet:

Bir kapı bend ederse bin kapı eyler küşâd

Hazret-i Allah efendi Fâtihü'l-ebvâbdır[92]

Iyd-ı Milli

Bu ruhlu ıyd-ı milli için şekersiz, kurbansız bir bayramdır denilmesin. Zira şeker bayramı gibi şekerleri, kurban bayramı gibi kurbanları vardır. Bunun helvayânı daha elezz ve enfes ve bunun kurbanları daha mükerrem ve mukaddestir. Buna ne şüphe!

Bu şerefli ıyd-ı millinin kahraman millet "Niyazi" neriman-ı hürriyet Enver Beyler tarafından tertip ve tanzim olunan mükemmel ve muntazam büfesinde hab-ı vatanla mevsuf ve meali-i umur ile melûf bütün Osmanlılar nimet-i cihan-kıymet-i hürriyetle mütelezziz ve mün'im oldu. Barekallah, ne büyük hizmet ne güzel nimet…

Bu şanlı ıyd-ı millinin otuz bu kadar seneden beri "gurup" edip, biz Osmanlıları zalâm-ı mezâlim ve meta bir istibdat içinde bırakmış olan neyyir-i hakikat Hareket Ordusu kumandan-ı zî-şânı ve bütün Osmanlıların mahbûb ve vicdanı Şevket Paşa Hazretleri'nin gayret-i fârukî-pesendâne ve dest-berd-i haydarânesiyle guyûm-ı gumûmu ve kesafet-i humûmu parçalayarak, küsuf-ı nâ-pezir bir suretle ve kemâl-i şaşaa ve azametle ebrek-i evkât ve eşref saatinde tulu etti. Fetebârekallah zehî muvaffakiyet

Bu revnaklı ıyd-ı milli anasır-ı müteferrika-i Osmaniyeyi merkez-i uhuvvette cem' ve tevhid ve rabıta-i müsavat ile meşrutiyet-i meşrûayı takviye ve temhîd etti. Edecek ya!

Bu azametli ıyd-ı millinin kurbanları olan şühedâ-yı hürriyetin nam-ı nâmîleri ve hidemât-ı meşkûre-i can pareleri hafıza-i milletten çıkmayacağı ve tevârih-i umumiyenin en şanlı sahifelerini tezyin edecektir. Cenâb-ı Hak ve feyyaz-ı mutlak hazretleri ervâh-ı mukaddeselerini şâd ve aile-i muhteremelerini saadet-i hâl ile dil-şâd buyursun. Bu şetâretli ıyd-ı milli, Padişah-ı Nev-câh ve Şehinşâh-ı Adalet-iktinâh Sultan Mehmed Han-ı Hâmis Hazretleri'nin bi'l-şevketi ve'l-iclâl ve bi'l-saadeti ve'l-ikbâl şeref-vuku' bulan cülus-ı

[92] Lâedri'ye ait olan beytin aslı şöyledir:
Bir kapı bend ederse bin kapı eyler küşâd
Hazret-i Allah'dır mâlik-i Fâtihü'l-ebvâb

hümayun isabet-i makrûn tâcidârıyla bî-had ve bî-hesap şeref ve şân iktisâb eylemiştir. Bu tabii ve bir emr-i bedihidir.

Yaşasın Millet-perver Padişahımız

Savn-ı samedânî ile ıydeyn-i muhteremeyn gibi her türlü avârız-ı maddiye ve maneviyeden masûn olan bu mutlu ıyd-ı millimiz fâtiha-i fütûh terakkiyât ve hâtime-i mezâlim ve kaydiyât olduğu cihetle her türlü tazim ve tebcile lâyık ve bi'l-cümle icraat-ı sabıka ve lâhikaya faik bulunduğundan, işbu meşrutiyeti istihsâle muvaffak olan fedâkârân-ı erbâb-ı vicdane her an ve zaman arz-ı şükran-ı bî-payan ve elimizden gelse yollarına îsâl-i nakdîne-i can eyleriz.

Bu kadirdânlık bütün Osmanlılar için vecibe-i zimmet ve lâzıme-i insaniyettir. Var olsun meşrutiyet-perver şehinşâhımız efendimiz hazretleri…

Zeynelâbidîn Reşîd

Malumat Gazetesinde Münderiç Makale-i Âcizânem

"Ne Büyük Şeref"[93]

Bismillahirramanirrahim!

Emvâc-ı tufan-ı havadis ve tahdîş-i ezhânı mûcib bin türlü ehâdîs içinde kuvve-i mefkûrem temkinini muhafaza ve fer'in asla mütâbe'at-ı tabiyesini mülahaza edemeyerek Sefine-i Nuh'un on iki kısma münkasım olduğunu ilan etmiştim.

Trabzon Kumandanı Saadetli Ahmed Hamdi Paşa Hazretleri'nin takriz-i âlileri de bu yoldaki ilana mübtenî idi. Halbuki hazret bir gemi yaptı; donanma çıkarmadı ki… Biz de mukabilinde filo tertip edelim. Binaenaleyh, Sefine-i Nuh bir kıt'adır lakin bir filoya mukabil bir orduya muadildir. Hükmü bahrda, berde cârîdir. Mevcud sefinelerin içinde bundan güzeli yoktur. Karanın tuğyanından, denizin tufanından masûndur.

Ervâh-ı enbiyâ hâfızı, himmet-i evliyâ müstahfazı olduğundan muarız her kim olursa dur-baş gayret-i Allah ile soluğu Fizan'da yahut adem-âbâd-ı nisyânda alır.

روی بازا مدنت نیست جو رفتی رفتی

böyle mukaddes sefineye keştibân, halife-i Resulullah'tan başka kim olabilir? Böyle mübarek sefineye, böyle mukaddes keştibân yakışır.

[93] Malumat mecmuasının 5 Eylül 1312 tarihli 52'nci sayısında neşredilmiştir.

Gelmemiştir böyle şehinşâh-ı âdil âleme

Cümle tarih-i selef hâtır-nişânımdır benim[94]

Bir peygamberin halife-i zî-şânıdır ki Hazret-i Nuh mühr-i nübüvvetinde zerre deryâ-yı ilimden bir katredir.

Mihri döndürdü yolundan mâhı kıldı sîne-çâk

Mucizâtı söylenir kişver-be-kişver rûz u şeb[95]

Sefine iki kuvvete mâliktir. Biri ruhani diğeri siyasidir. Lakin hazret-i keştibân-ı âli-şân her iki kuvveti câmi'dir. Saltanat-ı rûhâniyesi makâm-ı Mahmûd, imâm-ı evliyadan, şevket-i cismâniyesi dergâh-ı lâ-mekân-penâh-ı kibriyâdan müfevvizdir.

Rûhâniyet cihetiyle kürre-i arzda bulunan bütün Müslümanların mukaddes imamı, siyaset cihetiyle bütün Osmanlıların mülk-i âdil-i hümâmıdır. Devletli başında cevher-i ruhü'l-Kudüs'le murassa tâc-ı Hüsrevi lemeân ediyor.

Âsumân-ı devletin hûrşîd-i kudsî pertevi

Bezm-gâh-ı şevketin Cemşîd-i hûrşîd efseri[96]

Ya Rab! Ne hassiyet-i iksir-i a'zama mâlik padişah-ı vilayet-penâhtır ki tenezzülen hâke nazar-endâz olsa, zer-i kâmilü'l-ayar olur.

Ya Rab! Ne şehrâh-ı Huda-pesend-i müstakime sâlik ve künûz-ı hikmetü'l-hukuka mâlik şehinşâh-ı kerâmet-i iktinâhtır ki terahhumen haşb-ı mesnedeye atf-ı nigâh-ı iltifat buyursa, tuba misal kesb-i şeref ve itibar eder.

Manevi ne garip hükm-i tesir-mürur, bezm-gâh-ı şevketi kâmil de olsa nâkıs; maddi ne acayip hüsn-i tesir, makbul-ı bârgâh-ı devleti nâkıs da olsa kâmil olur.

Zeynelâbidîn Reşîd

Ne Azim Denâet

Malumat gazetesinin 52 numarasında mahsul-ı fikr-i mefsedetini okuduk. Kâmil-i iştiyak ile ve olanca kuvvetinle dalkavukluğu deruhte ettiğin bir reis-i melanet-enîsin fikr-i

[94] Nedim'in divanında yer alır.
[95] Fehim Kadim'in divanında peygamber için kaleme alınan kasidenin 31'inci beytidir. Aslı şu şekildedir:
Mihri döndürdün yolundan mâhı ettin sîne-çâk
Mucizâtın söylenir kişver-be-kişver rûz u şeb
[96] Nefî'nin Sultan Osman'a ithaf ettiği kasidedendir.

hâinânesinin kurbanı olmağa az bir şey kalan belde-i bî-letâfeti cihetiyle Sefine-i Nuh'a teşbihte hata etmemişsin. Mevcud sefinelerin içinde bundan güzeli yoktur. Karanın tuğyanından, denizin tufanından masûndur. Ervâh-ı enbiyâ hâfızı himmet-i evliya müstahfazıdır. Fakat muarız her kim olursa, lütf-ı hamîdi ile ber-murâd olup ancak hıfz ve imarına çalışan her hamiyet-mend-i gayret-i câsis ile soluğu Fizan'da yahut adem-âbâd-ı ka'r-ı bahrda alır. Böyle mübarek sefineyi ancak o senin tağındığın keştîbân, telvis ve tahrib ile iftihar eder.

Eğer hakikaten cümle tarih-i selef-i hatır-nişânın ise şu beytin birinci mısraında sarf ettiğin "âdil" kelimesi yerine zâlim, gaddar, denî sıfatlarından birini kullanmalı idin. O mürted, halifesi olduğunu iddia ettiğin ulu'l-azm peygamber-i zî-şân (sallallahu aleyhi vesselemi) "çuldan çıkmış bir Arap" bütün âlemi kendine bend etmiş. "Ben bir padişah olduğum hâlde, teb'amı kendime itaat ettirmekten âciz mi kalayım?" diyerek, haşa tahkirden çekinmiyor. Ulviyet ve kudsiyetine âlemi iman ettirmeye çalıştığın rezil, daha geçenlerde Lord Salisbury gibi diğer devletin başvekiline yazdığı tezellül-kârâne istirham ve ilticânâmesiyle kaderini tenzil, zâtını terzil etmekten çekinmiyor.

Ey fahrü'l-müfsidîn! Reşîd-i yezîd! Agâh ol ki Cenâb-ı Hallâk-ı Lem-yezel " لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم" ile tavsif buyurarak halk edip ne hikmete mebni ise içlerinde senin gibi Abdülhamîd avenesi bed-tıynetleri de bulundurduğu insanlara bir ihsan-ı mahz olmak üzere inzal buyurduğu "لاریب فیه هدی للمتقین" olan kitab-ı mübininde "تحن نقص علیک احسن القصص" ferman-ı celiliyle bazı vekâyi' ve kıssa nakl ve rivayet buyurması ibâdından sâhib-i kabiliyet olanlarının tehzîb-i ahlakı içindir. Yoksa senin gibi melâînin fesahat ve belagatına bütün cihanın hayran olduğu nasûs-ı Kur'aniyeden birini ve ez-cümle "Bismillahi mecrâhâ" âyet-i celilü'l-kadr-ı menziletini[97] sermaye-i makâl-ı ittihaz ederek ibâdullahı ve bâ-husus ümmet-i Muhammed'in safvet-i kalbe mâlik olanlarını ıdlâl ve ifsâda cüret-yâb olması için değildir.

O kâfir-i bî-dinin tenezzülen nazar-endâz olduğu hâkın zir-i kâmilü'l-ayar olmasına taht-ı nezaretinde bulunduğu yirmi senelik bir müddet zarfında çiçek çıkarmış acuze yüzüne dönen gülşen-saray vatanı, terahhumen atf-ı nigâh iltifat buyurduğu haşb-ı mesnedenin tuba misali kesb-i şeref ve itibar etmesine de sâye-i teveccühünde hâlâ makhûren Serendib'te menfi bulunan a'râbı ve Taif'te şehid edilen Midhat Paşaları ve emsalini göstere idik, bu iddialarını daha ziyade kuvvet ve metanetle isbât etmiş olurduk. Öyle ya, o bî-çare a'râbiyenin evvelce hakikaten o padişah tarafından mazhar-ı teveccüh ve iltifat olduğu ve hatta bir kılınç

[97] Hud suresinin 41'inci ayetinde geçmektedir. "Yüzmesi de Allah'ın adıyladır" anlamına gelir.

ve bir de nişan ile taltif buyurulduğu için kemâl-i gayret ve metanetle İngiliz'in Mısır'a taarruz eden askerine mukabele etmiş ve sonra gördüğü tazyik ve uğradığı havf ve dehşet sebebiyle yine o mahrum-ı heba tarafından âsiliği ilan olunmuş ve o mazlum Midhat'ın da millet-i muazzama-i İslamiye'nin min indillah mezmûm olan esaretten kurtulması için Kanun-ı Esasi'yi tesis ettiğinden mazhar-ı teveccüh-i iltifat olarak, hile ile Taif'e nefy ve orada şehid edildiği hâlde vefatına kanaat-ı kâmile hâsıl edebilmesi için başı, buzlu sandık içerisinde huzura getirilmiş olduğu hemen cümlenin malumudur.

Hâsiyet-i iksir-i a'zama mâlik padişah-ı vilayet-penâh şehrâh-ı Huda-pesend-i müstakime sâlik ve künûz-ı hikmetü'l-hukuka mâlik şehinşâh-ı kerâmet iktinâh etmiş! Ne hâcet yef-alu mâ-yürîd ve mâ-yeşâ, lâ-yahti ve lâ-yemût, hâlik-i Osmaniyân, Rabb-ı âlemiyân, devreden küfrünü daha kısa keserek yorulmamış olurdun.

Ey zeyne'l-müşrikîn! Hamden sümme hamden Cenâb-ı Hallâk-ı Lem-yezel Resul-ı Rabbü'l-müteâl sayesinde bu gibi hezeyanlara inanmayacak hakikat-bînân-ı vatan az değildir. Fi'l-hakika makâlâtında henüz misli görülmeyen mübalağalar bulunduğundan baksad-ı ber-istihza olduğu zannolunmakta ise de her taraftan ateşlere yanmakta bulunan vatan-ı aziz için en ziyade hatır-nâk olan böyle bir zamanda, ahalimizin kısm-ı a'zamını teşkil eden saf ve sade dilân takımını ıdlâl ve ifsâd edebileceğinden nur-ı İslamiyet'le müşerref ve hamiyyet ve milliyet ile muttasıf isen kendi ifadelerini kendi kaleminle tekzîb etmeyesin. Gerçi İstanbul hezeyânnâmeleri, bu maksadı ifaya kâfi değil iseler de erbâb-ı namus ve diyanetin saika-i hamiyyetle neşrettikleri Paris'teki Meşveret, Londra'daki Hürriyet, Mısır'daki Mizan gazetelerine müracaatta hür ve serbestsin. Ve eğer sen de hakkıyet-i hâle vukufu olmayan sebük-mağzândan isen (ki cümle tarih-i selef hatır-nişânımdır benim. İddia ki bakılırsa bu ihtimal pek çürük kalır.) Fî-mâba'd saçı bitmeden eytâmın gözü yaşıyla tedarik olunacağı düşünülmeyerek, mahzâ bir külah-ı mülevves kapmak maksadıyla kaleme alınmış bu gibi hezeyanlara müstağfir olmak icab eder.

İmza

……..[98]

İfade-i Mahsusa

Hezâbir-i evlâd-ı vatandan bir sahib-i irfânın sevkiyât-ı vicdaniye ve ilcâât-ı hamiyet-mendânesiyle kaleme alınmış olması lâzım gelen sureti bâlâya mankûl işbu imzasız varaka-i

[98] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

itirâziye her ne kadar aleyhimde ise de esrâr-engîz muhteviyatını muhıkk ve makul gördüğüm cihetle tayinden sarf-ı nazar edemem. Allahu a'lem bi's-savâb…

El-Seyd Zeynelâbidîn Reşîd

Takriz

Bu bir fülk-i edebdir nâ-hudâsı feyz-i rabbânı

Muvâfık nisbeti keşti-i Nuh'a işte bürhânı

O tahlîs etti tûfân-ı belâdan cins-i hayvânı

Bu temin etti tuğyan-ı fenadan mülk-i irfânı

Trabzon vilayeti mahkeme-i istinaf müddei-i umumiyesi münşi-i bî-nazîr Saadetli Galip Beyefendi'nin şemse-i tâk-ı belagat olan işbu takriz-i bî-himmetâ ve kıt'a-i garrâsına "zevrak-ı Sefine-i Nuh" diyeceğim ve fâtiha-i fütûh-ı ittihâz edeceğim geliyor.

Bu zevrak-ı mukaddesiyet cihetiyle sefineden muteber değilse de masnu-ı hüsn-i tabiat yek-pare bir cevher-i zî-kıymet olduğu cihetle, bî-bahâ ve bedel ve sefine buna nisbetle sade güzeldir.

Sahib-i Sefine Darbazzâde Zeynelâbidîn Reşîd

Kartvizit sureti

Ferik Ahmed Hamdi Paşa (On Dördüncü Trabzon Fırkası Kumandanı)

Nazar-gâh-ı edîbânelerine

Saadetle birader-i ekremim efendim hazretleri,

İsmi gibi cesimi de yekta ve müstesna olan Sefine-i Nuh'un kamaralarını, anbarlarını, güvertesini tamamıyla seyr ü temaşa eyledim. Her ciheti, her kısmı şâyân-ı takdir ve tahsîndir. Çünkü binası menin, zemini latif ve şirindir. Hemen Cenâb-ı Mevlâ-yı Müteâl hazretleri tam bir filo donanma demek olan on iki kısmın itmam ve ikmâline muvaffak-ı bi'l-hayr eylesin; âmin.

26 Mayıs sene [1]311 *[7 Haziran 1895]*

Kumkuma'nın Tetimmesi

Baban handanından Abdullah Paşa'nın Musul'a vusulünden bir iki saat evvel Veys Paşa'ya gönderdiği mektubun sureti

Saadetli Efendim Hazretleri,

İnşallah-i teala hak-ı âlilerinde hayırlı olacağından mersûl kılınan bir kıt'a emrnâme-i hazret-i serdar-ı ekremiyenin mütalaasından keyfiyet-i malum-ı seniyyeleri olacağı gibi çakerleri mah-ı hâlin yirmi birinci günü yevmü'l-Cuma li-eclü'l-mülakat Musul'a muvasalat-ı âcizi olacağının ma'a't-teessüf keyfiyetin hâk-i pâ-yı seniyyelerine arz ü işarı lâzımeden olduğu ol bâbda emr ü irade hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 19 Haziran sene [12]75 *[1 Temmuz 1859]*

Abdullah

Saadetli Efendim,

Musul ahalisinin mizâcları bir başka tavırda olup, mihâl-i sâireye gayr-ı makîs olmak ve öteden beri ahali-i İslam ile reayası beyninde adâvet-i azîme bulunmak cihetiyle yek-diğerinden emniyetleri olmadığı ve her bir iki mah zarfında bir defa İslam'ın reaya ve reayanın İslam aleyhinde bazı havadis neşretmek adetleri iktizasından bulunduğu beyanıyla şu aralık ya Musul'dan kaldırılmış olan taburun yine mahalline iadesi veyahut yerine şişhâneli iki bölüğün tayin ve azamı ifadesini havi vârid olan tezkire-i resmiye-i şerîfeleri meali malum-ı hulûsûri olmuştur. Beyandan müstağni olduğu veçhiyle Sâye-i Şevket-vâye-i Hazret-i Şâhâne'de teb'a ve ahalinin nimet-i adalet ve merhamet-i seniyye-i padişahîden mütena'im ve mütelezziz olmaları cihetle, işbu tezkire-i resmiyenizde serd ve beyan olunan eşyanın fiilen icrası şöyle dursun, zât-ı vâlâlarından ve bu mahzuru beyandan muradınız dahi zamirinizde kurmuş olduğunuz kendi entrikanızın tervici için bu lakırdıyı müceddeden ihdas ve meydana koymuş olduğunuzda ve bu vakt-i naz-gehte bunun ne derece ağır olduğuna aklınız dahi ermemiş olduğunda şüphem olmayıp, her ne ise işbu cisimsiz olan mahzurun bir daha meydan-ı mübâheseye gelmemesi ve Sâye-i Kudret-vâye-i Cenâb-ı Zıllullahî de böyle şeylerin bu havalide vuku' bulmayacağı, sizi bile kandırmak için infisâlinizle hâsıl olacağından, yerinize mîr-i mîrân-ı kirâmdan Divaniye Kaymakamı Sâbık Saadetli Abdullah Paşa bu kere bâ-buyuruldu-ı senâveri mutasarrıf-ı kaymakamı nısb ve tayin kılınarak, ol tarafa i'zâm ve isrâ ve asâlet-i memuriyeti hususu dahi Der-bâr-ı Şevket-karâr'a arz ve inha olunmuş olmağın bi-minh-i teali paşa-yı mumaileyhin oraya vusulünde iyâlet-i mezkûre umur-ı mülkiye ve maliyesinin paşa-yı mumaileyhe terk ve tevdiiyle devr ü teslim kaidesinin

icrasından sonra Dersaadet'e dahi azimete mezun bulunduklarını beyan-ı siyakında tenmîk-i nemîka-i senâveriye ibtidâr olunmuştur, efendim.

Fi 17 Haziran sene [12]75 *[29 Haziran 1859]*

Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi

Musul Mutasarrıfı Saadetli Veys Paşa'ya

Saadetli Efendim,

Musul mutasarrıflığı uhde-i saadetinize bâ-irade-i seniyye tevcih olunmuş olmasıyla bunun nez'i yine emr ü ferman-ı hümayun hazret-i şâhâneye menût olduğuna ve halbuki infisâliniz hakkında ber-gûna emr ü irade-i seniyye olmadığına mebni halen Musul mutasarrıflığı uhde-i şerîfenizde olduğundan, Musul'a avdetle kemâkân icra-yı emr-i memuriyete mübâderet ve müdâvemet eylemeniz emr ü ferman Cenâb-ı Padişahî iktiza-yı âlisinden olmağla ve beyandan azade olduğu üzere sunûf-ı ahali ve teb'a-i şâhânenin mezalim ve tadilinden ve hüsn-i vikayesiyle umur-ı memleketin mihver-i lâyıkında idare ve cereyanı Nezd-i Âli-i Hazret-i Mülûkâne'de matlûb ve mültezim bulunmağla muktezâ-yı dirayet ve reviyet-i zâtiyeleri üzere herhalde hüsn-i ifa-yı vazife memuriyete itina ve dikkat eylemeleri siyakında şukka-i muhibbi terkim kılındı.

Fi 22 Rebiü'l-Evvel sene [1]276 *[19 Ekim 1859]*

Mehmed

Taktata mürettibinin pederi Van Eyaleti Mutasarrıfı Mehmed Veys Paşa merhum tarafından biraderi Salih Rıfat Bey'e gönderilen mektubun suretidir

Bu hafta postasında dahi ber-gûna emrnâme-i sâmîlerine dest-res olamadım. Lehü'l-hamd ve'l-minnete vücud-ı âcizânem sıhhat ve afiyet üzeredir. Van ahalisi gibi tembel ve amel-mende adamlar görmedim. Hatta on kadar temiz cevâmi' olduğu hâlde, derununda namaz kılmak şöyle dursun, ezan-ı Muhammediye bile kıraat olunmuyor. Bu cihetle dünkü gün mecliste müftü ve nâib ve aza-yı meclis ile evkâf müdürünü bulmuştum ve ezan perdesinde ağzıma geleni söyledim. Nihayet söz ve onun dârü'l-cehl hükmüne girmiş ve buna sebep cümlesinin adem-i takdim ve ihtimamlarıyla beraber vülât ve mutasarrıfîn-i sâlifenin dikkatsizlikleri bulunmuş olduğuna intikal ederek, Hıristiyan'ın elan muntazam altı bâb mektepleri olduğu hâlde, İslam çocukları çarşı ve mahalle aralarında ceviz ve kaydırmak oyunlarıyla vakit geçirmekte oldukları beyan olundukta müftü efendi onların, yani

Hıristiyanların hocalara mahsus melce tertîb olunmuş maaşları vardır. Bizim hocalara "vazife olmadıkça nasıl mektep açılabilir?" diye verdiği cevabına mebni, derhal kayd-ı evkâfa müraaat olundukta yalnız Mustafa Paşa vakıflarının tedrise mahsus olarak on beş bin kuruş kadar senevî tertibatı olup, mebâliğ-i mezbûreyi ömründe "ebced, hevvez, kelemen…" dememiş[99] bir takım cühhâl ekl ü bel' etmekte oldukları tebeyyün ve tahakkuk ederek, pek aşırı mahcup olduklarından, şu akçe ile bir derun şehirde ve bir de bağçeler arasında iki bâb mekteb-i rüştiye küşadına karar verilmiştir. İnşallah, şuraca bir eser-i hayr olacaktır. Erzurum, Van'a altmış saat olduğu hâlde, postayı götürüp getirenler piyade oldukları hâlde, yirmi beş günde gelemiyorlar ve esna-yı rahta dört arşına kadar berf olduğunu haber veriyorlar. Dünkü gün aldığım postada bizim Reşîd Ağa ile Van tahrirat kitabetine memur olan efendi Dersaadet'ten çıkalı otuz beş gün olmuşken, henüz gelemediler. Velhasıl telgraf olmadıktan başka dahi bu suretle ağır geldiğinden merak-ı âcizâneme dokunmaktadır. Hâl bu minval üzere iken, gelen postalarda beklediğim zevâttan tahrirat çıkmaz ise, nasıl can sıkılacağı muhtac-ı tarif ü beyan değildir. Muammer Beyefendi'nin gözlerinden öperim. Mîr-i mumaileyh yazı yazmağı unuttu mu? Hiç tahriratı gelmiyor. Artık burası adeta zevzekliğe çıkıyor. Hasılı beher hafta mîr-i mumaileyhten mektup beklerim. Herhalde ihsan ve ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 17 Receb-i Şerif sene [1]279 *[8 Ocak 1863]*

Mehmed Veys

Edib-i meşhur Kemâl Bey'in Taktata mürettibine göndermiş olduğu mektup suretidir[100]

Reşîd Beyefendi'ye

Birader,

Hele 14 Şaban tarihli mektubunu aldım da biraz canımın sıkıntısı geçti; ama bütün bütün geçmedi. Çünkü "bir adım yürüse …….[101] nazından" tarifinin mâ-sıdk-ı sahihi olan Melik musibetiyle bundan bir hafta evvel gönderdiğim mektup hâlâ eline vasıl olmamış; ama "vasıl olmamakla ne olur" diyeceksin. Ya rakı göndermiştim, onu almamışsın. Cevdet Paşa'ya pür-tumturak-ı hoş-eda bir mektup göndermiştim. Onu almamışsın. Hele tavsiyeye ben hayliden hayli itina etmiştim. Her ne ise, şimdiye kadar almışsındır. Ha işte, rakıyı gönderdik. "Kıbrıs'ın kafkaritlerine benzetme" diyorsun. Burada da kafkarit varmış. Çıktığı

[99] Ebced harfleridir.
[100] Fevziye Abdullah Tansel tarafından yayımlanmıştır. (Tansel: 48-49)
[101] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

vakit gönderirim de utanırsın. İkinci mektup zâyi' olmuş olmayacak. Çünkü üçüncü dediğim mektubumdan evvel bir kâğıt yazmaya başlamıştım. Sonra Melik'le gönderdim. Artık edib-i azam ile tahrir-i muazzam efendilerimizin kulaklarını, boynuzlarını sallayarak meydan-ı neşriyatta gösterdikleri etvâr-ı acîbeden ben ürküyorum. Mübarekler galiba harunda[n] değil, gölgelerinden olsun korkmuyorlar. Allah belalarını versin! Evsaflarıyla telvis-i kalem edip durmaya ne hâcet! Avni Bey'in gazelinde ben o kadar büyük bir meziyet göremedim. Yine kulkuluyla, gamzesiyle mülemma bir şey. Yarım saatte beni sıkıntıya koştu. Yani çalıp alma bir nazirecik söyleyiverdim. Zannederim pek fena değildir. "Taşıyor hüsn-i beyan ağzımdan…" demiştim ya… Avni Bey'in "cellad" beytinde ne letafet var ki, nazireni neşretmemeye sebep olmuş?

Sözde darb-ı mesel îrâdına söz yok ama

Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel[102]

Halkın bin yıllık bildiği, söylediği bir lakırdıyı, vezne sokmak bir meziyet midir? Hem zaten o fikir, yani "âleme cellad lâzım olmak" kaidesi yanlıştır. Ben başka türlü bir "cellad" beyti söyledim. Daha ziyade mutabık-ı hakikat ve edeptir sanırım. Gazelde güya her yoldan, her şiveden bir beyit söylemek lâzım imiş. Biz de o kavle ittiba' ettik de bir beytimizde tasavvuftan bile bahs eyledik. Niyazi'nin bendini görmedim. Çünkü Ceride-i Havadis aldığım yok. Böyle şeyleri, kenarına bir ufacık işaret ile göndersen ne olur? Niyazi için pederle Selanikli Hengel(?) ne desin? Olsa olsa "هم میدهد هم تصوف می کوید" derler.[103] A kardeş, bî-çâre ……..den[104] ne istersin! Sukâte-hân-ı üdeba ile yalnız o mu tayyüş ediyor? Bir saf-dil çocuk. Memul ederim ki terbiyesi de kâbildir. Pederiniz geldiğine ve hususuyla arada olan bürudet-i bî-mananın bertaraf olduğuna o kadar memnun oldum ki şairliğim tutacak da bir tebrikname söyleyeceğim. Kendisine olan mektubumu lütfen verir misin?

Kardeşin

Kemâl

Birader,

Mektubunuz geldi. Hediyelere teşekkür ederim. Pederimizin eteklerini öperim. Buranın ihale-i a'şâr meselesi adeta rezalete bindi. Elbette tafsilatı oraca mesmu' olmuştur. Ârif Efendi'nin idarece olan fenalığını bilmem. Fakat bizim büyük pederin iltifat-dîdelerinden

[102] Nâbî'ye aittir.
[103] "Hem şarap verir hem de tasavvuftan bahseder" anlamındadır.
[104] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

olmak hasebiyle, bana pek ziyade hüsn-i muamele ediyor. Mustafa Naili Efendi'ye selam ederim. Niçin mektup yazmıyor? Ben topu şehir tarikiyle iki mektup almış, cevaplarını da yazmış idim. Bâkî, dua…

Kardeşin

Kemâl

Kezâ

Birader,

Mektubun geldi. Melfuf kâğıt, eğer tensip edersen, sahib-i Harabat'a göstermek için yazılmıştır. Bari çatlıyor, iyice çatlasın.

Kardeşin

Kemâl

Edib-i Müşarünileyhin Veys Paşa'nın Kâtib-i Hususiyesi Avni Efendi'ye gönderdiği mektubun sureti[105]

İzzetli Efendim,

Tahrirat-ı aliyyenizi aldım. İstanbul'dan bize hiç mana ve münasebeti olmadığı halde iki saat göndermişler. Sizin saatin bozulduğunu bildiğimden, birini ve bir de gelen kalemtıraşın birini hediye etmek isterdim. Şimdi şehre gidecek adam zuhur etti. Eşya Nuri'de, Nuri meydanda yok.

Bizim buradaki nâzenin, gittikçe tuhaflaşıyor. Külli ayıbından maada, paşa efendimize parlak parlak iftiralara da başladı. Güya kendisi oradan hareket ederken "Kemâl hakkında riayet et. Fakat kaçıyorsan senin kafanı dibekte ezerim!" demiş. Herif galiba Veys Paşa'yı İbşir Paşa zannediyor da lisânlarına lakırdı isnad ederken bu yolda sözler buluyor. Sersem ne bilsin ki benim kaçacağım mutasarrıf paşa hazretlerinin hatırına bile gelmez. Her ne hâl ise… Allah encamını hayreylesin. Korkarım ileride bir mesele zuhur etmesin.

Canım efendim, mutasarrıf paşa efendimiz, bizim işler yoluna girdiğine dair bir tebşirnâme göndermişler idi. Fakat içinde tafsilat yok. Acaba İstanbul'dan alınan cevapnâmenin suretini veya mealini öğrenmek mümkün müdür?

[105] Tansel: 302-303

Hüseyin Efendi'ye bu mektubu getiren bî-çârenin ne derece magzûr olduğunu bilirsiniz. Burada cumhur cemaat hakkında bir şefaatnâme tertip olunuyor. Şefaatnâme gelinceye kadar, siz oraca hakkında isticlâb-ı merhamete inayet buyurursanız feka'l-gâye memnun oluruz. Ağa hazretleri zabitlerden yüz bulamadığı için daha bize fiilen alışamıyor. Köylere çıkacakmış. Fakat kendi burada değilken, şayet firar edersem, mesul olmaktan korkarmış da paşa efendimizden istizâna karar verirmiş; heyhat… Ahmed Efendi, Hacı Efendi arz-ı hulûs ederler. Mehmed Efendi[ye], pek kolaylıkla selam gönderemem. Fakat buraya teşrif ederlerse, "şeş kapısını bağışlarım" diyor. Memuriyet-i cedîdelerinin karîbü'l-husûl olduğuna umûmen memnun olduk. Yalnız sizden ayrıldığımıza müteessifiz efendim.

Kemâl

Şair Ziya Paşa'nın henüz paşa olmadan Veys Paşa'ya gönderdiği mektubun suretidir

Lütfen ve ihsanen tesyîr buyurulan inayetnâme-i âlileriyle tenvir-i bâsıra-i ibtihâc ve melfuf ıslahatnâmenin mefâd-ı dil-nişînini istihraç etmeye muvaffak oldum. Velev pek az müddette olsun bu tarafta hâk-i pâ-yı sâmilerine kesp eylediğim ubudiyet-i hakikiye bu vecihle yâd-ı güzâr olacağımda şüphe ettirmediğinden nâil olduğum taltiften ziyade rey-i âcizânemin isabetinden memnun oldum ve bu hâli mahz-ı hezâyân olarak, taht-ı mecburiyette yazdığım eğlence makulesi birkaç akvâl-i perişan-mealin ıslahı zımnında Nevres Efendi Hazretleri gibi bir zât-ı maarif-simâta ihtiyar-ı külfet ettirmeye mebzul buyurulan himem-i behiyyeleri den'i bir taraftan teyit etmekle eğer burada iken hâl-i dervişânelerini görmemiş olsaydım, hemen dünyalık tedarikine bunca meşakı gurbeti ihtiyar eylediklerini unutup, memnuniyet-i hâsıla-i kemterânemi lisân-ı hâl ile beyan için yakın zamanda mülakat-ı seniyyeleri duasını âverde-i zebân-ı ihlas edecek idim. Lakin bu firkat-i muvakkateye istirahat-ı daimeler için tahammül etmeye ve bu suretle ara sıra ihsannâmeleriyle tesliyet-bahş-ı dil-i bî-karar olmağa bi'z-zarûre razı olurum. Lakin Allah vere pek uzamasa… İhsan buyurulan lütfnâmede birkaç gün daha Bağdat'ta bulunacakları işar buyurulmuş olmasına nazaran arîza-i abîdânemin ol tarafa vusulüne değin merkez memuriyet-i behiyyelerine azimet buyururmuş olacakları ve bu cihetle efendi-i mumaileyh tarafına şifahen tebliğini niyaz edeceğim teşekkürâtın vaktiyle ifa buyurulamayacağı mülahazasıyla onun için dahi muhsussen bir teşekkürnâmecik yazıp, açık olarak leffen takdim eyledim. Hükm ü meali tensib-gerde-i rey-i sâibleri olur ise bir aralık efendi-i mumaileyh nerede ise, oraya irsal buyurulması ve bu makûle ihsanlarının ardı kesilmemesi rica-yı mahsus için takdim-i teşekkürnâmeye cüret eylerim. Ol bâbda ve herhâlde mürüvvet ve ihsan benim kendi efendim hazretlerinindir.

Fi 5 Şevval sene [12]74 *[19 Mayıs 1858]*

Kâtib-i Mâbeyn-i Hümayun

Abdülhamid Ziya

Haşiye: İhsannâme-i âlilerini getiren kapı çukadârına cevap için tacil ettiğine hâmişte muharrer olan ferman-ı âlilerinin infazına vakit olmayıp, ancak bi-lütfihi teâlâ bugünlerde ruhü'l-kuds ile mülakat olundukta hem irade-i seniyyelerini birine getirir ve hem de ne vahy-ender ise beraber yazarım. Şükr olsun, şimdi evveli kadar vahşiliği ve hulf-ı vaadi yoktur. Az çok insaniyete yanaşmağa başladı bakalım.

Kezâ

Harput Mutasarrıfı Veys Paşa'ya

Hâk-i pâ-yı şâhâne için bir esb aratmaktayım. Kâmil Efendi, sizde iki esb bulunduğunu söyledi. Eğer sahihen emsalsiz şeyler ise, birisi taraf-ı âcizânemden ve biri dahi tarafınızdan takdim olunmak ve bizimkinin bahâsı irice tesviye olunmak üzere keyfiyetin ve mikdar-ı bahasının bâ-telgraf işarına himmet buyurasınız.

Fi 14 Rebü'l-âhir sene [12]87 *[14 Haziran 1870]*

Kâtib-i Mâbeyn-i Hümayun

Ziyaeddîn

Münşi-i Meşhur Kenan Bey merhumun Veys Paşa'ya gönderdiği mektubun suretidir

Maruz-ı bende-i mahsuslarıdır ki

"Kusurum olsa da mu'tâdın üzre afva mazhardır" mısraı mukaddeme-i kaziye-i itizar ve istifa olduğu hâlde, bir müddetten beri takdim-i cevap ve ref'-i ruk'a-i muhâleset meabda ser-zede-i zuhur olan kusur-ı zaruriyyü'l-sudur-ı bendegânem için taleb-i afv ederim. Mahdum-ı inâd-ı mu'tâd-ı men'amâneleri beyefendi dün gece bendehanelerine gelerek, kendisine hitâb-ı sevâb ve çâkerlerine itâb olmak üzere almış olduğu tahrirat-ı aliyye-i kerimânelerini irae ve ibraz eyledi. "Bunun ibârâtı zâhiren nevâzşikârâne olmakla beraber, mazmûnâtı sakamkâtâne idiğinden, ona teessüf etmedim" desem yalan söylemiş olur isem de ser-satr-ı behcet-şatrı ez-dil ve can-ı intizar ettiğim ve her şeye müreccah bildiğim müjde-i âfiyet-i men'amânelerini havi olmasıyla def'-i teessür ve Cenâb-ı Hakk'a büyük büyük teşekkür eyledim. Mîr-i mumaileyhin büyük odada ikame-i muvakkatesi her nasılsa bir

yanlışlığa tesadüfünden naşi ve mamafih, yakın günde telakki-i mâ-fâte nısb-ı nefs-i iktidâr olunacağı bedihi olmağla, burasını temin ve ebnâ ve kerek hak-ı âcizânemde ve gerek onun hakkında teveccühât-ı âliye-i kerem-kârîlerini rica eylerim. Bâkî, emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 13 Recep sene [12]73 *[9 Mart 1857]*

Kenan

Kezâ

Maruz-ı bendeleridir ki

Mutasarrıflığın kaymakamlığa tahvilinden dolayı bazı tebligatı ve ona terdîfen işrâb-ı şarab-ı nâb tevcih ve iltifatı havi ihsan buyurulan iki kıt'a keremnâme-i nami-i kirâmîlerini "بالب ادب پوس و مضامین مکرمت" âyini ile tesrîr-i kalb-i firkat-i menus eyledim. Tasarrufun diğerine takallübü bi'l-tab'-ı bâis teessür olacağından ol bâbda îrâd olunan ifâdât tamamıyla makrûn kabul olup, fakat şu hâl, haşa ki, nezd-i ulyâ-yı umurda kadr-i muazzez dirayet ve reviyyet-i kerîmânelerinin takdir olunmaması gibi ahvalden münşa'ib olmayarak, mücerred vilâyât-i nizâmât cedîdesinin icbarından tevellüd eylediğinden buna nazar-ı teessürle bakmak lâzım değildir.

Mademki bir cevher-i kerân kadar istihâl ve fatâneti ziver-i hazâne-i hilkat ve mazhariyet etmiştir. Bâlâ-yı râde-i münâsib sizin için olmasıyla böyle tahavvülât-ı muhlisât hayr-ı hâhâna göre, müstelzim-i kudûrât olmayıp ancak asıl acınacak Maraş ahali-i seniyye bühtanıdır ki cenâb-ı mekârim-meab-ı âlileri misilli bir mutasarrıf-ı müşfik ve muhıktan dûrdur. Onlar olduğundan işte burası kulunuzu mahzun ve hele biraderim Osman Paşa bendelerini bütün bütün giriftârü'l-âm gûn-a-gûn ediyor. Her ne ise, rişte-i münasebet ve hususiyet yalnız Maraş hükûmetiyle mukayyed olmayıp, her nerede olsalar, cümlemiz muktebes envâr-ı mihr-i ihlas ve ihtisasları olduğumuzdan dua-yı bi'l-hayr tezayüd-i ömr ü ikbâl ve iclâl-i sâmîlerinin tekrarıyla iktifa olunmaktadır. Bâkî, emr ü ferman ve Kenan ve ihsan Veysi-i bâhirü'l-irfânındır.

Fi 15 Şevval sene [12]82 *[3 Mart 1866]*

Kenan

Osmanî Veysi'ye Kenanî Veys'in ihsanına yeni baştan emanet ederim.

Veys Paşa'nın biraderine olan mektubun sureti

Hazret-i Hakk'a pek çok şülürler ve hamdlar olsun. Cümlemiz sıhhat ve afiyet üzere olarak, davât-ı hayriye-i mün'imîleriyle meşgulüz. Fi 7 Haziren sene [12]69 *[19 Haziran 1853]* tarihiyle muerrah hâme bî-râ-yı tazim ve tekrîm olan ömrnâme-i sâmîleri mefâd-ı âlisi ve melfuf gazel-i bi-bedel veliyyü'l-namîleri malum ve meşhûd-ı bendegânem olmuştur. Bizim Nevres Efendi bendeleri, Saadetli Reis Paşa Hazretleri bendeleriyle, Müntefik şeyhi ikâdına ve bazı mesâlihin tesviyesine memur olduklarından, mahsus-ı tahrirât ile li-eclü'l-nazîr irsal irsâl eyledim. Devletli Müşir Paşa Efendimiz Saklaviyah seddini inşa ettirmek üzere bundan on gün akdem azimet buyurduklarından, artık kulunuzun işim derece-i kemâldedir. Hem ordu muhasebecisi ve hem Bağdat valisi kaymakamı ve hem reis vekili ve hem memleket meclis reisi ve hem kethüda olduğumdan Hudâ-yı alîm enfiye çekmeye vaktim olmuyor. Müddet-i ömrümde böyle kuru ve faidesiz iş görmeye tutulmamış idim. Lakin cümlesi devlet ve milletimizin mesâlihi olduğundan, ez-can ü dil sa'y ü gayret etmekteyim. Herhâlde ferman ve ihsan hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 17 Haziran sene [12]69 *[29 Haziran 1853]*

Mehmed Veys

Kezâ

Lehü'l-hamd ve'l-minne cümlemiz sıhhat ve afiyet üzere olarak davât-ı hayriye-i mün'imîleriyle meşgulüz. Bu sene yağmurlar düşmediğinden, Musul'un havası elan yaz gibidir. Bunun için bazı hususâtın tasviyesi zımnında kazalara çıktığım diğer arîza-i bendegânımda arz ve işar olunduğundan ol bâbda tatavviyle hâcet göremedim. Musul'un öte tarafında, yani Sincar Dağı civarında, bir güzel memleket-i mahalli olduğundan ve derununda yirmi dört değirmen çevirir suyu ve gayet menbit arazisi bulunduğundan ve Timurleng zamanında külliyen harap edilip elan halı üzere bırakıldığından bunun yeniden imarı suretine teşebbüs ederek, bunun için bazı aşâir celp etmekteyim ve aza-yı meclis taraflarından dahi bu bâbda gayret olunmakta olmasıyla, inşallah husule gelir ise pek güzel bir şey olur. Zannederim mahal-i mezbûrda pek kadim şey olmasıyla külliyetli bina için taş ve tuğlası olduğundan, celp olunacak hana ashabı bu yüzden hiç zahmet ve mesârifâna duçar olmayacakları ve mîri için inşası tasavvur olunan yüz elli neferlik bir kışlanın buralar usulünce mesârifi nihayet on beş bin kuruşla husule gelecektir. Bakalım kararı nasıl olur ise keyfiyeti bir tafsil-i işar ederim. Herhalde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 7 Haziran sene [12]70 *[19 Haziran 1854]*

Adana Mutasarrıfı Veys Paşa'nın Halep Valisi Cevdet Paşa'ya gönderdiği mektubun suretidir

Nezaket ve taharet-i belediye maddesi her nasıl ise Adana'da der-hatır olunamıyor. Öteden beri ahali tabiatına bırakılması cihetle, mahalât aralarında bulunan meydan ve arsalar mezbele ittihaz olunup ve bu hane ve hanların çirk-âb ve enva'-ı fenalıkları sokaklara icra edilip, atlı ve yaya, esvâk ve pazarda gezinilmez dereceye götürüldüğünden ve etraf-ı şehirde kerpiç kesilerek, çukurluk peyda olan mahallerde birçok göller ve durgun sular kalarak, taaffün eylediğinden başka memleketin en şerefli yerinde hükûmet konağıyla cami-i şerifin arasında ve ahalinin nehr-i Ceyhun'dan içmek için su aldıkları şerîanın üst yanında debbağ ve alt yanında kirişhâneler bulunduğundan ve sokakların ve belki hane ve dükkanların süpürülmesi âdet olmadığından ve kasab kenâreleri ise memleketin ortasında bulunduğundan ve şu hâl ile beraber ahali-i kadîmesinden başka li-eclü'l-felaha şu mevsimde tecemmu' eden on on beş bin kadar bî-kâr adamlar hanlarda ve sokak aralarında beytûtet edip içlerinden hasta olanları dahi kaldırım üzerinde yatmakta ediğinden ve sıcakların başlaması cihetle, sıtma ve humma gibi hastalıklar dahi yüz gösterdiğinden bunun bir çare-i seri'ine teşebbüs lâzım gelerek vusul-i çâkerânemin dördüncü günü ibtida hükûmet konağından başlanarak bir yüz araba kadar süpürüldü. Çıkarıldıktan sonra tathîr-i memlekete mübaşeretle dellâl vasıtasıyla herkes mutasarrıf olduğu hane ve han ve dükkanı dahil ve haricen silip ve süpürmek ve müzahrefât için hane derununda üstü kapalı birer kuyu kazdırmak ve mezbelelerin tathîriyle nehre ilkâ ettirilmek üzere tenbihât-ı şedide icra ve mugayirinde bulunanlardan ceza-yı nakdî ahz olunacağı ve icabına göre cibs dahi edileceği beyan ve ima olunup, sâye-i aliyye-i hıdîvîlerinde işe yol aldırılmış ve zikrolunan kenâreler hariç, memleket de su kenarına kaldırılarak ve göl heyetinde bulunan yeşil sular tathîr ile mahalleri toprak ile doldurularak derun ve etraf-ı şehr oldukça bir memlekete benzettirilmiş ise de zikrolunan debbağ ce kirişhâneler kaldıkça, çekilen emek adeta heba demek olacağından, onların dahi kaldırılması meclisçe bâ-tezekkür karar verilerek ve bir de mazbata alınarak ashabı celp ile memleketin alt tarafında ve nehr-i Ceyhun kenarında irae olunan mahale nakletmeleri teklif ile nihayet bir mah kadar tekmilen kaldırılmasına kaviyyen söz alınmıştır. Böyle görmedikleri ve âdet etmedikleri bir hâlin meydana getirilmesi emrinde olunan ikdam ve gayret aklı İranlara hoş gelerek, Da'vât-ı Füzûni-i Ömr ü Şevket-i Padişahi'ye terdifen dua-yı bi'l-hayr-ı âsafîlerine muvâzabet eyleyecekleri misilli nezafet ve taharetin muhsinâtını fark etmeyen ve bulundukları hâlden başkayı bilmeyen bazı sebük-mağzâna şu hâl kerân gelerek, şayet bazı

mertebe şikâyetle zât-ı Felatun menkabet-i vilayet-pâhîlerini tacize kalkışmaları vârid-i efkâr olmasıyla keyfiyet evvelce malum-ı âli-i hıdîvâneleri olmak temennasıyla arz ü işar-ı hakikat-i hâle ictisâr eyledim. Herhâlde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 3 Mayıs sene [12]82 *[15 Mayıs 1866]*

Üç Öküzler Hikâyesi

Ezmine-i kadîmede biri sarı biri beyaz biri siyah üç öküz, âb ve havası güzel bir otlakta tavattun ederek akdettikleri ittifak-ı müselles sayesinde ferağ-ı bâl, saadet-i hâl ile yaşarlardı. Birlikte şemü'l-hava ederlerdi. Mütenaim-i nimet-i Huda olurlardı. Misafir-perverlik de ederlerdi. İttifaken bir gün meralarına bir arslan nakl-i mekân eder.

Sahib-i unvan böyle aziz bir mihman hiç reddolunur mu? "Sen kim gelesin meclise bir birimi bulunmaz. Baş üzere yerin var." Gördüğü hüsn-i kabul üzerine posti-i sürûb arz-ı şükran ve fi'l-hâl hatırından kurt dolapları güzerân etmeye ve yalnız başına bu tosun ağalarımızla başa çıkamayacağı cihetle,

اذا لم تغلب فاخلب

medlulüne imtisal ve iltizam-ı meslek-i ihtiyâl ile beyinlerine tefrike düşürmeyi düşünmeye başlar.

Efradını cami, ağyarını mâni' bir fırsattan bi'l-istifade sarı ile siyaha hitaben mahsus ve bir dereceye kadar malum olmak gerektir ki beyaz öküzün yâl ü bâlı ve acube-i timsali matmah her bir nazar ve matma' her tab'-ı beşer ve min-külli'l-vücûh câlib-i enva-ı şûr u şerdir. Rengi ise levnimize mugayir ve şeameti dahi zâhir ve bâhirdir. "Böyle bir dil-küşâ çemenzârda böyle bir mümtaz ve müstesna münbit merada, ferih ve fahur, asude-nişin ve eman ve yar ve ağyara gıbta-resân iken sihâm-ı kazaya hedef ve bunun yüzünden yok yere telef olmaktan ise, heyet-i ictimâîmiz için ayn-ı zarar olan vücudunu tam'a-i şîr-şemşir ederek izale hayırlıdır" der. Her ikisi yek-dil ve yek-zeban muhatara melhuz olsa bile "böyle bir refik-i şefike kıyılır mı?" derler.

Arslan, "hayır buyurduğunuz muvafık-ı hikmet-i hükûmet değildir. Zira umumi bir zararın defi için hususi bir zarar her vakit ihtiyar oluna gelmiştir. Bu bir emr-i zaruri ve meşruiyeti bedihidir. Binâberîn, tedbirin ahseni iki şirk-i ehvenidir" diyip bir hücum-ı çalak ile bî-çârenin gariban hayatını çak çak eyleyerek, sed-selme-i cû'a tehalük-i tam ile mübaşeret eyler.

Limünşihi

Midesidir illet-i cûu'l-bakar

Bir öküzü bir başına yer içer

Bir müddet geçtikten sonra, kara öküze göz diker, diş biler.

Müselles-i müşabih münkalib ve zaaf-ı kuvâya galip olmak hasebiyle, evvelki gibi uzun uzadıya mukaddemeye lüzum görmez. Yalnız mütehakkimâne bir tavır ile sarı öküze hitaben "altın sarısına müşabih olan her ikimizin rengi beni İsrail bakarası gibi meymûn ve makbul ve hem-renk baht-ı siyahım olan kara kardeşimizinki misal-i gurâb el-beyn-i meşum ve merdûd ve kâr-ı sefîdeki şeametin bunda katmerlisi mevcuttur.

بالا تراز سیاهی راک دیکر نباشد

kavli ise malumdur" diyip bir hamle-i puset-i ber-endâzâne ve bir ser-pençe-i boynuz-şeknâne ile çemenistânı kızıl kana boyar ve üç dört gün zarfında onu da hûre geçirir.

Beş on gün sonra hem-rengine hitaben "gel bakalım tosun ağa, seninle kuzumuzu pay edelim. Zira iki arslan, bir postta oturmaz; misilli havd-ı malum şerifindir" demesi üzerine sarı öküz, üç defa a'lâ-yı savt ile şu kelamı telaffuz edecek kadar mazhar-ı müsaade olur ve sonra onun da postunu pazara çıkarır:

الا انـی اکلت یوم اکلت الثور الا بیض

Zeynelâbidîn Reşîd

Kıbrıs haziresinde vaki Tuzla İskelesi'nde zuhur eden zât-ı şerifin üzerine taraf-ı eşref-i hazret-i şâhâneden inşa buyurulup, "âsâr-ı münîre" unvanıyla şeref-yâfte olan cami-i şerifin ve Zuhuri Baba türbe-i münîfesinin tarihidir

Şehinsâh-ı cihân Abdülmecid Han feridun-fer

Ki olmuş zât-ı pak-ı emcedi mecbûl-ı adl ü dâd

Vücûd-ı eşrefi pîrâya bahş-ı taht-ı Osmanî

Mübarek zât-ı mesûdü'l-safâtı nuhbetü'l-emcâd

Muazzam padişah heft-i kişver ma'delet-perver

Mükerrem şehriyâr taht-gâh-ı merhemer-mu'tâd

Vücûdu der-iglâ asr-ı paki devr-i a'lâdır

Dua-yı devleti halk-ı cihâna ahsenü'l-evrâd

Bu câ-yı meymenet peymâde izhâr-ı ilâhiyle

Zuhûr ettikte bir zât-ı kerâmet-mend-i bâ-isâd

Vilâyetle şehâdet rütbesi beyninde vâterdir

Zuhûr eden hurâktan olundu böyle iştişhâd

Olunca vâsıl-ı sem'-i hümâyûnu edip ferman

Hacı Mesrûr Ağa kıldı bu resm-i dil-keşi büryâd

Zehî dergâh-ı dil-keş tarh-ı zîbâ resm ü âlâ kim

Pesend eyler bu resm-i nâz neyini seyr eden üstâd

Bütün ehl-i cezîre oldu bu ihsânla mesrûr

Hususen iskele Tuzla ahâlîsi olup dil-şâd

Münevver câmi-i vâlâ mutahhar türbe-i zîbâ

Müzeyyen hücrelerle oldu bir tarh-ı nevîn îcâd

Minâre ravza-i bağ-ı cinânın nahl-ı dil-cûsu

Eder temcîd-i Hallâk-ı Mecîdi rûz u şeb evrâd

Göreydi kâmeti dil-cû-yı Şîrîn olup bende

Gelip ırgat olurdu hizmetinde aşk ile Ferhâd

Bu bir altın kafestir bülbülân zikr-i Mevlâ'ya

Kerâmetle onu kutb-ı hilâfet eyledi i'dâd

Ziyaret-gâh-ı vâlâ ma'bed-i pâk-ı mualladır

Eder subh u mesâ, bay ü gedâ hâkinden istimdâd

Bu tarih-i dilârâ geçti birden levh-i mahfuza

Zehî dergâh-ı bâlâ kıldı Han Abdülmecid âbâd

Bâlâya münderiç ve menkul işbu tarihteki Kıbrıs Mütesellimi Hacı Mesrûr Ağa, sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat büyük pederim Kafkasyalı El-hac Darbaz Ağa merhumdur. Bu sebeple bizlere Darbazzâdeler diyorlar.

Su-i tefehhüm

Bizde ağa lafzı telaffuz oldu mu vehleten mesele vüzera-yı kadime, kavas başlarından "dev cüsse" Çemişgezekli Palabıyık Hüseyin Ağa gibi bir öküz yahut şeref-i izâfîsi ref' olunan Çulçaputlu ma'hûd kalpazan gibi eçhel min-Karagöz bir menhus hatıra hutur eder. Hâlbuki bu böyle değildir. Ceddim gibi şair-i nâzik-eda Hasırcızâde Mehmed Ağa gibi nice ağalar vardır ki fâzıl-ı zû-fünûn oldukları hâlde, babalarından mevrûs ve müntakil ağalığı hüsn-i muhafaza etmişlerdir. Antakyalı Bereketzâdeler de bu kabildendir. Lakin bunlar akliyette kalıyor. Çünkü ekseriyet üzere ağalar efendiliğe, efendiler beyliğe özeniyorlar. Diverekli Karakulak Memiş Ağa'ya, "efendi" demedikmi somurtuyor. Gecelik elbisesiyle mahalle kahvesinde iskambil oynayan Rıfat Efendi'ye, "bey" diyerek hitap etmedikmi zâhiren bir şey demiyorsa da gücendiği çehresinden anlaşılıyor.

Hasılı, dünkü ağa bugün efendi, bugünkü efendi yarın bey oluyor. Hâlbuki kendi şöhretlerini, kendi hüviyetlerini yine kendileri ızâa ediyorlar haberleri yok. Para ile pulla değil ya! İsterlerse mahallerde olduğu gibi kendilerine "paşa" dedirtsinler. Dahiliye Nazırı Said Efendi, Şinasi Efendi, Ahmed Midhat Efendi hazerâtı elbette bizlerden bin derece ziyade hakâyık-ı ahvâl-ı âleme vukufları vardır. Acaba bunlar niçin beylik hevesâtına düşmemişlerdir? İkisi öldüyse de, çok yaşasın, biri sağdır. Hakîm-i müşarünileyhten sorup, sebep ve hikmetini anlayabilirsiniz.

"Beylik, efendiliğe niçin tercih olunuyor?" benim merak edip anlayamadığım mesele işte burasıdır. Merhum ve mağfur 1217 tarihinde ve cennet-mekân Sultan Selim-i Sâlis Hazretleri'nin devr-i saltanatlarında, ameliyesiyle beraber berâ-yı seyahat İstanbul'a gelir ve dolayısıyla münasebeti olan Hazine Kethüdası Salih Bey'in hanesine misafir olur. Bu sebeple serbestçe gidip gelmeye başlar.

O sırada Avrupa'dan ilk defa olarak İstanbul'a çiçek aşısı getiren tabip, Saray-ı Hümayun'a celp buyurulup, hakan-ı müşarünileyh hazretleri, "bir çocuk olsa da tecrübe olunsa" buyurmuşlarsa da mabeyncilerden hiçbiri oğlu üzerinde tecrübeye tecviz edip takdim edemediği şâyi' oldukta ceddim kendi üzerinde tecrübe olunmasını kethüda-yı müşarünileyh vasıtasıyla arz ettiler. O vakit için derece-i tesiri bizce meçhul bir ameliyatın vücudunda tecrübesine on üç, on dört yaşında bir çocuğun yegâne cesareti mahzûziyet-i seniyyeyi mûcib olarak, birçok atiyye-i şâhâneye nail ve külah-kûşe-i mübâhâtı târem-i bâlâya vasıl olur ve ihsân-ı ale'l-ihsân olmak üzere İstanbul'da kalmasına ve ikmâl-i tahsil etmesine irade-i seniyye şeref-tealluk eder ve cennet-mekân Ağa Hüseyin Paşa Hazretleri, ameliyesinin avdetinden sonra dairesine alır ve öz evladı gibi talim ve terbiyesine dikkat ve itina eder ve sonra da terakki ve tefeyyüzüne sebeb-i müstakil olur.

Pederimle ammım İstanbul'da bulundukları zaman, daima bu hanedana devam ve müracaat ve infaz-ı iradelerine müsâraat ederlerdi ve bazı defa beni de birlikte hane-i bî-minnet veli nimete götürürlerdi.

Zeynelâbidîn Reşîd

Büyük Adamlar

Teşkilat-ı Adliye'den az evvel Fırka-i Islahiye Başkitâbeti'yle ve riyâziyûndan Yusuf Paşa merhumun maiyetiyle iki sene kadar Erzurum, Van vilayetlerinde vakit geçirdik. Islahata dair ne yazdık ise Bâb-ı Âlice mazhar-ı takdir oldu. Lakin hiçbiri yapılmadı. Trabzon'a

avdetimizde vazifemiz ikmâl olunmuş ve hiçbir işimiz kalmamıştı. Lakin paşa-yı müşarünileyhin yazdığı telgrafa işar-ı âhîreye intizaren Trabzon'da beklemesi ihtar ve tavsiye olunmuştu. Maaşlarımız ise işliyordu. Benim için bir mâni' olmadığından ve hizmetsiz maaş almayı da gönlüm arzu etmediğinden istifa edip, İstanbul'a geldim. Yusuf Paşa'yı İstanbul'a sokmak istemiyorlardı. Biraz sonra tekrar Trabzon'a vali oldu ve orada öldü; Firdevs'te mekân tuttu.

Müşarünileyh hazretleri esdakü'l-lisân, sahib-i vicdan bir vezir-i âli-şân idi. Trabzon valiliğinde ruh-ı pür-fütûhu âşiyân-sâna cennet-i ala olan Hariciye Nazırı Âsım ve Kosova Valisi Merhum Hâfız Mehmed Paşalar gibi iffet ve istikamette vâhid-i kıya idi.

Her üçünün ve bu kabilden daha birkaçının fevka'l-gâye emniyet ve itimadını kazanmıştım. Vazife-i asliye ve izafiyemde hüsn-i hizmetim ve ihale-i aşar memuriyetiyle kazalara gittiğimde, milyonlarla zamâime muvaffakiyetimden dolayı belki otuz defa vülât-ı a'zâm tarafından mutasarrıflığım Bâb-ı Âli'ye yazılmışken, garaz-perver bir mürtekib-i laînin pençe-i istibdadıyla o inhalar çak çak ve endahta-i hâk-ı helâk oldu.

Beyhûde taab çekti tavuk, çıkmadı civciv

Yusuf Paşa'yı "fasihü'l-lisân ve umum hakkında muamelesi siyyân bir feylesof-ı sahib-i vicdan idi" diyerek tarif etmiş olsak, yakışır. Müşarünileyhi "vatan ve milletinin terakkisi için hiçbir fedakârlıktan çekinmez, geri durmaz; iyiliği bilir, fenalığı bilmez bir insan-ı kâmil idi" diyerek …… [106] yakışır. Müşarünileyhi "meclis-ârâ, nükte-pîrâ bir edip, hoş sohbet ve Demişkı gibi bir hatib-i sahib-i fazilet idi" diyerek ……..[107] yakışır. Müşarünileyh, "Darü'ş-Şafaka, Mısırlı Kâmil Paşa'nın himmet-i hafiye-i müşkil bir endâzânesiyle yapıldı" der idi ve vükela-yı maziye içinde müşarünileyhi ve Midhat ve Safvet Paşaları tazim ile yad ve ruhlarını tuhfe-i Fâtiha-i şerife ile şâd ederdi. Kendinin Darü'ş-Şafaka'ya olan ve herkesçe malum bulunan hidemât-ı meşkûresinden hiç bahsetmez ve bahse asla meydan vermezdi. Müşarünileyh ile kâtib-i şehîd Bursalı Rıza Efendi merhumun cevapnâmeleri tebriken ve aynen derç-i sahife-i iftihar ve hâh-şükran-ı erbâb-ı mütalaaya yadigâr olundu.

Zeynelâbidîn Reşîd

İzzetli Efendim,

[106] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[107] Yazar tarafından çıkarılmıştır.

Fi 1 Şubat sene [12]96 *[13 Şubat 1881]* tarihli tahrirat-ı aliyyelerini aldım. Hacı Âkif Efendi Hazretleri'yle görüştüğünüze pek memnun oldum. Müşarünileyh hazretlerini görürseniz mahsus dualar eylediğimi arz buyurmanızı rica ederim. Avdetinizden sonra Trabzon'a mektuplarınız geldiğini işar buyurmuşsunuz. Postahânelerden arattırdım; bulamadılar. Serkez(?) Efendi Hazretleri'nin avdet etmeyeceği gerek işar-ı âlilerinden ve gerek bizim Hasan'ın yazdığı mektuptan anlaşıldı. Binaenaleyh, jandarma tertibinin defter ve inhasını önümüzdeki posta ile arz edeceğim. İnşallah yakın vakitte bir memuriyete istihsal buyurulur. Birader beyefendiye mahsusen selam ederim. Burada ahvalimiz evvelki gibidir. Başka bir havadis yoktur. Bâkî, irade efendimindir.

Fi 11 Şubat sene [12]96 *[23 Şubat 1881]*

Yusuf

Haşiye: Canım oğlum bu kere yine Dahiliye Nezaret-i Celile'den mektup aldım. Bu dahi evvelkiler gibi Van'a gitmiş, oradan geldi. Bâb-ı Âli'ye gittiğiniz vakit evrak müdürlüğüne mi yoksa evrak odasına mı her nereye lâzım gelir ise Trabzon'da olduğumuzu ve şayet badema mektup yazılır ise, Trabzon'a irsal buyurmalarını rica etmenizi istirham ederim.

****

Maruz-ı Âcizidir,

Bugün şimdi 23 Mayıs tarihli *[4 Haziran 1881]* iltifatnâmeleriyle memnun ve faka hayli vakittir haber alınamadığına dair olan işaretten mahzun oldum. Burada iş taalluk eden mevâki'den pek çok pek çok takiplerle bir cevap alınamadığı gibi posta müvezzileri ihtimam mı etmiyorlar. Neden ise mektuplarda vaktiyle gelip gitmiyor yahut zayi' oluyor. Yoksa işte bu ariza nevâzişnâmelerinin larının akîb vusulünde akşam ezan-ı şerifine yakın çarğıştırıldığı ve nezd-i âcizide bulunan Emin Efendi dâîlerine verileceği gibi hiçbir işi bir gün bir dakika tehirden pek sıkılırım. Hiç olmazsa, "olmayacağı" cevabını olsun yazmakla intizara bırakmak endişesinden kurtulurum. Geçende mutasarrıflık sualine dair işar-ı âlilerine geldiği anda bir cevap yazılarak, bundan bir gün evvelce husulü gıyabi mümkün olamayıp, iki güncüğüz buraya teşriflerine mütevakkıf mütalaa olunduğunu derhal yazmıştım.

Mütalaa-i zaruriye-i âcizanem, yine böyledir. Dört aydır influenza rahatsız ediyorsa da hamdolsun ayaktan geçiyor. Postalarca ihmâl-i mücerreb olduğundan kapı çukadârına vermek istiyorsam da istiğna edemiyor. Keşke ba'd-ezin bir şey işar buyurulursa, kapı çukadârına cevabını alması emr ü işaret buyurulsa almağa mecbur olsa, bâkî emir efendimindir.

Kaside Der-Sitayiş-i Âli Efendi

Berâ-yı Dâden-i Mahlas-ı Nef'i

Bir seher kim açılıp defter-i dîvân-ı sühan

Geçti yerli yerine sâhib-i erkân-ı sühan

Hâme-i fikri alıp destine münşî-i hıred

Yazdı sernâme-i levh-i dile unvân-ı sühan

Verdi bu resm ile iklîm-i maâniye nizâm

Dizdi bu nev' ile nazma güher-i kân-ı sühan

Ey olan ârif-i esrâr-ı rumûz-ı irfân

Vey olan vâkıf-ı gencîne-i pinhân-ı sühan

Sana bir remz ile malûm edeyim bu sırrı

Olasın sen dahi ser-halka-i rindân-ı sühan

Bir güherdir ki sühen madeni bahr-ı manâ

Değme insan olamaz kâbil-i izân-ı sühan

Anı taksîm edecek Hazret-i Feyyâz-ı ezel

Herkesi eylememiş mazhar-ı ihsân-ı sühan

Kimi kâmil kimi irfânına nisbet nâkıs

Kimi üstâd-ı sühan kimisi nâdân-ı sühan

Ol ki üstâd-ı sühan-perver imiş sâbıkda

Biri Hâfız ki odur murg-ı hoş elhân-ı sühan

Biri de hazret-i Sadî-i saîd-i Şîrâz

Olmuş ol dahi mürebbî-i Gülistân-ı sühan

Şi'r ü inşâda adîl olmaz ona ancak odur

Nesr ile Hâce Cihân nazm ile Sahbân-ı sühan

Sînesi âyîne-i çehre-nümâ-yı mazmûn

Hâtırı matla-ı hûrşîd-i direhşân-ı sühan

Eylemiş felek-i tab-ı refîinde kırân

Neyyir-i evc-i maârif meh-i tâbân-ı sühan

Fem-i kilkiyle ter ü tâze gülistân-ı hüner

Âb-ı nazm ile safâ bulmada bustân-ı sühan

(Ortasından sonundan bir hayli ebyât zâyi' oldu)

Eyledin mahlas-ı Nefî ile kadrim a'lâ

Zihn-i pâkimde görüp kuvvet-i izân-ı sühan

Himmetinle giderek buldu terakkî şi'rim

Oldu her bir gazelim âleme destân-ı sühan

Benim ol şâir-i mümtâz ü müsellem şimdi

Bana peyrevlik eder nâdire-gûyân-ı sühan

Recaizâde Ekrem Beyefendi'nin dediği gibi Nef'i, beş yüz sene sonra yine Nef'i'dir. Çünkü kuvvet-i tabiat başka, tarz-ı cedîd başkadır. Nef'i bu asırda olaydı, tarz-ı cedîde ruh verirdi.

Edib-i muhteremin "inkılap, intikama kâfidir" mısraı ser-zede-i zuhur olan inkılabı ve inkılabın icabât-ı zaruriyesinden olan intikamı, efradını cami' ve ağyarını mâni' bir surette tasvir ettiği cihetle bir Nef'i divanı denir. Zira inkılap aynıyla zuhur etti ve intikama da ma'-ziyade kâfi ve vâfi oldu. Bu keşf-i istikbal ve tarz-ı icazdaki makâl böyle eâzım-ı şuraya mahsus ilham-ı Rabbanî'dir.

Söz Kahtalığında Asmalar Budayım

Abdülhamîd'in tarih-i cülusundan hal'i gününe kadar güzerân eden zaman-ı fetrette taşra ahalisi İstanbullulardan ziyade mutazarrır olmuştu. Hele hara çiftliği teşkil olunan mahallerdeki zulmün en küçüğü, sahne-i temaşa için hicaz-pesendâne feci bir dram olurdu. Bu yerlerdeki mezalim, herkesçe malum olduğundan müfredatını tadad ve beyana lüzum görmedim.

Bu ahval-i gayr-ı maraziyenin mehâzîr-i âtiyeyi dâî ve ahalinin şikayât-ı mütevâliyesine badi olacağından bahisle, hükümdarla ahali bütününde tahaddüs eden deâvi-i hukukiyenin mürecca'-ı rüyetini Kıbrıslı Kâmil Paşa verdiği layihasında, Abdülhamîd'den sormuştu. Layihanın matbu suretini Trablusgarp'ta okumuştum. Layihayı okuyanlar Abdülhamîd'in zulm-i ibâdullah olduğuna ve paşa-yı müşarünileyhin hami-i millet bir vatan-perver idiğine kanaat-ı kâmile ile kani olurlar. Bu layiha-fezanı ve feda-yı canı göze aldırmayınca yazılır şeylerden değildir. Paşa-yı müşarünileyh, büyük pederim Kıbrıs Mütesellimi El-hac Darbaz Ağa'nın lütuf-didelerindendir.

Suriye Valisi Râşid Paşa merhum, mezunen Dersaadet'e geldiğinde, bit't-tesadüf Boğaziçi'ne işleyen vapurlardan birinin yan kamarasında kendisiyle görüştüm. Lakin kim olduğu[nu] bilmiyordum. Bilsem de yine böyle konuşurdum: "Lanet olsun o merâbîlere ki elini eteğini öptükleri ve perestiş ettikleri herifi arkasından fasl u zemmederler."

Limünşihi

Dilim müstağni-i kâm-ı dü-âlemdir hakikatte

Rüsûm u külfeti bilmez acep bir laubalidir

Bereket versin müsâhabat, edebiyat-ı Osmaniye üzerine idi. Yoksa foyamız meydana, ipliğimiz pazara çıkardı. Bu fende ahfeşin keçisi gibi başımı sallamam. Hasılı dil-keş-i sıhhatim ve bezle-sencane müsâhabatım müşarünileyhi meftun etti ve ailemi sorup anladı.

Trablus-Şam tahrirat müdürlüğüne ve istersem Şam'da başka bir memuriyete tayin edeceğinden bahisle beraber Suriye'ye gitmekliğimi adeta rica eyledi. O vakit kim olduğunu anladım ve bi't-tabi muvafakat ettim ve akşamüzeri emri üzerine yalısına uğradım. Mesârif-i seferiye olarak yüz adet Osmanlı lirası verdi. Kabul etmemek istedim. Çünkü ihtiyacım yoktu. Lakin ısrarına karşı adem-i kabulü muhalif-i edep ve terbiye görerek, bi'z-zarure kabul eyledim.

Şam'a vusulümüzün üçüncü günü, Trablus-Şam tahrirat müdürlüğüne tayin etti. O vakit on yedi, on sekiz yaşında idim. Şehid-i müşarünileyh, bir mecmua-i nefise-i hüsn-i ahlak idi. Nesri nazmından, nazmı nesrinden güzeldi. Müşarünileyh, edebiyat-ı Arabiye'de kâmil ve Fransızcası mükemmel idi. O vakit Trablus-Şam'da mutasarrıf-ı müşarünileyh Kâmil Paşa idi.

Kıbrıs'ta pederlerinin vefatı üzerine kendisiyle biraderine, ceddimin ettiği muavenet ve insaniyetten bahisle, "sen benim veli-i nimetzâdemsin" diyerek aylarca beni hanesinde misafir eyledi ve pek nadir görülen hukuk-şinaslık meziyetini tamamıyla gösterdi.

Bürheten mine'l-zaman kendisi Halep valisi iken pederim de Maraş mutasarrıfı idi. Zeytin meselesinden dolayı yanlarına beynûnet girdi. Bunda da maslahatı hukuk ve felâta tercih eylediğini isbat eyledi. Ancak hangi tarafın haklı olduğunu yanlarında cereyan eden muhabereyi neşredersem, o vakit mümeyyiz-i hakikat olan efkâr-ı umumiye bunu fasl u temeyyüz eder.

Balık baştan kokar, cemaat imama uyar… Kendi zu'mlarınca nümune-i hüsn-i imtisal olmuştu. Memurlarımızın bazısı da arazi almaya başlamıştı. Hayya bir zabıta memuru

icabında, imal-i letâifü'l-hayl ve iktizasında istimal-ı salah-ı haber ve şiddet ile buraya geldiğinde saferü'l-yedeyn iken, dört beş sene zarfında senevî iki üç bin lira mahsulat ve varidat getirir arazi ve emlak alındı.

Arazisi gasp olunmuş yahut yok pahasına alınmış olan mazlum-ı bess şikâyet ve taleb-i ma'delet edecek olursa, ya "asker kaçağı" dinilip Yemen'e sevk olunurdu veyahut "eşkıya yatağı" denilip hapse konuluyordu. O vakit malını ve mülûkunu değil, canını bile kurtaramazdı.

Böyle bir zalimi elbette görür gözü yine

Dûd-i âh-ı fukara perde cekip hâil iken[108]

Mevkii senet kırmaya müsait bir memur, beş altı sene içinde milyoner oldu. Burada minareyi çalanlar kılıf hazırlamazlardı. O tekellüfe hâcet yoktu. Çünkü evkaf arayamazdı. Hukukuna tecavüz eden mütegalibelere karşı vali, müşteki demeden ve izhar-ı acz ü meskenet eylemekten başka devair-i beldeye bir teşebbüste bulunamazdı.

Zeynelâbidîn Reşîd

Taktaka mürettibinin eşârından

Kıbrıs Naibi ……. [109] Efendi hakkında

Kıt'a-i tazmine

Her akşam sed olur bâb-ı şeriat fısk için burda

Görülmüş mü bu denli kâzi-i bî-âr bir yerde

Bir akşam eyledim ahvâlini teftiş hem gördüm

"Yakılmış kendi bir yerde yanar destâr bir yerde"

Kıt'a[110]

Levhasın asmak dürüst olmaz makâm-ı rağbete

İ'vicâc-ı heyetin mânîde tasvîr eylese

[108] Nef'i'nin Siham-ı Kaza isimli eserinde yer alır.
[109] Yazar tarafından çıkarılmıştır.
[110] İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'a gönderdiği bir mektupta, göndereceği resminin altına bu kıt'anın yazılmasını isteyip, Kıbrıslı Kâmil Paşa hakkında söylediğini belirtmiştir. (İnal: 1433)

Öşr-i mi'şârı yine gelmez husûle fıskının

Ta kıyamet kâtib-i i'mâl tahrîr eylese

Ez-gazel[111]

Gönül bir nokta-i dağ-ı derûndur

Ki sevda âşinâ dîvâne meşrep

Kemer-beste hurd bir çâkerimdir

Ki kudsi fıtrat ü bî-gâne meşrep

2.6. Zeynelâbidîn Reşîd'in Mektuplaşmalarından Örnekler

Ser-âmedân-ı üdebâdan Veys Paşazâde Zeynelâbidîn Reşîd Bey merhumun mektuplarından birisi[112]

Ya Nurü'l-ayn,

9 Zilkade 321 tarihli mektub-ı bediü'l-üslub-ı âlilerini şimdi aldım. Bu mektupta birçok iltifatı, istihkâkımın bin derece fevkinde tabirâtı tazammun etmişti. Âlem-i edebiyatta benim için velev en şerefsiz bir mahallinde olsun bir mevki ve makam tahsisi, nakş-i ber-âb gibi payidar olmaz.

Abd-i âciz meydan-ı sühanın eri değildir. Asvât-ı kalemiyemde nadiren tesadüf olunabilen hoşa gidecek nağmeyi de "remyetün min gayri râm" makamında telakki etmelidir.

Midhat Paşa'nın tebâüdü üzerine Kemâl Bey kırk gün kadar hapishane-i umumide tevkif olunmuş idi. İki günde bir kendisini gidip görürdüm. Bir gün Midhat Paşa'dan gelen bir mektubun mündericâtını hikâye ediyorlardı. Ez-an-cümle Paris'te siyasiyyuna Osmanlıların uluvv-ı cenâb ve mekârim-i ahlaklarından bahsettiği sırada içinden biri ….. Paşa'nın[113] matbu hicviyesinin eline sunmuş. Bundan dolayı çok sıkılmış, adeta mebhût olmuş. Midhat Paşa'nın

[111] Reşid Bey'e göre beyitlerin hiçbir kıymeti yoktur. Lakin Namık Kemâl, bunları çok sevmiş ve "fahriye böyle söylenir" demiştir. (İnal: 1432)
[112] Reşîd Bey'in İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'a yazdığı bir mektuptur. Hüseyin Vassaf, 2012: 298)
[113] Reşîd Bey tarafından çıkarılmıştır.

aleyhinde ……. Efendi'yle ……. Bey'in[114] mensur, Naim'in manzum bir hezeyannamesi vardır. Ma'hûd kıt'ayı orada bi'l-bedâhe söylemiştim. Kemâl'in ezberinde kalmış. ……. Bey'e[115] okumuş idi. Bu kıt'a Nef'i'nin;

Ki bî-tâbâna fi'l-hâl oldu sâdır

Kavli kabilinden bilâ-ihtiyar söylemişti. …….. Paşa[116] işitmiş, bendenize gücenmişti.

Bu mektuba evde başladım, kapıda ikmâl ettim. Kapıda yazılamıyor. Ancak bu kadar yazabildim. Bâkî afiyet.

Halep, 27 Kânun-ı Sani sene 1319

Zeynelâbidîn Reşîd

Trablusgarp Mektupçusu Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in Adana Valisi Bahri Paşa'ya Mektubu[117]

İşbu mektub-ı âcizanemin yazısı benim değil ise de söz benimdir. İmza da hatt-ı destimledir. Hayret-bahşâ-yı ukûl olan ve menafi-i nâ-meşru' nokta-i nazarınca lâzım-ı gayr-ı müfarık kabilinden bulunan hüsn-i icraat ve hatt-ı harekâtınızı ve beynimizde serzede-i zuhur olan ihtilafın ledünniyâtını kaleme aldım.

Bir kısmı meşhudâta bir kısmı Adana'dan suret-i mahremânede verilen malumata müsteneddir. Bu yazı ile yüz on altı sahife kadar bir mevki' işgal etti ve menşe-i terakkiniz olan ve bir müddet-i medîde kuvvetü'z-zahrınız bulunan Mısırlı Kâmil Paşa dairesinden dolayı da altısı Fâzıl Mustafa Paşa merhumun lütf-dîdelerinden el-yevm, Trablusgarp Müdde-i Umumisi Rauf Bey'in vesâik-i tarihiyye kabilinden verdiği malumat üzerine bir nebze de terâcim-i ahvâl-ı aliyyelerinden bahsedildi ve manzur-ı şahane olmak üzere iki hafta sonra da resmen takdim olunacaktır. Gönlümün arzu-yı daimisi sizinle muhakeme olmağla Sadi Efendi'nin fidye-i necât olarak uğradığı mağduriyette sükût anh kalmadı. Bâkî

Hak söyleyeni sanma felekten hazer eyler

15 Ağustos 1315 *[27 Ağustos 1899]*

Zeynelâbîdin Reşîd Bey'e[118]

[114] Reşîd Bey tarafından çıkarılmıştır.
[115] Reşîd Bey tarafından çıkarılmıştır.
[116] Reşîd Bey tarafından çıkarılmıştır.
[117] Atatürk Kitaplığı arşivinde "Trablusgarp Mektupçusu Zeynelâbidîn Reşîd Bey'in Adana Valisi Bahri Paşa'ya Mektupları" adıyla kayıtlı "Bel_Mtf_048769" numaralı belgeden alınmıştır.

7 Eylül 1318 *[20 Eylül 1902]*

Reşîdü'l-üdebâ Efendim,

13 ve 31 Temmuz 1318 tarihinde iki inâyetnâme-i kerem-kâriler birbirini müteâkib geldi. Bendenize safâ-yı rûhâni getirdi. Meslek-i âcizâneme muhâlif olarak derhâl cevap yazmadım. Çünkü arîzam Zor'a gitmeden zât-ı seniyyenlerinin geleceğini tahmîn ettim. Sükûtumun tekâsüle hamledilmemesini bilhassa ricâ ederim. Hitâb-ı edîbânelerinden cidden istifâde ediyorum.

Bülbül uçmuş tercümânı hâmenin

Dilküşâdır dâsitânı hâmenin

dest-i iktidârında Arab köle gibi istimâl eden bir edîb-i reşîd meydanda dururken bizzat(?) isrâ(?)….bir heykel yahut kâküle "kenkül" diyen bir i'râbî echel ile uğraşmak; heykele cân vermek, zenciye şâne-zen olmak kabîlinden bir şuğl-i beyhudedir.

Nefî'nin

Muntazır cân u dil vefâna senin

Merhamet yok mu âşinana senin

beytini görmemiştir. Ne kadar zevkime gitti. Kısa herîf aradı. On yedisini geçse böyle cihân değer bir …….la kendisini ahlâfa sevdirecektir. Evet, ‚Zor'a gidildiğini haber aldığım zaman mutasarrıflığa şeref bahşa olmalarını cân ü dilden temenni etmiştim. Fakat dördüncü mısraı

پیما بتماشا ی جهان امده ایم

sûretinde olan bir rubai-i Fârisi'nin medlûlü bendenizi bu temennide meyûs etmişti. Mahza temâşâ-yı cihân için gelen erbâb-ı ukûlün yalnız Zor'da değil hiçbir yerde ferş-i bûriyâ-yı safâ edemeyecekleri tabiidir. Seyyâh-ı bî-karâr gibi çöllerden ovalardan gelip, geçeceklerdir.

Meyl-i herkes bû-yı cins-i verâset

dünyâ-yı deniyyede hem-cinsine meyl etmek de mazûrdur. (Bahs-i tatviyle ne hâcet, bunu herkes biliyor.)

---

[118] İbnülemin Mahmud Kemâl İnal tarafından Reşîd Bey' yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nin İbnülemin Koleksiyonu'nda yer alan "Mektup Müsveddeleri" isimli mecmuasının 25 ve 26'ncı sayfalarından alınmıştır. İnal'ın kendi yazısıyla kaleme aldığı müsveddeler, ileride neşredilmek üzere bir deftere yazılmıştır. Müsvedde olduğu için de kötü bir yazı söz konusudur. Mamafih okunamayan kelimeler vardır ve "……..." şeklinde belirtilmiştir. Yazmanın yer numarası ise "894.35-6"dır.

Lütfnâme-i aliyylerini Emir Efendi'ye okuttum. Teşekkür etti. Hesap ve kitabını bilmeyenler arasında "vâhid-i kıyâsî" olmanın ne fâidesi vardır? Bî-çâre adam! Açık bulabildiği yahut açtırabildiği kütüphaneleri devr ile tetebbuâtında devam ve tahsîl-i maksad husûsunda bizimle hem-zebân olarak "mukadderât-ı Hudâ'ya menût iken ……. husus…..ne hâcet kibâra söyleyelim." Meâlini ihâm etmektedir.

"Biraderim Alî Rûhî için tafsîlât vereceğim" yolundaki vaad-i serîrinin husulüne muntazırım. "el-v'ad-ı dîn" manası zât-ı ulyâları gibi erbâb-ı fazilet indinde malûm olduğu için menâblarını davet ederim. Bendeniz de pederim Sadr-ı Esbak Yusuf Kâmil Paşa merhumun akrabasından Mehmed Emin Paşa der ki "namus uğrunda nekbete uğrayan meşâhîr rüzgârdandır."

Geçen gece zât-ı kerimânelerinden bahs eylemişti. Peder-i âlileri paşa merhumla ülfet-i kadîme ve muhabbet-i ciddiyeleri olduğumuz ve Ali Rûhî merhumu pekiyi tanıdığını söyledi. Zât-ı âli-i edibanelerine de arz-ı tazimat etti.

Fakîriniz gürûh-ı acezeden bir abd-i adîmü'l-kemâlim. Sözlerimin celcele-i celcelutiye gibi celp kalıp etmemesinden dolayı hitâb-ı iltifât-engîzinizi mahrum bırakmayınız ki zekât-ı irfânı bu suretle tevzi' olunur. Bâkî, Hudâ-yı Zülcelâl cümlemize merhamet buyursun, âmin.

Ayntâbî Hasırcızade şair Mehmed Ağa merhumun tercüme-i hâlini hafidi Sâmî Efendi'den rica etmiştim. Göndereceğini vaat etti. Kendisi Antep Evkaf Memurluğu'na istihsali için Halep'e …… imiş. Yazdığı mektup isti'dâdına işaret ediyor. Mümkün ise muavenette bulunmanızı niyaz ederim. Antakya Müfettişi Meşhur Hacı Sadık Efendi merhum için de Antakya Kaymakamlığı'na niyazda bulunmuştum. Cevap alma şerefine nail olamadım. Tahrirat kâtibine rica ettim. Bakalım o kabul edecek mi.

Tertip ve ileride neşrine tasvîb etmekte olduğum mecmua-i terâcimde zevat-ı matbuatın hatt-ı dest ve tasvirlerine de bulundurmakta olduğum için Ali Ruhi merhumun resimli hatt-ı destinin ve müşahid var ise onlardan da inâyet buyurunuz. Bâ-husûs tercüme-i hâli ihsân ediniz.

3. ALİ RÛHÎ

Mehmet Kaplan Edebiyat-ı Cedide edebiyatının ortaya çıkışına kadar olan dönemi, üç kısımda ele alır: Şinasi, Namık Kemâl ve Ziya Paşa'nın temsil ettiği politik, sosyal fikirler devri, Abdülhak Hâmid ve Recaizâde Ekrem'in başında bulunduğu romantik ihtiras ve ıstıraplar devri ve Ara-neslin eserlerinde kendini gösteren günlük, küçük hassasiyetler devri (Kaplan, 2016: 17)

Ara Nesil ifadesi, Mehmet Kaplan'a aittir. Ona göre 1873-1877'den 1895'e kadar olan dönem, Ara Nesil olarak adlandırılmalıdır. (Kaplan: 25) Tanzimat'tan Edebiyat-ı Cedide'ye geçiş devridir. 25-30 kişilik yazar kadrosuna sahiptir. Kaplan'dan sonra gelen çoğu isim de bu adlandırmayı kabul etmiştir. Necati Birinci, M. Fatih Andı ve Ali İhsan Kolcu Ara Nesil ifadesini kullanan araştırmacılara örnek teşkil etmektedir. Bazı araştırmacılar ise Mutavassıtîn ifadesini kullanmayı tercih eder. Bu adlandırmayı ilk defa Süleyman Nesip, Servet-i Fünun'da neşredilen "İki Söz Daha" yazısında kullanmıştır. Onun amacı Mutavassıtîn'i aşağılamaktır. Bir süre sonra Ahmed Rasim, ona cevap olarak Malumat'ta "Tekâmül ve Terakki" adlı yazısını neşreder. Yazısında sekiz maddede Mutavassıtîn'in ne olduğunu anlatır. Bu yazının en önemli özelliği, Mutavassıtîn'in bir topluluk değil, bir görüş veyahut anlayış biçimi olduğunu göstermesidir. Burada anlatılan özellikler, II. Yeni ve Garip arasındaki ortayı temsil eden Hisar'a da uyarlanabilir veyahut Genç Kalemler ile Fecr-i Âti arasındaki Nesl-i Âti'ye (Nâyiler) de ait düşünülebilir. Daha da geçmişe gidildiğinde aynı durum, Klasik edebiyat ile Sebk-i Hindî arasındaki Mahallileşme'de görülür. Bütün bunlar gösteriyor ki mutavassıtîn bir gruptan ziyade, anlayış biçimidir. İki uç kutbun bulunduğu yerde, adeta bir "orta direk" hüviyetinde teşekkül eder. Bu bakımdan, Mehmet Kaplan'ın "Ara Nesil" adlandırmasının doğru olduğunu söylemek güçtür. Çünkü bu dönem, sadece Tanzimat ile Edebiyat-ı Cedide arasındaki oluşum için geçerli değildir. Belirttiğimiz yerlerde de görülmektedir. Nerede bir kırılma varsa, orada mutavassıtînin ortaya çıkması gayet tabiidir. Aynı zamanda Recaizâde Mahmud Ekrem, Halid Ziya, Abdülhak Hamid Tarhan nesli ile Mutavassıtîn denilen neslin, aslında aynı olduğu söylenebilir. Çünkü Ekrem 1847, Tarhan 1852 doğumluyken Ali Rûhî 1853/1854, Şeyh Vasfi 1851, Üsküdarlı Tal'at 1858 doğumludur. Görülüyor ki karşımızda iki

farklı nesil söz konusu değildir. Aynı neslin iki farklı düşünce ve edebiyat anlayışı söz konusudur. Bu da Ara Nesil ifadesinin doğru olmadığını, çünkü iki farklı neslin söz konusu olmadığını göstermektedir. Mutavassıtîn kendi içerisinde üç ana gruba ayrılır: Bunlardan ilki Batı'ya yakın olanlar, ikincisi tam ortayı temsil edenler üçüncüsü ise Doğu'ya veyahut geleneğe yakın olanlardır. Ali Rûhî, üçüncü grupta yer alır.

Mutavassitîn'in önemli isimlerinden biri olan Ali Rûhî üzerine şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Gerek hayat hikâyesi gerekse de sanatı ile önemli bir yere sahip olan Ali Rûhî incelenmeyi hak eden bir müelliftir. Biz de bölümler halinde bu amacı gerçekleştirmeye çalışacağız.

3.1. Ali Rûhî'nin Hayatı

Veys Paşa'nın küçük oğlu, Zeynelâbidîn Reşîd'in kardeşi olan Ali Rûhî 1270 (1853/1854) yılında[119] Bağdat'ta[120] dünyaya gelmiştir. Doğumu münasebetiyle, Nevres Efendi tarafından tarih düşürülmüştür. (İnal: 1503) "Ali Nâzir" olarak düşürülen tarih, 1270'e tekabül etmektedir. Lakin Veys Paşazâde Ali Rûhî'nin "Ali Nâzir"i kullanmadığı görülmektedir. Gerek eserlerinde gerekse de resmi evraklarda "Ali Rûhî" olarak anılır. Ahmed Rasim Rûhî'yi tarif ederken, asabi ve hoş sözlü biri olduğunu belirtir. Yanağındaki Bağdat çıbanından dolayı sakalı tam çıkmamakta, bir kısmı boş kalmakta ve yanağı da biraz çökük durmaktadır. Buna rağmen yüzünün sevimli olduğunu söyler. (Ahmed Rasim, 1980: 99) Hayatı hakkında pek bir malumat yoktur. En güvenilir kaynak, İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'a ağabeyi Zeynelâbidîn Reşîd Bey tarafından yazılan mektuptur. Oradaki bilgilere göre, 1876 yılında çıkan Sırp İsyanı'nda Hoca Şâkir Efendi'nin gönüllü bölüğünde savaşa katılmış ve nişan almıştır. Döndüğünde, Şehremâneti Mektubi Kalemi'nde çalışır. Bir süre sonra Beyazıd Birinci Daire Başkitâbeti'ne tayin olur. Ali Rûhî'nin tabiatı itibariyle, başladığı işte devamlılığı sağlayamadığı ve sürekli farklı işlerle meşgul olduğu görülmektedir. Bir işi en

[119] İbrahim Alâetttin Meşhur Adamlar'da Ali Rûhî'nin doğum yılını 1852 olarak göstererek, hata yapmıştır. (Gövsa, 1933: 54)

[120] İbrahim Alâettin aynı eserinde, Rûhî'nin doğum yerini de yanlış belirtmiştir. Ona göre şair İstanbul'da doğmuştur. Lakin Ali Rûhî'nin ağabeyi Zeynelâbidin Reşîd'in İnal'a verdiği bilgide doğum yeri olarak Bağdat gösterilmektedir. Bu durumda Reşîd Bey'e inanmak gerekir. Aynı zamanda Veys Paşa'nın o tarihte görevli olduğu bölge de düşünülünce, Bağdat'ın doğru olduğu anlaşılabilir. Gövsa'dan alıntıladığı anlaşılan Saadettin Nüzhet (Ergun, 1936-45: 459), Ali İhsan Kolcu (Kolcu, 2018: 566) ve Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*'nde (2010: 87) de aynı hata yapılarak, doğum yeri olarak İstanbul gösterilmiştir.

çok birkaç sene yapmaktadır. Eldeki bilgilere göre iş arkadaşları Ali Rûhî'den memnundur, herhangi bir sıkıntı söz konusu değildir. Lakin Âteş-zebân olarak bilinen Rûhî Bey, bir yere bağlanamamasının sonucu olarak, 1297 (1879/1880) yılında İstanbul Belediyesi'ndeki görevinden de ayrılır. (İnal, 1504) Ali Rûhî'nin ortalama üç buçuk yıl içerisinde, Sırp İsyanı da dahil olmak üzere, üç yerde görev almış olması kendisi hakkında önemli bilgiler vermekte ve yukarıda belirttiğimiz yargının doğru olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, yazmaya başladığı Tezkiretü'ş-Şuarâ'yı da neden bitiremediği rahatça anlaşılır.

Memuriyetten ayrılmasından sonra, Mekke'ye gitmeye karar verir. Amacı ömrünün kalan zamanını ibadet ile geçirmek ve Kâbe'ye yakın olmaktır. Bunun için babası Veys Paşa'dan izin alır. Lakin babası oğlunu tanımış olacak ki özünde gitmen ile dönmen bir olur manasına gelen Farsça "tersem ne-resî be-Kâbe…" ile başlayan bir beyit söyler. (İnal, 1969: 1504) Veys Paşa'nın söylediği beyit, Sadi'yi akıllara getirmektedir. Sadi'nin Gülistan'ın ikinci bölümünün altıncı hikâtesinde yer alan "Ey Arap derviş! Korkarım Ka'be'ye ulaşamayacaksın. Katıldığın yol Türkistan'a gider" anlamına gelen beyti çağrıştırmaktadır. Veys Paşa'nın dediği gerçekleşir ve Rûhî, hac mevsimini beklemeden geri döner. Oralardan Ali Rûhî'ya kalan ise sadece bir kıt'a ve beyittir. Önemli bir âlim olan Rahmetullah Efendi ile Mekke'de karşılaşır ve onun hakkında Farsça kıt'a kaleme alır. Lemeat'a da aldığı bu kıt'a Rûhî'nin Mekke'den edindiği iki yadigardan biridir. Diğeri ise Halil Paşazâde Mahmud Paşa'ya yazdığı kasidede yer alan şu beyittir:

İki yıl akdemi gittim idi Beytulâh'a

Ederek fikrimi tahsîl-i kemâla mahsûr

beyitte, Mekke'de gerçekleştirmek istediğini açıkça belirtmiştir. Kendisini manevî yönden geliştirmek ve olgunlaşmayı amaçlamaktadır. Belirttiğimiz iki metin haricinde tespit edebildiğimiz bir manzume veyahut olay söz konusu değildir.

İstanbul'a döndükten sonra Fatih Camii'nde eğitime başlamıştır ve orada sohbetine katılmadığı hoca, içerisine girmediği tarikat kalmaz. Düzenli bir eğitimden ziyade, özel hocalardan ders alır[121] ve bu sayede Farsça ile Arapçayı iyi derecede öğrenir. Özellikle Farsçaya vukufiyeti gayet iyidir. Lemeat'ta Farsça beyitlere de yer vermesi bunu gösterir. Dersaadet'e dönüşünden kısa bir süre sonra babası vefat eder. Veys Paşa'nın vefatı 1299

[121] İsmail Hikmet Ertaylan, Ali Rûhî'nin zamanın en iyi mekteplerinde eğitim aldığını belirtmektedir. Lakin Reşîd Bey, hususi muallimlerden ders aldığını belirtmektedir. Bu durumda Ertaylan'ın bilgisi hatalıdır. (Ertaylan, 2011: 495)

(1881/1882) yılında olduğuna göre, Rûhî'nin Mekke'den dönüşü de 1880'nin sonu ile 1882'nin başı arasında bir tarihe tekabül etmektedir. Çünkü aynı kasidenin devamında Rûhî şöyle der:

Nâ-gehân-ı cûş u hurûş eyledi tûfân-ı kazâ

Aradan eylemeden bir iki üç mâh-ı mürûr

Babasının ölümünü anlatmak için yazdığı beyitte, dönüşünden kısa bir süre sonra ölümün gerçekleştiğini söylemiş olması, belirttiğimiz yargıyı desteklemektedir. Kayseri Mutasarrıfı Veys Paşa'nın vefatı Ali Rûhî'yi derinden sarsmıştır. Paşanın ölümü de oldukça acıklıdır. Odasında otururken birdenbire binanın çatısı çöker ve enkazın altında kalan paşa, kafasına ağır bir darbe alır. Bunun sonucu olarak, o an canını teslim eder.[122] (Akbayar ve Kahraman, 1996: 1664) Ölümü üzerine şu tarih düşürülmüştür[123]:

Sadmen etti Veys Paşa bu fenadan azm-ı râh (Ergun: 459)

Ali Rûhî babasının ölümünü yukarıda bahsedilen kasidesinde şöyle anlatır:

Beni seylâb-ı kader tâ buraya attı yine

Pederim kantara-i mergden ettikte ubûr

Yeri vardır ne kadar eyler isem nâle ü âh

Âh kim oldu hebâ ol sefer-i dûrâ-dûr

Sâha-ı pür-hatar-ı hayret içinde kaldım

Bâd-ı ber-dest-i emel pâ-yı talep pür-nâsûr

Garazım arz-ı cefâ-yı felek geçeridir

Tıynetim yoksa tezellülle değildir maftûr

[122] Nüzher Ergun'a göreyse; Veys Paşa, Feyzizâde Nazif Ağa ile birlikte Kayseri adliyesine, hâkim beyi ziyaret etmeye giderler. Sohbet esnasında birdenbire binanın çatısı çöker. (Ergun: 459) İbnülemin M.K. İnal'a göre de olay hükûmet konağında gerçekleşmiştir.

[123] Mısraın ebcet karşılığı, paşanın ölümüne tekabül etmemektedir. Ergun ilk mısraı vermediği için beyitte bir söz oyunu olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

II. Abdülhamid'e sunduğu kasidesindeyse babasının ölümünü ve kendisinin ruh hâlini şu şekilde belirtir:

O kadar ezdi beni darbe-i kahrı feleğin

Eyledi sûretimi sanki heyûlâda nihân

Elli yıl sâye-i şâhânede hizmet ederek

Pederim Veys kulun olmuş idi ed'iye hân

Mutasarrıf iken üç yıl oluyor Kayseri'de

Üstüne ev yıkılıp oldu yolunda kurbân

Şimdi ben rûh-ı mücerred gibi tenhâ kaldım

Oldu eczâ-yı ten-i baht ü ümidim rîzân

Bî-karar eyleyerek gerdiş-i nâ-hem-vârî

Vatanımda beni seyyâha çevirdi devrân

Dest-gîri-i inâyetle bütün eyledir

Hâkten pâye-i ikbâle terakkî akrân

Yüreğim gayret-i akrân ile kan ağlamada

Ne kadar halk yanında yüzüm olsa handân

Kalırım çâh-ı melâlette zarûrî çıkamam

Resen-i âtıfetin olmaz ise çâre resân

İltifât ile bana lütf ederek sultânım

Olayım ben dahi sâyende senin bir hasân

Kurumuş mezraa-ı marifetim âlemde

Cû-yı dil-cû-yı inâyâtın ile et reyyân

Feyezân-ı kerem ü âtıfetinden ta kim

Yeni baştan bulayım ben dahi feyz-i rey'ân

Gerek Mahmud Paşa'ya gerekse de II. Abdülhamid'e sunduğu kasideler, Ali Rûhî'nin ruh halini oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Veys Paşa'nın vefatına müteakip kendisini daha da fazla içkiye kaptırdığı anlaşılan Rûhî Bey, dağılma durumuna gelmiştir. Recaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid Tarhan ile mektuplaşmasında Rûhî için "bir rind-i sagar-keş-i lâübâli" demektedir. Bu da müellifin ne durumda olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Hayattan bezmiş, kendisini işret âlemine atmış ve kendi memleketinde bile gurbette olduğunu düşünen biri için Japonya'ya yapılacak seyahat tam bir fırsat niteliği taşımaktadır. Deniz Müzesi Arşivi'nde yer alan bir belgeye göre, Ali Rûhî Ertuğrul Firkateyni ile yapılacak Japonya seyahatine gitmek için başvurur. (DMA, ŞUB.228/2-A) Başvurusu kabul edilen Rûhî Bey, gemide seyahatin notları tutmak yani adeta bir vakanüvis görevi[124] üstlenmek üzere gemideki yerini alır. 14 Temmuz 1899 tarihinde İstanbul'dan Japonya'ya hareket edilir. Devlet Arşivi'nde yer alan bir belgeye göre, 4 Kasım 1889 tarihine kadar Ali Rûhî gemidedir. Herhangi bir problem söz konusu değildir. Veys Paşa'nın Kıbrıs'taki vakfı ve ona bağlı arsalar için İngiliz Sefareti Bâb-ı Âli'den bilgi talep eder. "Veys Paşa'nın varisleri kimlerdir? Yaşıyorlar mı?" sorularının sorulduğu belgede, Rûhî'nin Japonya seyahatinde olduğu şu şekilde açıklanmıştır:

[124] Bu konuda iki rivayet söz konusudur. Kimilerine göre Ali Rûhî geminin seyir defterini tutmak (Pakalın, 2008: 14; Kolcu: 566; Yalçın: 87 ve Enginün: 311) kimilerine göre de vakanüvis olarak (Ali Kemal: 50; Pala, 2016: 347; Şahin, 2001: 78 ve Koçu, 1959: 709) görevlendirilmiştir. Hem yukarıda belirttiğimiz belge hem de İskender Pala'nın seyr ü sefer defteri uzmanlık ister. Sivil biri yapamaz. Osmanlı geleneğinde bu işi her zaman denizciler yapar" mealindeki açıklamaları (Pala: 347) Rûhî'nin vakanüvis olarak gittiğini ve geziden notlar alarak bir eser ortaya çıkarmakla görevlendirildiğini doğrulamaktadır.

"(...) küçük mahdumu olan Şehr-i Emânet-i Celilesi Mektubi Kalemi hülefâsından Ali Rûhî Bey, Ertuğrul Fırkateyn-i Hümayunu'yla Japonya'ya azimet ederek şimdilik Japonya'da bulunduğu tahkik kılınmış olduğu (...)" (BOA, HR.TH/92-75)

4 Kasım 1889 tarihine kadar Ali Rûhî'nin hayatı kronolojik bir şekilde ele alınabiliyorken, bu tarihten sonra her şey gridir. Ertuğrul Firkateyni 15 Kasım 1889 tarihinde Singapur'a ulaşır. Kimilerine göre Ali Rûhî hastalanmış ve burada tedavi için bırakılmış ama bir süre sonra vefat etmiştir. [bu bilgiyi ilk veren kişi Süleyman Nazif'tir. Tarhan'ın mektuplarını neşrederken dipnotta belirtir.[125] (Enginün: 311)] Kimilerine göre de Ertuğrul Firkateyni'nin 16 Eylül 1890 tarihinde batması sonucunda vefat etmiştir. (Gövse: 54; Ertaylan: 498) Her iki durumda da Rûhî'nin bir mezarı söz konusu değildir ve ölümü Japonya seyahatinde gerçekleşmiştir. Mamafih, ya 1889'un sonunda veyahut 1890'nın ortasında vefat etmiştir. Bu da gösteriyor ki, 35-37 yaş arasında, gençliğinin baharında terk-i hayat etmiştir. "Geç" redifli gazelin makta beyti adeta Rûhî'nin böyle bir ölümü hissettiğini göstermektedir:

Metâ-ı dehr-i fâni nâ-sezâdır ehl-i tecrîde

Ölürsen de şehîd-i aşk olup kefenden geç

Ali Rûhî'nin İstanbul'dan ayrılması üzerine Eşref'in de şu kıt'ayı söylediği belirtilir:

Mücavir kalmak üzre hacca gitmişken Ali Rûhî

Kudüs'ten kaçtı geldi geçmeden amma beş on gün de

Uzandı bu sefer bî-çârenin cânı sıkılmıştır

Çıkar ruhu گوتندن korkarım deryânın üstünde (İnal: 1505)

Sonuç olarak Rûhî kısa bir hayat sürmüş, buna rağmen gerek hayat hikâyesi gerekse de sanatı ile kendisinden söz ettirmiştir.

3.2. Ali Rûhî'nin Sanatı

Mutavassıtîn'in geleneğe yakın kısmında yer alan Ali Rûhî, Klasik şiirin mazmun ve anlam dünyasını kullanarak bir şiir ortaya çıkarmayı düşünmüştür. Gerek Lemeat'a aldığı gerekse de süreli yayınlarda kalan manzumelerinde, bu görüşün açık bir şekilde aksettiği

[125] İbnülemin Mahmud Kemâl İnal bilginin kaynağını sorduğunda, Eşref'ten işittiğini ve Ertuğrul Firkateyni'nde batan kişilerin listesinde Rûhî'nin adının olmamasını kanıt olarak ileri sürmüştür. (İnal: 1505)

görülür. Rindâne üslupla kaleme aldığı gazellerde; "meyhâne", "sâki", "mutrib" ve "Cem" gibi tabirleri Klasik şiirden alışık olunan anlamsal bağlam içerisinde kullanır. Tasavvufî bir üslup ile kaleme aldığı gazellerde ise "talib", "hakâyık", "künh", "eşya" ve "hâlik" gibi kelimeleri yine geleneğin anlam dünyası içerisinde şekillendirmeye gayret eder. Gazellerinin haricinde, gerek kaside gerekse de kıt'alarında geleneğin sınırı neredeyse orada durmayı, herhangi bir yenilik getirmekten ziyade, geleneğin içerisinden yeni bir oluşum çıkarmayı hedefler. Lemeat incelendiğinde bunun mümkün olmadığı görülür. Gerek üslup gerekse de biçim olarak Klasik şiirin devamı ve geleneğe bağlı nazireden ibaret metinler ile karşılaşılır. Örneğin Lemeat'ın gazel bölümünün ilk manzumesi, "bana" redifli bir gazeldir. Metin incelendiğinde gerek anlam gerekse de biçim bakımından herhangi bir yenilik söz konusu değildir. Klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan "bana" redifi, herhangi bir yenilik söz konusu olmadan tekrarlanmıştır:

Sabah oldu açıldı der-i fütûh bana

Getir getir içeyim sâkiyâ sabûh bana

Adem diyârına çoktan revân olurdu vücûd

Lebin ker etmemiş olsaydı nefh-i rûh bana

Leb-i nigârı öpüp zâhid oldu bâde-perest

Şarâba vermiş iken tövbe-i Nasûh bana

Rumûz-ı metn-i gam-ı ışkı hall için her dem

Yeter bu sînedeki şerhalar şürûh bana

Hikem-nüvis olur elbette hâmem ey Rûhî

Eder kitâb-ı ledünden sühan sünûh bana

Muhibbi, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahya ve Nâilî gibi pek çok ismin, benzer anlam dünyası içerisinde tezahür ettirdiği "bana" redifli gazeller vardır. Bunlar ile Rûhî'nin manzumesi mukayese

edildiğinde, yenilikten ziyade, geleneğin tekrarı ile karşılaşılır. Bu konuya bir misal vermek gerekirse, Ali Rûhî sevgilinin dudağını İsa'ya benzetir ve aynı onun gibi can alıp can verdiğini belirtir. Bu söyleyiş tam manasıyla gelenekli bir söylemdir. Örneğin Muhibbi'nin "bana" redifli gazelinde geçen şu beyit ile aralarında herhangi bir fark söz konusu değildir:

Öldürür gerçi ki gamzen âşıka vermez aman

Lebleriñ Îsâ gibi her laḥẓa verir cân bana (Yavuz ve Yavuz, 2016: 132)

Ali Rûhî; İsa ismini kullanmayarak, adeta onu okuyucudan beklerken, Kanuni Sultan Süleyman; bahsettiği kişinin İsa olduğunu açık bir şekilde söylemektedir. Bunun haricinde iki mısra arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Bu duruma benzer olarak, "tövbe-i Nasûh"ta da aynı ilişki kurulabilir. Klasik şiirde sıklıkla karşılan Nasûh tövbesi, yapılan hatalardan dönülüp bir daha yapılmaması manasına gelmektedir. Yine Muhibbi'nin divanında yer alan şu beyitteki Nasûh tövbesi kullanımı ile Rûhî'nin kullanımı arasında herhangi bir fark söz konusu değildir:

Ḥüsnünü görse idi eger kim azîz-i Mısr

Anmaga Yûsuf adın ider tevbe-i Nasûh (Yavuz ve Yavuz: 289)

İçten, geri dönülmez ve bir daha tekrarlamamak manalarında kullanılan Nasûh tövbesi Muhibbi'de nasılsa Rûhî'de de aynıdır. Değişen tek şey biri içkiye tövbe ettiğini, diğeri ise sevgilinin güzelliğini belirtmek için kullanmıştır. O halde denebilir ki Ali Rûhî'nin kullandığı kelime kadrosu ve daha da önemlisi kelimeleri kullanış şekilleri, geleneğin tekrarı hüviyeti taşımaktadır. Rûhî'nin amacı bir yenilik tezahür edecekse, bunu gelenek üzerinden sağlamaktır. Lakin ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Lemeat'ta gayet güzel şekillendirilmiş gazeller vardır ama gelenek ile kıyaslandığında tekrara düşer:

Nola dersem ki sensin cennet-i a'lâ budur şâhid

Ruhun güldür, saçın sünbül, lebin kevser, kadin tuba

Rûhî'nin yaptığı teşbihler, aynıyla gelenekte mevcuttur. Sevgilinin yanağı güle, saçı sümbüle, dudağı kevsere ve boyu da çok uzun olarak nitelendirilen tuba ağacına benzetilir. Görülüyor ki bir yenilikten ziyade muhafaza söz konusudur. Bu bakımdan Ali Rûhî'nin sanat görüşünü şekillendiren en mühim nokta Klasik edebiyattır. Ahmed Paşa, Fuzûlî, Bâkî ve Nâilî gibi isimlerden etkilenmesi de belirtilen yargıyı destekler niteliktedir. Ahmed Râsim, Ali Rûhî'nin

Gülşen mecmuasının bir sayısında armudî biçiminde yazılmış bir şiir görünce "*bunlar şâir değil, manav*" dediğini yazar. Ardından söylediği, "*Eskilerin eserlerine giden şiirlerimiz, bu yoldan kıl kadar dönüşü âdeta dininden dönmüş gibi kötü görürlerdi*." ifadesi birlikte okunduğunda, Rûhî'nin (Ahmed Rasim: 99) geleneksel yönünü göstermektedir. Gülşen mecmuasında bahsedilen şiir ise, derginin 24 Temmuz 1302 tarihli 22'nci sayısında Ali Kemâl'in "Öyle de Yazılır Böyle de" başlığı ile neşrettiği şiir olmalıdır. Manzume okunduğunda, içerik bakımından bir yeniliğin olmadığı görülür. Biçimsel yenilik söz konusudur ama Ali Rûhî'nin böyle bir teşebbüse bile tahammülü olmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar şiir kitabına "dîvânçe" demek yerine "Lemeat" yani parıltılar diyerek, döneminde pek kullanılmayan bir yola saparak yeniler kervanına katılsa da içerik bakımından bir yeniliğin var olduğunu söylemek güçtür. Kitabının klasik dîvân biçimine benzer bir şekilde tertip edildiği görülür.

Ali Rûhî'nin sanatında başlıca iki söylem söz konusudur: Rindâne ve tasavvufî. Lemeat incelendiğinde, Rûhî'nin şiirlerinde en sık karşılaşılan rindâneliktir. Kendisini rind meşrep olarak görür. Mesûd-ı Harâbâtî'yi örnek alması da harâbâtîliğin ve rindâneliğin Âteş-zebân için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Mazhar Paşa için yazdığı kasidede, sanatının merkezini rindâne söylemin oluşturduğunu açıkça belirtmiştir:

Şarâb-ı feyz ile meyhâne olmasa tab'ım

Olur mu şîve-i şi'rimde neşve-i sahbâ

Müellife göre manzumelerinin kaliteli olmasını sağlayan özellik, rindâneliğin tezahürü olan şarap ve meyhanedir. O halde Rûhî'nin yazdıklarından şarap ve meyhaneyi çağrıştıracak ifadeler çıkarıldığında, geride pek bir şey kalmadığı sonucuna varılır. Gerek kendisinin söylediği bu beyit gerekse de Lemeat incelendiğinde yargının doğru olduğu aşikârdır. Gerçek hayatında da meyhanelere sık sık gidiyor olması ve bundan dolayı Nâci tarafından ikaz edilmesi de belirtilen görüşü destekler niteliktedir. Lemeat'ın çeşitli bölümlerinden alınan aşağıdaki beyitler incelendiğinde, Rûhî'nin sanatı için rindâneliğin ne kadar önemli olduğu görülür:

Bak zevkine ger ârif isen eyle tedârik

Bir mutrib ü bir sâkî ü bir âfet-i mümtâ

Var kûşe-i meyhânede rindâne-nişîn ol

Ayş ü taraba eyleye gör Cem gibi âgaz

***

Bir elde iki sâgar-ı çîn-gâr-ı zerrîn

Bir elde de şişe dolu bâde-i ahmer

Doldurur şarâbı kadehe nâz ile sundu

Dil-teşne olan âşık-ı şûrîdeye sâgar

***

Ne meşrebinde sadâkat ne mesleğinde sebât

A bî-vefâ, nesin? Ömrüm müsün, zamane misin

Duyan sözünden olur meşrebinde neşve-pezîr

Bu feyz-i hâs ile Rûhî şarâb-hâne misin

Rindâne söylemde bir yenilik söz konusu değildir. Geleneğin rindânelik için biçtiği sınırlar ne ise Rûhî'nin de aynı sınırlarda gezindiği görülür. Şaraptan ve kadehten bahsederken Cem'e telmihte bulunması veyahut sevgiliden göremediği merhamet üzerine bu hallere düştüğünü belirtmesi, Klasik edebiyatta karşılığını bulan ifadelerdir. Mamafih, gerek Ali Rûhî'nin hayat hikâyesi gerekse de Lemeat dikkate alındığında şair için rindâne söylemin ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Lemeat'ı şekillendiren bir diğer söylem ise tasavvuftur. Tasavvufî beyitler ile sıklıkla karşılaşılır. Rindâne söylem ile tasavvufî söylemin yer yer iç içe geçtiği görülür. Bu da gelenekte tercih edilen bir yoldur ve Klasik edebiyatın temelini oluşturur. Böylece bir beyit hem bâtınen hem de zâhiren değerlendirilir. Aşağıda verilen örnekler, Lemeat'tan alınmıştır. Rûhî için tasavvufî söylemin önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir:

Dil-i uşşâka hemân yâr girer ey Rûhî

Gönül Allah evidir gayre verilmez destûr

***

Kim olsa tâlib-i künh-i hakâyık-ı eşyâ

Arar hakâyık-ı eşyâya illet-i ûlâ

***

Çıktın şeb-i Mi'râc'da eflâke ey reşk-i melek

Yûnusla fark-ı rif'atin beynü's-semâ-ı ves's-semin

***

Rûhî eğerçi neşve dilersen humârsız

Ayrılma bezm-i sohbet-i ehl-i kemâlden

Rûhî'nin tasavvufî metinlerinde, bâtına vurgu vardır. İnsanın hakikati, eşyanın künhüne vakıf olmak, gönül evi ve irfân sohbeti gibi ifadeler ile gerçek varlığın, "bir ben vardır bende, benden içeri" noktasına çekmeye çalıştığı görülür. Gerek beyitlerin kuruluşu gerekse de anlam bakımından tasavvufî manzumelerde de bir yenilik görülmez. Rûhî için gelenekten hareketle, benzer metinlerin ortaya çıkarılması esastır.

Muasır Şairlerimiz'de İsmail Hakkı, Ali Rûhî'nin sanatı hakkında şu tespitte bulunur:

> "*Şiir-i Osmani ve daha umumi bir tabirle, manzûmât-ı Şarkiye, garip bir tecelliye mazhardır. Bilmünasebe, bir yerde daha arz etmiş olduğum veçhiyle, edebiyat-ı Şarkiyede en güzel, en müesser efkâr ve hissiyât, hafif bir gazel-i hicâb ile mestur bulunuyor. (...) Ali Ruhi Bey merhumun şiiri de böyledir*." (İsmail Hakkı: 35)

İsmail Hakkı'ya göre de Ali Rûhî'nin "meziyyet-i şâirânesi", âşikâne ve rindâne kaleme alıp insanın ruhunu okşayan manzumelerde aranmalıdır. Ahengi, vezini ve ona uygun kafiyeyi tutturmakta oldukça maharetlidir. Adeta hissî duyguları da manzumelere sirayet etmiştir. Manzumelerinde, beyitleri sanki kolayca ortaya çıkarıyormuş gibi bir düşünce rahatlıkla anlaşılır. Abisi Zeynelâbidin Reşid'in de söylediği üzere, "*Ali Rûhî için lakırdı etmekle şiir söylemek müsavi idi. (...) nesri külfetli yazar, nazmı külfetsiz söylerdi*." (İnal: 1503-1504) Lemeat'taki şu beyit belirtilen yargılar kanıtlar mahiyettedir:

Cihânı yaktı o tal'atla yâr-ı cân olalı

Cihân bir öyle belâ görmedi cihân olalı

Gerek “a” sesi ile yaptığı asonans gerekse de “c” sesiyle sağladığı aliterasyonun sonucu olarak, veznin verdiği ahenk ile “cihân” ve “cân” kelimelerini yan yana getirilmesiyle, hem kolayca yazıldığını düşündüren hem de okundukça ahengi görülen bir beyit teşekkül etmiş olur. Ali Rûhî’ye göre bu beyti, Muallim Nâci bile yazamaz. Bir gün akşam üstü Ahmed Rasim Dîvân Yolu’nda giderken Âteş-zebân ile karşılaşır ve şair heyecanlı bir şekilde beytini okur. Ardından da ağzından Nâci hakkında o ifadeler dökülür. Buradan anlaşılıyor ki Rûhî, üstadı olarak gördüğü Nâci’yi de geçtiğini düşünmektedir. Ayrıca, bir gazel kaleme aldığında onu sesli şekilde, hatta nerede birini görürse, karşısındakine okumayı sevmektedir. (Ahmed Rasim: 100-101) Ahenkli, etkili ve kolay söylendiği izlenimini uyandıran bir başka örnek ise “dahi” redifli gazelin matla beytidir:

Cân yandı, nâr-ı ışkına yansın beden dahi

Âteş-perest-i ışka görünmez kefen dahi

Âşikâne bir şekilde yazılan beyit, Rûhî’nin sanat görüşünü adeta özetler: Uygun kelimeleri yan yana getirmek, ahengi sağlamak adına benzer kelimelerden ve aruzun gücünden faydalanmak son olarak da geleneğin çizdiği sınırlarda kalmak. Ali Rûhî’nin bütün manzumelerinde yaptığı hemen hemen budur. Her zaman istediği ahengi bulamaz ama burada olduğu gibi buldukları da vardır. Beyitte “a” ve “e” sesinden faydalanarak asonans ve “n” sesinden faydalanarak aliterasyon yapması, “cân” ile “nâr” kelimelerini yan yana kullanması oldukça etkili bir ahenk sağlamaktadır. Anlam olarak incelendiğinde, Klasik edebiyatın duymak istediği haricinde bir söylem ile karşılaşılmaz. Âşıkın hâli ortaya konulmaya çalışır. Bunu yaparken oldukça etkili bir beyit teşekkül ettiği muhakkaktır. Lakin bir yenilik söz konusu değildir. Abdülhak Hâmid’de olan yenilik, Ali Rûhî’de yoktur. Bir diğer örnek ise, “hâr”, “ihsân” ve “dâmân” kelimelerinden faydalanarak oluşturduğu şu beyittir:

Hâr isem de çekme benden dâmen-i ihsânını

Hârdan ey gül hazer kıl kim tutar dâmânını

Sevgiliyi güle benzeterek, geleneğin sınırlarında herhangi bir değişiklik yapmayan şair kendisini de sevgiliye adeta yalvaran, ona muhtaç olduğunu göstermeye çalışan biri olarak gösterir. Benzer kelimeler sayesinde etkili bir ahenk ortaya çıkarır. Aşağıdaki beyit ise bir kıt’a olarak görülebilecek mahiyettedir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi ahengin etkili bir şekilde oluşturulduğu fark edilir:

İlm-i hak ona masdar, o bir âlem-i müştak

Ârifler ona müştak, o irfân gibi masdar

Virgülle ayrılan yerlerden bölündüğünde bir kıt'a söz konusu olur ve "abab" şeklinde kafiyelenir. Ali Rûhî'nin böyle bir şeyi düşünerek gerçekleştirdiği söylenebilir. Veys Paşazâde Ali Rûhî Bey'in sanatını rindâne ve tasavvufî söylem oluşturur. Beyitleri oluştururken de âşikâne bir edayla ahenk unsurlarından etkili bir şekilde faydalanır. Lakin herhangi bir yenilik tezahür etmez.

Rûhî'nin sanatını şekillendiren hususlardan birisi de toplantılardır. Zeynelâbidin Reşid'in verdiği bilgiye göre, Fatih Camii'nde eğitimden geçmiş ve orada katılmadığı bir hoca yahut tarikat kalmamıştır. (İnal: 1504) Buradan anlaşılıyor ki Rûhî'nin sanatında meclislerin önemli bir yeri vardır. Burhaneddîn-i Belhî'nin İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'a gönderdiği bir mektupta, Türkistanlı Abdülgaffar Hami-i Buhârî, Remzi Baba ve Ali Rûhî'nin içerisinde bulunduğu bir sohbet meclisinin oluşturulduğundan bahseder. Her edibin birer beyit söylemesi sonucu, ortaya bir gazelin çıkması hedeflenir. Böylece müşterek gazel teşekkül etmiş olur. Söylenen beyitleri yazma görevi de Ali Rûhî'ye verilir. (İnal: 1401) Ayrıca Ahmed Talat, İnal'a gönderdiği tercüme-i hâlinde, Ali Rûhî, Muallim Nâci, Şeyh Vasfi, İsmail Safa ve Celal Paşa gibi isimlerle toplandıklarını belirtir. (İnal: 1849) Ahmed Rasim bu toplantıların umumiyetle çay ocakları, kahvehaneler ve işret mekânlarında olduğunu belirterek, bu mekânları adeta bir son savunma hattı olarak görmektedir. Ali Rûhî'nin en çok gittiği yer ise Hacı Bey'in sahibi olduğu Saraç Hanı Meyhanesi'dir. (Ahmed Rasim: 177, 179) O hâlde, gerek abisi Zeynelâbidin Reşid'in anlattıkları gerekse de diğerlerinin anlattıkları Rûhî'nin sanatında sohbet meclislerinin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Ali Rûhî iyi derecede Farsça bilmektedir. Özel hocalarda eğitim görürken, Farsça da öğrendiği anlaşılmaktadır. Lemeat'ta gerek müstakil gerekse de mısra hâlinde Farsça ifadeler ile karşılaşılmaktadır. Rûhî'nin Farsçayı iyi şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. Beyitlerde sağladığı ahenk bu kanaati destekler mahiyettedir.[126] Lemeat'ın girişinde, Hazret-i Muhammed için bir naat vardır. Naatı ilginç yapan özellik ise, iki beyit yani bir kıt'adan teşekkül etmesidir.[127] Naatlar umumiyetle uzun metinlerdir. Lakin Ali Rûhî iki beyit ile iktifa

[126] Örnek olması bakımından;
Hıdîv-i Cem-haşemâ âsefâ kerem-kârâ
Ayâ vezîr-i muallâ makâm-ı bî-hemtâ ve
Asafâ Cem-haşemâ dâver-i Dârâ-hudemâ
Ey olan hizmet-i dergâhına gerdûn memûr
beyitleri önemlidir.

[127] Türkçe kaleme aldığı tevhid de iki beyitten oluşmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki Ali Rûhî döneminde pek kullanılmayan bir yol izleyerek, gerek tevhidin gerekse de naatın kıt'a biçiminde de kaleme alınabileceğini göstermek istemiştir.

etmiştir. Bu da döneminde pek kullanılmayan bir tercih olduğu için önem arz etmektedir. Naat haricinde, "Der Vasf-ı Velî Vasî" başlığıyla bir kıt'a da Farsça yazılmıştır.

Âteş-zebân'ın sanatını şekillendiren bir diğer özellik fahriyedir. İsmail Hakkı'nın deyişiyle, "fahriyesine kapılmaktan kendini zabt edemeyen merhum" (İsmail Hakkı: 36) manzumelerinde kendisini yetkin görmekte, bunu da fahriye beyitlerinde dile getirmektedir:

Âb-ı rû-yı şuarâ dense bana lâyıktır

Ki zeminimden eder âb-ı belâgat feverân

***

Ben ol gencîne-i işâra mâlik cevherîyim kim

Zekât-ı fazlıma gark eylerim mesûd-ı Selmân'ı

***

Ol şâir-i icâz-nümâyım ki yanımda

Dem-beste kalır örfî-i fahhâr-ı hüner-ver

Ben hüsr ü melik-i sühan ü fazl ü kemâlim

Ker fazl ü kemâl olsa revâdır bana çâker

***

Bir benim Rûhî hakâyık-âşinâ sâhib-kalem

Levhden levh-i dile nakş-ı temâsîl eylerim

***

Etmez kabûl-ı ta'rîz bu nazm dil-pezîrin

Rûhî harâm olur söz sihr-i helâle karşı

***

Ey Rûhi-i şîrîn-i dehen, ey merd-i sühan-sâz

Ey bülbül-i Îsâ-dem ü ey mucize-perdâz

***

Ben edersem de eğer terk-i hayât-ı fâni

Rûh-ı evsâfın ile zinde kalır bir dîvân

Verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Ali Rûhî gerek kasidelerinde gerekse de gazellerinde kendisini methetmekten çekinmemektedir. Yeri gelince kendisini şairlerin yüz akı olarak nitelemekte yeri gelince bir cevher olarak telakki etmektedir. Her ne kadar kendisini Adanalı Hayret kadar övmemiş olsa da Lemeat düşünülünce, mühim bir yer işgal ettiği görülür. Kendisini överken bir yeniliğe gitmemiş, geleneğin kullandığı üslubun dışına çıkmamıştır.

Ayrıca Ali Rûhî'nin şiirlerinde görülen birkaç önemli özellik vardır: okuyucuya öğüt vermesi, Allah ve kader hakkında ifadelerde bulunması, kendi hayatından hareketle kaleme aldığı beyitlerin olması, hicve ve Hurufiliğe yer vermesi.

Okuyucuya Öğüt Vermesi

Ali Rûhî'nin bazen okuyucuya öğüt verdiği görülür. Dünya denilen kötü yerden yüz çevirip, gerçek olan ebedî dünyaya hazırlık yapılması bunun için de içkiden uzak durulması gerektiğini üç beyitte anlatır:

Mey-i izân ile kıl def'-i humâr-ı gaflet

Câm-ı idrâki şikest eylemeden seng-i fütûr

Yüzünü yani bu dünyâ-yı denîden döndür

Yüzünü senden o döndürmeden ey mest-i gurur

Feyz-i tecrîd ile ihrâm-ı fenaya bürünüp

Eyle azm-ı harem-i muhterem-i Rabbi şükür

Allah ve Kader Hakkında İfadeler

Rûhî'nin manzumelerinde Allah'ın vasıflarına ve kader inancına da yer verilmektedir. Başa gelene razı olmak gerektiğini öğütleyen Âteş-zebân, şöyle der:

Ey rind-i cihân tut reh-i teslîm ü rızâ kim

Hakkın bu imiş şîve-i takdîr ü kazâsı

Her işi Allah'tan geldiği, her şeye gücünün yeteceği ve dünyanın yok olup tekrardan Tanrı'ya dönüleceğini şu beyitler ile ortaya koyar:

Bildin ki eden her işi takdîr Hudâ'dır

Var ey dil-i şûrîde hemân eyleme tehir

Var eyledi dünyâyı yine yoğ edecektir

Yoktan onu var eyleyen, ol hâlik-i eşyâ

Biyografisi Hakkında Bilgi Vermesi

Ali Rûhî trajik bir hayat hikâyesine sahiptir. Babası Veys Paşa'yı beklemediği bir anda devlet dairesinde odasındayken kafasına düşen kiriş parçası sonucunda kaybeder. Bu acı bazı zamanlarda şiirini beslemiştir. Özellikle II. Abdülhamid'den medet umarken hayat hikâyesini bir araç olarak kullanır. Böylece daha fazla dikkat çekip, istediğini elde edeceğini düşünür. Babasının başına gelenler şu şekilde manzumeye akseder:

Elli yıl sâye-i şâhânede hizmet ederek

Pederim Veys kulun olmuş idi ed'iye hân

Mutasarrıf iken üç yıl oluyor Kayseri'de

Üstüne ev yıkılıp oldu yolunda kurban

Müellif babası ölmeden önce Mekke'ye gitmeye karar verir ve Veys Paşa'dan izin alır. Lakin gitmesi ile dönmesi bir olur. Bu seyahati şöyle anlatır:

İki yıl akdemi gittim idi Beytullâh'a

Ederek fikrimi tahsîl-i kemâla mahsûr

Hiciv

Lemeat'ta, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bir tane hiciv vardır. Kıt'a olarak kaleme alınan metinde kendisini âlim sana birini eleştirir:

Ulemâdan sanıyor kendini beyne'l-cühhâl

Ederek cem'-i kütüb ba'z-ı har-ı lâ-yefham

Öyle nâdân ile ker bahse girişse urefâ

Nükte-i yahmilü esfâr ile eyler mülzem

İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, kendisine gönderilen bir mektubu kanıt göstererek, Ali Rûhî ile Hasan Nâdir'in birbirine hicivler yazdıklarını belirtmektedir. Bu da Rûhî'nin hiciv yönünün var olduğunu gösterir. Lakin İnal'a göre mektupta yazanlar gerçek değildir. Çünkü o sırada Rûhî 12, Nâdir 36 yaşındadır (İnal: 1059) ama böyle bir söylentinin dahi çıkmış olması Âteş-zebân'ın hiciv yeteneğinin var olduğunu göstermektedir.

Hurufilik

Hurufilik, Fazlullah tarafından kurulmuş bir mezheptir. Gölpınarlı'ya göre ayrı bir dindir. (Gölpınarlı, 1973: 2) Fazlullah, rüya yorumlamayla şöhret kazanmış ve ardından birçok kişiyi kendi safına katmıştır. Câvidân-nâme isimli mensur eserinde Hurufiliğin sistemini ve ana hatlarını ele almıştır. Türk edebiyatını da oldukça etkileyen Hurufilik Ali Rûhî tarafından da kullanılmıştır. Aşağıdaki iki beyit, sevgilinin ne kadar güzel olduğunu anlatmaktadır. Bunun için Hurufilikten nasıl faydalanıldığını ve böylece Rûhî'nin şiirini bu mezhebin nasıl sirayet ettiğini göstermesi bakımından önemlidir:

Etti hatından hurûf-ı âliyât-ı ışkı derk

Vâkıf-ı ilm-i ledün olmuş gönül âgâh imiş

Rûhiyâ gördün okur cânâ cemâlin mushafın

Anladım kim mazhar-ı esrar-ı Fazlullah imiş

Sonuç olarak denebilir ki Ali Rûhî'nin sanatını oluşturan temel vasıf rindâne ve tasavvufî manzumeler kaleme almasıdır. Bunun haricinde fahriyenin, öğüt vermenin ve şahsî yaşamından hareketle malzeme devşirip, metinlerinde kullandığı da görülür.

3.2.1. Ali Rûhî'nin Etkilendiği İsimler

Mutavassıtîn içerisinde yer alan Ali Rûhî'yi etkileyen başlıca beş kişi vardır. Lemeat incelendiğinde, Âteş-zebân'ı en çok Muallim Nâci'nin etkilediği anlaşılmaktadır. Ardından "güneş" redifli kaside ile Ahmed Paşa gelmektedir. Nedim de "-misin kâfir" redifli gazeliyle Ali Rûhî'yi etkilemiştir. Fuzûlî de "-dan gayrı" redifli gazeli ile Rûhî'yi oldukça etkilemiştir. Son olarak da Abdülaziz döneminin en önemli isimlerinden biri olan Mahmud Nedim Paşa'dır. Bunun haricinde, Klasik şairlerin pek çoğundan etkilendiği anlaşılmaktadır. Bâkî, Nâili ve Fehîm-i Kadîm bu kişilerin başında gelmektedir. Onlar da "Diğerleri" başlığı altında ele alınmıştır.

Ahmed Paşa

Ahmed Paşa, 15.yüzyılın en önemli kişilerinden birisidir. Hem devlet adamı hem de sanatçı olması bakımından, döneminde şöhret kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'i övmek için kaleme aldığı "güneş" redifli kasidesi, kendisinden sonra gelenleri etkilemiştir. Ahmed Paşa'nın "güneş" kasidesi de İvaz Paşazâde Atâyî'ye naziredir. (Canım, 2000: 373) Ali Rûhî de "güneş" redifli bir kaside yazmıştır. O da II. Abdülhamid'i övmeyi amaçlamıştır. İsmail Hakkı'ya göre, Ali Rûhî'nin "medâr-ı mefhareti"ni gösteren en önemli metinlerinden biridir. (İsmail Hakkı, 1311: 36) Atâyî'nin kasidesi ile Rûhî'nin kasidesi mukayese edildiğinde, aralarında benzerlikler bulunmasına rağmen, Rûhî'nin Ahmed Paşa'nın kasidesinden ve dolayısıyla da Ahmed Paşa'dan daha çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Etkilenme daha çok kelime kadrosu ve benzetme unsurları üzerinden sağlanmıştır.

Ali Rûhî'nin "güneş" redifli kasidesi, 29 beyitten müteşekkildir. Kasidenin 1-6 arasındaki beyitler, giriş mahiyeti taşımaktadır. Ahmed Paşa'nın kasidesi ise 70 beyittir. 1-15 arası giriş mahiyeti taşımaktadır. Her ikisi de "fâilatün fâilatün fâilatün fâilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Aralarında beyit farkı olduğu için Ali Rûhî adeta seçme yoluna gitmiştir. Örneğin, Rûhî'nin kasidesinin üçüncü beyti "ser-tâ-ser güneş" ile biterken, Ahmed Paşa'nın on üçüncü beyti belirtilen ifade ile tamamlanmaktadır:

Her seher feyz-i azîmetle dua-yı Nûr okur

Çok mudur âfâkı teshîr etse ser-tâ-ser güneş (Ali Rûhî)

Kûze-i yâkût ile pîrûze-gûn dolâbdan

Çarh-ı mînâ-rengi sîmâb etti ser-tâ-ser güneş (Ahmed Paşa)

Son kısımları aynı olmasına rağmen aralarında belirli farkların olduğu da görülmektedir. Örneğin Ali Rûhî, Nûr suresine gönderme yaparken, Ahmed Paşa'da bununla karşılaşmıyoruz. Lakin yardımcı eylemlerin aynı seçildiği de dikkatten kaçmamaktadır. Ali Rûhî, "teshîr etse" derken Ahmed Paşa "simâb etti" şeklinde kullanmıştır.

Ali Rûhî'nin kasidesinde dördüncü beyit "hâver güneş" şeklinde biterken, Ahmed Paşa'da bu ifadenin iki defa kullanıldığı görülmektedir. İlki matla beytinde, hemen ilk mısrada, yer alırken diğeri kırk dördüncü beyittedir. Anlamın kurgulanışı bakımından aralarında benzerliğin az olduğunu söylemek gerekiyor. Aynı durum Rûhî'nin altıncı beyiti ile Ahmed Paşa'nın kırk beşinci beyiti için de geçerlidir. Her ikisi de "leşker güneş" ile bitmektedir ama manaları tam manasıyla bir değildir. Buna rağmen bazı benzerlikler vardır:

Durmayıp maşrıkta şeb-hûn etti mülk-i mağribe

Muttasıl hayl-i kevâkibden çekip leşker güneş (Ali Rûhî)

Âfitâb-ı râyuna olmaz mukâbil nice kim

Arz ide tabl-u 'alemle nûrdan leşker güneş (Ahmed Paşa)

"leşker güneş" kullanımı haricinde, "kevâkib" ile "nûr" arasında da bir benzerliğin olduğu söylenebilir. Ali Rûhî, parıltı, ışık manasındaki nûr kelimesini, yıldız anlamına gelen kevâkib ile değiştirmiştir. Böylece, aynı kelimeyi kullanmadan benzer bir manayı beyte katmış olur.

Ali Rûhî'nin kasidesinde, 6-8 arası girizgâh mahiyeti taşımaktadır. Burada yer alan beyitler incelendiğinde, Ahmed Paşa'nın nesipte kullandığı ifadelerin Rûhî'de girizgaha aktarıldığı anlaşılır. Örneğin "zerrîn-per güneş" ifadesi, Ali Rûhi'nin kasidesinde sekizince beyitte yer alırken, Ahmed Paşa'da beşinci ve on birinci beyitlerde geçmektedir. Ali Rûhî adeta iki beyti, tek beyit halinde kullanmıştır:

Ol hümâyûn bâl ü per sîmurg-ı devlet kim olur

Gülşen-i ikbâline tâvus-ı zerrîn-per güneş (Ali Rûhî)

Dâne-i encüm dirüp meh hırmeninde her seher

Bâl açup cevlân ider tâvûs-i zerrîn-per güneş (Ahmed Paşa)

Subh-dem cevlân edip tâvûs-i zerrîn-per güneş

Bûstânına sipihrün verdi zîb ü fer güneş (Ahmed Paşa)

Benzer yönler ilerleyen beyitlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Ali Rûhî, dokuzuncu beyitte II. Abdülhamid ile İskender arasında lütuf ve şan bakımından bir ilişki kurarken; Ahmed Paşa da yirmi dördüncü beytinde İskender ve Süleyman ile Fatih Sultan Mehmed arasında benzer bir ilişki bağı oluşturur. Benzer bir ilişki "gevher güneş" ifadesi ile de sağlanmıştır. Ali Rûhî, II. Abdülhamid'in lütfuyla değersiz bir eşyanın/kişinin bile değerli olacağını söylerken, Ahmed Paşa da Fatih Sultan Mehmed'in kara toprağı bile cevher haline getirebileceğinden bahsetmektedir:

Feyz-i enzârın senin bî-kadri kıymetdâr eder

Terbiyetle rîze-i sengi eder gevher güneş (Ali Rûhî)

Cevher eyler çün kara topragı lütfun tâbişi

Gam degül itmezse ayruk sengden gevher güneş (Ahmed Paşa)

Kasidelerin sonlarına doğru da benzerliklerin devam ettiği görülmektedir. Ali Rûhî'nin kasidesinde yirmi yedinci beyit, metnin nihayete erdiğini haber verip şöyle derken;

Kâfiye teng oldu ettim azm-ı sû-yı ihtisâr

Bi'z-zarûr akşam olunca kim gurûb eyler güneş (Ali Rûhî)

Ahmed Paşa da aynı ifadeyi kasidenin gazel bölümünde şu şekilde kullanmıştır:

San ki magribdür saçun ki anda gurûb eyler kamer

San ki matla'dur yakan ki andan tulû' eyler güneş (Ahmed Paşa)

Ali Rûhi'nin kasidesi "mahşer güneş" ifadesi ile nihayete ermektedir. Bu kullanım Ahmed Paşa'nın kasidesinde otuzuncu beyitte yer almasına rağmen mana bakımından neredeyse bire bir aynıdır:

Şu'le-pâş ol burc-ı şevketten fezâ-yı âleme

Doğmasın sensiz cihânda tâ dem-i mahşer güneş (Ali Rûhî)

Virmese lütfun eli rahm-i felekde perveriş

Mâder-i eyyâmdan togmazdı tâ mahşer güneş (Ahmed Paşa)

aralarındaki fark ise birince yüklem "doğmasın" şeklindeyken, diğerinde "doğmazdı" biçimindedir.

Sonuç olarak, örneklerden de anlaşıldığı üzere Ali Rûhî üzerinde Ahmed Paşa'nın etkisi söz konusudur. Lakin bu etkinin Güneş kasidesi özelinde olduğu görülmektedir. Lemeat'ın geneline bakıldığında, ağırlık etkinin Muallim Nâci üzerinde olduğu fark edilir. Ayrıca Ali Rûhî'nin söyleyiş, kelime kadrosu ve beytin teşekkül edişi ile Ahmed Paşa'nın kelime kadrosu, söyleyiş biçimi ve beytin ortaya çıkışı arasında neredeyse bir farkın olmaması, Veys Paşazâde Ali Rûhî'nin yenilikten ziyade, geleneği muhafaza edip, benzer bir şekilde kullanmak istediğini göstermektedir.

Fuzûlî

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ahmed Paşa haricinde Ali Rûhî'yi en çok etkileyen isimlerden biri de Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin kaleme aldığı "geç", "eylerim" ve "gayrı" redifli gazelleri Âteş-zebân'ın Lemeat'ında karşılık bulur. Örneğin "geç" redifli gazel Ali Rûhî'nin kaleminde şöyle tezahür bulur:

Merâmın cân ise ey nâvek-i dildâr tenden geç

Derûn-ı hısn-ı kalbi fetha şeb-hûn et, bedenden geç

Tasavvufî bir mahiyet taşıyan beyitte, insan-ı kâmil arayışı söz konusuysa, bedenden vazgeçilmesi ve "ölmeden önce ölünmesi" gerektiği anlatılmaktadır. Bu söyleyişin bir benzeri Fuzûlî'de yer alır:

Ey gönül yârı iste candan geç

Ser-i kûyun gözet cihandan geç (Tarlan, 2009: 155)

Fuzûlî de aynı konuyu benzer kelimeler ile ifade etmiştir. Rûhî'de "tenden geç" ifadesi yer alırken Fuzûlî'de "candan geç" ifadesi yer almaktadır veyahut ikinci mısralarda Ali Rûhî "bedenden geç" derken Fuzûlî "cihandan geç" demektedir. Bir diğer ortak noktaları ise "cân ise" ile "yârı iste" arasında tezahür eder. Her ikisinin de aynı manayı vermek istediği açıkça

anlaşılır. Verilen örneklerden anlaşılıyor ki Ali Rûhî'nin "geç" redifli gazeli açık bir şekilde Fuzûlî'nin gazelinden etkilenilerek oluşturulmuştur. İlerleyen beyitlerde de benzer örnekler söz konusudur. Örneğin Ali Rûhî;

Geçilmez oldu tavrından vatanda gayrı ağyârın

Gönül azm-ı diyâr-ı gurbet et, vatandan geç

beyti ile sevgili için her şeyden vazgeçilmesi gerektiğini düşünüp, gerekirse vatandan bile vazgeçilmesi gerektiğini söyleyerek, gurbet et derken; Fuzûlî ise bu durumu şöyle açıklar:

Mülk-i tecrîddir ferâgat evi

Terk-i mâl eyle hânumandan geç

İki beyit farklı vezinler ile yazılmış olsa da mana bakımından büyük benzerlikler söz konusudur. Ali Rûhî, diyâr-ı gurbet" derken Fuzûlî "ferâgat evi" ve "terk-i mâl" demektedir. Her ikisinin de manası, her şeyi bırakmak gerektiği üzerine şekillenmiştir. Benzer bir şekilde Rûhî "vatandan geç" derken, Fuzûlî "hânumandan geç" demektedir.

Fuzûlî'nin "-dan gayrı" redifli gazeli ile Ali Rûhî'nin "-dan gayrı" redifli gazeli arasında da bir benzerlik söz konusudur. Her ikisi de sevgiliden vefa görmediğinden şikayet eder ama sevgiliden de vazgeçemezler. Rûhî'nin matla beyti şöyledir:

Kim tutar dâmenimi hâr-ı belâdan gayrı

Kim gelir pâyime yâ seng-i kazâdan gayrı

Müellifin başına dert ve tasadan başka bir şey gelmemektedir ama yine de sevdiğinden vazgeçemez. Çünkü Klasik edebiyatın âşık-sevgili ilişkisinde, âşıka düşen rol, çile çekmektedir. Sevgili her türlü eziyeti yapar ama âşık "âh" demekten başka bir şey yapamaz. Rûhî de bu duruu belâ ve kazâ kelimeleri ile sağlamıştır. Fuzûlî'nin matla'ı incelendiğinde benzer bir söyleyişin tezahür ettiği görülür:

Hâsılum yoh ser-i kuyunda belâdan gayrı

Garazum yoh reh-i aşkına fenadan gayrı (Tarlan: 648)

Fuzûlî de sevgilinin bulunduğu yerde beladan başka bir şey ile karşılaşmadığını söylemektedir. Lakin yine de ondan vazgeçemez ve yolunda kul köle olmaya devam eder. İki matla beyti karşılaştırıldığında, gerek konu gerekse de kullanılan kelimeler arasında benzerlik

olduğu görülmektedir. Bu benzerlik sonraki beyitlerde de devam eder. Rûhî ikinci beytini sevgilinin yanına giderken, iki ayağından başka bir şey olmadığını şöyle ifade eder:

Ben o tenhâ-rev-i sahrâ-yı gamım kim yoktur

Bir beraberce giden nakş-ı dü-pâdan gayrı

Fuzûlî'nin gazelindeki ikinci beyitte de aynı söyleyiş söz konusudur ama o "bir kuru tenimden başka bir şeyim yok" diyerek, verdiği örnek Rûhî'ye göre biraz daha farklıdır. Buradan anlaşılıyor ki Ali Rûhî Fuzûlî'den etkilenirken, bazı beyitlerde oynamalar yapmıştır:

Ney-i bezm-i gamem ey ah ne bulsan yele ver

Oda yanmış kuru cismümde hevadan gayrı

Üçüncü beyitte de Fuzûlî etkisi devam etmektedir. Ali Rûhî, "her şeyden vazgeçsem bile maşuktan vazgeçemem, bana ne çileler yapsa da o benim her şeyimdir. Ondan başkasını göremem" şeklinde günümüz Türkçesine çevrilebilecek beyti şudur:

Kesse pây u serimi yâr, kesilmem ondan

Ne görür bî-ser ü pâsında vefâdan gayrı

Ali Rûhî'nin sevgili anlayışı, Klasik edebiyatın sevgili anlayışı ile birebir aynıdır. Herhangi bir oynamaya gitmeden, bu algılayışı benimsediği görülmektedir. Bu beyit özelinde düşünüldüğünde de belirtilen yargı açık bir şekilde kanıtını bulmaktadır. Modern edebiyatta teşekkül eden bireysellik, psikolojik durumun şiire aksedişi veyahut âşıkın kendisini merkeze alıp, sevgiliyi nesne olarak telakki etmesi ile karşılaşılmaz. Âteş-zebânda karşılaşılan durum, Fuzûlî'nin bakış açısı ile aynıdır:

Perde çek dideme hicran günü ey kanlı yaşım

Ki gözüm görmeye ol mâlı-likâdan gayrı

Ali Rûhî'nin gazelinin makta beyti ile Fuzûlî'nin gazelinin altıncı beyti arasında da tam bir ilişki söz konusudur. Rûhî, "gönlümde sevgiliye duyulan aşktan başka bir şey kalmadı; her şeyi sildim ve süpürdüm" manasında şöyle derken:

Mâsivâ gerdini hep sildi süpürdü Rûhî

Komadı dilde gam-ı ışk-ı safâdan gayrı

Fuzûlî de kendinde gözü yaşlı bir bedenden başka bir şeyin kalmadığını şu şekilde anlatır:

Bozma ey mevc gözüm yaşı hababın ki bu seyl

Koymadı hiç imaret bu binadan gayrı

Görüldüğü üzere, Ali Rûhî'nin gazeli Fuzûlî'nin gazeline bir nazire niteliği taşımaktadır. Gerek konu gerekse de kelime kadrosu bakımından aralarında sıkı bir ilişkinin var olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Ali Rûhî'nin "eylerim" gazeli[128] ile Fuzûlî'nin "eylerem" gazeli[129] arasında da bir ilişki söz konusu olabilir. Doğrudan bir ilişki bulunmadığı için örneklendirilmemiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki Ali Rûhî'nin etkisi altında kaldığı sanatçılardan biri de Fuzûlî'dir.

Nedim

Ali Rûhî'nin etkilendiği isimler umumiyetle Klasik şairlerdir. Nedim de bu kişilerden biridir. Dönemi açısından yenilikçi kabul edilebilecek hatta bir yönüyle Yeni edebiyatın başlangıcı sayılabilecek Nedim'in meşhur olan "-mısın kâfir" redifli gazeli, Ali Rûhî'nin etkilendiği manzumelerdendir. Bu gazelden hareketle, "-âne misin" redifli bir gazel kaleme almıştır. Ayrıca Nedim'in "senin" redifli gazelinden de etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Bundan hareketle "-ârın senin" redifli gazelini neşretmiştir.

Rûhî'nin "-âne misin" redifli gazeli, beş beyitten oluşup, "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" vezni ile yazılmıştır. Nedim'in "-mısın kâfir" redifli gazeli ise sekiz beyittir. "Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün" veznindedir. Anlaşıldığı üzere Rûhî'nin etkilenmesi şekilsel bir etkilenme değil, anlamsal bir etkilenmedir. Ali Rûhî'nin matla beyti şu şekildedir:

Bu rütbe dillere düştün gönül terâne misin

Ağızdan ağza gezersin, acep fesâne misin

Sevgiliye duyulan bağlılık ve hoşlanma herkesin ağzında gezmektedir ama kendisi bir türlü ortaya çıkmamaktadır. Bundan dolayı Rûhî "fesâne misin" diyerek, duyulan ama görülmeyen bir duruma parmak basmaktadır. Nedim'in gazelinin matla beyti ise şu şekildedir:

Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın kâfir

---

[128] Gazelin matla'ı şöyledir:
Âyet-i Nûr ruhun ol demine tertîl eylerim
Rûh-ı Dâvûd'u menâkıb-hân-ı tebcil eylerim

[129] Gazelin matla beyti şu şekildedir:
Ney kimi her dem ki bezm-i vaslını yad eylerem
Ta nefes vardur kuru cismümde feryad eylerem

Aman dünyâyı yaktın âteş-i sûzan mısın kâfir (Gölpınarlı, 1951: 282)

Nedim de sevgilinin herkesi etkilediğini ve âşıkların onun etkisinden çıkamadığını anlatmaktadır. Nitelemeler ve kullanılan kelimeler değişmesine rağmen, benzer mananın verildiği görülmektedir. O halde, Rûhî'nin matla beytinden Nedim etkisinin var olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci beyitler de birbirine benzemektedir ama Ali Rûhî'nin beytinde, bazı değişiklikler söz konusudur. Rûhî, beytini klasik bir hale getirmeye çalışmış ve bu bakımdan Nedim'in gazelini bayağı bir değiştirmiştir:

Bu dil-nezâzlığın ey hadenk-i nâz nedir

Hazîn hazîn çekilen âh-ı âşikâne misin

Klasik edebiyat anlayışı ile şekillendirilmiş beyitte, sevgilinin nazı sonucunda âşıkların çektikleri ahlar vurgulanmıştır. Sevgilinin âşıklara yüz vermemesi üzerine çekilen ahın hazin olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Çünkü vuslata bir türlü ulaşılamamaktadır. Nedim ise Klasik edebiyatın anlayışını değiştirebilecek bir beyit kaleme almıştır:

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın

Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir

Nedim de sevgilinin nazı üzerinde durmuştur. Bu bakımdan Ali Rûhî'yi etkilediği anlaşılmaktadır. Lakin Nedim beytini, sevgilinin cinsiyetinin bilinmeyişine aksettirirken, Ali Rûhî Klasik edebiyatın sınırlarında kalarak, "âşıkları inleten bir sevgili misin" demekle iktifa etmiştir.

Benzer söyleyişler diğer mısralarda daha silik olmakla beraber devam etmektedir. Makta beytinde ise Ali Rûhî, Sevgiliyi duyanların mutlu olduğunu şu şekilde söylemektedir:

Duyan sözünden olur meşrebince neşve-pezîr

Bu feyz-i hâs ile Rûhî şarâb-hâne misin

Sevgiliye bağlı olan Rûhî'nin, sevgiliden duyduğu bir söz üzerine meyhaneye döndüğü ve birçok içki içse bile, o mutluluğa erişemeyeceği "şarâb-hâne misin" ibaresi üzerinden manzumeye aksetmiştir. Nedim ise matla beytinde sevgiliye tutkun olduğunu farklı bir örmek üzerinden dile getirmiştir:

Nedîm-i zârı bir kâfir esir etmiş işitmiştim

Sen ol cellâd-ı dîn ol düşmen-i îman mısın kâfi

Nedim beytini sevgili üzerinden şekillendirmeye devam etmiştir. Kendisinin ona tutkun olduğunu belirtip, sevgiliyi betimlerken Ali Rûhî ise sevgilinin âşıklarda bıraktığı izlenim üzerinden kendisini anlatmıştır. Lakin ortak noktaları ikisinin de sevgiliye olan bağlılıklarını dile getirmeleridir.

Ali Rûhî'nin "-ârın senin" redifli gazeli[130] ile Nedim'in "senin" redifli gazeli[131] arasında da uzaktan bir ilişkinin kurulabileceği görülür. Lakin tam bir bağlantı olmadığı için örneklendirilmemiştir. Özetle, Ali Rûhî'nin etkisinde kaldığı kişilerden birinin de Nedim olduğu anlaşılmaktadır.

Mahmud Nedim Paşa

1818 yılında dünyaya gelen Mahmud Nedim Paşa, Rusya'ya yakınlığından dolayı, "Nedimof" olarak tanınmaktadır. Şiire de meraklı olan paşanın, çeşitli mahlaslarla kaleme aldığı manzumeler vardır. Dîvanı da el yazması olarak Millet Kütüphanesi'nde mevcuttur. Ali Rûhî'nin Mahmud Nedim Paşa'dan etkilendiğini "yine" redifli gazeli göstermektedir. Âteş-zebân manzumeyi Lemeat'a alırken, Nedim Paşa'ya nazire olduğunu belirtmemesine rağmen, Tercümân-ı Hakikat'te neşredilirken "Mahmud Nedim Paşa'nın bir gazeline naziredir" ibaresinin yer alması, Ali Rûhî'nin paşadan etkilendiğini göstermesi bakımından mühimdir.

Muallim Nâci

Muallim Nâci, Tercümân-ı Hakikat'in oldukça iyi bir yere gelmesini sağlayan kişidir. Gazeteyi Ahmed Midhat kursa da Nâci sayesinde rüştünü ispat etmiş diyebiliriz. Gazetenin etrafında oluşturduğu şairler ordusu, bu durumu göstermeye kâfidir. Ahmed Midhat da benzer kanaatte olmalı ki "gazetenin edebiyat Allah'ı Nâci" ibaresini kullanmıştır. (Enginün, 1995: 347) Edebiyatın Allah'ı olarak görülen birinden, Ali Rûhî'nin etkilenmesi pek tabiidir. Hatta, Ali Rûhî'yi var eden kişinin Mesûd-ı Harâbâtî üzerinden, Muallim Nâci olduğunu söylemek, yanlış olmaz. Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat sayfasının Nâci'nin yönetimine verilmesi üzerine Rûhî, Midhat Efendi'ye hitaben bir mektup kaleme alır. Mektubunda; *"(...)sahife-i edebiyenin muallim-i edeb ve irfân olan bir sâhib-i faziletin himâyesine tevdi olduğunu*

[130] Kastedilen gazelin matla beyti şu şekildedir:
Germdir cânlar alıp vermekte bâzârın senin
Nakd-i cân-ber-kef cihân olmuş harîdârın senin
[131] Kastedilen gazelin matla beyti şu şekildedir:
Nâz olur dem-beste çeşm-i nîm-hâbından senin
Şermeder reng-i tebessüm la'l-i nâbından senin (Gölpınarlı: 302)

kemâl-i fahr ile okudum. (...) bundan böyle o (...) kâmilin nazar-ı ıslahına şiir arşını mütehattim zimmet-i şairiyet bildim." ifadelerine yer vermesi, Rûhî'nin Tercümân-ı Hakikat öncesinde de Nâci'yi takip ettiği ve onunla iftihar ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. (Güneylioğlu, 1988: 146-147)

Muallim Nâci, Tercümân-ı Hakikat'in 5 Kânun-ı Sani 1883 tarihli 1369'uncu sayısında, Diyarbekirli İsmâil Bey'in yazısının altına yazdığı yorumda, "Tercümân-ı Hakikat" başlığı ile gönderilen şiirlere neden yorum yaptığını açıklamaktadır. Ona göre şiirde kemâle ermenin yolu, çalışmaktır. Nâci'nin maksadı, gönderilen şiirin kusurları da olsa neşretmek yoluyla, göndereni teşvik edip, daha iyi şiirlerin yazılmasını sağlamaktır. Bu sayede gönderilen şiirler, gönderen için bir ödev görevi görür. Mamafih Nâci, kendisini bir muallim olarak görüp, şiirleri değerlendirir ve metinleri yorumlayarak, talebesine yol gösterir:

> "*İnsan birden bire kemâl-i dereceye vâsıl olamaz. Her şeyde çalışa çalışa terakkî eder.(...) Tercümân-ı Hakikat'in maksad-ı hakikisi, nev-resîdegân-ı vatanın terakkisine hizmet olduğundan, gönderilmekte olan âsârı -biraz kusurlu olsa bile- ashâbını teşvîken neşreder. Yoksa, sütun doldurmak için neşretmez. Şimdi âsâr-ı kalemiyesinde birçok kusur görülmekte olan bir gencin, bir vakit olup da gerçekten edîb ve şâir denilebilecek ve yazdığı şeylerden umûmca istifâde olunacak bir dereceye irtikâ edebileceği ihtimâlini kim inkâr edebilir?*" (Tercümân-ı Hakikat, 5 Kânun-ı Sani 1883, numara:1369, s.3)

Muallim Nâci'nin 1303 yılında "Tercümân-ı Hakikat" başlığı altında yaptığı eleştirilerin bir kısmını "*Muallim*" adıyla yayımlaması, bu görüşü kanıtlar mahiyettedir. Nâci için, şiiri gönderen bir öğrenci kendisi de bir öğretmendir. Şiirlerin yayımlanması ve metnin hatalarıyla beraber, olumlu yanlarının da belirtilmesi öğrenciye teşvik mahiyeti taşır. Böylece öğrenci daha çok çalışır ve ortaya tam manasıyla bir şiir çıkar. Ahmed Râsim'in de belirttiği gibi, Tercümân-ı Hakikat tam bir "dershâne" vazifesi görür. (Râsim, 1980: 75) Ödevini başarıyla yapanlar çeşitli unvanlar ile ödüllendirilir. İsmail Safa'ya "Şâir-i mâder-zâd", Ahmed Hamdi'ye "Nâzımü'l-hikem", Mehmed Celal'e "Şâir-i zî-irticâl" denilmesi, bir teşvik ve ilerlemenin göstergesidir. (Özgül, 2016: 10)

Tercümân-ı Hakikat okulunda ders görenlerin başında ise Ali Rûhî gelmektedir. Ali Kemâl'e göre, öğrenciler arasındaki en muktedir isim Ali Rûhî'dir. "Eski vadide" oldukça önemli bir kişidir. (Ali Kemâl, 2016: 49) Kudretli oluşuna kanıt olarak, Gonca-i Edeb'in 1

Nisan 1299 tarihli üçüncü sayısında neşredip, Lemeat'a da aldığı "-ânını" redifli gazelin matla beytini gösterir:

Hâr isem de çekme benden dâmen-i ihsânını

Hârdan ey gül hazer kıl kim tutar dâmânını

Lemeat şairi, "a" ve "e" sesleri ile yaptığı asonans sayesinde, beyte oldukça önemli bir ahenk katmıştır. Vezin ile ahenk arasındaki bağlantı da asonans sayesinde sağlanmıştır. "Fâilatün fâilatün fâilatün fâilün"ün ağır ritmi, adeta "a" sesine aksetmiş ve ortaya âşığın yakarışı çıkmıştır. Beytin kuruluşunda herhangi bir eksiklik veyahut kusur olmamasına rağmen, bir yeniliğin de olduğunu söylemek güçtür. Klasik edebiyatın kelime kadrosu, konuya yaklaşımı ile Ali Rûhî'nin konuya yaklaşımı ve kelime kadrosu arasında herhangi bir fark yoktur. Bu bakımdan, Ali Kemâl'in "eski vadide" demesi yerinde bir tespittir. Örneğin, 16.yüzyılın en önemli şairlerinden biri olan Bâkî'nin şu beyti ile Ali Rûhî'nin yukarıdaki beyti arasında gerek anlam gerekse de söyleyiş bakımından neredeyse bir fark yoktur:

Lütfun gözüyle bir güle baksan yeter bana

Bak sîne dâgın eyledim ey gül-'îzâr gül (Küçük, -: 210)

Ali Rûhî kendisini dikene benzetip, "ne olursa olsun ben sevgiliye muhtacım; bunun için benden kendini esirgeme" derken, Bâkî de sevgiliyi güle benzeterek, "bir kere bana baksan yeter; senin için göğsümde yaralar oluştu" demektedir. Her ikisi de sevgiliye muhtaç ve ondan lütuf beklemektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, Ali Rûhî, geleneği dönüştürmek yerine aynıyla muhafaza etmeyi tercih etmiştir.

Ali Rûhî'yi en çok etkileyen isim Muallim Nâci'dir. Özellikle de Nâci'nin yarattığı, Mesûd-ı Harâbâtî'dir. Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'in 8 Kânun-ı Evvel 1882 tarihli 1345'inci sayısında neşrettiği "olalı" gazeline, 1 Kânun-ı Sani 1883 tarihli 1365'inci sayısında yazdığı nazire etkilenmeyi göstermesi bakımından önemlidir. Nâci'nin "Ahmed Mes'ûd" imzasını kullanarak neşrettiği gazelin matla beytinde;

Çalıştı gerçi zebân-ı kalbe tercümân olalı

Beyâna sığmadı aşkın belâ-yı cân olalı (Özgül: 500)

sevgiliye duyulan aşk yer alırken, Ali Rûhî'nin naziresinde de;

Cihânı yaktı o tal'atla yâr-ı cân olalı

Cihân bir öyle belâ görmedi cihân olalı

maşuka duyulan bağlılık farklı kelimeler ile ifade edilmiştir. Lakin burada da bir yeniliğin var olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu nazirenin ortaya çıkışı, Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'tin 1361 numaralı sayısında "Mesûd-ı Harâbâtî" olarak kaleme aldığı yazıda, harâbâti olarak gördüğü ve beğendiği kişilerden birinin de Rûhî olduğunu belirtip, övgü dolu sözler söylemesiyle gerçekleşir: "*Bunlardan bir de Rûhî var. Mesûd'a şimdi o da bir nazîre söylüyor. İkmâl edince, huzur-ı Tercümânîye takdim eyleyecek. Münâcâtî'yi geçmek arzusunda bulunuyor. Bakalım muvaffak olabilecek mi? Hazret-i Rûhî harâbâtiyân arasında "âteş-zebân"lığıyla müştehir olmuş takımdandır*." (Tercümân-ı Hakikat, 28 Kânun-ı Evvel 1882, nu:1361, s.3) Bu sözlerin karşılığı, 1365'inci sayıda teşekkül eder ve belirtilen nazire ortaya çıkar. Böylece Nâci bir kez daha "Muallim" olduğunu hatırlatır ve öğrencisinin gelişmesine destek çıkmaya çalışır. *Muallim*'in ilk değerlendirme yazısının da Ali Rûhî'nin "olalı" gazeline yazdığı nazire hakkında olması, bu bakımdan önemlidir. (Nâci, 1303: 10)

Ali Rûhî'nin Nâci'ye nazire ile karşılık vermesi, Tercümân-ı Hakikat'in 1369 numaralı sayısında belirttiği muallimlik vazifesini başarılı bir şekilde sürdürdüğünü göstermektedir. Ali Rûhî de bu halkaya katılır ve bir daha da Mesûd-ı Harâbâtî'den ayrılmaz. Bu bağlılığın sonucunda, şiirinde görülen ilerleme kırıntılarından dolayı "Mefhar-ı melâmiyyûn şâir-i bî-sükûn" unvanı verilir. (Kolcu, 2018: 11) Ayrıca "Âteş-zebân" olarak da tanınır. Bu unvanı da gene Muallim Nâci vermiştir.

Nâci ile Ali Rûhî arasındaki dostluk gün geçtikçe ilerler. Rûhî önce Nâci'yi Nûh'a benzetir. Şiir ve inşa denizinin en önde geleni odur. Bu dalgalı denizde, Nâci'nin hiç yalpalamadan ilerlediğini düşünmektedir:

İlm bir bahr-ı dür ki tûfân-hîz

Şi'r ü inşâ o bahrın emvâcı

Sanki endişedir o sefîne ona

Nûh'dur ol sefînede Nâci (Ali Rûhî, 1302: 36)

Ardından, Nâci'nin düğününde söylediği kıt'a ile düşüncelerini pekiştirir. 9 Ekim 1884 tarihinde Ahmed Midhat'ın kızı ile Muallim Nâci evlenir. (Özgül: 18) Beykoz'daki köşkte

yapılan düğünde bulunanlardan biri de Ali Rûhî'dir. Bu anı ölümsüzleştirmek isteyen şair, şu kıt'ayı söyler:

Bu kasr-ı dil-pezîrde Nâci-i nüktedân

Olduysa çok mu sâlik-i isri peyemberin

Olmaktadır arâis-i ma'nâya hacle-gâh

Her beyti bir düğün evidir ol sühan-verin (Ali Rûhî: 37)

Rûhî, Nâci'nin her beytinin düğün evi kadar etkileyici ve hoş olduğunu söylemektedir. Lakin aslında bu övgüler Muallim Nâci'ye değil, Nâci'nin yarattığı Mesûd-ı Harâbâtî'yedir. Çünkü Ali Rûhî'nin örnek aldığı isim odur. Ali Rûhî, Nâci'nin kendi adı ile neşrettiği şiirlerin herhangi birine nazire yazmazken, Harâbâtî'nin yayımladığı manzumeleri neredeyse hiç kaçırmamakta, okumakta ve nazire yazmaktadır.

Kayahan Özgül'ün de belirttiği gibi, aslında Muallim Nâci ile Mesûd-ı Harâbâtî iki farklı şahsiyettir. Şiir görüşleri birbiri ile uyuşmamaktadır. Mesûd-ı Harâbâtî, "rindâne gazeller, isyankâr ve ateşli mısralarla" kendisine okuyucu ve tilmiz buluyorken, Nâci "daha akılcı ve yenilikçi" olarak karşımıza çıkar. Harâbâtî'nin özellikleri isminden de anlaşıldığı üzere; "eğlence, içki ve aşk" olurken Nâci, "Fransızcayı bilen, evinde okuyup yazan" biridir. Böyle bir durumda, Harâbâtî'nin yetiştirdiği kişiler, Nâci'ye dönüşemez. Lakin Nâci de Harâbâtî'nin getirdiği ilgiyi getirmez. Bunun sonucu olarak da ikisi farklı kişilik olarak yoluna devam eder ve iki ayrı mektep, tek kişide tezahür eder. (Özgül: 12) Muallim Nâci'nin yayımladığı "*Mîzân Gazetesi'yle Aleyhinde Neşrolunan Bazı Fıkarâta Karşı Muallim Nâci Efendi Tarafından Yazılan Müdâfaanâmedir*" başlıklı metinde bu durumdan şikâyet ettiği görülmektedir. "Gark-ı nûr" ve "meyhânede" gibi manzumelere birçok nazire yazıldığını ama Nâci'nin yazdığı;

Çıkın şu savmeadan zâhidân! Cihânı görün

Nasıl güzel geçiyor âlemin zamanı görün

matla'lı gazeline Nâzımü'l-hikem haricinde bir nazirenin yazılmadığından şikayet ederek, suçun kendisinden ziyade, Mesûd-ı Harâbâtî'yi tercih edenlerde olduğunu söyler. (Muallim Nâci: 25)

Nâci'nin şikâyetine rağmen, Mesûd-ı Harâbâtî'nin etkisi başta Ali Rûhî olmak üzere, pek çok müellif üzerinde devam eder. Üstadları ile tilmizleri arasındaki ilişki de gayet iyidir. Lakin Nâci, yeri geldiğinde bir muallim vazifesi olarak, öğrencilerini uyarmaktan çekinmez. Ali Rûhî hakkında önce Tercümân-ı Hakikat ardından da Saadet'te neşrettiği şu kıt'a bu durumu göstermektedir:

Cihanda var ise mes'ûd olan çalışkandır

Olur karîn-i sefâlet çalışmamakla kişi

Tarîk-i bâde-perestî harâbe-zâra çıkar

Bırak şu meslek-i irfâna uymayan revişi (Özgül: 266)

Ali Rûhî, rindâne meşreptir. Her gün işret âlemindedir. Özellikle babası Veys Paşa'nın vefat etmesinden sonra, kendisine gelemez ve içkiye düşkünlüğü artar. Düzenli bir işinin olmayıp, meyhane meyhane gezmesi Nâci'de teessür hissi uyandırır. Rûhî'nin üstadı, bu durumu fark ederek, artık durması gerektiğini öğütler. Ayrıca kıt'a, başka bir yönden de önemlidir. Ali Rûhî, bir tezkiretü'ş-şuara yazmak istemektedir. Bunun için Tercümân-ı Hakikat'e ilan da verir. Pek çok ismin kendisine biyografilerini gönderdiği bilinmektedir. Lakin Rûhî yazmayı tasarladığı eseri yazamadan vefat eder. Nâcî de müellifi uyararak, "artık kendine gel ve şu eseri bitir" demek ister.

Nâci, yeri geldiğinde Ali Rûhî'nin şiirleri üzerinde de bazı uyarılarda bulunmuştur. Âteş-zebân'ın Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği "kâmetin" redifli gazele karşılık, Nâci'nin yazdığı yazı incelendiğinde, Rûhî'ye yapılan uyarı açık bir şekilde görülmektedir. Nâci'nin gazelde şikayet ettiği yer şurasıdır:

Nûr-ı Hak rûyunda berk urmazdı cânâ olmasa (Muallim Naci: 36)

Nâci'ye göre, mısradaki "cânâ" ibaresi yanlıştır. Bu ifadenin şiirden kalkmasını ve mümkünse başka hiçbir metinde kullanılmamasını ister. Nâci'nin böyle bir yol izlemesinde, yeni bir zihniyet yaratmanın ve eski klasik adetlerin değişmesi gerektiği düşüncesinin de var olduğu söylenebilir. Çünkü bu ibareyi istememesinin nedeni, "ta'birât-ı kudemâ"dan olmasıdır:

> "*Geçende yazmış olduğumuz bir mülâhazada 'cânâ' tabirinin şiirimizde kullanılmamasını münâsib görmekte olduğumuzu söylemiş idik. (...) mısraında bu kelimenin bulunmamasını arzu etmekliğimiz tabiidir*." (Muallim Naci: 37)

Ali Rûhî, Lemeat'ı neşrettiğinde, "kâmetin" redifli gazeli de kitabına almıştır. Lakin ilginç olan, Nâci'nin belirttiği düzeltmeyi yapmamıştır. Onun yerine mısraı şu hale getirmiştir:

Nûr-ı Hak veçhinde berk urmazdı cânâ olmasa (Ali Rûhî: 52)

Bu durum Ali Rûhî'nin yeri geldiğinde, üstadı bildiği Muallim Nâci'yi de dinlemediği ve Nâci'nin istediği yenileşmeye meyilli olmadığını göstermektedir. Rûhî'nin Lemeat'a aldığı bazı manzumelerde de "cânâ" ibaresini kullandığı görülmektedir. Örneğin "Halebü'ş-Şehbâ'da Birine Kaside Yollu Söylediğim Kıt'adır" başlığıyla neşredilen manzumenin 15'inci beyti şöyledir:

Her ay başında âlem intizâr etmezdi eflâka

Misâl olmaydı kaşından hilâl-i âsuman cânâ

"kâmetin" redifli gazelin üçüncü beyti ise şu şekildedir:

Nûr-ı Hak veçhinde berk urmazdı cânâ olmasa

Vâdi-i eymendeki nahl-ı hidâyet kâmetin

İki örnekten de anlaşıldığı üzere, Âteş-zebân'a yapılan uyarılara rağmen, aynı ifadeyi kullanmış olması klasik tarzın devamını esas aldığını göstermektedir. Rûhî'ye göre şiir kavramı, manzumeden ibarettir. Kelime kadrosu Klasik edebiyatın kelime kadrosu ile aynı olmalıdır. Yenilik ise nadiren de olsa biçimde ve söyleyişte tezahür etmelidir.

Muallim, uyarma vazifesinin yanında övgüye de devam eder. Tercümân-ı Hakikat'in 1431 numaralı sayısında çıkan "gözüme" redifli gazel için, Rûhî'yi oldukça başarılı bulur ve bu gibi manzumelerin devam etmesini temenni eder. Kısa ve öz bir biçimde Veys Paşazâde Rûhî Bey'i başarılı bulduğunu, şu şekilde dile getirir:

> "*Ali Rûhî Beyefendi'nin tenvîr-i ebsâr-ı kâriin edeceğinde şüphe olmayan şu gazel-i âlilerini neşre muvaffak oluşumuz, medâr-ı mefharetimizdir. Böyle muvaffakiyetlerin tekrarını arzu eyleriz*." (Muallim Naci: 239)

Tercümân-ı Hakikat'in 9 Kânun-ı Sani 1884 tarihli 1972'nci sayısında Ali Rûhî'nin II. Abdülhamid'i övmek için kaleme aldığı kaside neşredilir. Kasidenin sonunda Mualim Nâci uzun bir methiye yazısı yer alır. Kasidenin tanzir edilecek derecede güzel olduğunu belirten Nâci'nin, Ali Rûhî'nin şiirlerini övmeye devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca Rûhî'nin Lemeat'ı basılınca, Nâci'nin "Kardeşim Rûhî" başlıklı bir takriz yazmasından da müellifi

övmeye devam ettiğini anlamak mümkündür. Lemeat'ın parlak manasına gelmesi ile Ali Rûhî'nin manzumeleri arasında bir ilişki kuran Nâci, Rûhî'ye başarılar dileyerek, bunun gibi daha pek çok eser kaleme almasını temenni eder:

> "*Envâr-ı vicdaniye denmeye şâyan olan eşâr-ı müntehibeni "Lemeât" gibi bir unvan-ı rahşân altında mecmû görünce, âyet-i Nûr'a kasem ederim ki gözlerimde Pertev-i meserret-i berk urmağa başladı. Gönlüm ise tab'-ı dil-efrûzundan böyle parlak birçok âsârın bâriz olabileceği hakkındaki ümidini mutmainâne tecdîd eyledi. İnşallah bundan böyle kalem-i bediü'l-rakmın, şu'le-feşânlıkta devam göstererek, benim gibi şaşaa-ı edebiye müstenîrlerinin gönlünü, gözünü münevver etmekte bulunur. Şimdilik Lemeât'ını kıta-i âtiye ile takdir ve tebrîk etmek şerefini kazandığım için iftihâr eylerim*."

Takrizin sonunda ise bir kıt'a yer almaktadır. Burada, adeta nesir olarak yazılanlar, nazmen özetlenmiştir. Ali Rûhî'nin kalıcı olmasını Lemeat'ın sağlayacağı vurgulanarak, şöyle denir:

Ey Rûhi-i ervâh-ı firûzun Lemeât'ı

Yansan da seni hafızalar saklayacaktır

Gönlüm gibi âlemde hezârân dil-i rûşen

Her beytini bir lem'a-i hikmet sayacaktır

Ali Rûhî üzerinde Mesûd-ı Harâbâtî'nin etkisini gösteren bir diğer kısım ise, Saadet mecmuasıdır. Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'ten ayrılması sonrasında, Ali Rûhî başta olmak üzere, Harâbâtî'nin izinden gidenlerin, gazete ile ilişkileri kesilir. Hepsi ayrı köşelere dağılır. Bu durumu Ahmed Râsim, "*atı alan Üsküdar'ı geçti mazmununa riayetle vapura koşuyor*!" (Ahmed Rasim: 187) ifadesi ile özetlemiştir. Şeyh Vasfi, Ali Rûhî, Üsküdarlı Talat, "Andelib" mahlasıyla tanınan Faik Esad ve Hayreti gibi pek çok isim hâmisiz kalır. Çünkü Mesûd-ı Harâbîtî'nin yolundan giden bu isimlerin, "Eski edebiyat" savunucusu olduğu düşünülerek, gönderdikleri manzumeler reddedilmeye başlar. Bu isimlerin tekrardan ortaya çıkması için, bir oluşum gerekmektedir. Muallim Nâci'nin Saadet'e geçişi tam da bu ortamı sağlar. Saadet gazetesinin 26 Teşrin-i Sani 1885 tarihli 276'ncı nüshasında Nâci'nin Saadet'e katıldığı şu satırlarla ilan edilir: "(*...) Nâci Efendi Hazretleri, bugünden itibaren heyet-i tahrîriyemize dâhil olup, gazetemizin kısm-ı edebîsini envâr-ı kemâlât-ı ilmiyeleriyle tertibe*

mübâderet buyurmuşlardır." (Saadet, 26 Teşrin-i Sani 1885, s.1) Böylece Nâci kendisine geçim kaynağı, taraftarları da şiirlerini neşredecek bir neşriyata kavuşur.

Saadet'in 616 numaralı sayısında Muallim, tekrardan okuyucunun karşısına çıkar ve yeni bir oluşum yaratarak, mektebini devam ettirmek istediğini gösterir. Eserleriyle beraber, gönderen kişinin ismini de belirteceğini söyleyen Nâci, redif üzerinden yeni ve taklit olmayan metinlerin ortaya çıkmasını ister. Böylece özgün metinlerin ortaya çıkması amaçlanır. Mecmuanın 625'inci sayısında oluşumun adını "Ukâz-ı Osmanî" olduğunu söyleyen Nâci, amacının "tarz-ı cedîd" olduğunu da belirtir. Bu sayede, şâkirdleri için neden bir gazel ödevi vermek yerine, redif vererek, adeta bulmacayı tamamlamalarını istediği anlaşılmış olur. Derginin 616'ncı sayısında, henüz oluşumunun adı koyulmamışken, Ukâz-ı Osmanî olarak adlandırılacak mektebin ilk ürünleri okuyucu ile buluşur. "-andır bütün" redifli nazireleri yazan kişiler arasında; Hayret, Üsküdarlı Talat ve Şeyh Vasfi gibi Tercümân-ı Hakikat'ten âşina olunan isimler yer alır. Bu kişilerden biri de Darbazzâde Ali Rûhî Bey'dir. Böylece Tercümân-ı Hakikat'in öğrencileri tekrardan bir araya gelmiş ve yeni mekteplerini inşa etmiş olurlar. Nâci tarafından oluşturulan Ukâz-ı Osmanî, Tercümân-ı Hakikat'te Mesûd-ı Harâbâtî'ye tilmiz olan kişilerin, tekrardan bir araya gelmesini sağlar. Mamafih onlar için bir "can simidi" ortaya çıktı ve "zengin bir şiirin mirasçıları" olarak, yollarına devam etme imkânına kavuştular. (Kolcu, 2018: 19)

Ukâz, Arapların şiir panayırlarına verdikleri isimdir. Saadet'in 625'inci sayısında, oluşumun adının buradan hareketle kurulduğu açıklanır. Ukâz-ı Osmanî'nin ilk neşriyatı 16 Kânun-ı Sani 1886 tarihinde gerçekleşir. Ali Rûhî, yayımlanması için gönderdiği manzumeyi Lemeat neşredildikten sonra yazdığı için, kitabına alamamıştır. Saadet'te neşredilen metin şu şekildedir:

Sûret-i hestîde eşyâ kim nümâyândır bütün

Bir vücûd-ı mutlak isbâtında bürhândır bütün

Âlem-i vahdette birdir cüz ü küll bil kendini

Katrelerim zerreler hurşîd-i rahşândır bütün

Hiç ber-i mevcudu ma'dum eylemek kâbil değil

Yok kıyâs ettiklerin varlıkta pinhândır bütün

Tûde tûde pây-mâl olmuş gubâr-ı reh-güzâr

Rîze rîze hâk olan a'zâ-yı insandır bütün

Âh ber-i keşf-i hakikat etmiş âdem görmedim

Ber-i ma'nânın cihân hallinde hayrândır bütün

Sen misin Rûhî hemân cevv-i fezâda bî-karar

Heyet-i mecmûa-i âlem şitâbândır bütün

Manzumeden anlaşılıyor ki Ali Rûhî, şiir görüşünde hiçbir değişiklik yapmamıştır. Tercümân-ı Hakikat'te rindane ve tasavvufî metinler neşrederken, Saadet'teki ilk manzumesi de tasavvufîdir. Bu da Muallim Nâci'nin "tarz-ı cedîd" diye isimlendirdiği Ukâz-ı Osmanî'nin herhangi bir yenilik barındırmadığını, sadece klasik nazireye göre biraz daha özgün metinlerin ortaya çıktığını göstermektedir.

Ali Rûhî'nin manzumesi, her şeye rağmen bir yönüyle özgündür. Çünkü verilen kafiyeden hareketle, kendisi kaleme almıştır. Lakin her şeye rağmen, eski nazire geleneğini devam ettirmeye çalışanlar da söz konusudur. Saadet'in 618'inci sayısında Salâhî Bey'in "-andır bütün" redifli gazeli neşredilir ama bu gazeli diğerlerinden ayıran bir vasıf vardır. O da, Beşir Fuad'ın "bütün" redifli gazeline nazire olarak söylenmesidir. Muallim Nâci'nin amacı, Halk edebiyatındaki gibi bir ayak vererek, özgün metinler oluşumunu sağlamak olduğu hâlde bunu kavrayamayan ve eski nazire yöntemini devam ettiren kişilerin var olduğu görülmektedir.

Eski kişilerin olmasına rağmen, Ukâz-ı Osmanî ikinci hafta da okuyucu karşısına çıkar. Bu safer, "olur peydâ" redifi ile karşılaşılır. Ali Rûhî, bir gazel ile bu hafta da Saadet'te görülür. Ayrıca, Rûhî'nin Ukâz-ı Osmanî'deki son gazeli de budur. Bundan sonra bir daha okuyucu ile buluşmaz. Bu durum, Muallim Nâci veyahut mecmuadaki başka biriyle, aralarında herhangi bir tartışmanın çıktığı ihtimalini düşündürmektedir:

Sakın sa'yınla sanma feyz-i isti'dâd olur peydâ

O bir nûr-ı ilâhîdir ki mâder-zâd olur peydâ

Görürsen ittihâd-ı şîve-i sun'i mezâhirde

Sana her zerrede bir âlem icâd olur peydâ

Hakikat perde-i taklîdi bir kaldırsa âlemden

Muvahhid sandığın çok kimseden ilhâd olur peydâ

Zebûn-ı kayd-ı kânûn-ı tabiattır cihân yekser

Gönül! Bu dâm-gehte sanma ber-âzâd olur peydâ

Görünmez bir belâdır merg ama bir gün ey gâfil

Görürsün kim nazar-gâhımda ber-mu'tâd olur peydâ

Kuruldukça saf-ı heycâ-yı ma'nâ Rûhi-i bî-pâk

Deyip "hal men mübâriz her çi bâd-âbâd" olur peydâ

Ali Rûhî'nin şiir anlayışında yine herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Gerek sevgiliyi anlatışı gerekse de kelime kadrosuyla yolunu hiç değiştirmediğini göstermektedir. Lakin müellifin, mecmua ile ilişkisini kesmesinin nedeni eski tarz ile yazması değil, başka bir şey olmalıdır. Çünkü ilerleyen sayılarda Şeyh Vasfi gibi yine eski tarza benzer metinler kaleme alan kişilerin manzumeleri neşredilmiştir.

Ukâz-ı Osmanî uzun süre devam edemez. Saadet'in 726'ncı sayısındaki altıncı toplantılarında, oluşumun son manzumeleri neşredilir ve bir daha da okuyucu ile buluşmazlar. Anlaşılıyor ki Ukâz-ı Osmanî iyi dilekler ve beklentiler ile oluşmuş ama amacına ulaşamamış bir oluşum olarak, edebiyat tarihindeki yerini almıştır. Ali Rûhî özelindeki önemi ise, Muallim Nâci etkisinin son merhalesini teşkil etmesidir. Zaten Rûhî Bey'in Ukâz-ı

Osmanî'den bir buçuk sene sonra, Ertuğrul Fırkateyni ile Japonya yolculuğu başlayacak ve bir daha da geri dönemeyecektir.

Diğerleri

Yukarıda belirtilen isimler haricinde, Bâkî, Nâilî, Fehîm-i Kadîm ve Nâbî'nin de Ali Rûhî'yi etkilediği söylenebilir. Lakin bu etkilenme, diğer isimlerde olduğu kadar açık değildir. İsmail Hikmet Ertaylan'a göre, Rûhî'de Ziya Paşa'nın da etkisi[132] vardır. (Ertaylan: 496) 16.yüzyılın Fuzûlî ile birlikte en önemli temsilcilerden biri olan Bâkî'nin kaleme aldığı "çeker" redifli gazel[133], Ali Rûhî'ye ilham kaynağı[134] olmuştur. Lakin gerek kullanılan kelime kadrosu gerekse de beyitlerde mana üzerinde doğrudan bir etkinin var olduğunu söylemek güçtür.

17.yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Nâilî de Ali Rûhî'yi etkilemiştir. Nâilî'nin meşhur gazellerinden biri olan "âşinâ" redifli manzume, Rûhî'nin aynı redifli gazeline kaynak olduğu söylenebilir. Ali Rûhî'nin ikinci beyti, Nâilî'nin matla beytine benzemektedir:

Bî-gâne-i neşâtı olur bezm-i âlemin

Bir dil ki hicr-i yâr ile olsa gam âşinâ (Ali Rûhî)

Bî-gâne-i muhabbetin olmaz gam âşinâ

Ey dâg-ı derdin eylemeyen merhem âşinâ (Nâilî) (İpekten, 2019: 275)

Ali Rûhî, adeta Nâilî'nin birinci mısraını, iki mısra halinde yazmıştır. Her ikisi de sevgiliden bahsetmektedir. Ayrıca vezin bakımından da bir benzerliğin olduğunu söylemek mümkündür. Her ikisi de "mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün" vezniyle yazılmıştır.

17.yüzyılın bir diğer önemli şairi olan Fehîm-i Kadîm de Veys Paşazâde Ali Rûhî'yi etkilemiştir. Fehîm-i Kadîm'in dîvânında 132.gazel olan "gurbetiz" redifli metin, adeta

---

[132] Rûhî'nin etkilenmesini anlatırken, "*Nâzım Paşa ile birlikte Tahrîb-i Harâbât müsveddelerini evine götürmek suretiyle tanıştığı meşhur Ziya'nın büyük tesiri görülür*." demektedir ama bu bilgi yanlıştır. Çünkü Ziya Paşa'nın evine Tahrîb-i Harâbâtı götüren kişi Ali Rûhî değil, ağabeyi Zeynelâbidîn Reşîd'dir. Ziya Paşa'dan etkilenmeye gelince, Lemeat'ta biz böyle bir etkilenme tespit edemedik. Lakin bizden sonraki araştırmacılar belki tespit edebilir diye, Ertaylan'ın verdiği bilgiyi buraya koyduk.

[133] Bâkî'nin matla beyti şudur:
Kûyûn gubârı minnetin ehl-i nazar çeker
Kühl-i cilâ zarûretini bî-basar çeker (Küçük: 109)

[134] Ali Rûhî'nin matla beyti şu şekildedir:
Ol perî teshîrine zâhid hemân esmâ çeker
Dil müsemmâsın bilir ol şevk ile sahba çeker

Rûhî'nin "gurbetiz" gazelinin temelini oluşturmuştur. Fehîm-i Kadîm'in gazeli dokuz beyitten müteşekkilken Rûhî'ninki beş beyittir. Lakin aralarında konu ve kullanılan kelimeler bakımından bir benzerlik söz konusudur. "des-be-dâmân-ı gurbetiz" ifadesinin her ikisinde de kullanılmış olması ve sevgiliye olan bağlılığın, sevgilinin âşıka meyletmemesinin ortak konu olması bu bakımdan mühimdir.

Bir diğer etkilenme ise hikemî şiirin en önemli temsilcilerinden biri olan Nâbî'nin gazelinedir. 18.yüzyılın önemli şairlerinden olan Nâbî'nin "gelmez" redifli gazeli Ali Rûhî'nin "-ân gelmez" gazelini etkilemiştir. Rûhî'nin gazelindeki dördüncü beyitle, Nâbî'nin gazelindeki üçüncü beyit arasında bir ilişki söz konusudur:

Duyup bî-tâbi-i cism-i nizâr ü zârı rahmandan

Ecel geldi ser-i bâlinime ol yâr-ı cân gelmez (Ali Rûhî)

Umarsan bu nevâziş açtığı bin zahm için amma

Bu insaniyet ey dil gamze-i cânâneden gelmez (Nâbî) (Bilkan, 2011: 667)

Ali Rûhî, "ölüm bile geldi ama sevgili gelmez" diyerek, Klasik edebiyatın anlayışından devam ettiğini göstermektedir. Maşuk, âşıkına her türlü cevr ü cefayı yapmaktadır. Âşık ise umduğunu bir türlü bulamaz. Beklediği sevgilinin hiçbir zaman gelmeyeceğini de "ecel geldi ama sevgili gelmedi" biçiminde ifade etmiştir. Nâbî ise sevgiliden insaniyet beklemenin boşa olduğunu bilmektedir. Aynı Rûhî'de olduğu gibi o da bekler ama beklediği kişi gelmez. Çünkü Klasik edebiyatta sevgiliye biçilen rol, eziyet çektirmekten ibarettir. Görülüyor ki iki gazel arasında bir benzerlik ve etkilenme söz konusudur.

Sonuç olarak denilebilir ki Ali Rûhî; Ahmed Paşa, Bâkî, Fuzûlî, Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Nedim, Mahmud Nedim Paşa ve Muallim Nâci'den etkilenmiştir. Kendi döneminden etkilendiği Muallim Nâci yenilik yanlısı olmasına rağmen Rûhî, Nâci'nin o yönünü değil harâbâtî yönünü temsil eden Mesûd-ı Harâbâtî'den etkilenmiştir. Bu gösteriyor ki Darbazzâde Ali Rûhî Bey, yenilik yanlısı bir tutum izlemek yerine, mevcudu korumayı ve gerek nazire gerekse de bundan önceki edebiyatın kelime kadrosundan hareketle bir edebiyat yaratılmasını savunmuş, aynı görüşü benimseyen veyahut Klasik edebiyatın en mühim temsilcisi sayılan kişilerden etkilenmiştir. Bu da Ali Canip'in şu yargısının ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir:

"*Hamit edebiyatını ancak küçük bir zümre anlayabilmişti. Edebi ammemizin zevki hala şark mektebinin eserleriyle gıdıklanıyordu (...) Hersekli Arif Hikmet Bey gibi, Kazım Paşa gibi, Yenişehirli Avni Bey gibi zatlar sultalarını muhafaza ediyorlar, evlerimizde minderlerin üstünde gümüş aynaların yanında mutlaka Nabi'nin Vasıf'ın divanları bulunuyordu. İşte Tercüman-ı Hakikat edebiyatına hayat veren sebepler bunlardır. Edebi ammeimizn şark mektebine ait terbiyesinin inhisafı şöyle dursun, kemaliyle devam etmekte olmasıdır. Naci'yi epeyce okuyanlar, lisanını ruhuna vakıf olanlar inkâr edemezler ki o, başta Avni Bey olmak üzere, bütün devrindeki üstadların hiçbirinde bulunmayacak bir 'correction' kaideye, şiveye tam mutavafakata malikti.*" (Enginün, Kerman, 2011: 63)

Ali Canip'in verdiği bazı isimler, edebiyatın yenileşmesine katkı sağlamış olsa da Mesûd-ı Harâbâtî bir gazel yazdığında başta Ali Rûhî olmak üzere, Hayreti, Üsküdarlı Talat, Şeyh Vasfi ve Ahmed Hamdi gibi kişilerin hemen neşredilen gazele nazire yazmış olmaları düşünüldüğünde, tespitin ne kadar doğru olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2. Ali Rûhî'den Etkilenen İsimler

Mutavassıtîn'in Şeyh Vasfi'ye yakın olan kısmında önemli bir yer tutan Ali Rûhî, gerek dönemindeki sanatçıları gerekse de kendisinden sonra gelenleri etkilemiştir. Kendisinden sonra gelenleri sanatından ziyade, yaşadığı acıklı hayatı ile etkilerken dönemindeki kişileri sanatı ile etkilediği söylenebilir. Örneğin "Hümâyî" mahlasını bizzat Ali Rûhî'nin verdiği Emin Bey, adeta Rûhî'nin tilmizi denilebilecek derecede, müelliften etkilenmiştir. Buna karşılık 20.yüzyılın önemli bir siması olan Behçet Necatigil'i ise hayat hikâyesiyle etkilemiştir. Necatigil, Ali Rûhî'nin Japonya'ya giden Ertuğrul Firkateyni'nde görevli oluşunu ve meçhul ölümünü bir radyo oyunu ile anlatmaya çalışır. Bu iki örnekten de anlaşıldığı üzere Darbazzâde Rûhî, hem dönemini hem sonraki nesilleri etkilemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Rûhî Bey'in etkilediği kişi sayısı altıdır: Mehmed Emin Hümâyî Bey, Müstecâbîzâde İsmet Bey, Mütevellizâde Ömer İhya, Harputlu Hayrî, Hacı İbrahim Efendi ve Behçet Necatigil.

Mehmed Emin Hümâyî

Nafia Nezareti Mektupçusu İbrahim Tevfik Bey'in oğlu olarak 1862 yılında dünyaya gelen Mehmed Emin Bey, 1884 yılında boğaz hastalığından dolayı vefat etmiştir. (İnal, 2000: 974) Emin Bey'in erken yaşta vefat etmesi, edebiyat dünyasında derin bir üzüntü ile karşılanmıştır. Gerek Muallim Nâci gerek Hamdi Bey gerekse de Ali Rûhî Bey çeşitli kıt'alar

kaleme almıştır. Genç yaşta vefat etmesinden dolayı şiirlerini ve nesirlerini kitaplaştıramayan Emin Bey, Muallim Nâci'nin katkıları sayesinde, Mehmed Emin'in kardeşi Mehmed Ali tarafından "Nev-Bahârım" adıyla kitaplaştırılmıştır. Kitabın önsözünde Nâci'nin yazdığı yazılardan, Ali Rûhî ile Mehmed Emin Hümâyî arasındaki ilişkiyi anlamak mümkündür.

Mehmed Emin'e "Hümâyî" mahlasın Ali Rûhî vermiştir. Hümâyî, Rûhî'yi "üstâd-ı edeb" olarak telakki etmektedir. Aralarındaki ilişki ise oldukça iyidir. Bu durumu Nâci Bey şu şekilde anlatır:

> "*Hazret-i Rûhî ile cenab-ı Emin'i tanıyanlar bilirler ki merhum, öteden beri Rûhî Beyefendi'yi üstâd-ı edeb tanımış ve Hümâyî mahlasını ondan almış idi. Yek-diğere olan muhabbetleri bir muallim-i kadr-âşinâ ile bir müteallim-i terakki-nümâ yanında tasavvur olunacak münasebetlerin en ziyade şâyân-ı takdis olanlarından idi*." (Mehmed Ali, 1301: 13)

Mehmed Emin ise Muallim Nâci'ye yazdığı bir mektupta, Ali Rûhî'nin önerisi ile Hümâyî mahlasını benimsediğini şu cümleler ile ifade eder:

> "'*Âbid-i Aşkî' nâmı müsteardır. Müstearı bendenizim. Şimdiye kadar bu fikr-i mahsusa mebni bu nâm-ı müstear ile (...) âsâr-ı perişan-meal ediyorum. Fakat sonradan (...) şiirde 'Hümâyî' tahallüs eylemekliğimi bundan bir sene evvel, şâir-i Âteş-zebân Rûhi-i zaman hazretleri tavsiye buyurmuşlar idi. O zamandan bu âna (...) nâcizânem de 'Hümâyî tahallüs eder*." (İsmail Hakkı: 64)

Su sızmaz denilebilecek bir ilişkiye sahip olmaları, Emin Bey'in vefat etmesinden dolayı Rûhî'nin bir bunalıma girdiğini gösterebilir. Nâci'nin belirttiğine göre, Hümâyî vefat ettiğinde Âteş-zebân ağlayarak bir kıt'a kaleme almıştır. Hatta müellife göre bu kıt'anın Hümâyî'nin mezar taşına yazılması gerekir. (Mehmed Ali: 14) Rûhî, kıt'ayı Lemeat'a da almıştır:

Avâlimden edip kat'-ı taalluk

Çekildi bezm-i Rabbü'l-âlemine

Emin'in etti rûhu arşa pervâz

Bu âlem tengdir rûhü'l-Emin'e

Yukarıda anlatılanlar, Ali Rûhî ile Mehmed Emin Hümâyî arasındaki abi kardeş ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Hümâyî'nin şiirlerini teşkil eden Nev-bahârım incelendiğinde, aralarındaki yakın ilişkinin oraya da sirayet ettiği görülür. Gazellerin pek çoğu Mesûd-ı Harâbâtî'ye naziredir. Ali Rûhî'nin etkisi de açık bir şekilde görülmektedir. "-ın senin", "kâmet", "gözüm" ve "dahi" redifli gazeller belirtilen etkilenmeyi göstermesi bakımından önemlidir. "-ın senin" redifli gazelin matla beyti ile Rûhî'nin aynı redifli gazeli arasındaki benzerlik dikkate değerdir:

Mürtesemdir gözde tasvîr-i safâ-bârın senin

Sâye salmış cû-yı aşka bîd-i etvârın senin (Mehmed Ali: 67) (Hümâyî)

Germdir cânlar alıp vermekte bâzârın senin

Nakd-i cân-ber-ref cihân olmuş harîdârın senin (Ali Rûhî)

Her ikisi de "fâilatün fâilatün fâilatün fâilün" vezni ile kaleme alınmıştır. Gerek konu gerekse de kelime kadrosu olarak benzerlik açıkça görülmektedir. Hümâyî "safâ-bâr" derken Rûhî "bâzâr" demektedir. Sevgilinin can alıcı olması, âşıkları tam kalbinde vurması ortak konu olarak görülmektedir. Üçüncü beyitler arasında da bir benzerlik söz konusudur. Sevgilinin âşıka yaşattıkları beyitlerde şu şekilde hayat bulur:

Tâb-ı hüsnün hıyre-yâb ü eşk-rîz eyler beni

Allah Allah dert olur uşşâka dîdârın senin (Hümâyî

Germi-i mihrin kurutmuş kanımı ol rütbe kim

Kan yutar gönlüm anılsa çeşm-i hûn-hârın senin (Ali Rûhî)

Klasik anlayıştaki sevgili, enler ile ifade edilen bir güzellik kaynağıdır. Bu da âşıkları mest eder ama maşuk tarafından yüz bulamazlar. Bunun sonucunda, âh nidaları ile göğü inletirler ve göz yaşları dökerler. Hem Hümâyî hem de Rûhî aynı konuyu ele almıştır. Örnekler de birbirine benzemesine rağmen, bazı kelimelerin değiştiği görülür. Örneğin Hümâyî "dîdâr" derken, Ali Rûhî "çeşm" demektedir ama mana aynı kalmıştır. Bu da gösteriyor ki Hümâyî, Ali Rûhî'den etkilenmiştir.

Sevgiliden ayrı kalmak, âşıkın kaderidir. Lakin bu duruma dayanmak çok zordur. Elindeki tek koz ise "âh" nidasıdır. Adeta bir kıvılcım hüviyeti taşıyan âh, âşıkın geldiği çaresizliği gösterir. Canından, dünyadan geçer ve ağlayarak âh edip, sevgilisini düşünür:

Gâh eder fikr-i visâlin geh hayâl-i firkatin

Bister-i gamda cân alıp cân verir zârın senin (Hümâyî)

Ağlatır, âh ettirir cândan cihândan bıktırır

Hoş gelir ışk ehline lütfundan âzârın senin (Ali Rûhî)

İki beyitte de sevgiliden ayrı düşmenin, ona kavuşamamanın verdiği ıstırap tezahür eder. Örnekleme üzerinden sevgilinin ne kadar etkili olduğu gösterilmiştir. Mamafih "-ın senin" gazelinde Mehmed Emin Hümâyî, Veys Paşazâde Ali Rûhî Bey'den etkilenmiştir.

Hümâyî'nin Rûhî'den etkilendiğini gösteren bir diğer kanıt ise "dahi" redifli gazelidir. Âteş-zebân'ın oldukça etkili bir üslup ile kaleme aldığı manzume, Hümâyî'de o kadar etkili olmamasına rağmen, Nev-Bahârım arasında önemli bir yere sahiptir. İki metin arasında, özellikle matla beyitlerinde, benzerlik açıkça görülmektedir:

Aşk-ı gönlümde eser-sâz-ı melâl olsa dahi

Yine terk eyleyemem terke mecâl olsa dahi (Hümâyî)

Cân yandı nâr-ı ışkına yansın beden dahi

Âteş-perest-i ışka görünmez kefen dahi (Ali Rûhî)

Ali Rûhî'nin "a" sesi ile yaptığı asonansı, Hümâyî tam manasıyla sağlayamaz. Lakin mana bakımından incelendiğinde, her ikisinin de benzediği görülür. Sevgili, âşıka eziyet çektirmektedir. Lakin bu durumda bile âşık ondan vazgeçemez ve adeta diğer yanağını kendisi uzatır. Hümâyî'nin bahsettiği melâl hâli, âşıkın çektiği dert ve tasayı göstermekteyken, "terk eyleyemem" demesi, sevgiliye olan bağlılığı göstermektedir. Ali Rûhî'de de "yansın beden dahi" ibaresi Hümâyî'nin kastettiği ile aynıdır. O halde anlaşılıyor ki hem mana hem kelime kadrosu bakımından Hümâyî, Ali Rûhî'den etkilenmiştir.

Ali Rûhî'nin "kâmetin" redifli gazeli ile Hümâyî'nin "kâmetin" redifli gazeli arasında da bir ilşiki söz konusudur. Her iki de "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Konuları da sevgilinin güzelliği ve âşıkları düşürdüğü hallerdir ama Hümâyî'nin gazelindeki etkilenme, dolaylı bir etkidir. Sevgiliyi anlatırken verilen örnekler ve âşıkların âh edişleri farklı kelimelerle anlatılmıştır. Bundan dolayı sadece etkilenmenin var olduğunu belirtmekle iktifa edilmiştir.

Sonuç olarak, Mehmed Emin'in Hümâyî olarak tanınmasını sağlayan kişi Ali Rûhî'dir. Nev-Bahârım incelendiğinde, "dahi" redifli ve "kâmetin" redifli gazellerde olduğu gibi Rûhî'nin etkisi açık bir şekilde tespit edilebilmektedir.

Müstecâbîzâde İsmet Bey

1868 yılında Balıkesir'de dünyaya gelmiştir. Karesi'ye bağlı Müstecâb köyünde dünyaya geldiği için, "Müstecâbîzâde" olarak tanınmaktadır. (İnal, 1969: 730) Muallim Nâci'nin çevresinde toplanan kişilerden biridir. Hatta, Nâci'nin ölümü üzerine, Lugat-i Nâci'yi tamamlayan kişidir. İsmet Bey'in Ali Rûhî ile ilişkisi, Muallim Nâci'ye yakın olması ve yapılan şiir toplantılarında bulunmasına dayanmaktadır. 1311 yılında şiirlerinin bir kısmını Terane ismiyle neşreder. Müstecâbîzâde'nin Rûhî'den etkilendiğini gösteren de bu kitaptır. Küçük bir kitap olan Terane'nin 15 ve 16'ncı sayfasında, "dahi" redifli gazel yer alır. Gazel incelendiğinde, Ali Rûhî'nin "dahi" gazeline nazire olduğu anlaşılmaktadır. İsmet Bey, metnin nazire olduğunu açıkça belirtmiştir. Aynı gazelin Hümâyî'yi de etkilemiş olması, döneminde önemli bir gazel olduğunu göstermektedir.

Müstecâbîzâde İsmet Bey'in gazeli altı beyitten müteşekkildir. Aruzun "mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, gazelin iki beytinde Rûhî'nin etkisi açıkça görülmektedir. İkinci beyitte baharın gelmesi, çemenlerin değişmesi bile âşıkın gönlünü mutlu edemeyeceği şu şekilde anlatılır:

Düştü bahâra mevsim-i hicrânın ey perî!

Açmaz zavallı gönlümü seyr-i çemen dahi (İsmet, 1311: 15-16)

İsmet Bey de Ali Rûhî gibi Klasik edebiyatın anlam dünyası içinde kalmıştır. Sevgilinin âşıkta yarattığı izlenim, ayrılığın bahara düşmesi ile anlatılmak istenmiş ve âşık için hiçbir şeyin güzel olmadığı belirtilir. Bunun nedeni, sevgilinin çile çektiren âşıkın ise çile çeken konumunda olmasıdır. Ali Rûhî ise bu manayı şu şekilde sağlar:

Dökmekte dîde ağlayarak mâcerâsını

Ey âh-ı yâre derdini yan durma sen dahi

Âşıkın gözyaşları dökmesi beyite akseder. Ağlamanın nedeni ise sevgilinin âşıka meyletmemesidir. Bunun sonucunda âşık "ah" edip durmakta ve yakarmaktadır. Lakin sevgiliden yine de bir karşılık alamaz.

İsmet Bey'in makta beyti ile Ali Rûhî'nin makta beyti arasında da benzerlik söz konusudur. Müstecâbîzâ'de metnin nazire olduğunu göstermek için, son mısraı Ali Rûhî'nin meşhur olan bir gazelinin matla beytinden alıntı yaparak bitirir:

"Ettin kemâl-i aşkını isbât" der idik

"Rûhî şehîd-i aşka görünmez kefen dahi"

Ali Rûhî'nin gazelindeki makta beyti ise şu şekildedir:

Rûhî riyâz-ı kudse çekildi ilâhiyân

Durmam bu çile-hâne-i dünyâda ben dahi

Görülüyor ki Müstecâbîzâde İsmet Bey, Muallim Nâci'nin Mesûd-ı Harâbâtî'sinden etkilenen kişilerden biridir. Bu bakımdan Ali Rûhî'ye benzer. Kendisine örnek aldığı kişilerden biri de Klasik edebiyatın edebiyata bakışını muhafaza etmeye gayret eden Veys Paşazâde Ali Rûhî Bey'dir. Her iki müellifte de gerek asonans gerekse de kullanılan kelimeler bakımından ahenkli beyitler tezahür etmesine rağmen, klasik anlayışın dışına çıkılmadığı görülür. Bu bakımdan İsmet Bey de Ali Rûhî'nin çizgisini benimsemiş ve ondan etkilenmiş biridir.

<u>*Mütevellizâde Ömer İhya*</u>

Ömer İhya Bey, 1876 veyahut 1877 yılında dünyaya gelmiştir. (Polat, 2005: 25) Yazdığı manzumeler Nâzım Hikmet Polat tarafından toplanan Mütevellizâde Ömer İhya da Ali Rûhî'den etkilenen kişilerden biridir. 1325 yılında İstanbul'da Darabât-ı Aşk ismiyle neşrettiği şiir kitabında yer alan "olalı" redifli naat ve gazel incelendiğinde, Rûhî'nin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Ömer İhya da Klasik edebiyatın kelime kadrosunu ve anlayış biçimini kullanarak bir metin ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan Ali Rûhî'yi örnek alan bir kişinin daha eskiyi devam ettirmeye çalıştığı söylenebilir.

Ömer İhya, Ali Rûhî'nin "olalı" redifli gazelini hem naat hem de gazel formatında kullanarak, iki farklı manzume oluşturmuştur. Rûhî bu gazelini 1 Kânun-ı Sani 1883 tarihli Tercümân-ı Hakikat gazetesinde Muallim Nâci'ye nazire olarak neşretmiştir. Lakin görülüyor

ki Rûhî'nin naziresi, Nâci'ninkine göre daha etkili olmuş ki Âteş-zebân'ın naziresine nazire yazılmaktadır. Mütevellizâ'denin on beyitlik naatı "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Rûhî'nin gazeli de aynı vezinle teşekkül etmiştir. Söyleyiş tarzı bakımından da Rûhî etkisi açıkça görülmektedir. Tespit edebildiğimiz üç beyitte bu etki daha belirgindir. Bu duruma ilk örnek, matla beyitleridir:

Sen î'tilâ ile manzûr-ı müsteân olalı

Nazîrini bu cihân görmedi cihân olalı (Ömer İhya) (Polat: 114)

Cihânı yaktı o tal'atla yâr-ı cân olalı

Cihân bir öyle belâ görmedi cihân olalı (Ali Rûhî)

Ömer İhya, Ali Rûhî'den etkilendiğini ilk beyit ile göstermektedir. "cihân olalı" ibaresini aynen tekrar etmesi bu bakımdan önemlidir. Ömer İhya, "senin bir örneğini daha bu cihan görmedi; senin gibi birisi gelmedi" diyerek zâhirî olarak sevgiliye bâtinî olarak Hazret-i Muhammed'e telmihte bulunurken, benzer söyleyiş Ali Rûhî'de de vardır. O da "cihan böylesini bir daha görmedi" anlamına gelecek mısraını yazmıştır. Her iki beytin de aynı kelime kadrosu ve aynı manada tezahür etmesi, Ömer İhya'nın Ali Rûhî'den etkilendiğini göstermektedir.

Mütevellizâde'nin naatındaki altıncı beyit ile Darbazzâde'nin gazelindeki üçüncü beyitler de birbirine benzemektedir. Her ikisi de "sen gelince senden öncekiler unutuldu" manasına gelen şu beyitleri söylemiştir:

Eyâ habîb-i Hüdâ ey münevvir-i lâhût

Unuttu Âdem'i Rıdvân yüzün ayân olalı (Ömer İhya)

Anılmaz oldu esâtir-i evvelîn-i cünûn

Cünûn-ı ışk ile ben halka dâsitân olalı (Ali Rûhî)

Mana bakımından her iki beyit de aynıdır. Öncekilerin unutulduğunu anlatırlar. Lakin beyitler arasında belirli farklar da vardır. Örneğin Ömer İhya nida sanatından faydalanarak, muhatabının kim olduğunu belirginleştirme yoluna gitmiştir. Lakin Ali Rûhî böyle bir yol tercih etmemiştir. Aynı zamanda Ömer İhya "Âdem'i unuttu" şeklinde geçmişe telmihte

bulunduğunu belirtirken, Rûhî, "esâtir-i evvelîn-i cünûn" şeklinde daha genel bir ifade kullanmıştır. Aralarındaki farklara rağmen, bu beyitte de Ali Rûhî'nin etkisi görülmektedir.

Üçüncü benzerlik ise makta beyitlerinde tezahür eder. Her ikisi de dünya ile ahiret arasındaki farkı, dünyanın tenezzül edilmemesi gereken bir yer olduğunu anlatır. Lakin Ali Rûhî'nin söyleyişinin daha başarılı olduğunu söylemek gerekir:

Bilir mekânet-i ulyânı yâ Resûlallah

O müstmende mahatt-ı zemin mekân olalı (Ömer İhya)

Tenezzül eylemez oldu cihâna ey Rûhî

Yerim riyâz-ı tarab-zâr-ı kudsiyân olalı (Ali Rûhî)

Ömer ihya "müstmende" derken Rûhî "tenezzül eylemez" demektedir veyahut İhya "mahatt-ı zemin" derken, Rûhî "yerim" ve "cihân" demektedir. Böylece anlaşılıyor ki aynı mana farklı kelimeler ile metinlere aksetmiş ve Ali Rûhî'nin etkisi, Mütevellizâde'de tezahür etmiştir. Ömer İhya'da "olalı" gazeli oldukça tesirli olmalı ki bir de gazel kaleme almıştır. Aralarındaki ilişkinin, yukarıdaki örneklerden farklı olmaması nedeniyle sadece Ali Rûhî'ye nazire olduğunu belirtmekle ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın "*Ali Rûhî'nin gazeline naziredir ama ruh nerede ceset nerede*" (İnal: 709) diyerek, Rûhî'nin gazelini daha üstün tuttuğunu belirtmekle iktifa edeceğiz.

Sonuç olarak denilebilir ki Mütevellizâde Ömer İhya Bey, Ali Rûhî'den etkilenmiştir. "Olalı" redifli gazelinden etkilenerek kaleme aldığı naat ve gazel bunu göstermektedir. Lakin burada da karşımıza çıkan metinler eski anlayışın devamı hüviyetindedir. Bir yenilik söz konusu değildir.

<u>*Harputlu Hayrî*</u>

Asıl ismi Hayrullah'tır. 1860 yılında Harput'ta dünyaya gelmiştir. 1910 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. (Yıldız, 1992: 21) Şiirlerinde Muallim Nâci'nin tesiri görülür. Ali Rûhî ile ilişkisi de Nâci'nin şiir meclislerinde olsa gerektir. Ali Rûhî'de olduğu gibi, Hayrî de Muallim Nâci'nin Mesûd-ı Harâbâtî'sinden etkilenmiştir. Şiir anlayışı, eskiyi korumak ve tekrarlamak üzerine şekillenmiştir. Rûhî'den etkilenmesi de bu sayede gerçekleşir. Hayrî, Saadet gazetesinin 5 Kânun-ı Sani 1888 tarihli 916'ncı sayısında "(…) Ali Rûhî Bey'in bir Gazeline Nazire" başlığıyla bir gazel kaleme alır. Saadet'te yayımlanan gazel, Ali Rûhî'nin

Mahmud Nedim Paşa'nın bir gazeline nazire olarak kaleme alıp 1 Teşrin-i Sani 1881 tarihinde Tercümân-ı Hakikat'te neşrettiği "yine" redifli gazele naziredir.

Harputlu Hayrî'nin gazeli gerek vezin gerekse de konu bakımından Ali Rûhî'nin gazeliyle aynıdır. Her ikisi de "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" vezniyle kaleme alınmış ve sevgilinin âşıkta bıraktığı izlenimleri, Klasik edebiyatın anlam dünyasında ele almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Hayrî'nin birinci, ikinci ve sonuncu beytinde Ali Rûhî'nin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Beyit sayısına kadar, iki gazelin de aynı olduğunu lakin söyleyiş bakımından Rûhî'nin daha önde olduğunu belirtmek gerekir.

Matla beyitleri birbirine oldukça benzemektedir. Her iki beyit de sevgiliyi betimlemektedir. Betimlemeyi yaparken, şaraptan faydalanırlar. Bu da Klasik edebiyatta sıklıkla karşılaşılan bir metafordur:

Cihânı olduruyor ol mehin cemâli yine

Şarâbı andırıyor yârimin makâli yine (Hayrî)

Ruhunda oldu hüveydâ şarâbın ali yine

Göründü âteşin âb üzre iştiâli yine (Ali Rûhî)

Her iki beyit de şarap metaforu üzerine kurulmuştur. Bu da Hayrî'nin Rûhî'den etkilendiğini göstermektedir. Gerek kullanılan kelime kadrosu gerekse de anlatılan konunun sevgili olması, Hayrî'nin Âteş-zebândan etkilendiğini göstermektedir.

Benzerlik diğer beyitlerde de devam eder. Hayrî'nin ikinci beyti ile Rûhî'nin dördüncü beyti neredeyse aynıdır. Hayrî nazire yazdığını göstermek için, Rûhî'nin bir mısraını olduğu gibi almıştır:

Nasıl teessüf olunmaz hemîşe böyle işe

"Uzandı meselenin gitti kîl ü kâli yine" (Hayrî)

Miyâna geldi o şûhun resâil-i zülfü

Uzandı meselenin gitti kîl ü kâli yine (Ali Rûhî)

Sevgilinin âşıkta bıraktığı izlenim, çektirdiği ıstırap anlatılmaya devam etmektedir. Gerek sevgili gerekse de âşık, Klasik edebiyatın kendilerine biçtiği rolü oynamaktadır. Herhangi bir yenilik söz konusu değildir.

Gazellerin makta beyitleri de birbirini andırmaktadır. Hayrî "figân edince" derken Rûhî "şikeste olsa" demektedir veyahut beyitlerin kuruluş biçimleri de birbirini andırır. Nida sanatıyla beraber aynı kısımda mahlaslarını söylemek bu duruma kanıttır:

Figân edince ser-a-ser cihânı ey Hayrî

Yakıp kavurmada gönlümün iştiâli yine (Hayrî)

Şikeste olsa da mir'at-i kalbim ey Rûhî

Temevvüc etmez onun aks-ı infiâli yine (Ali Rûhî)

Görüldüğü üzere, gazel üzerinde Ali Rûhî'nin etkisi net bir şekilde görülmektedir. Rûhî'yi örnek alan kişilerden biri de Harputlu Hayrî'dir. Bu kişinin de eski tarzda eserler veriyor olması, Rûhî'nin kendi sahasında söz sahibi olan ve onun gibi düşünen kişileri etkilediğini göstermesi bakımından mühimdir.

Hacı İbrahim Efendi

Hacı İbrahim Efendi 1826 yılında dünyaya gelmiştir. Mekke'de meşhur âlimlerden ders almıştır. II. Abdülhamid tarafından 1887 yılında Mekteb-i Mülkiye'ye Osmanlı edebiyatı dersini okutmak üzere atanmıştır. 1888'de, bu görevi sırasında, vefat etmiştir. (Kılıç, 1996: 481-482) Ali Rûhî ile Hacı İbrahim Efendi arasındaki etkileşim, İbrahim Efendi'nin yazdığı Hadîkatü'l-Beyân isimli esere dayanmaktadır.

Hadîkatü'l-Beyân, Türklerin Arapça öğrenmesini teşvik için kaleme alınmıştır. Arapçanın zorluğu ve fazileti anlatılmıştır. İki cüzü neşredilebilmiştir. (Olgun, 2008: 28) 1298 yılında Mihrân Matbaası'nda basılan kitaba pek çok takriz yazılmıştır. Takrizlerden birisi de Veys Paşazâde Ali Rûhî Bey'e aittir. Klasik tarzda kaleme alınmış böyle bir esere Rûhî'nin takriz yazması, gerek şairin gerekse de müellifin bakış açısını gösteren ipuçları vermektedir. Yukarıda ismi sayılanlarda olduğu gibi şiir veyahut edebî görüş bakımından bir etkilenme söz konusu değildir. Rûhî'nin Hadîkatü'l-Beyân'a takriz yazması, etkilenme olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu takriz, kitabın "ز" sayfası olarak gösterilen girişinde basılmıştır. Rûhî Bey yazdığı takrizi, Lemeat'a da almıştır. Söz konusu takriz şu şekildedir:

Riyâz-ı fazlın ey gönül gör imdi bağbânını

Ki reşk-i cennet eylemiş Hadîkatü'l-Beyân'ını

Direht-i meyve-dârıdır nihâl-i gül ki onda kim

Sözüyle ehl-i zevk eder hemîşe ter-dehânını

Sezâdır etse zîb-i ser belâgat ehli ser-be-ser

Şükûfe-zâr-ı himmetin bu tâze armağanını

Hutûtu hat-ı anberîn nikâtı hâl-i dil-neşîn

Olur fütâde hûr-ı ayn görürse hüsn ü ânını

Zehî edîb-i nükte-dân beliğ-i mufsihü'l-beyân

Beyânın eyledi ayân serâir-i nihânını

Bu takriz, Rûhî'nin Arapçaya da önem verdiğini göstermesi bakımından mühimdir.

<u>*Behçet Necatigil*</u>

Behçet Necatigil, 20.yüzyılın önemli isimlerinden biridir. Şiirlerinde, gerek Doğu-Batı mukayesesi, gerekse de halkın sorunlarını yer vermesi ile tanınmıştır. Ali Rûhî ile bağlantısı ise, Necatigil'in kaleme aldığı bir şiir ve radyo oyunu üzerinden teşekkül etmiştir. Muhtemel ki Necatigil ilk baskını 1960 yılında yaptığı "Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü" adlı eserini yazarken, Ali Rûhî'nin acıklı hikayesine daha ayrıntılı bir şekilde vakıf olmuş ve bir eser çıkartmayı düşünmüştür. Bahsedilen çalışmasında Ali Rûhî'yi anlatırken, "*Acılı hayatı B. Necatigil'in Ertuğrul Faciası adlı mikrofona konmuş (1974) fakat basılmamış bir radyo oyununa konu oldu*." demesi de düşüncemizi doğrulaması bakımından mühimdir. Necatigil'in konuya ilgisi devam eder ve "Ali Ruhi" başlıklı bir şiir kaleme alır. Orada da açık bir şekilde, Ali Ruhi'nin başına ne geldiğini merak ettiğini söyler. Bu bakımdan görülüyor ki Ali Rûhî, acıklı hayat hikayesi ile Behçet Necatigil'in eserlerine konu olmuş ve onu etkilemiştir.

Behçet Necatigil'in kaleme aldığı radyo oyununda, Ali Rûhî başta olmak üzere, Ertuğrul Fırkateyni ile Japonya'ya giden ama geri dönemeyen mürettebat anlatılmıştır. Metin kurgusal bir çalışma olduğu için, her satırında tarihî gerçekliğin yer almadığı söylenebilir. Örneğin Ali Rûhî tanıtılırken, Binbaşı Mehmet Bey'in dostu olduğu belirtilir. Lakin elimizdeki kaynaklara göre, böyle bir durum söz konusu değildir. Necatigil bir oyun yazdığının bilinciyle hareket etmiş ve satır aralarını kendisi tamamlamıştır. Müellifin oyunu kaleme alırken, iyi bir okuma yaptığı söylenebilir. Rûhî Bey'i tanınırken, gerek Lemeat'tan bahsetmesi gerekse de Ali Rûhî'yi anlatan Ahmet Rasim'in hatıratına telmihte bulunması bu bakımdan mühimdir.

Ali Rûhî'nin kısa ömrünü, Ertuğrul Faciası'ndan takip etmek mümkündür. Önce İstanbul hayatı anlatılmış, ardından Mekke'ye gidişi ve çok durmadan geri dönüşü ve son olarak da Ertuğrul Fırkateyni'nde, kimilerine göre vakanüvis kimilerine göre de geminin seyir defterini tutmak üzere, görevlendirilmesinden bahsedilir. Oyunun sonuna doğru adeta Rûhî'nin hayatı bir şerit gibi gösterilir:

> "*Şair Ali Ruhi Bey'i de hatırlayacaksınız! Hani onu Singapur'da bir hastanede bırakmış, yola devam etmiştik biz! Dostumdu, üstadımdı. 'Singapur… Çökmüş dam…' diye sayıklıyordu son görüşümde, hastanede. Ali Ruhi Bey ne mi oldu? O da öldü, o da. Ama nerede öldü, nasıl öldü, kesin söyleyemem. Ben onu, son defa, korkunç kazanın hemen peşinden, dalgalarla boğuşurken denizde gördüm*…" (Necatigil, 2018: 63)

Oyunun son sayfalarında, Necatigil oyun kahramanlarından birine bürünerek, adeta Rûhî hakkındaki şahsi merakını yansıtır:

> "*Biz Ali Ruhi Bey'i Singapur'da bir hastanede, ağır hasta olarak bırakmıştık. Orada iyileşti de sonradan Yokohama'ya geldi, şimdi bizimle yurda dönüyordu da, Ertuğrul gemisinden denize dökülenler arasında o da mı vardı, bilemiyorum. Ali Ruhi Bey nerede öldü? Bunu kitaplarda da bulamazsınız! Ben de bilmedikten sonra kim nerden bilir bunu?*" (Necatigil: 64)

"Ali Ruhi" başlıklı şiiri ise şu şekildedir:

Şairdi, içindeki yangını söndürmeye

Uzak deniz gemilerinden birine

Kâtip girmişti.

Kayıp, tuttuğu seyir defterleri

Bir Singapur hastanesinde

Öldüğü söylenir.

Ölüm kaydı

Nereye gitti

Hep merak etmişimdir. (Necatigil, 2017: 534)

Görülüyor ki Ali Rûhî, Behçet Necatigil'in eserlerini kaleme almasında bir araç ve ilham vazifesi görmüştür. Ayrıca Necatigil'in bu merakı üzerinden Ali Rûhî'den etkilendiği de söylenebilir. Lakin bu etkilenme edebî bir etkilenme değildir. Âteş-zebân'ın hayat hikâyesi üzerinden tezahür etmiştir.

Sonuç olarak Ali Rûhî, döneminde kişileri etkilemiş bir şahsiyettir. Etkilediği isimlere bakıldığında Klasik şiirin devamını savunun ve şiirde yenilikten ziyade, eskinin muhafazasını isteyen kişiler olduğu görülür. Kendisinden sonra gelenlerde ise Behçet Necatigil'i acıklı hayat hikâyesi ile etkilemiştir. Bu sayede Ali Rûhî, gerek edebî görüşü gerekse de hayatı ile adını edebiyat tarihlerine yazdırmıştır.

3.2.3. Ali Rûhî'nin Edebî Tartışmaları

Ali Rûhî'nin edebî tartışmalarda gerek nazmen gerekse nesren pek bulunmadığı görülmektedir. Lakin tespit edebildiğimiz iki tartışma, Rûhî'nin nadir de olsa tartıştığını gerektiğinde hiciv oklarını da çekebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Tartışmalardan birisi Adanalı Hayret Efendi ile diğeri de Tercümân-ı Hakikat'e gönderilen bir yazı üzerinedir.

Hayret Efendi ile Olan Tartışma: "Bikr-i Mazmûn"

Hayret Efendi, döneminin renkli simalarından birisidir. Yazdığı kasidelerde bile kasideyi ithaf ettiği kişiden ziyade, şahsını methederek bu sahada önemli bir yer edinmiştir. Yazdığı manzumeler süreli yayınlarda kalmıştır. Divanı olduğu söylenmesine rağmen, basılmamıştır. Mamafih günümüzde divanı elimizde değildir. Basılan ve süreli yayınlarda kalan metinlerden hareketle bir yorumda bulunmak mümkündür. Döneminin Nef'i'si olarak

nitelendirilebilecek bir şairdir. Ali Kemâl' göre, "her fırsatta şiddetle hırpalayanlardan"dır. (Ali Kemâl: 99)

En çok bilinen tartışma, İbnürreşâd Ali Ferruh ve Ali Kemâl ile arasında geçen münakaşadır. Tartışmanın neden ise Adanalı Hayret'in Recaizâde Mahmud Ekrem'in Talim-i Edebiyat'ını insafsızca tenkit etmesidir. (Ali Kemâl: 99) Gülşen mecmuasının 15'inci sayısında İbnürreşâd Ali Ferruh Bey şöyle bir manzume neşreder:

Karagöz! Arkadaşın cumbaya çıkmış sesi var

Yürü sor hâtırını râhatı yok, nezlesi var

Hayret! Esvâbı muşamma'lı değil, atlası var

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var!

Reçete yazdıracak kimse de yok mu acaba?

Noldu da'vet kılınan Hazret-i İbn-i Sînâ?

Hem "gınâ" müntekidi hem de eder istiğnâ

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var

Maske takmış yüzüne etmede ekl-i na'na

Etmiyor bizlere heyhât ki ref'-i burka'

İltifât eylemiyor kimseye mânend-i veca'

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var

Çıkarır zîr-i lihâf-ı marazdan başını

Sallar etrafa nisâr eyleyerel gözyaşını

Koç urur herkese tahrîk ederek bir kaşını

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var

A kuzum! Körpe değilsen de yazıktır yaşına

Ben ne yaptım sana? Müdrik mi dedim yoldaşına?

Acırım hâline, ma'tûh-ı bebek! Vah başına

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var (Gülşen, 8 Mayıs 1302 nu:15)

Bu manzumenin hemen altına da "bu da naziresi" başlığıyla, Ali Kemâl'in manzumesi yer alır:

Şark'ı seyr eyliyor amma buralarda sesi var!!

Ne münekkid! Ne yaman dîde-i Hayret-resi var

Süpürür ortalığı sevgili çöp-dübbesi(?) var

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var

Bu kıyafet ile tasvîr ediyor gülzârı

"Mintanı" mavi, fesi pembe, siyah şalvarı

Beni dem-beste eder hâl-i letâfet-bârı!!

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var

……

……

……[135]

Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var

Kimi yan yan çağanoz vâri nümâyişle gider

Kimi de sağa sola kotra gibi volta eder

[135] Ali Kemâl tarafından sansürlenmiştir. Anlaşılıyor ki küfür söz konusudur veyahut öyle algılanmasını istemektedir.

Seyr eden bunların ahvâlini hayret ile der:

"Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var" (Gülşen, 8 Mayıs 1302, nu:15)

Anlaşılıyor ki Hayret Efendi "Doğulu" nitelemesi ile karşı karşıya kalmakta ve eskinin temsilcisi olarak nitelendirilmektedir. Gerek Ali Ferruh gerekse de Ali Kemâl, Hayret Efendi'yi buradan vurmayı denerler.

Hayret Efendi ile Ali Rûhî arasındaki tartışma da "bikr-i mazmun" adı ile nitelendirilebilir. Anladığımız kadarıyla Ali Rûhî "benim şiirlerimde bundan önce kullanılmamış mazmunlar yer almaktadır. Ben özgün şairim, Hayret gibileri de benim yazdıklarımı taklit eder" mealinde bir şeyler söylemiş olmalı ki Hoca Hayret şu şekilde bir cevap verir:

Şâir-i âteş-zebân bilmem falanım ben diye

Şimdi bir zırlak zuhûr etmiş gezer pek lâfzen

Bikr-i mazmundan da dem urmuş bakın dîvâneye

Bikr-i mazmûn nerde, sen nerde …….[136] (Eşref, 18 Mart 1909, nu:1, s.2)

Ali Rûhî'nin ölümünden sonra Eşref mecmuasında neşredilen bu dörtlüğün ne zaman yazıldığını veyahut Ali Rûhî'nin Hayret Efendi'ye ne söylediğini tespit edemedik. Lakin dörtlüğün içeriğinden, yukarıda belirttiğimiz yargıya vardık. Ayrıca mecmuada kıt'anın üstünde "mukâbele bi'l-misl olarak mukaddemâ söylemiş oldukları" ibaresinin geçmesi, tartışmanın Ali Rûhî tarafından başlatıldığını düşündürmektedir.

Hayret Efendi'nin bu kıt'ası Ali Rûhî'nin kulağına gitmiş olacak ki "ben istersem Hayret Efendi için yüz kıt'a söylerim, bunun ne ehemmiyeti var?" şeklinde cevap verdiği de Eşref'te yazılıdır. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, Ali Rûhî'nin verdiği cevabî kıt'ayı şu şekilde kaydetmiştir:

Kufl-i ırzın Hayret, açılmış müjengi ….ile

Gözlerin de açılır الصبر مفاح الفرج

Çûb-i hecvimle seni tedîb ederdim ey denî

[136] Mecmua tarafından sansürlenmiştir. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal devamını "behey eşek …" şeklinde tamamlamaktadır. Vezinden hareketle İnal'ın sansürlediği kelime "سيكن" olmalıdır. Devamında kelimenin müstehcen olduğunu belirtmesi de tahmin ettiğimiz kelimenin doğru olduğunu göstermektedir.

Gelmeseydi hâtıra "ليس على الاعمى خرج" (İnal: 1979)

Bu cevaba sinirlenen Adanalı Hayret ise şu kıt'ayı kaleme alır:

Köhnelenmiş yüzünün yaması bir yüzsüz iken

Diyecekmiş bize yüz kıt'a bakındı sözüne

Söylesin, biz ona söz söylemeye hâcet yok

Yamarız söylediği kıt'ayı kendi yüzüne (Eşref, 18 Mart 1909, nu:1)

Ali Rûhî'nin yüzünde çıban vardır. Bunu bilen Hayret Efendi, Rûhî'ye çıbanı üzerinden saldırır. "Rûhî istediği kadar manzume yazsın, ona verecek cevabımız her zaman vardır" manasına gelen bu kıt'ası ile de Hayret Efendi hünerini göstermiştir. Ali Rûhî'nin bu kıt'aya bir cevap verip vermediğini tespit edemediğimiz için aralarında geçen tartışmayı şimdilik burada bitirmek durumundayız. "Hayret Efendi'nin Rûhî ile gerçekleştirdiği atışmayla Ali Ferruh ve Ali Kemâl'le gerçekleştirdiği tartışma arasında bir ilişki söz konusu olabilir mi?" sorusuna bizce olumlu bir cevap verilemez. Çünkü gerek Gülşen'de Ali Rûhî'nin hicvinin yer almaması gerekse de böyle bir durum söz konusu olsaydı, Ali Kemâl'in Ömrüm'de bunu da belirteceğinden hareketle, ikisinin farklı tartışmalar olduğunu düşünmekteyiz. Sonuç olarak denebilir ki Ali Rûhî ile Adanalı Hayret arasında "bikr-i mazmûn" tartışması tezahür etmiş ve Adanalı Hayret Âteş-zebân'ı hicvetmek için Rûhî'nin fizikî özelliklerini araç olarak kullanmıştır.

Tercümân-ı Hakikat: "Bir Edebiyat Meraklısı"

Tercümân-ı Hakikat'in 4 Teşrin-i Sani 1884 tarihli 1905'inci sayısına "Bir Edebiyat Meraklısı" imzasıyla, "Tercümân-ı Hakikat Gazetesi Heyet-i Tahrîriyesine" başlığıyla bir yazı gönderilir. Yazıda Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat kısmını dikkatle ve özenle takip ettiğini belirten kişi, son sayıda derç edilen manzumelerde kendince bazı hatalar bulduğunu belirtir ve sıralamaya başlar. İlk olarak Ali Rûhî'nin hatalarını söyler. Bizi ilgilendiren kısım da orasıdır.

Ali Rûhî'nin 22 Teşrin-i Sani 1884 tarihli Tercümân-ı Hakikat'te neşrettiği "göz" redifli gazeli beğendiğini ama belirli hataların olduğunu ifade eden yazar, başlıca iki yanlış olduğunu söyler. Bunlardan ilki "eder" kelimesinin yer aldığı dördüncü beyittir. Yazara göre burada bir sekte söz konusudur:

Göz göz ederse sîneme müjgânların yine

Kaçmam hadeng-i nâzdan ey şehsüvâr göz

İkinci sekte de aynı beyitte tezahür etmektedir. Yazara göre "müjgân" kelimesinde de bir problem vardır ve "ben bunları o kadar hoş görmedim" diyerek, kanaatini açıkça belirtmiştir. Lakin yine de kesin bir yargıdan kaçınır. Ona göre işi en iyi bilecek kişi Muallim Nâci'dir. "Muallim'e müracaata mecbur oldum" demesi de bunu gösterir. 7 Teşrin-i Sani 1884 tarihli 1918'inci sayıda, "Mehmed Nâmık" imzalı bir yazı ile karşılaşılır. Yazının muhatabı "Bir Edebiyat Meraklısı"dır. Makalede Ali Rûhî'ye yapılan itirazların yanlış olduğu, farklı beyitler örnek gösterilerek anlatılmaya çalışılır. Bir süre sonra, 11 Teşrin-i Sani 1884 tarihli 1921'inci sayıda, Bir Edebiyat Meraklısı cevap verir. Cevabî yazısında, Mehmed Nâmık'ı had bilmez olarak nitelendirir. Kendisinin Muallim Nâci'den cevap beklemiş olduğunu ve halen de beklediğini söyleyerek, Mehmed Nâmık'ın ona bir şey söylenmediği veyahut görüşünün merak edilmediği hâlde, haddini bilmeyerek, olaya dahil olduğunu belirtir. Ayrıca, yazdığı makaleyi Mehmed Nâmık'a cevap niteliği taşıyacağını belirterek, Mehmed Nâmık'ın yanlış düşündüğünü farklı örnekler ile ispat etmeye ve görüşünü savunmaya devam eder. Mamafih, Mehmed Nâmık isminin birden ortaya atılmasından dolayı, bu kişinin aslında Ali Rûhî olduğunu ve Mehmed Nâmık müstearı kullanarak kendisine cevap verdiğimi belirtir. Yazının sonundaysa, "*Bu defa buna mukâbele etmek gibi bir küçüklükten kendimi muhafaza ediyorum. Bundan sonra emsâli görülecek olur ise ben de lisânımı değiştirmeye mecbûr olacağım, efendimiz*" diyerek tartışmanın daha da şiddetlenebileceğinin işaretini verir. Bu yazının neşrinden iki gün sonra, 13 Teşrin-i Sani 1883 tarihli 1923'üncü Tercüman-ı Hakikat'te Mehmed Nâmık tekrardan bir yazı kaleme alır. "Söz Anlamaz Edebiyat Meraklısına Son Cevap" başlığıyla neşredilen yazıda, kendisinin Ali Rûhî olmadığını, böyle bir iddiaya ancak gülüneceğini söyleyerek, Edebiyat Meraklısı'nın istediği her yerde ve her anda kendisinin Ali Rûhî olmadığını ispatlamaya hazır olduğunu belirtir. Ayrıca kendisinin ismini söylemediğini belirterek, asıl onun kim olduğunun anlaşılmadığını söyler. Lakin devamında "benim neme lâzım, kim olursanız olunuz" diyerek, bunu umursamadığını anlatır. Ardından Ali Rûhî'nin beytindeki hatalar üzerinden imale ve medd tartışması devam eder. Mehmed Nâmık, Ali Rûhî'yi savunmaya devam etmektedir. Bir süre bu konu hakkında herhangi bir yazı yazılmaz. Hatta 1927'nci sayıda Ali Rûhî'nin "nur" redifli gazeli neşredilir ama herhangi bir tepki yazıcı gelmez. 20 Teşrin-i Sani tarihli 1929'uncu sayıda Muallim Nâci konu hakkında bir yazı kaleme alır. Yazıda "müjgânlar" kullanımının eskiden beri var olduğunu söyleyen Nâci, bundan dolayı bir beis görmediğini belirtmiştir. Mamafih Ali Rûhî'nin yanlış bir şey yapmadığını belirterek, safını belirtmiştir. Yazıyı okuyan Bir Edebiyat Meraklısı, 23 Teşrin-i

Sani'de tekrardan cevap yazar ve Nâci'nin yazısında kendisini düşük düşürdüğünü iddia eder. Buna kanıt olarak da Nâci'nin "safsada" ibaresini kullanmasını gösterir. Lakin tartışmanın sonunun geldiğini yazının sonunda, küçük düşürücü ifadeleri şiddetle reddettiğini belirterek, "ricâmı kabul etmesinden dolayı kendisine arz-ı şükrân eylerim efendim" diyerek tartışmanın sonunun geldiğini belirtmiş olur.

Sonuç olarak, tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali Rûhî'nin iki tane tartışması söz konusudur. Bir tane Hayret Efendi ile yeni mazmun üzerinden gerçekleşirken, diğeri Bir Edebiyat Meraklısı imzalı yazı gönderen biriyle manzumesindeki bazı kelimelerden dolayı tezahür etmiştir. Hayret Efendi ile yaşadıkları tartışmanın nasıl sonuçlandığı tam manasıyla bilinememesine rağmen, diğerinin Ali Rûhî'nin haklı olduğunun Muallim Nâci tarafından tasdik edilmesiyle sonuçlandığı görülmektedir.

3.3. Ali Rûhî'nin Eserleri

1853 yılında dünyaya gelen Veys Paşazâde Ali Rûhî Bey, 1890 yılında vefat etmiştir. 37 yıl gibi kısa bir hayat süren Rûhî, çok fazla eser verememiştir. Yazmayı tasarladığı tezkiretü'ş-şuarâyı biraz rindâne tavrı biraz da kısa hayatından dolayı tamamlayamamıştır. Günümüze kalan eserleri ise Lemeat ismini verdiği divançesi ve süreli yayınlarda kalmış birkaç manzumesinden ibarettir. Ertaylan'a göre "İbn-i Ata İskenderî'nin hikemiyâtından bazılarını tercüme etmiştir." (Ertaylan: 497) ama biz böyle bir bilgiye kanıt teşkil edecek bir şey bulamadık. Bu bölüm iki alt başlıktan ibarettir: Lemeat ve Tezkiretü'ş-Şuarâ.

3.3.1. Lemeat

1302 yılında İstanbul'da, Bâb-ı Âli Caddesi'nde 7 numaralı Mihrân Matbaası'nda basılmıştır. Maarif Nezareti'nden aldığı ruhsat numarası 1054'tür. Lemeat, Muallim Nâci'nin önce Tercümân-ı Hakikat'te neşrettiği tanıtım yazısı ve kıt'ası ile başlar. Ardından Ali Rûhî'nin mukaddimesi yer almaktadır. Önsözünden sonra, besmele ve kasideler gelmektedir. Eser klasik dîvân tertibine benzer bir şekilde neşredilmiştir. Müellif eseri yayımlamasının nedenini mukaddimede şöyle açıkar:

> "(*...)mezâristâna çekildikten sonra, hayal ve hatıralarına bile getirmiyorlar. Bu da o sıddık-ı fâninin muhtıra kabilinden olarak bir eser bırakmamasından ileri geliyor. İşte, bu hikmete mebnidir ki ahlâfıyla manevi mülakat arzusunda bulunan eslâf, birer eser bırakıp gitmişlerdir*."

Buradan anlaşıldığı üzere, her sanatçının arzusu olan unutulmama ve gelecek nesiller tarafından tanınma isteği, Ali Rûhî'de de vardır. Rûhî'nin amacı geride bir eser bırakıp adının anılmasını sağlamaktır. Böylece unutulmayacağını düşünür. Lakin günümüzde ismi, Lemeat'tan ziyade Ertuğrul Faciası ile anılmaktadır. Lemeat'ı geç bir tarihte neşretmiş olmasının nedenini ise "elsine-i ehibbâ"nın beğeneceği manzumeleri olmamasına bağlar:

> "*(...) enzar-ı ulu'l-elbâba arz edecek ve bu dâr-ı gurbet-fenadan sıla-i rahm için vatan-ı aslî olan ebediyet-hâne-i bekâya azimetimde ismimi elsine-i ehibbâda yad ettirecek bir eser ibrazına muktedir olamadığımdan, ye's ve hırmân içinde bulunuyordum*."

Müellif, 1302 yılına kadar bir kitap çıkarmamış olmasını manzumelerinin yetersizliğine bağlamaktadır. Ona göre yazdığı metinler yetersiz ve edebiyata vâkıf kişiler tarafından olumlu bir şekilde karşılanmayacak düzeydedir. Bundan dolayı kendisini üzüntüde hissetmektedir. Lakin bu ifadelerin sadece mütevazi görünmek amacında yazıldığı bilinmektedir. Eğer Rûhî, mukaddimede belirttiği şekilde manzumelerini yetersiz gördüğü için şimdiye kadar kitaplaştırmadıysa, Lemeat'ın içerisinde yer alan metinlerde belirli düzenlemeler olması gerekirdi. Çünkü gazellerin pek çoğu önce Tercümân-ı Hakikat'te neşredilmiştir. Hatta bazıları Muallim Nâci tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur ama Veys Paşazâde Rûhî Bey, bu gazelleri dahi noktasına bile dokunmadan, Nâci'nin uyarılarını dikkate almadan Lemeat'a koymuştur. Mamafih Rûhî'nin kitap neşretmemesinin baş nedeni, hayat düzeni ve hayata bakışı olmalıdır. Tezkiretü'ş-şuarânın tamamlanmama nedeni ne ise 1302 yılına kadar kitap yayımlamamasının nedeni de aynıdır. Rûhî'nin rindâne tavrı ve yapılacak işlerde gevşek davranması. Anlaşılıyor ki Muallim Nâci'nin sıkıştırması sonucunda, unutulma korkusunun da etkisiyle Lemeat tab' edilmiştir.

Lemeat, tevhid ile başlar. Ardından naat gelir. Naat ve sonraki kıt'a Farsça kaleme alınmıştır. Bunları saymazsak, altı kaside söz konusudur. Kasidelerin iki II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Lemeat'taki kasidelerin kime sunulduğu, kaç beyit olduğu ve vezinleri şu şekilde tablolaştırılabilir.:

Kasidenin Sunulduğu Kişi	**Kasidenin Vezni**	**Kasidenin Beyit Sayısı**
II. Abdülhamid	fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	29
II. Abdülhamid	feilâtün feilâtün feilâtün feilün	54

Halil Paşazâde Mahmud Paşa	feilâtün feilâtün feilâtün feilün	49
Şehr-i Emin Mazhar Paşa	mefâilün feilâtün mefâilün feilün	35
Ankara Valisi Sırrı Paşa	mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün	34
Muhacirîn Komisyonu Reisi Rıza Bey	Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün	33

Ali Rûhî Bey, belirli bir vezne bağlı kalmamıştır. Tablodan da anlaşıldığı üzere, farklı vezinleri kullanmıştır. Lakin Klasik edebiyata veyahut umumî olarak Türk edebiyatına bakıldığında, Rûhî'nin tercih ettiği vezinlere sıklıkla rastlanır. Türk edebiyatında yer almayan veyahut çok az kullanılan bir vezin söz konusu değildir.

Lemeat'ı ilginç yapan bir özellik ise, Rûhî'nin "Kardeşim gibi sevdiğim bir zâtın iftirâk-ı ededîsi üzerine söylediğim tercîdir" takdimiyle yazdığı terci-i benttir. Çünkü kasideler bitmeden, kasidelerin arasında yer almaktadır. Üçüncü kasidenin hemen arkasındadır. Terci-i bent nihayete erdikten sonra kalan kasideler ile karşılaşılır. Burada Rûhî'nin farklı bir sıra izlediği söylenebilir. Yedi bent ve kırk beyitten oluşan metin, "mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün" vezniyle kaleme alınmıştır. Lemeat'ta yer alan tek terci-i benttir.

Kasidelerin ardından kıt'alar ve tarih düşürmeler yer almaktadır. Ali Rûhî, bir tane tarih düşürme yazmıştır. Süreli yayınlar incelendiğinde de başka bir tarih düşürmesine rastlanmamıştır. Yazdığı tek tarih düşürmeyi de Lemeat'a almıştır. Bunun haricinde bir tane takriz vardır. Hacı İbrahim Efendi'nin Hadîkatü'l-Beyân isimli eserine yazılmış ve Lemeat'a da alınmıştır. Bunlar haricinde sekiz kıt'a ile karşılaşılır. Bu bölümde Rûhî'nin kullandığı vezinler ve kullanma sıklığı şu şekildedir:

mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün/2

feilâtün feilâtün feilâtün feilün/2

feilâtün mefâilün feilün/2

mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün

fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

mefâîlün mefâîlün feûlün

mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

Âteş-zebân'ın kasidelerde kullandığı vezinlerin bir kısmını burada da kullandığı görülmektedir. Lakin müstakil olarak bu bölüm düşünüldüğünde, tekrara fazla düşmemek istediği ve bir kullandığı vezni en fazla bir kez daha kullandığı anlaşılmaktadır. Kıt'alarda ilginç olan bir husus daha vardır. "Halebü'ş-Şehbâ'da birine kaside yollu söylediğim kıt'adır" başlığı ile takdim olunan manzume, yirmi beyitten oluşmaktadır. Kaside amacı gütmektedir ama kaside olarak değil, kıt'a olarak nitelendirilmektedir. Bu da Rûhî'nin farklı ele aldığı bir konu olarak nitelendirilebilir.

Lemeat'ta yer alan son bölüm ise gazellerdir. Toplam otuz dört manzume yer almaktadır. Umumiyetle beş beyitten müteşekkildir. Gazeller, rindâne veyahut tasavvufî üslup ile kaleme alınmışlardır. Kullanılan vezinler ve kullanım sıklığı şu şekildedir:

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün/11

Mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün/6

Mefâilün feilâtün mefâilün feilün/4

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün/4

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün/4

Mefâîlün mefâîlün feûlün

Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

Mefûlü mefâilün feûlün

Mefûlü fâilâtün mefûlü fâilâtün

Gazellerde ağırlıklı olarak "fâilatün fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninin kullanıldığı görülmektedir. Bu veznin seçilmesinde, veznin Türkçeye daha uyumlu olması etkendir. Diğer şairlerin de belirtilen vezni sıklıkla kullanması, yargıyı desteklemektedir. Kullandığı vezinler Türk edebiyatında sıklıkla kullanılan kalıplardır. Çok fazla karşılaşılmayan tek vezin, müstefîlün ile başlayandır. Sonuç olarak denilebilir ki Ali Rûhî, Türk şiirinde tercih edilen vezinleri kullanmıştır.

Lemeat, bir dîvânçe hüviyeti taşımaktadır. 63 sayfadır. Klasik dîvân tertibini andırmakta ve Batı tarzı bir yeniliğin olmadığı görülmektedir. Eğer bir yenilik oluşacaksa, ona gelenekten hareketle ulaşılması gerektiğini savunan Ali Rûhî'nin bu görüşü pratiğe dökmek için oluşturduğu manzumelerden teşekkül etmiş bir kitaptır. Gazellerin çoğu nazire yahut gelenekte var olan rediflerden hareketle oluşturulmuş metinlerdir. Bazı gazellerin güzel kurgulandığı ve ahengin etkili bir şekilde sağlandığı söylenebilir. Mamafih, Ali Rûhî'nin sanatını yansıtan en önemli kaynaktır.

3.3.2. Tezkiretü'ş-Şuarâ

Ali Rûhî'nin yazmayı tasarladığı eserlerden biri Tezkiretü'ş-Şuarâ'dır. Dönemim şairlerini kapsayan eseri, o zamana kadar görülmemiş bir tarzda yazmayı planlıyordu. Hatta bunun için Tercümân-ı Hakikat'e ilan bile vermiştir. İlanda şâirlerin, biyografilerini ve eserlerinden örnekleri kendisine ulaştırılmasını istemiştir. Sadece İstanbul'dan değil, diğer illerdeki şâirlerin de hayatlarını ve manzumelerini göndermelerini ister. Belirttiği şart ise, tercüme-i hâlin şâirin bizzat kendisi tarafından yazılması ve bir kaside ve beş adet gazel gönderilmesidir. Kaside yoksa, onun yerini tutacak bir manzume istemektedir. İstediği biyografilerin gelmeye başladığı, Abdülhak Hamid Tarhan'ın Mahmud Ekrem'e gönderdiği şu mektuptan anlaşılmaktadır:

> "*Rûhî Bey bana kâğıt yazmıştı. Tezkiretü'ş-şuarâsı için tercüme-i halimle Şinasi ve Ziya manzumelerini yazıp bizim Sahib Beyzâdelere yolladım ki sana irae ettikten sonra Rûhî Bey' vereceklerdir. (...) senden bunları talep ve rica etmesini Rûhî Bey'e yazmıştım*." (Enginün: 312)

Âteş-zebân, şairlerin gerek tercüme-i hallerini gerekse de şiirlerinden seçmelerini temin etmektedir ama kendisi rindâne meşrebe sahip olduğu için bir türlü kağıtları bir araya getirip, eserini oluşturamaz. Rûhî'nin bu işi yapamayacağı o kadar aşikar olur ki Tarhan şunu söyler:

> "*Benim tercüme hal ile 'Şinasi' ve 'Ziya' manzumeleri Rûhî Bey'e gönderildiğini işte senden duyuyorum. Şairimiz Tezkireyi meydana getiremeyecekmiş, öyle görünüyor imiş. İyi ama, ben manzumelerimi isterim. O meydana getiremeyecek diye biz de mi kaybetmiş olalım*." (Enginün: 351)

Abdülhak Hamid Tarhan, dağınık çalışan biridir. Yazdığı bir şiiri, ikinci defa bile temize çekmeye üşenir. Adeta yazar ve unutur. Bundan dolayı Rûhî'ye gönderdiği manzumelerini

geri istemektedir. Muallim Nâci ise işlerin bu raddeye gelmesini istemez, Tezkiretü'ş-Şuarâ'nın bir an önce tamamlanması gerektiği şu kıt'a ile yazara bildirir:

Cihanda var ise mes'ûd olan çalışkandır

Olur karîn-i sefâlet çalışmamakla kişi

Tarîk-i bâde-perestî harâbe-zâra çıkar

Bırak şu meslek-i irfâna uymayan revişi (Özgül: 266)

Bunca ikaz ve uyarıya rağmen, Ali Rûhî eserini tamamlayamaz. Japonya'ya giderken, tamamlanmamış eserini ve neşredilmemiş manzumelerini baba evine bırakır. Lakin kendisinin Japonya'dan geri dönememesi gibi, eserleri de evde kalmaz, yok olup gider. Böylece yazmayı planladığı Tezkiretü'ş-Şuarâ sadece taslak olarak kalmıştır.

Tarhan'ın Recaizâde Ekrem'e gönderdiği mektubun birinde, Sami Paşazâde Sezayi'nin de Rûhî'nin hazırlamaya çalıştığı esere girmesi gerektiğini düşünür. Ekrem'in Ta'lim'ine zaten gireceğine kimsenin şüphesi yoktur:

> "*Sezayi'nin ikinci Ta'lim'e gireceğine şüphe yok. Fakat şu Tezkiretü'ş-şuarâ'ya da girse diyorum. Efkâr-ı dâire-i eş'âra sığmadığı için şiir söylemez. Rûhî Bey gibi şairler ise Sezayi'ye mahsus olan mensur şiirden anlamaz. Benim vaktiyle Tercüman'a verilen 'Pek severim' manzumesine Sezayi'nin bir naziresi olduğunu söylüyordun. Nazire nezdinde mevcut ise Rûhî Bey'e versen nasıl olur?*" (s.312)

Bu ifadeler, Türk edebiyatında gerek biyografik kitapların gerekse de edebiyat tarihlerinin nasıl yazıldığını göstermesi bakımından mühimdir. Hatır gönül ilişkisi, siyasi görüşler veyahut gruplaşmaların bir eser teşekkül ederken de unutulmayıp, ön plana alındığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Ali Rûhî birçok eser yazmayı planlamıştır. Lemeat'ın önsözünde "yakında daha bazı âsâr-ı nesriye ve Nazmiye neşredeceğimi vaad ederim." demesi bu yargıya kanıttır. Lakin gerek yaşam tarzı gerekse de Japonya seyahati Rûhî'nin planlarını gerçekleştirmeyi engeller. Günümüze ise sadece Lemeat'ın kalmasına neden olur.

4. Lemeat'ın Latin Harflerine Aktarımı

Kardaşım Rûhî,

Envâr-ı vicdaniye denmeye şâyan olan eşâr-ı müntehibeni “Lemeât” gibi bir unvan-ı rahşân altında mecmû görünce, âyet-i Nûr’a kasem ederim ki gözlerimde Pertev-i meserret-i berk urmağa başladı.

Gönlüm ise tab’-ı dil-efrûzundan böyle parlak birçok âsârın bâriz olabileceği hakkındaki ümidini mutmainâne tecdîd eyledi.

İnşallah bundan böyle kalem-i bediü’l-rakmın, şu’le-feşânlıkta devam göstererek, benim gibi şaşaa-ı edebiye müstenîrlerinin gönlünü, gözünü münevver etmekte bulunur.

Şimdilik Lemeât’ını kıta-i âtiye ile takdir ve tebrîk etmek şerefini kazandığım için iftihâr eylerim:

Ey Rûhi-i ervâh-ı firûzun Lemeât’ı

Yansan da seni hafızalar saklayacaktır

Gönlüm gibi âlemde hezârân dil-i rûşen

Her beyini bir lem’a-i hikmet sayacaktır

Muallim Nâci

Mukaddime

Hayat-ı müsteârın zevâliyle insanın namı sahife-i âlemden hakk olunup gidiyor. Ahillâ ve eviddâ esnâ-yı zindegânîde gözlerinin önünden ayırmasını istemedikleri bir sıddıkı invizagâh-ı mezâristâna çekildikten sonra, hayal ve hatıralarına bile getirmiyorlar. Bu da o sıddık-ı fâninin muhtıra kabilinden olarak, bir eser bırakmamasından ileri geliyor. İşte, bu hikmete mebnidir ki ahlâfıyla manevi mülakat arzusunda bulunan eslâf, birer eser bırakıp gitmişlerdir.

Fakîr dahi şu noktayı çoktan beri nazar-ı itibar ve itinaya almış idiysem de enzar-ı ulu’l-elbâba arz edecek ve bu dâr-ı gurbet-fenadan sıla-i rahm için vatan-ı aslî olan ebediyethâne-i bekâya azimetimde ismimi elsine-i ehibbâda yad ettirecek bir eser ibrâzına muktedir olamadığımdan, ye’s ve hırmân içinde bulunuyordum. Bu kerre, manevi birader-i vefâ-şiârım mücedded-i lisân-ı edep Muallim Naci Efendi Hazretleri’nin teşvîkât-ı terakki gösteraneleriyle, sıgar-ı sinimden beri söylemiş olduğum eşârın bir mikdarını cem ve tertip ederek, sâye-i maarif-vâye-i hazret-i hilafetpenâhîde tab ve neşre muvaffak oldum.

Bu eserim, mütaliîn-i kirâmın mazhar-ı hüsn-i kabulü olursa, be-tevfîkallah-ı teâla yakında daha bazı âsâr-ı nesriye ve nazmiye neşredeceğimi vaad ederim.

Ali Rûhî

Bismillahirrahmanirrahim

Der Tevhîd-i bârî[137]

1. Hurşîd-i ruhun ârife her zerrede zâhir

   Âyine-i erbâb-ı nazardır bu mezâhir[138]

2. Sensin görünen dîde-i hak beynime ancak[139]

   Ey der heme bir dîde-i men zâhir ü bâhir

Der Naat-ı Nebî

ای شهنشاه رسل احمد محمود لقب

ای شده بستهٔ لاونعم ات بود و نبود

بمقام تو اولو العزم نیارند رسید

هست بر فوق مقامات مقام محمود[140]

---

[137] İlk olarak Gonca-i Edeb'in 30 Nisan 1299 tarihli beşinci sayısında neşredilmiştir.
[138] Gonca-i Edeb'te, "Mirâttir ehl-i nazarın cümle mezâhir" şeklindedir.
[139] Gonca-i Edeb'te, "Sensin görünen dîde-i hak beynime billâh" şeklindedir.
[140] 1. Ey şehenşâh-ı rüsul Ahmed-i Mahmûd lakab

   Ey şude beste-i "lâ" vü "neam" et bûd u nebûd

2. Be-makâm-ı tu ülü'l-azm-ı ne-yârend resîd

   Hest ber-fevk-i makâmât makâm-ı Mahmûd

(Ey peygamberlerin padişahı olan Mahmud lakaplı Ahmed/ Ey senin "hayır" ve "evet" demene bağlanan varlık ve yokluk/ Kimse senin gibi gayretli bir peygamberin makamına ulaşamaz/ Mahmûd'un makamı, bütün makamlardan üstündür)

Der Vasf-ı Velî Vasî

بطن البطون سر كتاب خدا عليست

نفس ذكين خاتمۀ انبيا عليست

نى نى غلط شد اين سخن مأل من

حق لين بود كه مظهر كل مرتضى عليست

Der Vasf-ı Sultan-ı Selâtîn Zaman-ı Gâzî Abdülhamîd Hân Haledallahü Mülkehu

1. Matlaü'l-envârdan olmuş ziyâ-güster güneş
   Hikmetü'l- işrâkdan bahs eylemek ister güneş

2. Sûre-i ve'ş-Şems'e bir tefsîr yazmak istemiş
   Eylemiş hatü'ş-şuâ-ı nûrdan mizber güneş

3. Her seher feyz-i azîmetle dua-yı Nûr okur
   Çok mudur âfâkı teshîr etse ser-tâ-ser güneş

4. Aldı hep maşrık zemini kabza-ı teshîrine
   Oldu zer-efserle şimdi husrev-i hâver güneş

5. Durmayıp maşrıkta şeb-hûn etti mülk-i mağribe

Muttasıl hayl-i kevâkibden çekip leşker güneş

6. Böyle olmazdı fütûhü'l-gayba mazhar galiba
Oldu der-bân-ı der-i şâh-ı kerem-perver güneş

7. Ol şeh-i arş-âsitân kim iktisâb-ı feyz için
Südde-i iclâline her gün sürer yüzler güneş

8. Ol hümâyûn bâl ü per sîmurg-ı devlet kim olur
Gülşen-i ikbâline tâvus-ı zerrîn-per güneş

9. Hazret-i Abdülhamîd Hân kim sezâdır olsa ger
Mirsad-ı dârâtına mirât-ı İskender güneş

10. Bezm-i âli'l-âline meh şem' ü fânus âsumân
Tahtına eflâk silm bahtına ahter güneş

11. Sîne-i sâfında cevherli nişânlar sanmayın
Âsumân-ı şevket izhâr eylemiş yer yer güneş

12. Safha-i sîmîn-i bedre yazsalar evsâfını
Târ-ı zerrîn-i şuâından çeker mıstar güneş

13. Rütbe-i iclâl-i rûz-efzûnunu tebşîr için

Şark u garbı devr eder her gün olur mihter güneş

14. Tâcidârân-ı selefte varsa misli söylesin
Görmemiştir böyle şâhinşâh-ı nûr-efser güneş

15. Zât-ı pâkindir şehâ serdâr-ı şâhân-ı cihân
Öyle kim olmuş kevâkib hayline server güneş

16. Dehre lütf-ı şâmilin olmuş mürebbî gam değil
Eylese ecsâmdan kat'-ı taalluk ger güneş

17. Feyz-i enzârın senin bî-kadri kıymetdâr eder
Terbiyetle rîze-i sengi eder gevher güneş

18. Zerre-perverlikte olmazdı müsellem olmasa
Bende-perverlikte key eltâfına mazhar güneş

19. Olmak üzre rü'yet-i dîdârının şükrânesi
Her gün eyler âlemi gark-ı zer ü zîver güneş

20. Bir gazel tarh eyleyem sevk-i cemâl-i pâkine
Şerm edip olsun kemâl-i reşk ile muztar güneş

21. Olmayıp tâb-ı ruh-ı dildâra tâb-âver güneş

Gâh gâh ebr-i siyahtan örtünür mi'cer güneş

22. Rû-yı pür-envâr ile la'l-i leb-i dildâra bak

Çok mudur dersem ki olmuş çeşm-i[141] kevser güneş

23. Ol mahın[142] ışkında[143] olmuştur rakîbim dostlar

Ol sebeptendir çeker her dem bana hançer güneş

24. İgbirârından bana gerdûn gün göstermiyor

Âfitâbım arz-ı dîdâr et de sen göster güneş

25. Zerre-i dergâh-ı Molla'yım cenâb-ı şems-i Hak

Gösterir Rûhî bana elbette rûşenter güneş

26. Şemstir erbâb-ı irfâna delîl-i Hak-nümâ

Öyle kim olmuş Halîl-i âzere rehber güneş

27. Kâfiye teng oldu ettim azm-ı sû-yı ihtisâr

Bi'z-zarûr akşam olunca kim gurûb eyler güneş

28. Tâ tecellî hâne-i işrâktan her subh-dem

Dehre eyler neşr-i nûr-ı hâlık-i ekber güneş

[141] Kasidede "çeşme-i kevser" şeklinde yazılmıştır. Vezin gereği, belirtilen biçimde okunmuştur.
[142] Kasidede "mahımın" şeklinde yazılmıştır. Vezin gereği, belirtilen biçimde okunmuştur.
[143] Ahmed Râsim, *Muharrir, Şair, Edib*'te Ali Rûhî ile Dîvân Yolu'nda bir akşamüstü karşılaşmasını ve Ali Rûhî'nin kendisine okuduğu gazellerden bahseder. Ahmed Râsim'in verdiği malumata göre, Ali Rûhî, "aşk" kelimesini "ışk" şeklinde okumuştur. Buradan hareketle, manzumelerde geçen "aşk" kelimesi, "ışk" biçiminde okunacaktır.

29. Şu'le-pâş ol burc-ı şevketten fezâ-yı âleme

Doğmasın sensiz cihânda tâ dem-i mahşer güneş

Kaside-i Diğer Der Vasf-ı Zıll-ı Yezdân Gâzî Abdülhamîd Hân[144]

1. Âlem-i kevne eden atf-ı nigâh-ı im'ân

Seyr eder cünbüş-i sun'-ı hikem-i Hakkı ayân

2. Eyle der-pîş-i nazar râbıta-i ecrâmı

İntizâm üzre eder âlem-i imkân cereyân

3. İhtilâfât-ı tulû kamer ü şems-i münîr

Eder îcâb tevâli-i fusûl ü ezmân

4. İmtizâcât-ı anâsır edip îrâs-ı vücûd

Gelir âsâr-ı mevâlid zuhûra her ân

[144] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 9 Kanun-ı Sani 1884 tarihli 1972'nci sayısında neşredilmiştir. Kasidenin sonunda, Muallim Naci'nin şu değerlendirmesi yer almaktadır: "*Şevk-senâ-yı Veli-i Nimet, şâirin fikr-i cevvâline öyle bir ciyâdet vermiş ki kaside-i belîgasını kâbil-i tanzîr olmak derecesinde sadd mertebe i'lâ etmiş. Bir şâirin sözündeki ulviyet-i memdûhanın ulviyetiyle mütenâsib olmak, muktezâ-yı şîve-i tabiattır. Bazen memdûh o kadar müteâli olur ki fikr-i şâirdeki vus'at o büyüklüğü ihâtâya kifâyet edemediği hâlde, kuvve-i muhayyelesinin ondan ettiği istimdâd sayesinde pek âlâ sözler bulmağa muvaffak olduğunu görerek, kendi dahi deryâ-yı hayrette istigrâk hâlinde bulunur. İşte, asl-ı zevk-i şâirâne budur. Şimdiye kadar sahâif-ârâ-yı intişâr olmuş bunca âsâr-ı ber-güzîdesine nisbetle bu kaside-i feridesi kendi tabiatının fevkinde başka bir tabiatın mahsul-i icâzı zannolunacak kadar muğlakâne olduğuna nazaran Padişahü'l-Hâm-ârâ Efendimiz Hazretleri'nin ulviyet-i mukaddeselerini daima tasavvurla istifâzadan hâli kalmayan Rûhî Bey Efendi, mutlaka bir imdâd-ı gaybîye nâil ve binaenaleyh mirkât-ı belâgatın en yüksek payesine vâsıl olmuştur. Kasidenin haiz olduğu halâvet ve talâvet mücerred eser-i feyz-i sâhib-i hilâfet olmağla heyet-i mecmuasını gözden geçirenler, Hazret-i Sultan-ı Mürselîn'i medh eden bir büyük Arap şâirinin netice-i şiirinde 'Zannetmeyiniz ki ben sözlerimle o yegâne-i âlemi senâ ediyorum. Belki onun o saf kudsiyesiyle sözlerimi i'lâ ediyorum.' dediğini der-hâtır etseler yakışır*." Mustafa Cedîd'in kaleme aldığı *Müntehabât-ı Cedîde*'nin nazım kısmında, bu kasideye yer verilmiştir.

5. Fıtraten cümleden efzûn olup isti'dâdı

Oldu tekrîm-i ilâhi ile mükrim insan

6. Hilkaten mâil-i cemiyet olup nev-i beşer

Medeniyetle cihân eyledi kesb-i umrân

7. İktizâ eyledi bir râbita-i dîniye

Tâ ki muhkem ola şîrâze-i umrân-ı cihân

8. Hikmet-i bâliğyasıyla ederek ba's-ı rusül

Hâlık-ı kevn-i hudâvend hakîm-i deyyân

9. Sırr-ı tevhidini bi'l-vâsıta teblîğ etti

Oldu zâhir cihet ü hiddet-i bahs-ı edyân

10. Enbiyâ eyleyip ahkâm-ı Hudâyı teblîğ

Oldular hâdi-i ser-menzil-i râh-ı irfân

11. Erişip debdebe-i nevbet-i sultan-ı rusül

Tuttu âfâkı bütün sît ü sedâ-yı îmân

12. Hayli dem rûşen edip âlemi nûr-ı nebevî

Gitti dillerde olan zulmet-i bağ[145] ü tugyân

[145] Kasidede "zulmet bağı ü tugyân" şeklinde gösterilmiştir. Lakin bu şekilde okunduğunda, vezinde aksama olduğu için, belirtilen biçimde okunmuştur.

13. Bir zaman sonra olup mihr-i nübüvvet gârib
Oldu Hurşîd gibi mâh-ı hilâfet tâbân

14. Etmedi emr-i hilâfet dahi bir yerde karar
Satvet-endâz-ı cihâz olmadan Âl-i Osman

15. Oldu bu âl-i celîlin dahi çok zî-şerefi
Şevket ü şân ile o reng-i şükûha sultân

16. Verdi ama felek-i haşmete bir başka safâ
Kevkeb-i mâh-ı fer-i baht şehenşâh-ı zaman

17. Şeh-i Cem kevkebe Sultân-ı Hamîd-i Sânî
Akl-ı evvel olur idrâkine denk ü hayrân

18. Şeh o reng-i adâlet ki der-i şevketine
Eder ikbâli bugün nûş-ı revânı derbân

19. Ayn-ı a'yân-ı ümem rûh-ı revân-ı âlem
Mihr-i gerdûn-ı haşem zıll-ı zalîl-i Rahman

20. Vâkıf-ı nükte-i esrâr ehâdîs-i Nebî
Ârif-i cümle-i ahkâm nusûs-ı Kur'ân

21. Zâtı sıddîka nakkâda bedel-i gül görünür

Nâmı fârûka adâlette olur atf-ı beyân

22. Cevher-i tıynetine nûr-ı vilâyet-i mâye

Dil-i pür-himmetine feyz-i kerâmet erzân

23. Şem'-i tedbîrine takdîr-i ilâhi-i fânûs

Pertev-i re'yine pervâne kazâ-yı yezdân

24. Vüsat-ı kişver-i iclâline nisbetle kalır

Vast-ı belde-i câhında felek bir meydan

25. Keşti-i saltanata Nûh'tur ol hâmi-i mülk

Mevc urur bahr-ı necât olsa yine bir tûfân

26. O kadar kuvve-i kudsiyeye mazhardır kim

Olsa fermânı eğer râbıta bend-i zıddân

26. Bir dahi eylememek üzre kabul-ı terkîb

Bozulur râbıta-i cümle-i lâ-yectemi'ân[146]

27. Gece devr olduğuna hâk-ı derinden gündüz

Uruyor kendini yerden yere mihr-i rahşân

[146] Tercümân-ı Hakikat'te "Çözülür râbıta-i cümle-i lâ-yectemi'ân" şeklindedir.

28. Bahr-ı eltâfına cân atmağa dil-teşne olup
Ceviler cümle düşüp yollara olmuş cûyân

29. Ebr-i lütfuyla nesîm-i keremi ister ise
Kuru toprağı eder reşk-i riyâz-ı rıdvân

30. Dem-i ferhunde dem-i fasl-ı bahâr-ı ahdin
Kıldı ezhâr gibi halkı ser-â-ser handân

31. Ey şehenşâh-ı cihân, sâye-i lütfunda senin
Kalmadı bir gözü yaşlı meğer ebr-i giryân

32. Padişahım bilirim encüm-i eflâk gibi
Gerçi nâ-yâb ise de vasfına hadd ü pâyân

33. Böyle mi eyler idim medhini amma tahrîr
Ah! Olsaydı eğer bende safâ-yı vicdân

34. Hîç kâbil midir ol dilde safâ kim her dem
Ola muğber şude-i jenk-i gumûm-ı hırmân

35. O kadar ezdi beni darbe-i kahrı feleğin
Eyledi sûretimi sanki heyûlâda nihân

36. Elli yıl sâye-i şâhânede hizmet ederek
Pederim Veys kulun olmuş idi ed'iye hân

37. Mutasarrıf iken üç yıl oluyor Kayseri'de
Üstüne ev yıkılıp oldu yolunda kurbân

38. Şimdi ben rûh-ı mücerred gibi tenhâ kaldım
Oldu eczâ-yı ten-i baht ü ümidim rîzân

39. Bî-karar eyleyerek gerdiş-i nâ-hem-vârî
Vatanımda beni seyyâha çevirdi devrân

40. Dest-gîri-i inâyetle bütün eyledir
Hâkten pâye-i ikbâle terakkî akrân

41. Yüreğim gayret-i akrân ile kan ağlamada
Ne kadar halk yanında yüzüm olsa handân

42. Kalırım çâh-ı melâlette zarûrî çıkamam
Resen-i âtıfetin olmaz ise çâre resân

43. İltifât ile bana lütf ederek sultânım
Olayım ben dahi sâyende senin bir hasân

44. Kurumuş mezraa-ı marifetim âlemde
Cû-yı dil-cû-yı inâyâtın ile et reyyân

45. Feyezân-ı kerem ü âtıfetinden ta kim
Yeni baştan bulayım ben dahi feyz-i rey'ân

46. Beni dem-beste eden renc ü inâddır yoksa
Hüsn-i tabîrime dem-beste olur ehl-i beyân

47. Benim ol bülbül-i şîrîn dem-i gülzâr-ı kemâl
Ki safîrimden olur ehl-i fesâhat raksân

48. Âb-ı rû-yı şuarâ dense bana lâyıktır
Ki zeminimden eder âb-ı belâgat feverân

49. Nice isbât-ı hüner padişahım, bir şey mi?
Her sözüm dava-ı irfâna olur bir bürhân

50. Ben edersem de eğer terk-i hayât-ı fâni
Rûh-ı evsâfın ile zinde kalır bir dîvân

51. Feyz-i câvîd-i kemâlât iledir âlemde
Nice insan olana âridir âb-ı hayvân

52. Vardı pâyâna sühan-banın-ı duayı Rûhî

Eyle îsâl-i icâbât-geh-i Rabb-ı Mennân

53. Kâr-ı fermâ olarak cünbüş-i ecrâm-ı felek

İntizâm üzre bulundukça sipihr-i gerdân

54. Necm-i ikbâli ola burc-ı şerefte lâmi'

Eyleye zâtını hak kutb-ı medâr-ı devrân

Damad-ı Hazret-i Şehriyârî Halîl Paşazâde Devletli Atıfetli Mahmûd Paşa Hazretleri'nin Evsâf-ı Aliyyelerini Şâmil Kasidemdir

1. Ne bu âlûde-gi-i hâb-ı şeb-i ayş u huzûr

Gelmiyor yâdına rûyâda bile yevm-i neşûr

2. Niye zulmetine gaflette kapandık kaldık

Meş'al-i râh iken ey dil sana bu şem'-i şuûr

3. Geçmedi tâat ile bir gece olsun vaktin

Geçti isyân ile amma nice eyyâm ü şühûr

4. Ne peşîmâni-i âsâm-ı hacâlet encâm

Ne talep-gâri-i eltâf-ı hudâvend gafûr

5. Neye müncer olacak âkıbetin rûz-ı maâd
Seni tedbîr-i maâşın tutabilmez ma'zûr

6. Hasta-i cürm ü hatâsın yürü dermân eyle
İçmeden şerbet-i hâb-ı ebedî ey rencûr

7. Mey-i izân ile kıl def'-i humâr-ı gaflet
Câm-ı idrâki şikest eylemeden seng-i fütûr

8. Yüzünü yani bu dünyâ-yı denîden döndür
Yüzünü senden o döndürmeden ey mest-i gurûr

9. Feyz-i tecrîd ile ihrâm-ı fenaya bürünüp
Eyle azm-ı harem-i muhterem-i Rabbi şükûr

10. Dil-i pür-kasvetine bak ne safâ-âver olur
Ka'betullâh tavâfındaki sa'y-ı meşkûr

11. Sâik-i kâfile-i azmın olup da tevfîk
Vuslat-ı Ka'be-i maksûdun olursa makdûr

12. Dehen-i tab'ını zemzemle kılıp şuste ü pâk
Eyle agaz-ı dua-yı şeref-i fahr-ı sudûr

13. Sahr-ı sultan-ı cihân Hazret-i Mahmûd Paşa
Dâver-i râd ü hüdâvend-i meâli menşûr

14. O hüdâvend-i kerem-pîşe melek-haslet kim
Hâtır-ı hüznü eder istese lütfu mesrûr

15. Tesliyet-bahş kılıp olsa şeb-i firkatte
Eder âşıkları beytü'l-hazeni hacle-i sûr

16. Neşve-i câm-ı muvâlâtını bulmuş ki müdâm
Getirir cûşa içen âdemi âb-ı engûr

17. Giremezdi dahi ömründe gülistâna sabâ
Nükhet-i halkının olsaydı hevâdârı debûr

18. Sürme etse gözüne hâk-ı derîn nâ-bînâ
Ma'ni-i biniş olurdu ona hatta manzûr

19. Kef-i deryâ keremi olsa eğer gevher-pâş
Fukarânın geçinir her birisi bir gencûr

20. Hâtimin ettiği ihsânı hesap eyleseler
Rakam-ı cûdunun olmazdı yekûnunda küsûr

21. Pertev-i fikrini tasvîr edecek münşînin

Kaleminden ne acep kan yerine damlasa nûr

22. Eser-i hâme-i ilhâm-ı Hudâdır bî-şek

Safha-i hâtırına her ne olursa mestûr

23. Muttasıl etmede mir'at-i dilinde cilve

Şâhid-i vahy ki enzârdan olmuş mestûr

24. Çâr-ı erkânıdır adl ü kerem ü sıdk ü hayâ

Nola derlerse dil-i pâkine beyt-i ma'mûr

25. Nasıl icmâl-i kemâlâtını tafsîl edeyim

Noktadır fazlına nisbetle ulûm-ı cumhûr

26. Hâkim-i hükmüne mahkûm-ı mehâm-ı ahkâm

Âmir-i emrine memûr-ı meâli-i umûr

27. O kalem-rân-ı ekâlim-i sühan kim olmuş

O kadar debdebe-i nazm-ı beliği meşhûr

28. İşitip eyledi tâ mülk-i ademden irsâl

Der-i dîvânına dîvânını örfi-i fehûr

29. Asafâ Cem-haşemâ dâver-i Dârâ-hudemâ

Ey olan hizmet-i dergâhına gerdûn memûr

30. Edeyim zâtına izhâr-ı zamîr olmaz ise

Mucib-i derd-i suda' ve sebeb-i kerh ü nüfûr

31. İki yıl akdemi gittim idi Beytullâh'a

Ederek fikrimi tahsîl-i kemâla mahsûr

32. Nâ-gehân cûş ü hurûş eyledi tûfân-ı kazâ

Aradan eylemeden bir iki üç mâh-ı mürûr

33. Beni seylâb-ı kader tâ buraya attı yine

Pederim kantara-i mergden ettikte ubûr

34. Yeri vardır ne kadar eyler isem nâle ü âh

Âh kim oldu hebâ ol sefer-i dûrâ-dûr

35. Sâha-ı pür-hatar-ı hayret içinde kaldım

Bâd-ı ber-dest-i emel pâ-yı talep pür-nâsûr

36. Garazım arz-ı cefâ-yı felek geçeridir

Tıynetim yoksa tezellülle değildir maftûr

37. Benim ol mâlik-i gencîne-i istiğna kim
İstemem verse bile hâzin-i ervâh nüzûr

38. Perr-i endâhtesin alsa hümâ-yı dilimin
Nesr-i Tâir gibi göklerde uçardı asfûr

39. Şâhid-i tab'ıma müşâtelik eyler gerdûn
Sürhî renk-i şafak u şâna hilâl ayına hur

40. Beni medâhek eden meşreb-i irfânındır
Meşrebim kimseyi tavsîfe değilken mecbûr

41. Bu kaside yeter ihlâsımı isbâta benim
Bir gazel söyleyelim ey dil-i zâr-ı mehcûr

42. Bize mestâne nigâh etti o şûh-ı mahmûr
İçeriz bâdeyi ma'zûruz efendim ma'zûr

43. Geldi bir hâle letâfette gül-i ruhsârı
Ki solar belki uzaktan bile şem eylese hûr

44. Şîveden, işveden âşıklara nâz eylemeden
Bulunur onda ne kim hâtıra eylerse hutûr

45. Zülfünün her teli berdâr-ı muhabbet olmuş

Her tel üstünde olan bağlı gönül bir mensûr

46. Dil-i uşşâka hemân yâr girer ey Rûhî

Gönül Allah evidir gayre verilmez destûr

47. Söz pezîrâ-yı hitâm oldu dua eyleyelim

Ki dua her müteessir işi eyler meysûr

48. Tâ ki aktâr-ı cihândan gelip ehl-i îmân

Edelim her sene tavaf Harem-i Rabb-ı Gafûr

49. Eylesin Ka'be gibi subh u mesâ devr ü tavâf

Dil-i pâkîzesini tâife-i zevk ü sürûr

Kardeşim Gibi Sevdiğim Genç Bir Zâtın İftirâk-ı Ebedîsi Üzerine Söylediğim Tercîdir[147]

1. Âlem bir acep gülşen idi gitti safâsı

Sân eşk ile âh oldu onun âb ü hevâsı

Mecmûa-i evrâk gülü oldu perîşân

Bülbüllerinin betti-i ferahnâk nevâsı

Nergislerinin girye ile çeşmi ağardı

[147] İlk olarak Mecmua-i Ulûm'un 1 Muharrem 1297 tarihli üçüncü sayısında, şu tanıtım yazısıyla neşredilmiştir: "*Maraş Mutasarrıf-ı Sâbıkı Veys Paşa Hazretleri'nin küçük mahdûmları müderrisîn-i kirâmdan Ali Rûhî Bey tarafından irsâl kılınan terci-i bend*" (s.236)

Yer yer açılıp lâlelerin dağ-ı anâsı[148]

Taştan taşa urmakta başın cû-yı revânı[149]

Servileri boynun eğerek tutmada yası

Bu hâle taaccüpte iken pîr-i mügânın

Gûş-ı dilime geldi bu tarz ile nidâsı

Ey rind-i cihân tut reh-i teslîm ü rızâ kim

Hakkın bu imiş şîve-i takdîr ü kazâsı

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

2. Hoş meclis-i işret idi bu âlem-i fâni

Mest etmiş idi neşve-i sahbâsı cihânı

Bir seng-i kazâ kırdı surâhîsini nâ-gâh

Hâk üzre revân oldu mey-i şu'le-feşânı

Zâr oldu bu hâle tutulup sâki-i meh-rû

Üftâdelerin tâ feleğe çıktı figânı

Söndürdü esip şem'ini bir sarsar-ı idbâr

Pervânelerin yandı bu âteş ile cânı

Pîr-i meyi âlâm-ı humâr eyledi rencûr[150]

Ağlaştı bütün mâtem edip muğbeçegânı

Gitti tutalım mevsim-i ayş ü dem-i şâdı[151]

Zinhâr gönül sen yine fevt etme zamanı

[148] Mecmua-i Ulûm'da, "Gamdan açılıp lâlelerin dağ-ı karâsı" şeklindedir.
[149] Mecmua-i Ulûm'da, "Taştan taşa urmakta başı mâtem edip cûy" şeklindedir.
[150] Mecmua-i Ulûm'da, "Pîr-i muganı derd-i humâr eyledi rencûr" şeklindedir.
[151] Mecmua-i Ulûm'da, "Gittiyse de her nice dem-i işret ü şâdı" şeklindedir.

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

3. Bir şûh-ı dil-ârâm ü hoş endâm idi âlem

Hep âşık-ı şûrîde idi hüsnüne âdem

Cemiyet-i zülfü dağılıp oldu perîşân

Girdi buluta mah-ı cebîni dahi ol dem

Tâ ok gibi tîr-i müjesi çıktı elinden

Büktü belini yâ gibi ebrûlarının gam

Çeşm-i siye mestî olup hasta ü bîtâb

Birbirine girdi müjeler merhem için hem

Güller gibi pejmürde olup soldu sarardı[152]

Mahv oldu o ruhsâr-ı latîfindeki şebnem

Ger ârif ise ey gönül esrâr-ı Hudâ'ya

Geç çün ü çerâdan ederek kendini ebsem

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

4. Tedbîr ile takdîr olamaz kâbil-i tagyîr

İcrâ eder ahkâmını şâhenşeh-i takdîr

Bir hükmü yazar kâtib-i dîvân-ı meşiyyet

Mümkün mü ki imzâda kazâ eyleye taksîr

Bir kasrı harâb eylese ker tîşe-i kudret

Kâdir mi onu bir yed-i acz eyleye tamîr

[152] Mecmua-i Ulûm'da, "Çün berk-i hazân-dîde-i gül soldu sarardı" şeklindedir.

İm’ân ile bir kez nazar et bunca vukûât

Âyât-ı kitâb-ı kaderi etmede tefsîr

Bu mülk Hudâ’nındır, eder kendi tasarruf

Efâlini ta’lîl edemez habr ile tedbîr

Bildin ki eden her işi takdîr Hudâ’dır

Var ey dil-i şûrîde hemân eyleme tehir

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

5. Âyâ kanı Keyhüsr ü Cemşîd-i zer efser

Ya saltanat vü şevket-i Dârâ ü Sikender

Âyâ kanı Kisrâ ü Ferîdûn u Süleymân

Ya haşmet ü sâmân-ı Kübâd ü Cem ü Kayser

Hep gitti gelenler bu fena dârına bir bir

Hakka ki cihân oldu adem şehrine ma’ber

Efsûs ona kim ömrü geçer bezm-i fenada

Bî mutrib ü nay vü mey ü sâki-i semenber

Âkıl ona derler ki geçip cümle geçenden

Gerd-i gam-i âyinde ile olmaya muğber

Ey dil! Geçerek sen de geçindin geçeni kavî

Bir elde tutup câm bir elde kef-i dilber

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

6. Âşüfte müennestir âyâ bu zen-i dünyâ

Olmaz ona bir merd-i müzekker meğer ednâ

Bir zen ki ola ülfet-i ednâ ile melfuf

Lâyık mı ki hem sohbet ola ya ona a'lâ

Döndür yüzünü sûret-i nâ-pak u bedenden

Tâ arz-ı cemâl ede sana şâhid-i ma'nâ

Var eyledi dünyâyı yine yoğ edecektir

Yoktan onu var eyleyen, ol hâlik-i eşyâ

Bir şeyin olur iki adem içre vücûdu

Eyler mi onu âkil olan gayrı temennâ

Geç, var ile yoktan dahi koy bud u nebudu

Âzâde olup cümleden ey ârif-i dânâ

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

7. Ey Rûhi-i şîrîn-dehen, ey merd-i sühan-sâz

Ey bülbül-i Îsâ-dem ü ey mucize-perdâz

Yok bağ-ı belâgatta mümâsil sana bir gül

Gülzâr-ı fesâhatta dahi murg-i hoş-âvâz

Yok âlem-i süflîde olur bir sana hambâl

Var âlem-i ulvîde et ankâ gibi pervâz

Kıl muhtasar-ı etnâb yeter gayrı beyânı

Uslûb-ı bedî üzre maânîyi et îcâz

Bak zevkine ger ârif isen eyle tedârik

Bir mutrib ü bir sâkî ü bir âfet-i mümtâz

Var kûşe-i meyhânede rindâne-nişîn ol

Ayş ü taraba eyleye gör Cem gibi âgâz

Oldu olacak şimdi mey iç bak ruh-ı âle

Koy mâzi vü müstakbeli şükr eyle bu hâle

Şehr-i Emini Devletli Mazhar Paşa Hazretleri'nin Evsâf-ı Aliyyelerini Şâmil Kasidedir

1. Kim olsa tâlib-i künh-i hakâyık-ı eşyâ

   Arar hakâyık-ı eşyâya illet-i ûlâ

2. Mukaddemât ederek mümkünât-ı eşyâyı

   Vücûd-ı vâcibi fikr-i sahih eder davâ

3. Vücûd-ı vâcibi cezm eyleyince zevk-i selîm

   Eder nubûta atf-ı nigâh-ı istiksâ

4. Bilip nubûtu eyler hilâfeti tahkîk

   Budur hemîşe tarîk-i terakki-i ukalâ

5. Kim ol halîfe-i mutlak imâm-ı rû-yı zemin

   Şeh-i erîke-nişîn-i hilâfet-i uzmâ

6. Şeh-i Hamîd'e hasâl ü meh-i huceste-cemâl

Sipihr-i mecd ü mekârim cihân-ı izz ü alâ

7. Sehâb-ı lütf u mürüvvet bahâr-ı cûd u himem
Şükûfe-zâr-ı avâtıf nesîm-i hald-ı sehâ

8. O şehr-i yâr ki çekmiş debir-i mülk-i ebed
Berât-ı saltanata nâm-ı pâkine tuğra

9. O tâcidâr ki olmuş zaman saltanatı
Bahâr-ı revnak-ı bağ-ı şerîat-ı garra

10. O şehsüvâr-ı semend-i şükûh u şevket kim
Sezâ yürürse rikâbında sâyeveş Dârâ

11. Acep mi dâire-i şer'e merkez olmuş ise
Nitâk-ı bend-i miyânıdır urvetü'l-vüskâ

12. Muvaffak olduğuna şüphe yok ki etmiştir
Bir öyle mazhar-ı tevfîki hak-ı vezir ona

13. Vezir-i âdil ü ârif müdebbir-i âkil
Müşîr-i sâdık u vâkıf emin-i ukde-küşâ

14. Kemâl-i iffet vü sâhib-i nisâb akl ü dehâ

Muhît-i meknet ü mahz-ı vakâr ü asl-ı hayâ

15. Kerîm-i kâm-revâ kâm-rân ü kân-ı kerem
Sahi-i ebr-i atâ bahr-ı bî-kerân-ı vefâ

16. Safâ-yı kulzüm-i tab'-ı latîfinin her dem
Mükedder olmada reşkiyle meşreb-i deryâ

17. Cemâl-i şaşaa-pâş-ı şerîfinin her-gâh
Yanıp yakılmada şevkiyle âfitâb-ı semâ

18. Hıdîv-i Cem-haşemâ âsefâ kerem-kârâ
Ayâ vezîr-i muallâ makâm-ı bî-hemtâ

19. Sözüm nihâyet-i îcâzdan rehâ bulmaz
Ne türbe zikr-i cemîlinde eylesem itrâ

20. Velî nimete olmazsa bâis-i tasdî
Biraz da hâl-i dil-i zârı eyleyem inhâ

21. Felek benimle şeker-âb olur bilâ-mûcib
İçirmek ister ecel şerbetin hemîşe bana

22. Hemâre aks-ı merâm üzre eyliyor devrân

O nâ-bekâr-ı leime ne işledim acaba?

23. Tenezzül etmez ulüvv-i tabîatim yoksa
Çekerdim öyle denâet medara tığ-ı hecâ

24. Benim o şâir-i sâhir ki oldu her sühanım
Muhâkemât-ı belâgatta hiccetü'l-şuarâ

25. Benim kitâbe-i dârü'l-kemâl-i fazl ü hüner
Acep mi eyleseler fazl ile beni a'lâ

26. Şarâb-ı feyz ile meyhâne olmasa tab'ım
Olur mu şîve-i şi'rimde neşve-i sahbâ

27. Gelip bu neşve ile hûşa andelib-i kalem
Yine makâm-ı tagazzülde oldu nağme-serâ

28. Çekince tığ-ı nigâhın o nergis-i şehlâ[153]
Dü-nîm olmama kâbil mi âşık-ı şeydâ

29. Açılsa gülşen içinde eğer o gonca-dehen
Dönerdi goncaya dil-teng olup gül-i ra'nâ

[153] Kasidenin gazel bölümü, Tercümân-ı Hakikat'in 18 Temmuz 1883 tarihli 1533 numaralı sayısında neşredilmiştir.

30. Bulur kim öpse lebinden hayât-ı tâze o dem
Sübût buldu odur şimdi vâris-i Îsâ

31. Tulû edercesine âfitâb magribten
O mâh-ı zülfünün altında etti arz-ı likâ

32. Döner tasavvur edince güzelleri Rûhî
Nigâr-hâne-i çîne sahife-i hulyâ

33. Sühan netîce-pezîr oldu, erdi pâyâna
Açılsa gayrı nola sû-yı arşa dest-i dua

34. Bu kâr-gâh-ı bedâyi nümûd-ı hikmette
Eser müessire oldukça akla râh-nümâ

35. Müessir eyleye âsâr-ı hayra zâtını
Bi-hakkın Ahmed ü Mahmûd u Hâmid ü Tâhâ

Ankara Vâli-i Vâlâşânı Fazîlet-Meâb Saadetli Sırrı Paşa Hazretleri'ne Söylediğim Kaside

1. Dil-i pâkim ki olmuş mehbit-i ilhâm-ı Rabbânî
Olur elbette zâhir her sözümden ser-i Sübhân'ı

2. Acep bir sere mazhardır ki mirat-ı dil-i sâfım
İçinde cilvegerdir kâsırâtü't-tarf-ı rûhâni

3. Tecelli-i ilahîden letâfet kesp edip olmuş
Tenimde rûh-ı hayvânî dahi bir rûh-ı insânî

4. Ben ol ser-mest-i irfânım ki sâki-i ezel kılmış
Şarâb-ı feyz-i tahkîkin beni câm-ı dirahşânı

5. Benim keşver-küşâ-yı âlem-i mana ki manada
Müsahhar kerde-i haktır bana mülk-i sühan-dânı

6. Ben ol gencîne-i işâra mâlik cevherîyim kim
Zekât-ı fazlıma gark eylerim mesûd-ı Selmân'ı

7. Midâdımdır sehâb-ı nev-bahâr-ı gülşen-i tahkîk
Nikât-ı âsumânıdır onun per-feyz-i bârânı

8. Kuru dava değildir ter-zebân-ı manayım dersem
Zamanın itiraf etmekte der-hab nükte sincânı

9. Ve lakin zerre olmam ben yine nisbetle manada
O mihr-i muttali' irfâna kim akl oldu hayrânı

10. Cenâb-ı Sırrı Paşa-yı mücellâ dil ki etmiştir
Hudâ mirat-ı tab'ın cilve-gâh-ı feyz-i yezdânı

11. Odur ol yine tâz-ı arsa-ı peynâ-yı irfân kim
Onun emsâlini bulmakta dil-teng oldu meydanı

12. O rütbe reyi sâib, fikri sâkib, hükmü gâlib kim
Ona ancak olursa akl-ı evveldir olan sânî

13. Sıfâtı tâmdır zâtı gibi her bir fazîlette
Nazîri olmamaktır olsa olsa belki noksânı

14. Cevâhir-pâş-ı esrâr olsa hengâm-ı sühan senci
Ne kor sermâye-i bahrî ne kor sermâye-i kânî

15. Vezân olsa nesîm-i hulk-ı pâki râygân eyler
Hevâ-yı huld-veş bir şûrezâra bin gülistânı

16. Hevâ-yı lütf ile mevc ursa gerçi kulzüm-i cevdî
Yanında kim kalırdı kartedinde Nûh Tûfânı

17. Merâm eylerse vîrân şehr-i kalb-ı âşıkı tamîr
Safâsından bulur cemiyet-i hâtır-perîşânı

18. Eserse sarsar-ı kahrı eğerçi fatr-ı heybetten
Eder hâsıyyet-i berk-i hazânı dehre erzânı

19. O düstûr-ı adâlet-pîşe kim çektikçe mi'yâra
Berâ-yı terbiyet bâzâryan-ı kem-fürûşânı

20. Hirâs-ı ihtisâbından olup sîmâb-veş lerzân
Düşürdü tâcir-i çarhın elinden hâke mîzânı

21. Şuâ-ı lütfu koymaz zıllide hâk-ı mezellette
Olunca dest-gîr üftâdegâna mihr-i ihsânı

22. Cemâl-i enveri ker olsa şem'-i meclis efrûzu
Olur şâm-ı ebed subh-ı ezel mânend-i nûrânî

23. Hıdîvâ böyle mi gûyâ durdum vasf-ı pâkinde
Beni lâl etmeseydi bir mehin âlâm-ı hicrânı

24. Ne meh ol hâle-dâr-ı hatt ber-âver kim temâşâsı
Ketân esâ ederdi sîne-çâk-ı hayret insânı

25. Felek devr etti olmuşken onun dil ol dil-i zârın
Döner pervâne-i hüsnü yanar şem'-i fürûzânı

26. Yakışmaz ârife Rûhî şikâyet çarh-ı keç-rûden
Ne lâzım bir gazel tarh eyleye, şâd et tab'-ı yârânı

27. Çemân oldukça ol meh durdurur serv-i hırâmânı
Durup yan yan bakınca eğdirir tur-ı gazâlânı

28. Olunca bezmde bir çide-dâmen ol bet-i tannâz
Tutar ârâm ü sabrın dâmenin çâk-ı kerîbânı

29. Şarâb-ı nâbdan kelkel olunca tarf-ı ruhsârı
Çıkar meydana yer yer ehl-i ışkın dağ-ı pinhânı

30. Ne mümkün ol meh-i Kenan'a el irmek meğer âşık
Kemend etmek gerek târ-ı şuâ-ı mihr-i rahşânı

31. Ne al eyler acep kem-aks-ı la'liyle sanır âdem
Mizâb olmuş konulmuş câma gûyâ la'l-i rummânı

32. Dua kıl ey dil-i şûrîde gayrı buldu söz pâyân
Duadır çünkü encâm-ı sühan-de'b-i sühan-dânı

33. Sunûf-ı vahy ü ilhâm-ı Hudâ mânende-i hüccâc
Tavaf ettikçe her dem kalb-gâh-ı ehl-i irfânı

34. Bihakkın çâr-ı rükn-i beyt-i a’zam ola pâyende

İlâhî hânedânı zât-ı pâki cümle erkânı

Muhacirin Komisyonu Reisi Atıfetli Rıza Bey Hazretleri’ne Söylediğim Kasidedir

1. Demler ki hilâf üzre dönüp çarh-ı müdevver

Hâl-i dilim olmuş idi bir küşte ü muztar

2. Âmîhte-i derd-i kedûret mey-i ayşım

Câm-ı tarabım meşreb-i i’dâ gibi muğber

3. İdbâr olup ikbâlime müstevli ü gâlib

Fazlım şerefi olmuş idi cehle müsahhar

4. Bir rind-i mesîhâ-dem iken şîve-i hayret

Lâl eyledi mânend-i timsâl-i musavver

5. Bu hâl ile âmed-i şüd eyyâm ü leyâli

Etmekte iken gönlümü mahzûn ü mükedder

6. Nâ-gâh gelip külbe-i ahzânıma girdi

Bir subh çıkıp gün gibi bir şûh-ı sitem-ker

7. Bir elde iki sâgar-ı çîn-gâr-ı zerrîn

Bir elde de şişe dolu bâde-i ahmer

8. Doldurdu şarâbı kadehe nâz ile sundu

Dil-teşne olan âşık-ı şûrîdeye sâgar

9. Bir gunc ile ol gonca-dehen güldü açıldı

Mânend-i sedef döktü bu güne dür ü gevher

10. Ey mazhar-ı esrâr-ı hafâyâ-yı meânî

Ey mefhar-ı yârân-ı sühan-dân-ı hüner-ver

11. Bitmez mi gam-ı devr-i çep-endâzi-i eflâk

Şekvâ-yı cefâ-kâri-i gerdûn-ı sitemker

12. Âzâde ser-âlemde bir âdem bulamazsın

Hep geşt ü güzâr etsin eğer dehri ser-a-ser

13. Âzâdelik ol rinde sezâdır ki yanında

Olsun feleğin mihnet ü şâdîsi beraber

14. Yahut odur âzâde-i âlâm-ı felek kim

Ol mîr-i kerem-kârın olur lütfuna mazhar

15. Ol mahzen-i esrâr-ı hikem mîr-i rızâ kim
Tedbîrine dil-beste olur emr-i mukadder

16. Bir mîr ki ker esse dem-i lütfu şitâdan
İksâ eder eşcâra o dem câme-i ahzar

17. Bir katre eğer damlasa ebr-i kereminden
Seng üzre biter sünbül ü nilüfer ü abher

18. Bir müşkülü hal etmek eğer istese fikri
Fikr eylemeden evvel halli müyesser

19. Bir mesleğe azm eylese ker sâlik-i aklı
Tevfîkini Allah eder elbet ona rehber

20. Rûmâl-i der-i devleti hurşîd-i cihân-tâb
Rûbende-i hâk-ı haremi mâh-ı münevver

21. Pâkize dili mekteb-i ders-i hikemiyât
Endişesi ol mektebe bir hâce-i ekber

22. İlm-i hak ona masdar, o bir âlem-i müştak
Ârifler ona müştak, o irfân gibi masdar

23. Esrâr-ı kemâlâtına hayran dil-i râzî

Envâr-ı hayâlâtına pervanedir âzer

24. Vassâfı hemân ben değilim gökte Utarit

Meddâh olup almış eline hâme ü defter

25. Ama yine mânend olamaz evc-i sühanda

Bir mihr-i celi şaşaaya bir küçük ahter

26. Ol mihr-i cihân-tâb-ı beyânım ki ferimden

Huffâş gibi hayralanır dîde-i hâver

27. Ol nâtık-ı isrâ-ı hüdâyım ki sözümden

Lâl oldu kelîm ile kelâmi-i sühan-ver

28. Ol şâir-i icâz-nümâyım ki yanımda

Dem-beste kalır örfi-i fahhâr-ı hüner-ver

29. Ben hüsr ü melik-i sühan ü fazl ü kemâlim

Ker fazl ü kemâl olsa revâdır bana çâker

30. Benzer yine vassâflığım zâtına Rûhî

Bir zerre-i nâçîz ola hurşîde senâ-ver

31. Gayrı yeter etnâb-ı sühan başla duaya

Kim zîb-i duasıyla bulur nâtıka zîver

32. Tâ şu'le-i hurşîd ola subh-ı ziyâ-pâş

Tâ meşale-i mâh ide her şâmı münevver

33. Her subhu saâdette ola add ile yeksân

Her şâmi şeb-i kadre ola kadr ile hem-ser

Mukattaât ve Tevârih

-1-

Mekke-i Mükerreme'de Bulunduğum Esnâda Eâzım-ı Ulemâdan Rahmetullah Efendi Hazretleri'ne Söylediğim Kıt'adır[154]

1. Dâştem ümmîd ez-feyz-i fezâ'il-güsteret,

Bâ-kemâl-i cehl-i hod-men nîz bâşem feyz-yâb

2. Bâz porsîdem zi-hâtif mî şeved în yâ ne-goft

Bes buved lâ-taknatû min rahmetü'l-lâh et cevâb

-2-

Muallimü'l-Şuarâ Nâci Efendi Hazretleri'ne Olan Kıt'adır

[154] Süleyman Nazif'in verdiği bilgiye göre, Hint âlimleri arasında meşhur bir yere sahip olan Rahmetullah Efendi ile olan görüşmesinden teşekkül edilmiştir. Kıt'a Hint âleminde oldukça takdir kazanmıştır. Nazif, kıt'ayı şu şekilde Türkçeye tercüme eder: "*Senin faziletler yayan feyzini umdum, tam câhilliğim ile, ben de feyz buldum. Gaipten gelen bir ses ile, bu sayıklama (hezeyan) olur mu (diye) tekrar sordum. Dedi: 'Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyiniz' sana cevap olarak yeter*." (Enginün: 312)

1. İlm bir bahr-ı dür ki tûfân-hîz
Şi'r ü inşâ o bahrın emvâcı

2. Sanki endîşedir sefîne ona
Nûh'dur ol sefînede Nâcî

-3-

Yine Müşârileyhin Velîme Cemiyetinde Söylediğim Kıt'adır

1. Bu kasr-ı dil-pezîrde Nâcî-i nüktedân
Olduysa çok mu sâlik-i isri peyemberin

2. Olmaktadır arâis-i ma'nâya hacle-gâh
Her beyti bir düğün evidir ol sühan-verin

-4-

Nev-bahârım nâm Eserin Sâhibi Merhûm Emin Hümâyî Bey'in Vefâtı Üzerine Söylediğim Kıt'adır[155]

1. Avâlimden edip kat'-ı taalluk
Çekildi bezm-i Rabbü'l-âlemine

2. Emin'in etti rûhu arşa pervâz
Bu âlem tengdir rûhü'l-Emin'e

-5-

1. Ulemâdan sanıyor kendini beyne'l-cühhâl

[155] İlk olarak Gencine-i Belagat'ın beşinci sayısında neşredilmiştir.

Ederek cem’-i kütüb ba’z-ı har-ı lâ-yefham

2. Öyle nâdân ile ker bahse girişse urefâ

Nükte-i yahmilü esfâr ile eyler mülzem

-6-

1. Lâ ilâhiyle her gece gelerek

Bezm-i sahbâya ta’n edersen âh

2. Geçmedin münkirâne vaz’ından

Şeyh efendi elinden illallah

-7-

Hacı İbrahim Efendi Hazretleri’nin *Hadîkatü’l-Beyân* nâm Eserine Takriz[156]

1. Riyâz-ı fazlın ey gönül gör imdi bağbânını

Ki reşk-i cennet eylemiş *Hadîkatü’l-Beyân*’ını

2. Direht-i meyve-dârıdır nihâl-i gül ki onda kim

Sözüyle ehl-i zevk eder hemîşe ter-dehânını

3. Sezâdır etse zîb-i ser belâgat ehli ser-be-ser

Şükûfe-zâr-ı himmetin bu tâze armağanını

4. Hutûtu hat-ı anberîn nikâtı hâl-i dil-neşîn

Olur fütâde hûr-ı ayn görürse hüsn ü ânını

[156] Hadîkatü’l-Beyân’ın “ز” sayfası olarak gösterilen girişinde basılmıştır. (Hacı İbrahim Efendi, 1298)

5. Zehî edîb-i nükte-dân beliğ-i mufsihü'l-beyân

Beyânın eyledi ayân serâir-i nihânını

-8-

Tarih[157]

1. Şehin-şâh-ı cihân Sultan Hamîd lütf-ı küster kim

Cihân-dâveri eltâfıyla her-dem olmada hûş-hâl

2. Hakîm-i lâyezâlin zalıdır zıllî medîd olsun

Serîr-i şevket ü iclâlde bi'l-izzi ve'l-ikbâl

3. Nisâya bir mükemmel hastahâne yaptı lütfuyla

Acep mi hasta diller olsa gayrı müsterîhü'l-bâl

4. Olup mazhar bu hayra şehremini bendesi paşa

Olundu bâr-gâh arşa şükr ü mahmedet îsâl

5. Küşâdında yedi kurbân kesildi söyledim tarih

Nisâya-dâr sıhhattir bu zîbâ câ-yı âlü'l-âl

(1301)

-9-

[157] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 17 Nisan 1884 tarihli 1764'üncü sayısında neşredilmiştir. Tarihin takdim yazısı ise şu şekildedir: "*Şehr-i Emini Devletli Mazhar Paşa Hazretleri'nin şehr-i emânet-i celîlesini teşriflerinden beri muvaffak oldukları âsâr-ı hayriyeye bir ilâve-i fâika olarak, bu kere resm-i küşâdı cümlenin enzâr-ı takdir ve istihsânını celp ve Padişah-ı Erham ve Eşfak ve Zıll-ı Zalîl-i Hakîm-i Mutlak Efendimiz Hazretleri'nin bir kat daha dua-yı deymûmet-i ömr ü iclâl-i şâhânelerini tekrar ettirmiş olan Nisâ Hastahânesi için tebriken ve müşarileyh hazretlerini tebriken söylediğim tarihtir.*"

Örfî ile İsmet-i Buhârî Dîvânlarının Küttâb Sandığından Çıkarılması İçin Pederim Merhûma Söylediğim Kıt'a

1. Hükm-i örfî ile mecliste olan Örfî'yi
   Afv edip ismet-i masûm ile âzâd eyle

2. Ya beni hapsede gör onlar ile sandığa
   Ya çıkar ol iki bî-cürmü dahi şâd eyle

-10-

Halebü'ş-Şehbâ'da Birine Kaside Yollu Söylediğim Kıt'adır

1. Zehî ikbâl ü baht belde-i şehbâ Tealallah
   Ki olmuş bir dür-i meknûna mânend-i sadef-mevâ

2. Nedir ol der-büt-i tersâ ne nâmı…[158] hamsı
   Nasıl bir âfet-i dünyâ aman vallahi bî-hemtâ

3. Esîr-i halka-i dâm ü kemend-i zülfü hep âlem
   Şehîd-i hançer-i hûn-riz-i ebrûsu bütün dünyâ

4. Nola dersem ki sensin cennet-i a'lâ budur şâhid
   Ruhun güldür, saçın sünbül, lebin kevser, kadin tuba

5. Eğer kesp etmeseydi reng-i rûyundan letâfet gül

[158] Metnin eski harfli hâlinde de "…" şeklindedir.

Ona bir reng ile olmazdı bülbül âşık-ı şeydâ

6. Eğer nûr iktibâs etmeydi rû-yı tâbnâkından
Dem-a-dem şem'e per-âver[159] idi pervâne bî-pervâ

7. Meğer bir şemme bu olmuş ki zülf-i meşk-bârından
Olur sünbül dem-a-dem table-i gül-zârda bûyâ

8. Benefşe olmasa hem-reng-i hatt-ı gerd-i ruhsârın
Olur muydu bu rütbe gülşen-ârâ gülsitân pîrâ

9. Görüp bir dâğ, ber-dil âşık olmuş hâline lâle
Meğer âteş figendir cümleye ol habbetü's-sevdâ

10. Dil-i zârım gibi bî-mâr çeşm-i mestin olmuştur
Gözün açmaz onunçün hastalıktan nergis-i sahrâ

11. Hırâm-ı nâzını seyr eyleyip ol serv-i bâlânın
Firâz-ı âlem-i bâlâda der tûbâ le-ke tûbâ

12. Olur yâkut-ı la'l-i nâbına hem-reng olup makbûl
Bulur dendânına nisbetle kıymet lü'lü-i lâlâ

13. Ruhundan oldu sanki bir nişâne rûz-ı nûr-efrûz

[159] Metinde "per-âverimiz" şeklindedir. Vezin gereği, belirtilen biçimde yazılmıştır.

Saçından oldu gûyâ bir kinâye leyle-i zalmâ

14. Hem etti mihr-i rûyun şevki mâhı lerzeye dûçâr
Hem etti meh-cebînin mihri Hurşîd'e cihân-peymâ

15. Her ay başında âlem, intizâr etmezdi eflâka
Misâl olmaydı kaşından hilâl-i âsuman cânâ

16. Sen ol kân-ı melâhat maden-i hüsn ü bahâsın kim
Seninle fahr eder hep kâinâta belde-i şehbâ

17. Ne mümkün vasfın ikmâl eylemek hasr vü hasenin
Duaya kıl tasaddî gayrı gel ey Rûhi-i şeydâ

18. Kilisalar ibâdet-hâne-i âlemde durdukça
Çelipalar olunca ol kilisalarda pâ-ber-câ

19. Dönüp etrafa neşrettikçe bu her lahza micmerler
Okundukça mukaddes nâm-ı pâk-ı Hazret-i Îsâ

20. Olup ömrün füzûn, ikbâlin olsun gün gibi lâmi'
Hazânı görmesin gülzâr-ı hüsnün ey büt-i tersâ

Gazeliyât

-1-[160]

1. Sabah oldu açıldı der-i fütûh bana
   Getir getir içeyim sâkiyâ sabûh bana

2. Adem diyârına çoktan revân olurdu vücûd
   Lebin ker etmemiş olsaydı nefh-i rûh bana

3. Leb-i nigârı öpüp zâhid oldu bâde-perest
   Şarâba vermiş iken tövbe-i Nasûh bana

4. Rumûz-ı metn-i gam-ı ışkı hall için her dem
   Yeter bu sînedeki şerhalar şürûh bana

5. Hikem-nüvis olur elbette hâmem ey Rûhî
   Eder kitâb-ı ledünden sühan sünûh bana

-2-[161]

1. Işkın ki eyledi beni câm-ı Cem âşinâ[162]
   Oldum safâ-yı meşrep ile âlem âşinâ

2. Bî-gâne-i neşâtı olur bezm-i âlemin
   Bir dil ki hicr-i yâr ile olsa gam âşinâ

[160] İlk olarak, Tercümân-ı Hakikat'in 5 Kânun-ı Sani 1884 tarihli 1942'nci sayısında neşredilmiştir.
[161] İlk olarak Hazine-i Evrâk'ın 1 Mayıs 1297 tarihli 41 numaralı sayısında neşredilmiştir.
[162] Hazine-i Evrâk'ta, "Işkın ki eyledi beni câm-i cism âşina" şeklindedir.

3. Güldükçe şâd eder beni mihmân-ı derd ü gam
Gördükçe âşinâsın olur hurrem-âşinâ

4. Bilmem gazel-i vâdi-i vahşet midir nedir
Olmaz o şuh tarafa edâ âdem âşinâ[163]

5. Rûhî hadeng-i nâz ile ker zahmedân isen
Cân ver de yâre olma sakın merhem âşinâ

-3-[164]

1. Ey kitâb-ı hüsnüne bahs lebin faslü'l-hitâb
Âyet-i ruhsârını tefsîre etmiş dört kitâb

2. Bâb bâb ettim tetebbu nüsha-i imkânı hep
Şânının tafsîl-i icmâlinde buldum bâb bâb

3. Sensin ol mümkün ki ta'zîm eyleyip vâcib seni
Bezm-i kurbâ enbiyâ bezminden etmiş inticâb

4. Âfitâb-ı dînin etmiş cümle-i edyânı mahv
Enbiyâ encümdür encüm içre sensin âfitâb

[163] Hazine-i Evrâk'ta, "Gittimse ürküp olmadı hiç âdem âşina" şeklindedir.
[164] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 20 Şubat 1884 tarihli 1719'uncu sayısında neşredilmiştir.

5. Âsitânın arş-ı a'lâdan muallâdır senin
Kim per-i Cibrîl'dendir ferşi ey Kudsî Cenâb

6. Olmuyor dilden temennâ-yı visâlin munkatı'
Var ümidim kim olur bir gün dualar müsteâb

7. Çâk-i pâ-yı Ahmed-i Muhtâr'a kıldın ilticâ
Hakka döndürdün yüzün Rûhî zehî hüsn-i meâb

-4-

1. Muâdât-ı adüvye karşı sen lütf u mükâfât et
Uluvv-ı kadr-ı insâniyeti merdâne isbât et

2. Harîm-i şâhid-i tevhîde yol ancak tecerrüddür
Hayâlât-ı şuûna bakma ıskât-ı izâfât et

3. Cihânın hûb u ziştin eylemek temyîz-i kâbildir
Derûnun saykal-ı irfân ile sen durma merrât et

4. Sıfâtu'l-lah'tan tertîb-i esbâb-ı sefer et de
Temâşâ-yı makâmât ile seyr-i âlem-i zât et

5. Kesâfet zulmetin mahv eylemek istersen ey Rûhî
Dilin misbâh-ı şavk-ı Ahmed-i Muhtâr'a mişkât et

-5-[165]

1. Merâmın cân ise ey nâvek-i dildâr tenden geç
   Derûn-ı hısn-ı kalbi fetha şeb-hûn et, bedenden geç

2. Ko cism-i zârı delmiş câna geçmiş okların bahsin
   Dahi bir yâre açma ey kemân-ebru geçenden geç

3. Geçilmez oldu tavrından vatanda gayrı ağyârın
   Gönül azm-ı diyâr-ı gurbet et, artık vatandan geç

4. Çemen-zâr-ı hakikattir hat-ı ruhsâra-i ma'ni
   Tarâvet-bîn-i sûret olma, hadrâ-yı dimenden geç

5. Metâ-ı dehr-i fânî nâ-sezâdır ehl-i tecrîde
   Ölürsen de şehîd-i ışk olup Rûhî kefenden geç

-6-

1. Yârab, fezâ-yı kuds idi halvet-serâ-yı rûh
   Cism-i kesîfe şimdi nedir ibtilâ-yı rûh

2. Ten mahbesi havâs u kuvâdır muhâfızı
   Ama nedir bilinmedi gitti hatâ-yı rûh

[165] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 1 Kanun-ı Sani 1883 tarihli 1672'nci sayısında neşredilmiştir.

3. Kimler düşürdü âh bu dâm-ı anâsıra

Rûhâniyân içinde uçarken hümâ-yı rûh

4. Hayrân olur hakikatini keşf için ukûl

Oldukça bu kabâ-yi kesâfet gıdâ-yı rûh

5. Cism-i nizâr-ı fâni-i mutlak olursa da

Rûhî yeter saâdet-i bâkî bekâ-yı rûh

-7-[166]

1. Ruhun nûr u cebîn-i pür-safâ nûr

Senin şânındadır nûr-ı alâ nûr[167]

2. Ruhun subha cebînin şâme vermiş

Eyâ şemsü'l-dahâ bedrü'l-dücâ nûr

3. Değil encüm felekte şâm-ı mirâc

Bırakmamış aks-i hüsnün câ-be-câ nûr

4. Sivâyı yaktı dilden nâr-ı ışkın

Celîdir kim olur zulmet-zidâ nûr

5. Bakıp misbâh-ı vahdetle cihana

[166] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 18 Teşrin-i Sani 1884 tarihli 1927'nci sayısında neşredilmiştir.
[167] Tercümân-ı Hakikat'te mısra tamamlanmamıştır. "Senin şânındadır……" şeklindedir.

Bana Rûhî göründü mâ-sivâ nûr

-8-

1. Bağı-ı derdim sînede dağım gül-i ahmer yeter

Ben nihâl-i mihnetim ruhsâr-ı zerdim bir yeter

2. Sunsa sâki-i felek câm-ı neşâtın istemem

Çeşm-i pür-hûnum bu bezm içre bana sâgar yeter

3. Azm-ı bezm-i âlem-i felek edersem çok mudur

Dûd-ı âh-ı şu'le bâr-ı subh-dem rehber yeter

4. Ârifin feyz-i kanâatle uluvv-ı himmeti[168]

Evc-i istiğnâda pervâza iki şehper yeter

5. Eylemem âl-ı Alî'den gayra Rûhî ilticâ

Her dü-âlemde bana evlâd-ı peygamber yeter[169]

-9-[170]

1. Ol perî teshîrine zâhid hemân esmâ çeker

Dil müsemmâsın bilir ol şevk ile sahbâ çeker

[168] Tercümân-ı Hakikat'te "Himmet-i ulviye ü feyz-i kanâat-ı ârife" şeklindedir.
[169] Tercümân-ı Hakikat'te "İki âlemde bana evlâd-ı peygamber yeter" şeklilndedir.
[170] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 18 Mayıs 1883 tarihli 1482 numaralı sayısında neşredilmiştir. Mecmuada verilen tanıtım yazısından hareketle, gazelin Ali Rûhî'nin Mekke seyahati sırasında İbn Abbâs'ın türbesinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Aynı mecmuanın 8 Mart 1884 tarihli 1729 numaralı sayısında, manzumenin tekrardan neşredildiği görülmektedir.

2. Eylesin der-hâtır ukbânın tükenmez ömrünü

İki günlük ömr için her kim gam-ı dünyâ çeker

3. Der-i gamdan kıl reh-i hicrân için tertîb-i zâd

İhtiyât et ey gönül kim hayli ol sahrâ çeker

4. Cezbe-i şevk-i leb ü hâlinle geldim kuyuna

Âb u dâna âdemi ey şûh-ı müstesnâ çeker

5. Kimse çekmez zülfünün sevdâsını ber-kayddır

Çekse çekse Rûhi-i lâ-kayd-ı bî-pervâ çeker

-10-[171]

1. Hâl-i ruhsârın severdim yoğ iken âlem henüz

Dâne çîn-i hald idim halk olmadan âdem henüz

2. Mushaf-ı hüsnünde zülfün müşkilin hâl eyledim

Sûre-i vâliyle Cebrîl olmadan mahrem henüz

3. Katre-i eşkim düşürdü sînem üzre dağıma

Düşmeden bağın gül-i handânına şebnem henüz

[171] İlk olarak, Mecmua-i Ulûm'un 15 Safer 1297 tarihli altıncı sayısında, şu tanıtım yazısı ile neşredilmiştir: *"Ali Rûhî Beyefendi, ulûm-ı Arabiye ve fünûn-ı edebiyede kesb-i meleke etmiş zâdegânın birincilerinden olduğu misilli, şiir meraklılarını vâdi-i tanzîre sevk edecek sûrette, nazm-ı kelâma mukadder bulunduğuna şu gazel-i bî-bedel dahi delâlet eder.*" (s.421)

4. Neşve-i feyz-i mey-i ışkınla ser-gerdân edem

Dönmeden meyhâne-i âlemde câm-ı Cem henüz

5. Vardı tığ-ı ışktan eczâ-yı tende yâreler

Hokka-i imkânda tertîb olmadan merhem henüz

6. Şîşe-i âhım harâb etmiş cihân ma'mûresin

Nilgün-i kasrın acep kim ey felek muhkem henüz

7. Ney gibi Rûhî muhabbetten dem urdum urmadan[172]

Nefh-i kudretten kuru cismimde rûhum dem henüz

-11-[173]

1. Süzdükçe mest-nâz olup ol bâde-hâr göz

Bir hâlet el verir ki olur eşk-bâr göz

2. Kaldı gözüm yüzünde o mâhın misâl-i hâk

Olmaz mı gayrı vakf-ı temâşâ-yı yâr göz

3. Aç Mushaf-ı cemâlini ey müşg-i nâb-ı hat

Bir lahza ben de gezdireyim hâme-vâr göz

4. Göz göz ederse sîneme müjgânların yine

[172] Mecmua-i Ulûm'da "Rûhiyâ ney-tek muhabbetten dem urdum urmadan" şeklindedir.
[173] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 22 Teşrin-i Evvel 1884 tarihli 1904'üncü sayısında neşredilmiştir.

Kaçmam hadeng-i nâzdan ey şehsüvâr göz

5. Encüm kıyas etmez sipihr üzre Rûhiyâ

Dikmiş bu nev-zemine felek sad-hezâr göz

-12-[174]

1. Senin sevdâ-kerân-ı ışka cevrinden ziyân gelmez

Sebük-rev hân-ı hüsnün bâr-âzârı kerân gelmez

2. Mürîd-i meşreb-i sâgar-keşânım keş-me-keş bilmem

Elimden terk-i dâmen-gîri-i pîr-i mügân gelmez

3. Nisâr-ı cevher-i cân etseler de makdem-i yâra

Hayâl ü hâtır-ı uşşâka fikr-i imtinân gelmez

4. Duyup bî-tâbi-i cism-i nizâr ü zârı rahmandan

Ecel geldi ser-i bâlinime ol yâr-ı cân gelmez

5. Gelir gül-zâr-ı nazma bülbül-i gûyâ hezâr ammâ

Gelem Rûhî gibi şûrîde bir şîrîn-zebân gelmez

-13-

1. Âvâre-i bevâdi-i huzlân-ı gurbetiz

Ser-keşte pâ-sikeşte perîşân-ı gurbetiz

[174] İlk olarak, Tercümân-ı Hakikat'in 9 Şubat 1884 tarihli 1706'ıncı sayısında neşredilmiştir.

2. Etsin felek vatanda ehibbâyı kâmrân
Biz kûşe-gîr-i külbe-i ahzân-ı gurbetiz

3. Yâ Rab nedir bu baht-ı siyeh-kâr bizde kim
Tenhâ-nişîn-i şâm-ı garîbân-ı gurbetiz

4. Gurbet komazsa böyle girîbânımız bizim
Mahşerde biz de dest-be-dâmân-ı gurbetiz

5. Rûhî sorarsa hâlimizi gurbet ilde yâr
Yâd-ı vatanla şimdi gazel-hân-ı gurbetiz

-14-

1. Yâre hâlim arz eden tahkîk kıldım âh imiş
Söyleyen derd-i derûnu nâle-i cân-gâh imiş

2. Her kimi gördümse ber-sûretle giryân olmadan
Galiba işret-serâ-yı çarh-ı mâtem-gâh imiş

3. Olmayan sâlik sırât-ı mustakîm ışkına
Mezheb-i erbâb-ı tahkîk içre güm-râh imiş

4. Etti hatından hurûf-ı âliyât-ı ışkı derk

Vâkıf-ı ilm-i ledün olmuş gönül âgâh imiş

5. Rûhiyâ gördün okur cânâ cemâlin mushafın

Anladım kim mazhar-ı esrâr-ı Fazlullah imiş

-15-

1. Hâb-gâh-ı gayre ker oldunsa mâhım sen çerağ

Külbe-i ahzânıma âhımla oldum ben çerağ

2. Zülf-i müşkîn târın etmiştir ihâta rûyunu

Zulmet-i şebden giyinmiş sanki pîrâhen çerağ

3. Gözden eksildikçe eşk inler dil-i sûzânımız

Eylemez mi nâleler oldukça kim ravgan çerağ

4. Nûr-ı hikmet kalb-i nâ-kâbilde işrâk eylemez

Çeşmin etmez merdüm-i hâbîdenin rûşen çerağ

5. Minnet etmem Rûhiyâ çarhın çerağ-ı mâhına

Külbe-i ahzânıma âhımla oldum ben çerağ

-16-

1. Esrâr-ı gamın doldurarak sîneye uşşâk

Mâlik geçinir ışk ile gencîneye uşşâk

2. Minnet mi eder atlasına çarh-ı denînin

Çekmiş başını hırka-i peşmîneye uşşâk

3. Erbâb-ı safâ zâhid ile eylemez ülfet

Hem-bezm olamaz merdüm-i pür-kîneye uşşâk

4. Ey şâhid-i vahdet olalı cilve-perestin

Müşrik nazarıyla bakar âyineye uşşâk

5. Her şeb bularak meclise bir sâki-i nev-hat

Rûhî koyulur sohbet-i dîrîneye uşşâk

-17-[175]

1. Çıktın şeb-i Mi'râc'da eflâke ey reşk-i melek

Yûnusla fark-ı rif'atin beynü's-semâ-ı ve's-semin

2. Envâr-ı subh-ı vuslatın vecd-âver ehl-i yakîn

Deycûr-ı şâm-ı fırkatin zulmet-resân-ı ehl-i şek

3. Zâil olur mu dideden eşkimle nakş-ı ârızın

Kâbil değildir eylemek âyineden timsâli hak

[175] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 18 Eylül 1884 tarihindeki 1880'inci sayısında, "Naat" üst başlığı altında neşredilmiştir.

4. Makbûl olursa eyleyem îsâr-ı cism ü cânımı

Bir çâker-i memlûk için çok mu fedâ-yı mâ-melik

5. Rûhî hayâl-i mustafâ olmuş sana nime'r-refîk

Her kanda azm eyler isen azm ile Allah-me'ak

-18-[176]

1. Gör ne âfettir senin ey serv-i kâmet kâmetin

Etti dünyâyı hem aşıp kıyâmet kâmetin

2. Âhiret münkirleri dünyâda boy göstermesin

Çünkü olmuştur kıyâmetten alâmet kâmetin

3. Nûr-ı Hak veçhinde berk urmazdı cânâ olmasa[177]

Vâdi-i eymendeki nahl-ı hidâyet kâmetin

4. Kâmetin meftunu bî-feyz-i melâmet kalmasın

Olmasın manzûr-ı erbâb-ı selâmet kâmetin

5. Rast-gûluk feyzini bulmuş kadinden doğrusu

Eylemiş Rûhî'yi ehl-i istikâmet kâmetin

-19-[178]

[176] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'te neşredilmiştir. (Muallim Nâci: 37)
[177] Tercümân-ı Hakikat'te "Nûr-ı Hak rûyunda berk urmazdı cânâ olmasa" şeklindedir.

1. Bu rütbe dillere düştün gönül terâne misin

Ağızdan ağza gezersin, acep fesâne misin

2. Bu dil-nezâzlığın ey hadenk-i nâz nedir

Hazîn hazîn çekilen âh-ı âşikâne misin

3. Nedir bu vecd-i hazînin aman aman ey ışk

Seher enîni misin, girye-i şebâne misin

4. Ne meşrebinde sadâkat ne mesleğinde sebât

A bî-vefâ, nesin? Ömrüm müsün, zamane misin

5. Duyan sözünden olur meşrebince neşve-pezîr

Bu feyz-i hâs ile Rûhî şarâb-hâne misin

-20-[179]

1. Germdir cânlar alıp vermekte bâzârın senin

Nakd-i cân-ber-kef cihân olmuş harîdârın senin

2. Vuslatın da eşk-i şâdi, firkatin de eşk-i gam

Ağlarım görsem de görmezsem de dîdârın senin

3. Germi-i mihrin kurutmuş kanımı ol rütbe kim

[178] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 6 Şubat 1885 tarihli 1996'ncı sayısında neşredilmiştir. Ayrıca Fâik Esad'ın *Mahşerü'n-Nefâis* adlı antolojisinin 40 ve 41'inci sayfasında, bu gazele yer verilmiştir.
[179] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 6 Kanun-ı Sani 1884 tarihli 1969'uncu sayısında neşredilmiştir.

Kan yutar gönlüm anılsa çeşm-i hûn-hârın senin

4. Cism ü cânım zevk-i pâ-bûsunla düşmüşler yere
Cism ü cândır şimdi pây-endâz reftârın senin

5. Girye-i mazlûmdan zâlim değilsen neşve-yâb
Ya niçindir ol tegâfül gûna etvârın senin

6. Ağlatır, âh ettirir cândan, cihândan bıktırır
Hoş gelir ışk ehline lütfundan âzârın senin

7. Dağ-ı sînen etmesin Rûhî kabûl-ı iltiyâm
Olmasın Yârab hazân-âlûd gülzârın senin

-21-[180]

1. Âyet-i Nûr ruhun ol demine tertîl eylerim
Rûh-ı Dâvûd'u menâkıb-hân-ı tebcîl eylerim

2. Var iken veçhin nigâh eylerse mihr-i âleme
Her şuâın dîde-i giryâna bir meyl eylerim

3. Vuslatında handemi hem-şevk-i berk-i âsumân
Firkatinde giryemi hem-cûşiş-i Nil eylerim

[180] İlk olarak, Tercümân-ı Hakikat'in 2 Teşrin-i Sani 1883 tarihli 1621'inci sayısında nazire olarak neşredilmiştir.

4. Nîstiyle öyle hoş hâlim ki imkân olsa âh

Âlem-i kevni adem âbâda tahvîl eylerim

5. Bir benim Rûhî hakâyık-âşinâ sâhib-kalem

Levhden levh-i dile nakş-ı temâsîl eylerim

-22-[181]

1. Eşkimi yâd-ı ruh-ı yâr ile hûn-âb ettim

Âh ağyâra o hûn-âbı mey-i nâb ettim[182]

2. Tâk-ı ebrûsuna müştâk olalı cân o bütün

Dil-i sûzânımı âvîze-i mihrâb ettim

3. Açsa her nâvını sînemde nola bir gül-i dağ

Ciğerim kanı ile onları seyr-âb ettim[183]

4. Benzetip zülf ü kadin serv ü şeb-i yeldâya

Nice irsâl-i meselle sözü ıtnâb ettim

5. Bî-sebep muğtenim-i âlem-i tecrîd ettim

Neye Rûhî sefer-i âlem-i esbâb ettim

[181] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'te neşredilmiştir. (Muallim Naci: 36) Ali Rûhî gazelleri şu satırlar ile göndermiştir: "*Muharrir Efendi! Geçen günkü nüshanızda muteber gazetenizdeki sahîfe-i edebiyenin muallim-i edeb ve irfân olan bir sâhib-i fazîletin himâyesine tevdî olunduğunu kemâl-i fahr ile okudum. Binaenaleyh, bundan böyle o nekkâd-ı kâmilin nazar-ı ıslahına şiir ırzını mütehattim-i zimmet-i şâiriyyet bildim. Bildiğim için zîrdeki iki gazel-i âcizânemi takdîm eyledim. Tab'a muvâfık geldiği sûrette dirîğ-i âtıfet buyurulmayacağı bedihidir.*"

[182] Tercümân-ı Hakikat'te, "Vah ki ağyâra bu hûn-âbı mey-i nâb ettim" şeklindedir.

[183] Tercümân-ı Hakikat'te "Ki ciğer kanı ile onları seyr-âb ettim" şeklindedir.

-23-[184]

1. Ne revâdır ki görüp cevrimi bed-hû diyelim
   Lütf ile gönlümüz al kim sana dil-hû diyelim

2. Kıl tekellüm açıl ey gonca-dehen kim gülerek
   Kâh gül-rû sana ki bülbül-i hoş-gû diyelim

3. Teşne-leb hastalara la'lin iken âb-ı hayat
   Söyle ey bahr-ı kerem biz kime bir sû diyelim

4. Nazar-ı vezn ile bak anla ki mikdârımızı[185]
   Çeşm-i irfânına aynnıyla terâzû diyelim

5. Ney ü mey hem-demi sâkîsi civân bir er idi
   Rûhi sâd olsun o pîrin demine hû diyelim

-24-[186]

1. Hüsnünde nihândır ol mihek-ân
   Manend-i bütûn-ı nâs-ı Kur'ân

2. Aks etmese tûra berk-i hüsnü

[184] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 11 Temmuz 1884 tarihli 1824'üncü sayısında neşredilmiştir.
[185] Tercümân-ı Hakikat'te, farklı bir beyit yer almaktadır:
Kıl tekellüm, açıl ey gonca-dehen kim gülerek
Sana ki bülbül-ı hoş-gû gibi gül-rû diyelim

[186] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 10 Kânun-ı Evvel 1884 tarihli 1946'ncı sayısında neşredilmiştir.

Görmezdi o nûru İbn-i Umrân

3. Işkında olan kemâle vâsıl

Kendinde görür hemîşe noksân

4. Pek hâm kodu beni yolunda

Nâ-puhtelik etti kalb-i sûzân

5. Ol cism-i latîfe ey deyn-i ten

Sor Rûhi'ye bak ne söyler ol cân

-25-[187]

1. Cihân bî-zârdır ölsem de şerh-i hâl-i zârımdan

Hırâş-ı sîne zâhirdir yine seng-i mezârımdan

2. Tenimde rûh olaydı kâşki keyfiyet-i mestî

Haberdâr olmayaydım tâ hayât-ı müsteârımdan

3. Karârın yok senin bir yerde ben sende karâr ettim

Hudâ dur etmesin bir lahza hâl-i bî-karârımdan

4. Ben âh ettikçe cânânım eder çîn-i cebîn izhâr

Dem-a-dem mevc urur bahr-ı muhabbet rûzgârımdan

[187] İlk olarak, Tercümân-ı Hakikat'in 8 Kanun-ı Sani 1884 tarihli 1688'inci sayısında neşredilmiştir.

5. Bütün halk-ı cihân isterse ağyâr olsun ey Rûhî

Cüdâ kılmak beni mümkün müdür bir lahza yârımdan

-26-[188]

1. Vâreste olmak isteyen âdem melâlden

Ayrılmasın işinde reh-i i'tidâlden

2. Azminde sebât olmalıdır kâm-cûy olan

Hırmân olur nasibe-i âdem kelâlden[189]

3. Gafletle etme ömr-i azîzi hevâya sarf

Îkâz eyle kendini hâb u hayâlden

4. Bıktık hilâf-ı hikmet olan türrehâttan

Kim müstefîd olur sühan-ı bî-meâlden[190]

5. Ey sâhib-i cemâl, kemâlinden eyle bahs

Maksad kemâldir bize ancak cemâlden

6. Rûhî eğerçi neşve dilersen humârsız

Ayrılma bezm-i sohbet-i ehl-i kemâlden

-27-

[188] İlk olarak, Hazine-i Fünûn'un 13 Teşrin-i Evvel 1310 tarihli 16.sayısında neşredilmiştir.
[189] Bu beyit Hazine-i Fünun'da yer almamaktadır.
[190] Bu beyit Hazine-i Fünun'da yer almamaktadır.

1. Güller gibi açıldım ol verd-i ele karşı

Gûyâ ki bülbül oldum ol hoş-makâle karşı

2. Ol mushaf-ı cemâle oldum bakınca dil-şâd

Ettim ümid-i vuslat ferhunde-fâla karşı

3. Âşık niyâz ederse ebrû-yı yâra çok mu

El kaldırır duaya âlem hilâle karşı

4. Gelse hayâl-i cânân kâşâne-i derûna

Çıkmaz mı cân evinden ol hoş hayâle karşı

5. Etmez kabûl-ı ta'rîz bu nazm dil-pezîrin

Rûhî harâm olur söz sihr-i helâle karşı

-28-[191]

1. Ruhunda oldu hüveydâ şarâbın alı yine

Göründü âteşin âb üzre iştiâli yine

2. Cemâli gül gibi erbâb-ı ışka gülse dahi

Yüzünde gül gül olur sürhi-i celâli yine

3. Şuâ'-ı mihr ile tasvîr olunsa mâha bile

[191] Mahmud Nedim Paşa'nın bir gazeline nazire olarak yazılıp, Tercümân-ı Hakikat'in 1 Teşrin-i Sani 1881 tarihli 1011 numaralı sayısında neşredilmiştir.

Çekilmez ol büt-i sîmîn-tenin misâli yine

4. Miyâna geldi o şûhun resâil-i zülfü

Uzandı meselenin gitti kîl ü kâli yine

5. Zebânı şîve-i hayretle olsa beste ü lâl

Muhabbet ehlinin etmez sükût-ı hâli yine

6. Şikeste olsa da mir'at-i kalbim ey Rûhî

Temevvüc etmez onun aks-ı infiâli yine[192]

-29-[193]

1. Bakıyor mu diye dil-haste-i hicrân gözüme

Bakıyor cân alıcı gözleri yan yan gözüme

2. Çeşm-i hûn-hârını yâd eylemeden ey hûnî

Ağlaya ağlaya kan geldi bu giryân gözüme

3. Eşk-i şâdi iki çeşmimden akar çeşme gibi

İlişince benim ol mihr-i dirahşân gözüme

4. Etti tebşîr-i kudûmun komadı dilde gubâr

[192] Tercümân-ı Hakikat'te bu beyit tamamen farklıdır:
Kemâl-i naks ile tanzîr edersen ey Rûhî
Nedîm-i meclis-i irfân o hoş-makâlı yine

[193] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 19 Mart 1883 tarihli 1431 numaralı sayısında neşredilmiştir. Ardından Gencine-i Belagat'ın üçüncü sayısında da yayımlanmıştır.

Doğrusu girdi gubâr-ı reh-i cânân gözüme[194]

5. Ederim kendimi firkatle hilâl ey Rûhî
Dem-i hicrinde görünmez o mehin cân gözüme

-30-[195]

1. Kıldı bir tenür-i ışkın sîne-i sûzânımı
Çok mu tûfân hîz edersem dîde-i giryânımı

2. Bir fakîrim, eylemem bir ferde arz-ı ihtiyâc
Eşk-i çeşmim doldurur lü'lü-i ter-dâmânımı

3. Ağlasın, yansın, döğünsün gözlerim sînem dilim
Seyr edip hâl-i perîşân-ı şeb-i hicrânımı

4. Öyle dökmüş kanımı tîgın ki fark etmez gören
Lâle-zâr-ı Kerbelâ'dan külbe-i ahzânımı

5. Ben de kesb etsem nola feyz-i hayât-ı câvidân
Âl-i Beyt'in eyledim kurbânı Rûhî cânımı

-31-

1. Cân yandı, nâr-ı ışkına yansın beden dahi

[194] Tercümân-ı Hakikat'te "Hak bu kim girdi gubâr-ı reh-i cânân gözüme" şeklindedir.
[195] İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 14 Teşrin-i Sani 1883 tarihli 1631'inci sayısında neşredilmiştir.

Âteş-perest-i ışka görünmez kefen dahi

2. Dökmekte dîde ağlayarak mâcerâsını

Ey âh! Yâre derdini yan durma sen dahi

3. Yoktur bilen cihâna gelenlerde mebdei

Bilmez maâdı bezm-i fenadan giden dahi

4. Bir keşf eden hakâyık-ı ekvânı var mıdır

Zannım budur ki zandadır erbâb-ı fen dahi

5. Rûhî riyâz-ı kudse çekildi ilâhiyân

Durmam bu çile-hâne-i dünyâda ben dahi

-32-[196]

1. Cihânı yaktı o tal'atla yâr-ı cân olalı

Cihân bir öyle belâ görmedi cihân olalı

2. Belâ belâ diye ışkınla sû-be-sû gezerim

[196] Muallim Naci'nin gazeline naziredir. İlk olarak Tercümân-ı Hakikat'in 1 Kanun-ı Sani 1883 tarihli 1365'inci sayısında neşredilmiştir. Müellif gazelini şu sözler ile takdim eder: "*Hazret-i Mesûd-ı Harâbâtî'nin geçen dünkü nüshanızda bir makale-i rindânelerini mütâlaa ettim. Cenâb-ı Mesûd, hakikaten sâhib-i nisâb-ı fazl ü kemâl olduğu cihetle, harâbâtiyân arasında nasıl mütehayyir ise, makalelerinde fakîri de o tâife-i Nâci'ye efrâdından add eylediklerinden ben dahi mesûdum. Akdemce söyledikleri bir gazel-i rengîne* Mehdi*-i Münâcâtî tarafından nazîre söylendiğinden, benim dahi sâha-ı tanzîrde esb-rân-ı tabiat olacağımı yazmışlar. Bendeniz ise o sâhanın râcillerindenim. Fakat şu iltifâtları bir tâziyâne-i şevk ve himmet olduğundan heyecân-ı tabiatle zirdeki nazîreyi söyledim.*" Muallim Naci'nin manzumenin altına yazdığı yorum ise şekildedir: "*Şu eser-i ber-güzîdesinden de istidlâl olabileceği üzere, Ali Rûhî Beyefendi asrımızın 'âli tabiat' vasfına lâyık olan şâirlerindendir. Bu nazîresi Mesûd-ı Harâbâtî'nin mazhar-ı fıtratları(?) olacağı gibi Mehdi-i Münâcâtî tarafından da pek ziyade tahsîn olunacağına şüphe yoktur. Rûhî Beyefendi'nin 'Hâr isem de çekme benden dâmen-i ihsânımı/ Hârdan ey gül hazer kıl kim tutar dâmânını' matla'-ı Fuzûliyânesini de işittiğimiz vakit, pek beğenmiş idik. Gazel tamamıyla hâtırımızda kalmış olaydı, onu da bi'l-ittihâd derç edecek idik.*"

O nâr, nâire-efrûz-ı hânumân olalı

3. Anılmaz oldu esâtir-i evvelîn-i cünûn

Cünûn-ı ışk ile ben halka dâsitân olalı

4. Hadeng-i âhımıza çarhı eyledik âmâc

Muhabbet oklarına sînemiz nişân olalı

5. Tenezzül eylemez oldum cihâna ey Rûhî

Yerim riyâz-ı tarab-zâr-ı kudsiyân olalı

-33-[197]

1. Hâr isem de çekme benden dâmen-i ihsânını

Hârdan ey gül hazer kıl kim tutar dâmânını

2. Bâde eşkim, nâle nâyım, gam enîsim, şem'im âh

Bin sabah-ı vasla vermem bir şeb-i hicrânını

3. Fitne saldın dehre, bilmem kim ne efsûn eyledin

Oldu meftûnun görenler nergis-i fettânını

4. Âh edip endûh u gam cem'an dağıttın ey gönül

[197] Manzume ilk olarak, Gonca-i Edeb'in 1 Nisan 1299 tarihli üçüncü sayısında, "Size Bir de Gazel" başlığı konularak neşredilmiştir. Mecmua heyeti, manzumeyi şu cümleler ile övmüştür: "*Minnettâr-ı lütfu olduğumuz Ali Rûhî Beyefendi Hazretleri'ne kemâl-i âdâb ile arz-ı şükrâniyet eyleriz. Çerçöp makûlesi olan Goncamız arasında, böyle rûh-perver gazel, böyle gül gibi güzel âsâr-ı edebiye bulunması, Goncamızı elbet de ayaklar altında çiğnettirmez*." (s.34-35) Tercümân-ı Hakikat'in 15 Mayıs 1883 tarihli 1479 numaralı sayısında da yayımlanmıştır.

Bilmedik kim bâde verdin harman-ı sâmânını

5. Anlar elbet mehbit-i envâr-ı ilhâm olduğun
Kim okursa Rûhiyâ mecmûa-i irfânını

-34-

1. Kim tutar dâmenimi hâr-ı belâdan gayrı
Kim gelir pâyime yâ seng-i kazâdan gayrı

2. Ben o tenhâ-rev-i sahrâ-yı gamım kim yoktur
Bir beraberce giden nakş-ı dü-pâdan gayrı

3. Kesse pây u serimi yâr, kesilmem ondan
Ne görür bî-ser ü pâsında vefâdan gayrı

4. Sabr eder kayd-ı gama zülfüne dil-bend olsa
Çâre ne dâme düşen mürge rızâdan gayrı

5. Mâsivâ gerdini hep sildi süpürdü Rûhî
Komadı dilde gam-ı ışk-ı safâdan gayrı

5. Süreli Yayınlarda Kalan Manzumeler

-1-

1. Va'de-i bûs-ı lebinle gözdeki cûlar durur

Söz karîn-i Hak olunca hep akan sular durur

2. Şîr-i aşkım eylemem her rûbe-i mekkâra meyl

Sayd-gâhım üzre gel gör kim ne âhular durur

3. Pîr olup geçtim kıyâs etme hevâ-yı vasldan

Nev-civânım hâliyâ dilde o arzûlar durur

4. Sen kılıp gül-geşt-i sahrâ her zaman ağyâr ile

Genc-i gamda âşık-ı şeydâ çekip hûlar durur

5. Geçme kûy-ı aşktan Rûhî vefâ-ümid edip

Kim bu kûyun reh-güzârında cefâ-cûlar durur

(Gonca-i Edeb, sayı 1, sayfa 7, 1 Mart 1299)

-2-[198]

1. Kâr-ı tıfl-ı nev-hemân feryâd olur hikmet nedir

Âdeme feryâd, mâder-zâr olur hikmet nedir

2. Çünkü sûret bir heyûlâdan bulur nev'-i beşer

Yâ kimi şâd u kimi nâ-şâd olur hikmet nedir

3. Neşvesin takip eder bir gam şebâbın bir meşîb

Hâl-i âlem böyle bî-bünyâd olur hikmet nedir

[198] "*Şâhin Beyzâde Saîd Bey'in bir gazelini tanzîren şâir-i meşhûr Ali Rûhî Beyefendi'nin tanzîm buyurdukları gazeldir.*"(Envâr-ı Zekâ, numara 11, s.335) cümlesiyle takdim olunmuştur. Mustafa Reşid'in *Müntehabât-ı Cedîde*'sinin nazım kısmında, bu gazele yer verilmiştir.

4. Ehl-i hikmet zîver-i dünyâ iken dünyâ-yı dûn
Düşman-ı erbâb-ı isti'dâd olur hikmet nedir

5. Işktan demler ururken şimdi tab'ın Rûhiyâ
Nükte-cû-yı hikmet îcâd olur hikmet nedir

(Envâr-ı Zekâ, sayı 11)

-3-

1. Getirdi nükhet-i zülfün sabâ mübârek bâd
Meşâm-ı cânımla verdi safâ mübârek bâd

2. Hevâ-yı aşk ile buldum kemâl-i rütbe-i feyz
Kemâl-i feyz-i mübârek hevâ mübârek bâd

3. Seni letâfete gark etti nev-bahâr yine
Nihâl-i kaddine sebzîn-kabâ mübârek bâd

4. Göründü ol meh-i nev gitti rûz-ı rûze-i gam
Sabah ıyd-ı safâdır dilâ mübârek bâd

5. Kalemler ü sühan olmuştu Rûhiyâ mahlûl
Bu kerre oldu müfevvez sana mübârek bâd

(Berk, sayı 3)

-4-

1. Mevc urup vâdi-i dilde feyz-i hak deryâ gibi
Gark-ı nûrullah oldum tûrda Mûsâ gibi

2. Oldu sihr-i nefs ü te'sîr-i hevâ butlan-pezîr
Nûr-ı aşkın çün zuhûr etti yed-i beyzâ gibi

3. Tıg u hiddet kesti gönlümden alâyık-rişte sen
Âlem-i tecrîde şâh oldum bu dem Îsâ gibi

4. Sayd-ı dâm zillet etmek cife-i dünyâ beni
Kâf-ı istiğnâda pervâz eylerim ankâ gibi

5. Teşne-mend-i câm-ı aşk olmuş gedâyım Rûhiyâ
Âlemimde ben de bir şâhım Cem ü Dârâ gibi

(Hadika-i Maarif, 1 Muharrem 1299, sayı 1)

-5-[199]

1. Tal'atından kim olur çeşm-i temâşa gark-ı nûr
Dîdeler rûşen cihâna oldu dünyâ gark-ı nûr

2. Sanma âb-ı âteşin olmuştur ondan şu'le-pâş
Aks-ı tâb-ı ârızından oldu mînâ gark-ı nûr

3. Çünkü zülfün nûra gark olmuş yüzünde sevdiğim
Ölse bu yüzden nola erbâb-ı sevdâ gark-ı nûr

[199] Gark-ı Nûr gazeline naziredir.

4. Âteşin peymâme dönsün sâkiyâ olsun müdâm

Bezm-i işret şu'le-i cevvâleden tâ gark-ı nûr

5. Eyledim Nûr âyetin tefsîr rû-yı yârda

Oldu Rûhî sözlerim ondan ser-a-pâ gark-ı nûr

(Tercümân-ı Hakikat, 10 Temmuz 1883, sayı 1527)

-6-[200]

1. Edânî kadh ü tezyif etse de âsâr âlidir

Eâlî iltifât etmez geçer efkâr âlidir

2. Zemin ü âsumân etmez tahallüf ittirâdından

Denî her dem denî, âli olan her bâr âlidir

3. Nifâkın yoktur ulvî fıtrata te'sîrde hükmü

Kilâbın av'avından mâh-ı pür-envâr âlidir

4. Refîü'l-kadrdır dânâ vazîü'l-rütbedir nâdân

Bedîhîdir ki sath-ı arzdan küh-sâr âlidir

5. Uluvv-ı himmetinle çıktı Rûhî nâmın eflâke

Nedendir sende hem ikbâl hem etvâr âlidir

(Tercümân-ı Hakikat, 23 Teşrin-i Sani 1883, sayı 1639)

-7-

[200] Mesûd-ı Harâbâtî'nin gazeline naziredir.

1. Sûret-i hestîde eşyâ kim nümâyândır bütün
Bir vücûd-ı mutlak isbâtında bürhândır bütün

2. Âlem-i vahdette birdir cüz ü küll bil kendini
Katrelerim zerreler hurşîd-i rahşândır bütün

3. Hiç ber-i mevcudu ma'dum eylemek kâbil değil
Yok kıyâs ettiklerin varlıkta pinhândır bütün

4. Tûde tûde pây-mâl olmuş gubâr-ı reh-güzâr
Rîze rîze hâk olan a'zâ-yı insandır bütün

5. Âh ber-i keşf-i hakikat etmiş âdem görmedim
Ber-i ma'nânın cihân hallinde hayrândır bütün

6. Sen misin Rûhî hemân cevv-i fezâda bî-karar
Heyet-i mecmûa-i âlem şitâbândır bütün

(Saadet,16 Kânun-ı Sani 1886, sayı 616)

-8-

1. Sakın sa'yınla sanma feyz-i isti'dâd olur peydâ
O bir nûr-ı ilâhîdir ki mâder-zâd olur peydâ

2. Görürsen ittihâd-ı şîve-i sun'i mezâhirde
Sana her zerrede bir âlem icâd olur peydâ

3. Hakikat perde-i taklîdi bir kaldırsa âlemden

Muvahhid sandığın çok kimseden ilhâd olur peydâ

4. Zebûn-ı kayd-ı kânûn-ı tabiattır cihân yekser

Gönül! Bu dâm-gehte sanma ber-âzâd olur peydâ

5. Görünmez bir belâdır merg ama bir gün ey gâfil

Görürsün kim nazar-gâhımda ber-mu'tâd olur peydâ

6. Kuruldukça saf-ı heycâ-yı ma'nâ Rûhi-i bî-pâk

Deyip "hal men mübâriz her çi bâd-âbâd" olur peydâ

(Saadet, 26 Kânun-ı Sani 1887, sayı 625)

4. SONUÇ

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk edebiyatında, aydınlatılması gereken pek çok şahsiyet vardır. Veys Paşa ve ailesi de bunlardandır. Türk edebiyatında aile çalışması çok fazla yapılmamıştır. Lakin Peyami Safa'nın hem babasının hem kardeşinin hem de amcasının edebiyata katkısı oldukları düşünüldüğünde veyahut Ozansoy ailesinin kimlerden müteşekkil olup, hangilerinin edebiyat ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde aile çalışmalarının ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. El-hac Darbaz Ağa'dan başlayarak, "Darbazzâde"lerin de önemi buradan gelmektedir. Darbaz soyundan gelen Veys Paşa ve özellikle oğulları Zeynelâbidîn Reşîd ve Ali Rûhî'nin Türk edebiyatındaki yerini tespit etmek önemlidir. Zeynelâbidîn Reşîd, manzumelerinden ziyade nesirleri ile edebiyata katkı sağlamıştır. Çünkü yazdığı Edebiyat Kumkuması ve Taktaka ile devrin hem edebî hem de tarihî olaylarına ışık tutmaktadır. Bunun haricinde İzzet Holo Paşa ile Osmanlı arasında geçen diyaloglar, hiciv edebiyatına katkı sağlayacak bir metindir. Osmanlı olarak tanıtılan kişi, umumiyetle Reşîd Bey'in kendisidir. Gerçek olaylardan esinlenerek, dönemin şartlarını aydınlatan ve hem tarihî hem de edebî bakımdan önemli bilgiler içeren bir çalışmadır. Eserlerinde Namık Kemâl'in özel bir yeri vardır. Çünkü Kıbrıs'ta onun rahat etmesini sağlan iki kişi vardır. Biri Veys Paşa biri de Zeynelâbidîn Reşîd'dir. İkisinin baba oğul olması da tesadüf değildir. Ailenin Namık Kemâl'e bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda N. Kemâl'in İstanbul'daki ayağı da Reşîd Bey'dir. Onun yazdığı her eser Reşîd Bey'e ulaştırılır o da bir yolunu bulup neşreder. Böylece matbuatta Namık Kemâl isminin unutulması önlenir ve şöhreti git gide artar. Bu duruma en güzel örnek ise Tahrib-i Harabat'tır. Ziya Paşa'nın Harabatı'na karşı yazılan eser, Reşîd Bey sayesinde Ziya Paşa'ya ulaştırılmıştır. Aynı zamanda İrfan Paşa'ya yazılan eleştiride veyahut onun yazdığı tiyatrolarda da Zeynelâbidîn başroldedir. Edebiyat Kumkuması ve Taktaka'da Reşîd'in babası Veys Paşa'nın mektupları da yayımlanmıştır. Bu sayede devrin sosyal ve siyasî olayları anlaşılabilir. Örneğin Veys Paşa'nın Van mutasarrıfıyken kardeşi Rıfat Bey'e yazdığı mektupta, Van'ın fakirliğinden ve geri kalmışlığından bahsedilmektedir. Belirtilen eserlerde Reşîd Bey'in manzumeleri de neşredilmiştir. Bu sayede müellifin nazım ile olan ilişkisi de anlaşılabilir. Reşîd Bey için nazım, ahenkli söz demektir. Akılda kolay kalması önemlidir. Manzumelerinde de yenilikten

ziyade, geleneğin muhafazasına taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Geleneğin âşık-sevgili ilişkisi nasılsa Reşîd'in anlayışı da aynıdır. Herhangi bir yenilik söz konusu değildir. Yeri geldiğinde hicvetmekten çekinmediği anlaşılmaktadır. Fuzûlî ve Nef'î'ye özel bir ilgisinin olduğu söylenebilir. Tercüme sahasında da faal bir rol almış olan Reşîd Bey, Tercüman-ı Hakikat'te Makamât-ı Harirî Tercümesi'ni neşretmiştir. Edebiyat Kumkuması ve Taktaka'nın Halep'te basılmış olması da önemlidir. Dönemin Halep'inde Türkçenin egemen dil olduğunu ve insanların Türkçeyi anladığını göstermektedir. Ayrıca dönemde, II. Abdülhamîd'e muhalif kişilerin gelenek dışından beslendiği yönünde bir algı söz konusudur. Reşîd Bey'in metinleri gelenekten hareketle teşekkül etmiştir. Manzumelerindeki âşık ve maşuk ilişkisi bu yargıya kanıt niteliği taşır. Buna rağmen, müellifin II. Abdülhamid'e muhalif olmuş olması, bazı yargıların değişmesi gerektiğini göstermektedir.

Reşîd Bey'in kardeşi Ali Rûhî, "mutavassıtîn"in önemli bir temsilcisidir. Şeyh Vasfi'nin bulunduğu, gelenekten hareketle bir edebiyatın oluşmasını isteyen tarafta yer almaktadır. Ona göre bir yenilik tezahür edecekse, bunun gelenek içerisinde gerçekleşmesi gerekir. Rûhî'nin günümüzde tanınmasını sağlayan sanatından ziyade hayat hikâyesidir. Çünkü acıklı bir hayatı vardır. Babası Veys Paşa'nın vefatından itibaren, kendisini öncekinden daha çok meyhane ve içkiye kaptıran müellif, İstanbul'dan uzaklaşmak için Japonya'ya giden Ertuğrul Firkateyni'ne başvurur. Başvurusu kabul edilip, Japonya'ya gider. Lakin bir daha geri dönemez. İki rivayet söz konusudur. Birine göre Singapur'da bir hastane odasında vefat etmiş olma ihtimalidir. Bu görüşü savunanlar, Ali Rûhî'nin gemide hastalandığını ve tedavi için Singapur'a bırakıldığını, orada da vefat ettiğini belirtirler. Diğer bir görüş ise Ertuğrul Firkateyni'nin batması sonucu vefat etmiş olma ihtimalidir. Gemi battığında ölen mürettebatın isim listesinde Rûhî'nin yer almamış olması, birinci görüşün daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Rûhî'nin edebiyatla ilişkisini sağlayan en mühim mecmua, Tercüman-ı Hakikat'tir. Muallim Nâci'nin yönettiği edebiyat sayfasında, müellifin manzumeleri neşredilir. Muallim Nâci de bu manzumelerin altına, şair adayının gelişmesini sağlamak adına, belirli eleştiriler kaleme alır. Yazılan eleştirilerde, şair adayını aşağılamak veyahut küçümsemek yerine, yapıcı bir dil kullanılır. Bu sayede pek çok ismin manzumesi Tercüman-ı Hakikat'te yayımlanmış olur. Edebiyat köşesindeki manzumelerin genellikle gelenekli oluşu, Ahmed Midhat Efendi'nin hoşuna gitmemektedir. Yeni bir edebiyatın mihenk taşı olmasını istediği mecmuası, gün geçtikçe Klasik edebiyatın çizgisine kaymaktadır. Muallim Nâci ise umudunu kaybetmeden, Ali Rûhî gibi isimleri teşvik etmeye devam etmektedir. Lakin Rûhî, Şeyh Vasfi, Üsküdarlı Tal'at gibi isimler Nâci'nin kendi

edebiyatından ziyade, Mesûd-ı Harâbâtî adıyla neşrettiği edebiyata tutkundur. Bu edebiyat ise geleneğin devamı mahiyetindedir. Onun için önemli olan meyhane, mey ve sâkî arasında gelişen rind-meşrep bir edebiyattır. Klasik edebiyatın kelime kadrolarından hareketle oluşturulan edebiyatta, yenilik söz konusu değildir. Geleneğin tekrarı ile oluşmaktadır. Ali Rûhî de bu görüşü tercih eden kişilerdendir. Muallim Nâci'nin hedeflediği yeniliğe ulaşamayıp, Mesûd-ı Harâbâtî'nin izinden gitmiştir. Etkilendiği isimler incelendiğinde, bu durumun daha belirgin olduğu anlaşılır. Ali Rûhî'nin etkilendiği isimler umumiyetle Klasik edebiyatın önemli temsilcileridir. Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği "güneş" redifli kasidesinden etkilenerek, II.Abdülhamid'e "güneş" redifli kaside sunmuştur. Kasidede padişahı güneşe benzeterek, merhametinden ve lütfunun çokluğundan bahsedilmiştir. Rûhî'nin etkilendiği önemli bir diğer kişiyse Fuzûlî'dir. Onun kaleme aldığı "geç", "eylerim", "gayrı" redifli gazeller, Rûhî'nin manzumelerinde karşılık bulur. Benzer kafiye veyahut aynı vezinle kaleme alınmış metinlerde hem biçimsel hem de anlamsal benzerlikler söz konusudur. Rûhî'nin yazdığı metinler, geleneğin sınırı dışına çıkmamakta ve aynı edebiyat dairesinde kalmaktadır. Sevgili ile maşuk arasındaki ilişki Fuzûlî'de nasıl ele alındıysa, Ali Rûhî'de de aynı şekilde ele alınmıştır. Nedim'in "mısın kâfır" redifli gazeli de bu bakımdan önemlidir. Müellif ondan etkilenerek "âne misin" redifli gazelini yazmıştır. Gazelin anlam dünyası Nedim ile paralellik gösterir. Nedim'in "senin" redifli gazeliyle Rûhî'nin "ârın senin" gazelinin benzer edebiyat görüşünün yansıması olarak düşünülebilir. Nâilî'nin "âşinâ" redifli gazeli Rûhî'de aynı redifle tezahür bulur. Nâbî'nin "gelmez" gazeli de "ân gelmez" şeklinde telakki edilir. Ayrıca Bâkî ve Fehîm-i Kadîm'in manzumelerinden hareketle oluşturulmuş metinler de vardır. Verilen örneklerden anlaşılıyor ki Ali Rûhî'nin üzerinde geleneğin önemli bir etkisi vardır. Klasik şiirin mühim isimleri, Rûhî'nin vazgeçemediği ve etkilendiği isimlerdir. Çağdaşlarından etkilendiği kişiler de vardır. Muallim Nâci bu kişilerin başında gelir. Lakin Nâci'nin de klasik tarafından etkilenmiştir. Nâci'nin Mesûd-ı Harâbâtî imzasıyla yazdığı gazellere, Rûhî tarafından nazireler yazılmıştır. İçerik bakımından bir yenilik söz konusu değildir. Geleneğin devamı ile karşılaşılır. Rûhî, devrin önemli paşası Mahmud Nedim Paşa'nın da bir gazeline nazire yazmıştır. Burada da eskinin tekrarı söz konusudur.

Ali Rûhî'nin çağdaşları üzerinde de etkisi vardır. Mehmed Emin Hümâyî, Rûhî'yi "üstâd-ı edeb" olarak görmektedir. Rûhî'nin yazdığı gazellere nazireler yazmıştır. Hatta "Hümâyî" mahlasını da Ali Rûhî'nin verdiği bilinmektedir. Hümâyî'nin vefatından sonra kardeşi tarafından basılan Nev-bahârım isimli şiir kitabında, Rûhî'nin etkisi görülmektedir.

“In senin”, kâmet”, “gözüm” ve “dahi” redifli gazellerde müellifin etkisi açık bir şekilde anlaşılır. Pek çoğu nazire hüviyeti taşımaktadır. Bu bakımdan Ali Rûhî’den en çok etkilenen kişinin Mehmed Emin Hümâyî olduğu söylenebilir. Şairden etkilenen bir diğer kişi ise Müstecâbizâde İsmet Bey’dir. Kaleme aldığı “dahi” redifli gazel, Rûhî’nin gazeline naziredir. Mütevellizâde Ömer İhya’nın “olalı” redifli gazelinde de müellifin izleri tespit edilebilir. Bu da nazire hüviyeti taşımaktadır. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal’a göre, kötü bir naziredir. Rûhî’nin yazdığını geçememiştir. Harputlu Hayrî’nin “yine” redifli gazelinde de benzer etkilenmeler tespit edilebilir. Darbazzâde Ali Rûhî Bey, kendisinden sonra gelen kişileri de etkilemiştir. Bunun en açık örneği Behçet Necatigil’dir. Necatigil’in kaleme aldığı “Ertuğrul Faciası” isimli oyun, Ali Rûhî’nin hayat hikâyesini anlatmaktadır. Ertuğrul Firkateyni’ne müellifin kabulünden, ölümüne kadar olan süreç etkili bir şekilde anlatılmıştır. Aynı zamanda Necatigil’in şiirlerinde de Rûhî’nin katkısı vardır. “Ali Ruhi” isimli şiir, Rûhî’nin acıklı sonundan hareketle yazılmıştır. Sonuç olarak, Veys Paşazâde Ali Rûhî, gerek çağdaşları gerekse de sonraki dönemde gelen isimler üzerinde etkili olmuş biridir.

Şiirlerini Lemeat adı altında toplamıştır. Bir divançe hüviyeti taşıyan kitap, divan tertibine göre dizilmiştir. Manzumelerinde okuyucuya öğüt vermeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken hayat hikâyesini ders alıcı bir araç olarak görmüştür. Aynı zamanda biyografisinden hareketle, belirli makamlar elde etmeyi de düşünmüştür. II. Abdülhamid’e sunduğu kasideler bu bakımdan önemlidir. Manzumelerinde vazgeçilmez iki konu vardır: Allah ve kader hakkında görüşlerini belirtmek ve rindâne söylem. Lemeat’ı şekillendiren bu iki kutuptur. Bir taraftan tasavvufî söylem ve Allah-kader ilişkisi üzerine görüşlerini yansıtırken, diğer taraftan da rindâne söylemi aksettirir. Bunu yaparken de geleneğin sınırları içerisinde kalır. Yer yer Hurufilikten de beslendiği görülmektedir. Manzumelerinde hicvinde önemli bir yeri vardır. Yeri geldiğinde tartışmadan da çekinmez. Hayret Efendi ile yaşadığı “bikr-i mazmun” tartışması bu bakımdan mühimdir. Tercüman-ı Hakikat’te tezahür eden “bir edebiyat meraklısı” tartışması da Rûhî’nin tartışmadan geri durmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, gerek Zeynelâbidîn Reşîd gerekse de Ali Rûhî Türk edebiyatında arka planda kalmış isimlerdendir. Onları tanımak, edebiyatın belirli isimler çerçevesinde ele alınmasını önleyecektir. Reşîd Bey ile Namık Kemâl arasındaki ilişki, “Tanzimat dönemi” olarak adlandırılan kısmı daha rahat anlaşılmasını sağlarken, Ali Rûhî de mutavassıtînin önemli bir temsilcisidir ve onu tanıyarak, belirtilen grup daha rahat anlaşılır.

5. KAYNAKÇA

Ahmed Rasim (1980). *Muharrir, Şair, Edip*. Haz: Kâzım Yetiş. İstanbul: Tercüman Yayınları

Akay H. (1998). *Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler*. İstanbul: Kitabevi

Akbaş O. (2012). "*Mustafa Reşit'in Müntehabât-ı Cedîde İsimli Antolojisinin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi*" (yüksek lisans). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akkuş M. (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları

Aktaş Ş. (1980). "*Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonlarında 'Mutavassıtîn' Grubun Edebi Düşüncesi Hakkında*", Birinci Milli Türkoloji Kongresi Tebliğleri. İstanbul: Kervan Yayınları

Aktaş Ş. (2004). *Ahmet Rasim*. Ankara: Akçağ Yayınları

Akyüz K, Yüksel S, Beken S, Cunbur M. (1958). *Fuzûlî Türkçe Divan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Ali Kemâl. (2016). *Ömrüm*. Haz: M. Kayahan Özgül. Ankara: Cümle Yayınları

Ali Rûhî. (1302). *Lemeat*. İstanbul: Mihran Matbaası

Alkan E. (2019). *Şiir Sanatı*. Ankara: Tün Kitap

Andı MF. (1995). *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl Hayatı Görüşleri Şiirleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Andı MF. (1997). *Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*. İstanbul: Kitabevi

Apaydın M. (1993). "Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa" (doktora). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Atatürk Kitaplığı

Başdaş C. (2018). *Sihâm-ı Kazâ*. İstanbul: Kriter Yayınevi

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Baytimur NM. (2018). "*Ara Nesil'de Hikâye*" (doktora). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bergson, H. (2017), *Gülme*, Çev: M. Şekip Tunç. İstanbul: Dergâh Yayınları

Bilgegil MK. (2014). *Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi

Bilkan AF. (2011). *Nabi Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları

Birinci N. (2000). *Edebiyat Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kitabevi

Birsel S. (1983). *Kahvahaneler*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Bolayır AE. (2013). *Hatıralar*. Haz: M. Kayahan Özgül. Ankara: Hece Yayınları

Bozdağ E. (2020). "*Muallim Naci'nin Düşünce Dünyası ve Tanzimat Yenileşmesindeki Yeri*" (doktora). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Canım R. (2000). *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzemâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

Çelik S. (2018). "*Servet Gazetesi (1-100.sayılar) İncelme ve Seçilmiş Metinler*" (yüksek lisans). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Demirbağ Ö. (1999). "*Koca Ragıb Paşa ve Divan-ı Ragıb*" (doktora). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Deniz Müzesi Arşivi

Enginün İ, Kerman Z. (2011). *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Enginün İ. (1995). *Abdülhak Hâmid'in Mektupları*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Erbay E. (1997). *Eskiler ve Yeniler*. Erzurum: Akademik Araştırmalar

Ergun SN. (1936-45). *Türk Şairleri*. İstanbul: Bozkurt Matbaası

Ergun SN. (2018). *Namık Kemal'in Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Historia Yayınevi

Ertaylan İH. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Fatin Davud. (1271). *Hâtimetü'l-Eşâr*. İstanbul: İstihkâm Alayları Litografya Destgâhı

Freud, S. (2016). *Espriler ve Bilinçdışı İle İlişkileri Üzerine* Çev: Emre Kapkın. İstanbul: Payel Yayınları

Goff J. (2017). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?*. Çev: Ali Berktay. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Gölpınarlı A (1951). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi

Gölpınarlı A. (1973). *Hurufilik Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Gövsa İA. (1933). *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyat

Gülhan A. (2005). "Güneş Redifli Kasideler ve Övgülerinde Hükümdar Tiplemeleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, 297-328

Güneylioğlı N (1988). "*Ali Canip Yöntem'in Makaleleri*" (yüksek lisans). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Hacı İbrahim Efendi. (1298). *Hadîkatü'l-Beyân*. İstanbul: Mihran Matbaası

Hüseyin Vassaf. (2012). *İbnülemin Mahmud Kemâl Kemalü'l-Kemâl*. Haz: İsmail Kara ve Fatih M. Şeker. İstanbul: Dergâh Yayınları

İnal İMK. (1320). *Mektup Müsveddeleri*. İbnülemin Koleksiyonu

İnal İMK. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

İnal İMK. (1999) *Son Asır Türk Şairleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

İpekten H. (2019). *Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

İsmail Hakkı. (1311). *Muasır Şairlerimiz*. İstanbul: Âlem Matbaası

Kaloğulları H. (2008). "*Malumat Mecmuası (51-75.sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*" (yüksek lisans). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kaplan M. (2016). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Karabıyık H. (2012). "*Denizli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*" (doktora), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Karacan T. (1981). *XVII. yy Şairlerimizden Sabit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*" (yüksek lisans). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Koçu RE. (1959). *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedi ve Neşriyat

Kolcu Aİ. (2018). *Osmanlının Son Şiir Okulu Ukâz-ı Osmanî*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları

Kolcu İA. (2018). *Ara Nesil Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları

Komisyon (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Komisyon. (1990). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Kuntay MC (2010). *Namık Kemal*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Küçük S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Mehmed Ali. (1301). *Nev-bahârım*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası

Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. Haz: Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları

Muallim Naci. (1303). *Mizan Gazetesi'yle Aleyhinde Neşrolunan Bazı Fıkarâta Karşı Muallim Naci Efendi Tarafından Yazılan Müfadaanamedir*. İstanbul: Mihran Matbaası

Muallim Naci. (1303). *Muallim.* İstanbul: Matbaa-i A.K

Müstecâbîzâde İsmet. (1311). *Terâne*. İstanbul: Matbaa-i Safa ve Enver

Namık Kemâl. (1303). *Tahrib-i Harâbât*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya

Necatigil B. (2016). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Necatigil B. (2017). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Necatigil B. (2018). *Ertuğrul Faciası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Odabaşı M. (2009). "*Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva 1.cilt s.234-467*" (yüksek lisans). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Oğuz ŞA, Korkmaz S. (2009). *Selanik'te Osmanlı Matbuatı Gonca-i Edep*. İstanbul: Turkuaz Yayınları

Oldun E. (2008). "*Hacı İbrahim Efendi ve Eserleriyle Arap Dili ve Belagatıyla İlgili Görüşlerinin İncelemesi*" (yüksek lisans). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Osman Nevres. (ty). *Eser-i Nâdir*. İstanbul

Özgül MK. (1989). *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalar*. Ankara: Akçağ Yayınları

Özgül MK. (2014). *Münif Paşa*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Özgül MK. (2016). *Osman Nevres Efendi*. İstanbul: Kitabevi

Özgül MK. (2018). *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Özgül, MK. (2016). *Muallim Naci*. İstanbul: Kitabevi

Özkul AE. (2013). "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)". *Turkish Studies*, 817, 459-485

Pakalın MZ. (2008). *Sicill-i Osmanî Zeyli*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Pala İ. (2016). *Şairlerin Dilinden*. İstanbul: Kapı Yayınları

Perin C. (1946). *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*. İstanbul: Pulhan Matbaası

Polat NH. (2005). *Eski ile Yeni Arasında Mütevellizâde Ömer İhya*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları

Sarı G. (2017). "Klasik Türk Şairlerin Kaleminden Kıbrıs". *Bakırdan*, 1/1, 17-22

Tansel FA (1953). "Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler". *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 10, 159-200

Tansel FA. (2013). *Namık Kemal'in Hususi Mektupları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Tarakçı C. (1994). *Muallim Naci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tenkidi*. Samsun: Şahsi Yayın

Tarlan AN. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları

Tarlan AN. (2009). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları

Tunç T. (2020). "*Tercüman-ı Hakikat Gazetesi ve Türk Edebiyatı (1878-1896)*" (doktora). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Turan Taner (2018). "*1880-1895 Yılları Arasında Yayımlanmış Şiir Kitapları Üzerine Bir İnceleme*" (yüksek lisans). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uç H. (2007). *Şair ve Romancı Nabizade Nazım*. İstanbul: Kitabevi

Üzgör T. (1995). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

Yavuz K, Yavuz O. (2016). *Muhıbbî Dîvânı*. İstanbul: T.C Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Yeşilyurt H. (2015). "*Sâlim ve Safâyi Tezkirelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması*" (yüksek lisans). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yuva GM. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları

Zeynelâbidîn Reşîd (1326). *Edebiyat Kumkuması*. Halep: Vilayet Matbaası

Zeynelâbidîn Reşîd (1327). *Taktaka*. Halep: Vilayet Matbaası

İncelenen Mecmualar

Envâr-ı Zekâ

Eşref

Gencine-i Belagat

Gonca-i Edeb

Gülşen

Hadika-i Maarif

Hazine-i Evrak

Hazine-i Fünûn

Malumat

Mecmua-i Ulûm

Saadet

Servet-i Fünûn

Takvim-i Vekayi

Tercüman-ı Hakikat